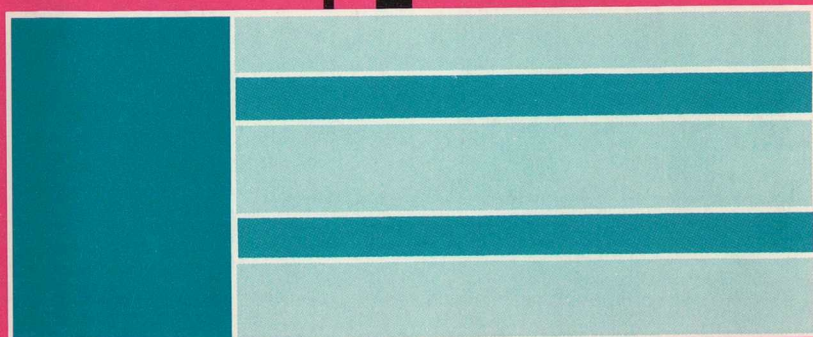
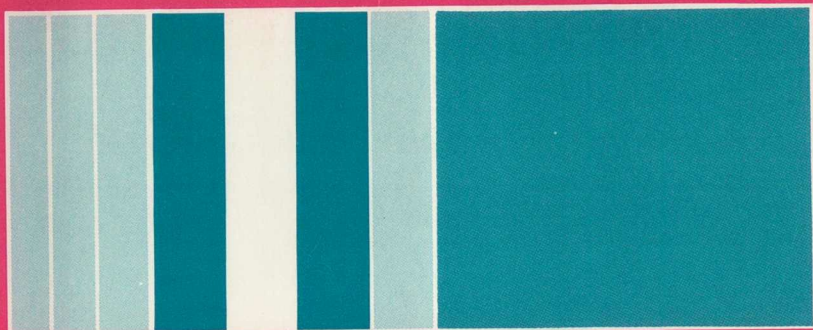

Ref

EN TREÅRIG YRKESUTBILDNING

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

National Library
of Sweden

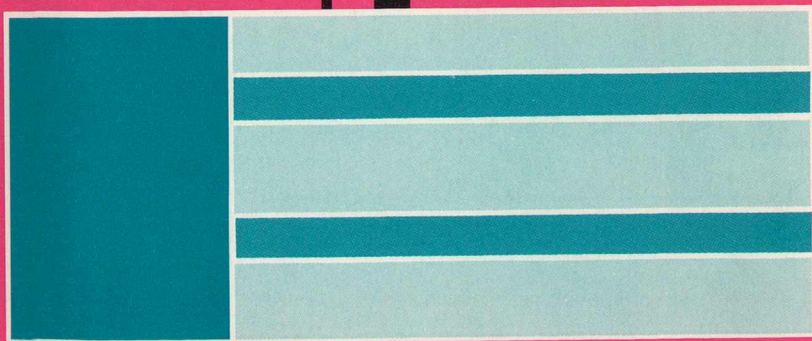
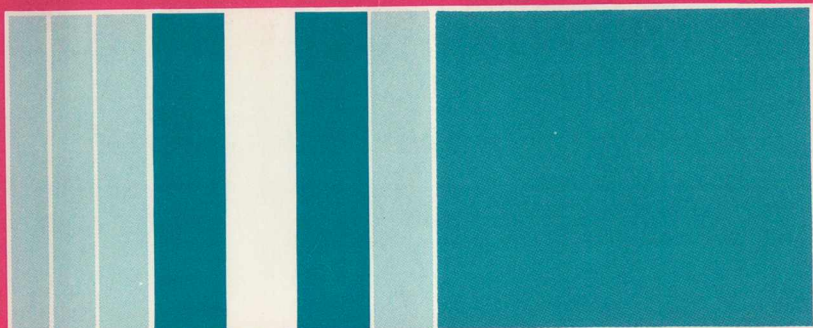
Betänkande från arbetsgruppen för
översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen

SOU

1986:2

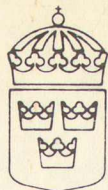
Ref

EN TREÅRIG YRKESUTBILDNING

Del.1	Riktlinjer för fortsatt arbete
	Betänkande från arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen

SOU
1986:2

Statens offentliga utredningar

1986:2

Utbildningsdepartementet

En treårig yrkes- utbildning

Del I Riktlinjer för fortsatt arbete

Betänkande av ^{Arbetsgruppen} expertgruppen för översyn
av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY)
Stockholm 1986

Omslag Ad Sum
ISBN 91-38-09155-0
ISSN 0375-250X
Liber Tryck AB Stockholm 1986 605642

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), överlämnar härmed sitt slutbetänkande — En treårig yrkesutbildning, del 1. I detta redovisar vi våra förslag till riktlinjer för yrkesutbildningen. I en andra del kommer vi att lämna mer ingående beskrivningar och förslag för olika utbildningar, där varje sektor redovisas för sig.

Vi har tidigare överlämnat fyra delrapporter, nämligen Ds U 1985:9 Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning, Ds U 1985:13 Yrkesutbildningen inför 1990-talet, Ds U 1985:15 Kostnader för gymnasieskolutbildningen och Ds U 1986:1 Fortbildning av yrkeslärare.

Vilka som under arbetets gång har varit ledamöter, experter samt personal vid sekretariatet framgår av bilagda förteckning.

Arbetsgruppen är enhällig i sina överväganden och förslag. Till betänkandet har fogats fem särskilda yttranden av ledamöterna, nämligen av Bertil Andersson och Marta Olsson gemensamt, av Björn Grünewald, Kent Karlsson och Uno Westerlund gemensamt, av Kent Karlsson och Uno Westerlund gemensamt samt av Elise Claeson och av Uno Westerlund.

Stockholm den 4 februari 1986

Sven-Åke Johansson

Bertil Andersson

Marta Olsson

Elise Claeson

Kerstin Thoursie

Björn Grünewald

Jan Thulin

Kent Karlsson

Uno Westerlund

/Peter Holmberg

Förteckning över ledamöter, sekretariat och experter

Ledamöter

Johansson, Sven-Åke, dåvarande överdirektör, skolöverstyrelsen, numera skoldirektör, ordförande (fr. o. m. 1984-06-15).

Andersson, Bertil, sektionschef, Svenska Kommunförbundet (fr. o. m. 1984-06-15).

Claeson, Elise, utredningssekreterare, SACO/SR (fr. o. m. 1984-06-15 t. o. m. 1985-03-29 samt fr. o. m. 1985-09-23).

Grünewald, Björn, direktör, SAF (fr. o. m. 1984-06-15).

Karlsson, Kent, ombudsman, LO (fr. o. m. 1984-06-15).

Mattson, Peter, utredningssekreterare, SACO/SR (fr. o. m. 1985-03-29 t. o. m. 1985-09-23).

Olsson, Marta, sekreterare, Landstingsförbundet (fr. o. m. 1984-06-15).

Thoursie, Kerstin, departementsråd, utbildningsdepartementet (fr. o. m. 1984-06-15).

Thulin, Jan, skolråd, skolöverstyrelsen (fr. o. m. 1985-02-11).

Westerlund, Uno, ombudsman, TCO (fr. o. m. 1984-06-15).

Sekretariat

Holmberg, Peter, departementssekreterare, huvudsekreterare (förordnad 1984-06-15).

Söderberg, Mats, utredningssekreterare, bitr. sekreterare (förordnad 1984-09-26).

Berndtsson, Eva, kansliskrivare (fr. o. m. 1984-10-22).

Dahlin, Solveig, assistent (fr. o. m. 1984-09-14).

Experter

Andersson, Gösta, rektor (fr. o. m. 1984-09-17).

Bernhage, Ulla, revisor (1984-11-12—1985-06-18).

Gårmark, Thore, direktör (fr. o. m. 1984-09-01).

Hammarberg, Margaretha, departementssekreterare (fr. o. m. 1984-08-30).

Höglund, Margareta, dåvarande fortbildningsledare, numera länskol-
inspektör (fr. o. m. 1984-11-01).

Lindskoug, Ingemar, departementssekreterare (fr. o. m. 1985-06-03).

Mott, Anne-Outram, departementssekreterare (1984-09-01—1984-11-
09).

Myrberg, Mats, docent (fr. o. m. 1984-09-26).

Måhl, Christer, kansliråd (fr. o. m. 1985-09-20).

Nordström-Eriksson, Annelie, ombudsman (fr. o. m. 1984-09-01).

Persson, Gillis, bitr. skoldirektör (fr. o. m. 1984-09-01).

Wickberg, Barbro, departementssekreterare (fr. o. m. 1984-07-23).

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	13
<i>Sammanfattning</i>	15
1 <i>Gruppens uppgifter och arbete</i>	39
1.1 Uppgifter	39
1.2 Arbete	40
2 <i>Yrkesutbildningen 15 år efter gymnasiereformen</i>	43
2.1 Inledning	43
2.2 Kvantitativ omfattning och utveckling	45
2.3 Samhällets ansvar för yrkesutbildningen	47
2.4 I skola och på arbetsplats	48
2.4.1 Hittillsvarande avvägningar	48
2.4.2 Inbyggd utbildning	49
2.4.3 Arbetsplatsförlagd utbildning under lärares ledning	50
2.4.4 Miljöpraktik	51
2.4.5 Gymnasial lärlingsutbildning	52
2.4.6 Arbetsplatsförlagd färdighetsträning	52
2.4.7 Ansvaret för arbetsplatsförlagd utbildning	53
2.4.8 Arbetsmarknadsorganisationernas inflytande över yrkesutbildningen	55
2.5 Yrkesutbildningens struktur i gymnasieskolan	56
2.5.1 Linjer	56
2.5.2 Specialkurser	57
2.5.3 Påbyggnadsutbildning	58
2.5.4 Övriga utbildningsaktiviteter med anknytning till gymnasieskolan	59
2.5.5 Arbetslivets utbildningar	59
2.6 Yrkesutbildningens struktur i kommunal och statlig utbildning för vuxna	62
2.7 Yrkesutbildningens ämnesstruktur	63
3. <i>Yrkesutbildningen inför 1990-talet</i>	65
3.1 Arbetsmarknadens utveckling	65

3.2	Utbildningsdeltagande och utbildningsefterfrågan i gymnasieskolan	72
3.3	Studieintresse och studieval i gymnasieskolan	74
3.4	Från utbildning till arbetsmarknad	78
3.5	Konsekvenser för yrkesutbildningen i framtiden	82
4	<i>Internationella trender</i>	85
4.1	Inledning	85
4.2	Yrkesutbildningen i Västeuropa	85
4.2.1	Bakgrund	85
4.2.2	Yrkesutbildningen i Danmark	86
4.2.3	Yrkesutbildningen i Norge	87
4.2.4	Yrkesutbildningen i Finland	88
4.2.5	Yrkesutbildningen i Frankrike	89
4.2.6	Några nya modeller	89
4.3	Den Nordamerikanska yrkesutbildningen	90
4.4	Finansieringen av yrkesutbildningen	91
4.4.1	Olika system	91
4.4.2	Arbejdsgivernes Elevrefusion i Danmark	91
4.4.3	Levy and Grant System i England	92
4.4.4	Yrkesutbildning för holländsk metall- och elektroteknisk industri	92
4.5	Yrkesutbildning som bas för teknikerutbildning	93
4.6	Vidareutbildning av yrkesverksamma	94
4.7	Sammanfattning	95
5	<i>Utbildning och arbetsorganisation</i>	97
5.1	Arbetsorganisation	97
5.1.1	En tendens mot en förändrad arbetsdelning	97
5.1.2	En tendens mot mer produktionsinriktade organisationsformer	98
5.1.3	En tendens mot en allt snabbare teknikutveckling	99
5.1.4	Teori och praktik	99
5.1.5	Konsekvenser för yrkesrollerna	99
5.2	Utbildningens innehåll	100
5.3	Elevens självförtroende	100
5.4	Djup eller ytlig kunskap	101
5.5	Utbildningens form - arbetsplatsförlagd resp. skolförlagd utbildning	102
5.6	Lärarens betydelse	103
5.7	Utbildningens organisation, nivåer, hierarki	103
5.8	Sammanfattning	105
6	<i>Riktlinjer för yrkesutbildningen i skola och på arbetsplats</i> ..	107
6.1	Inledning	107
6.2	Skol- och arbetsplatsförlagd utbildning	107
6.2.1	Arbetsplatsförlagd utbildning	108
6.2.2	Grundmodell för yrkesutbildningen	113
6.2.3	Gymnasial lärlingsutbildning	117

6.3	Fördelning av ansvar mellan skola och arbetsplats	119
6.3.1	Inledning	119
6.3.2	Kostnadsansvar och finansiering	120
6.3.3	Utjämnning av kostnader	122
6.3.4	Företagens ersättning	122
6.4	Kursplanernas utformning	123
6.4.1	Inledning	123
6.4.2	Modulindelade kursplaner	124
6.5	Kompetenskrav och längd på de gymnasiala yrkesutbildningarna	130
6.5.1	Gymnasieskolans kompetensnivå	130
6.5.2	Yrkesutbildningarnas längd	131
6.6	Elevens villkor under utbildningstiden	134
6.7	Tillsyns- och uppföljningsinsatser	136
6.7.1	Central och regional nivå	136
6.7.2	Lokal nivå	137
6.8	Kommer erforderligt antal utbildningsplatser att finnas? ..	137
6.8.1	I arbetslivet totalt	137
6.8.2	Arbetsplatsförlagd utbildning på mindre orter	141
6.9	Sammanfattning	142
7	<i>Allmänna ämnen i gymnasieskolan</i>	145
7.1	Större inslag av allmänna ämnen	145
7.2	Förekomsten av allmänna ämnen i gällande timplaner ...	146
7.3	Elevernas syn på allmänna ämnen inom yrkesutbildningen	147
7.4	En forskares syn på utvecklingen av allmänna ämnen inom yrkesundervisningen	148
7.5	De allmänna ämnenas koppling till yrkesutbildningens karaktärsämnen	148
7.6	Svenskämnets anknytning till yrkesundervisningen	149
7.7	Övriga allmänna ämnens anknytning till yrkesundervisningen	150
7.8	Mål och förändringsbehov	151
7.8.1	Ungdomars attityder och kunskaper i samhällsfrågor	151
7.8.2	Önskemål om förändringar	152
7.8.3	Bedömningar och förslag	153
7.9	Allmänna ämnen i specialkurser och gymnasial lärlingsutbildning	155
7.10	Fördelning av allmänna ämnen och yrkesteknik	155
7.11	Gemensam referensgrupp i allmänna ämnen	158
7.12	Rekryteringen till högskolan	159
7.13	Allmän behörighet till högskolestudier	160
7.14	Förslag och kommentarer	161
8	<i>En gymnasieskola för alla</i>	163
8.1	Inledning	163
8.2	Förutsättningar	164

8.3	Åtgärder	165
8.3.1	Stödundervisning	165
8.3.2	Specialundervisning	165
8.3.3	Introduktionsperiod	166
8.3.4	Yrkesinriktad studieinledning	167
8.3.5	Modulsystem	168
8.3.6	Kompetensrelaterad utbildning	168
8.3.7	Differentierade kurser för allmänna ämnen	169
8.3.8	Studiekontrakt	170
8.3.9	Samstämmighet mellan önskemål och erbjuden utbildning	170
8.4	Sammanfattning och förslag	171
9	<i>Återkommande utbildning och utbildningssamarbete mellan skola och vuxenutbildning</i>	173
9.1	Återkommande utbildning	173
9.2	Samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU ...	176
9.3	Förslag	178
10	<i>Arbetsformer, läromedel och utrustning</i>	181
10.1	Arbetsformer	181
10.2	Läromedel och läromedelsproduktion	182
10.2.1	Stort läromedelsberoende	182
10.2.2	Åldrande läromedel	183
10.2.3	Förutsättningar för produktion	184
10.2.4	Samhällsinsatser på läromedelsområdet	185
10.2.5	Bedömningar	186
10.2.6	Förslag	187
10.3	Utrustning för yrkesutbildningen i gymnasieskolan	187
10.3.1	Inledning	187
10.3.2	Startbidrag	188
10.3.3	Kompletteringsbidrag	188
10.3.4	Förnyelsebidrag	189
10.3.5	Framtida utveckling och förslag	190
10.4	Teknikcentra-resurscentra för industriell utveckling och utbildning	191
10.4.1	Den tekniska utvecklingen	191
10.4.2	Teknikcentralösningen	191
10.4.3	Organisatoriska former	192
10.4.4	Teknikcentras roll i yrkesutbildningen	192
10.4.5	Samhällets roll — utvecklingstendenser	194
10.4.6	Teknikservice	195
10.4.7	Förslag	196
11	<i>Fortbildning av yrkeslärare</i>	197
11.1	Bakgrund	197
11.2	Reformeringen av personalutbildningen för skolväsendet ..	197
11.3	Fortbildningens inriktning och innehåll	198
11.3.1	Olika områden	198

11.3.2	Ämnesinriktad fortbildning	199
11.3.3	En utökad arbetsplatsförläggning och modulariserade kursplaner	199
11.3.4	En gymnasieskola för alla	200
11.3.5	Allmänt kompetenshöjande fortbildning	201
11.3.6	Studiedagarna — obligatorisk fortbildning	201
11.3.7	Riksstudiedagarna	202
11.4	Fortbildning utanför studiedagstid	202
11.4.1	Villkor	202
11.4.2	Kurser med högskolan som anordnare	203
11.4.3	Kurser som anordnas av yrkesnämnder branschorganisationer m.fl.	204
11.4.4	AMU	204
11.4.5	Utbildning i samband med köp av utrustning	204
11.5	Andra former för fortbildning än kurs	205
11.5.1	Yrkesstudier/näringslivspraktik	205
11.5.2	Job rotation	206
11.5.3	Utbytestjänst	206
11.5.4	Delning av tjänst mellan arbetslivet och skolväsendet	207
11.5.5	Teknikcentra som resurs i fortbildningen	208
11.5.6	Sammanfattning	00
11.6	Kostnader för fortbildning/lokal skolutveckling m.m.	208
11.6.1	Samhällets kostnader	208
11.6.2	Statsbidrag till lokal skolutveckling m.m.	208
11.6.3	Erfarenheter av bestämmelserna	209
11.6.4	Fortbildning inom ramen för ett system med utbyggt arbetsplatsförlagd utbildning	210
12	<i>Handledar- och instruktörsutbildning</i>	213
12.1	Nuvarande handledar- och instruktörsutbildning	213
12.1.1	Handledarutbildning	213
12.1.2	Instruktörsutbildning	213
12.2	Begreppen instruktör och handledare	215
12.3	Instruktörens uppgifter i ett utbyggt utbildningssystem ..	216
12.4	Inriktning och innehåll i instruktörsutbildningen	216
12.5	Ansvar och organisation för instruktörsutbildningen	218
12.6	Utbildningens omfattning	219
12.7	Samordning mellan fortbildning av yrkeslärare och instruktörer	219
12.8	Kostnadsberäkningar	220
13	<i>Signal- och planeringssystemet</i>	223
13.1	Gymnasieskolans signalsystem	223
13.1.1	Utbildningsekonomiska utredningen	223
13.1.2	Synpunkter framförda vid sekretariatets hearings ..	224
13.1.3	Behov av ett utvecklat signalsystem	226
13.2	Gymnasieskolans planeringssystem	226
13.2.1	Dimensionering	226

13.3	Slutsatser och förslag till fortsatt inriktning	228
13.3.1	Utveckling och styrning av utbildningarnas innehåll	228
13.3.2	Dimensionering och styrning	231
13.3.3	Framtida linjestruktur	233
13.3.4	Lokalisering	233
14	<i>Kostnader, statsbidrag och finansiering</i>	235
14.1	Kostnader	235
14.1.1	Kostnadsutvecklingen inom utbildningsväsendet ..	235
14.1.2	Kostnader för att utbilda gymnasieelever	237
14.2	Statsbidrag	239
14.2.1	Bakgrund	239
14.2.2	Förändringsberedskap	240
14.2.3	Andra erforderliga förändringar	240
14.3	Finansiering	241
14.3.1	Utgångspunkter	241
14.3.2	Statliga kostnadsförändringar	243
14.3.3	Skolhuvudmännens kostnadsförändringar	244
14.3.4	Arbetslivets kostnadsförändringar	247
15	<i>Reformering av yrkesutbildningen — genomförande</i>	251
15.1	Fortsatt arbete inom regeringskansliet	251
15.2	Reformstrategi	252
15.3	Tidsplan	252
15.4	Särskilda genomförandekostnader	253
	<i>Särskilda yttranden</i>	255
	<i>Bilagor</i>	
Bilaga 1	Direktiv	261
Bilaga 2	Gymnasieskolans linjer (översikt)	267
Bilaga 3	Exempel på modulkonstruktioner	273
Bilaga 4	Nu gällande beslutsordning för läroplan	281
Bilaga 5	Beslutsordningen för läroplan enligt våra förslag	283

Förkortningar

AF	Anslagsframställning
AMU	Arbetsmarknadsutbildning
Bp	Budgetproposition
Ds U	Departementspromemoria, Utbildningsdepartementet
FoU	Forsknings- och utvecklingsarbete
GU	1975 års gymnasieutredning
La	Lokalt arbetsmarknadsanpassad
Lgr	Läroplan för grundskolan
Lgy	Läroplan för gymnasieskolan
LO	Landsorganisationen i Sverige
LRF	Lantbrukarnas Riksförbund
Lvux	Läroplan för kommunal och statlig vuxenutbildning
prao	Praktisk arbetslivsorientering
prop.	Regeringens proposition
Ra	Regionalt arbetsmarknadsanpassad
SACO/SR	Centralorganisationen SACO/SR
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska Centralbyrån
SFS	Svensk Författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SSA-råd	Lokalt planeringsråd för samverkan skola-arbetsliv
SSV	Statens skolor för vuxna
syö	Studie- och yrkesorientering
SÖ	Skolöverstyrelsen
SÖ-FS	Skolöverstyrelsens författningssamling
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
Ttf	Timme till förfogande
UbU	Utbildningsutskottet
UFU	Utredningen om företagsutbildning
UHÄ	Universitets- och högskoleämbetet
UTGY	Utvärdering av gymnasieskolans studievägar
UTYRK	Utvärdering av gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar
YB	Yrkesutbildningsberedningen
åk	årskurs
ÖGY	Expertgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen

Sammanfattning

Gruppens arbetsuppgifter och arbete (*kap. 1*)

Expertgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), som började sitt arbete i juni 1984, har haft till uppgift att analysera behovet av utveckling och förnyelse av den gymnasiala yrkesinriktade utbildningen. En huvuduppgift har varit att ta fram riktlinjer för ett mer långsiktigt förändringsarbete av den yrkesinriktade utbildningen inom gymnasieskola och kommunal och statlig utbildning för vuxna.

Yrkesutbildningen 15 år efter gymnasiereformen (*kap. 2*)

Utveckling och kvantitativ omfattning

Yrkesutbildningens inriktning och struktur förbereddes av yrkesutbildningsberedningen (YB) under mitten och slutet av 1960-talet. Den valda organisationsformen för utbildningen har därför sina rötter i det pedagogiska tänkande som då var förhärskande samt i de organisationsformer som tillämpades inom stora delar av arbetslivet.

Besluten vid 1970 års riksdag innebar att yrkesutbildningen reformerades och integrerades i den nya gymnasieskolan. Reformen innebar att tiden för yrkesämnet minskades kraftigt medan inslaget av allmänna ämnen ökade i jämförelse med tidigare. Den utbildning som gymnasieskolan skall ge var inte avsedd att vara en färdig yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle endast erbjuda en påbörjad, yrkesinriktad utbildning normalt följd av en färdigutbildning i arbetslivet.

Även inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux) bedrivs yrkesutbildning motsvarande gymnasieskolans tvååriga yrkesinriktade linjer och specialkurser. Komvux erbjuder dessutom yrkesutbildning på gymnasial nivå som saknar motsvarighet i gymnasieskolan (s.k. särskild yrkesinriktad utbildning).

Hösten 1971 började den första kullen ungdomar sina studier i den nya gymnasieskolan. Vi har nu ett nära 15-årigt perspektiv på gymnasieskolans utbildningar. Ambitionen att göra yrkesutbildning till ett alternativ för elever som tidigare valt teoretiska utbildningsvägar förefaller

därvid att i viss utsträckning ha slagit igenom. Läsåret 1984/85 gick 76% av gymnasieskolans 104.800 nybörjare på en yrkesinriktad studieväg.

Samhällets åtagande för utbildning varierar inom olika områden. För de "stora" yrkesområdena finns idag som regel en tvåårig utbildning i gymnasieskolan ibland följt att ett färdigutbildningsår. För andra områden, främst vissa smala yrken saknas helt adekvat utbildning efter grundskolan. Allmänt kan konstateras att det inte finns någon operationellt fastställd gräns för samhällets åtaganden på utbildningsområdet.

Grundläggande för de olika utbildningsformerna i samhällets regi har varit att utbildningen skall stå öppen för alla samt att samhället fastställer kursplaner och har tillsyn över verksamheten. Vidare skall det offentliga utbildningsväsendet i första hand svara för grundläggande utbildning medan företag, myndigheter m.fl. i första hand skall svara för personalutbildning som har karaktär av befattningsutbildning.

I skola och på arbetsplats

Vi har enligt våra direktiv prövat möjligheterna att utöka den arbetsplatsförlagda utbildningen. Den arbetsplatsförlagda utbildningen omfattade läsåret 1983/84 totalt 889.204 elevveckor. Detta motsvarar ca 22.320 årselevplatser eller ca 6% av totala antalet elevveckor.

För vissa studievägar i gymnasieskolan föreskriver läroplanen att undervisningen i arbetsteknik och annan undervisning med samma syfte helt eller delvis skall förläggas till arbetsställe utanför gymnasieskolan. Detta innebär att undervisningen förläggs till företag eller institution utanför gymnasieskolan och att företaget eller institutionen tillhandahåller lärare, lokaler och utrustning som behövs för undervisningen. Statsbidrag utgår till företagen. I den inbyggda utbildningen tillhandahåller företaget lärare. I andra typer av arbetsplatsförlagda utbildningar sker undervisningen under ordinarie lärares ledning, exempelvis på bygg- och anläggningsteknisk linje.

Karaktäristiskt för yrkesutbildningen är att det i många fall förutom den sedvanliga författningsregleringen också existerar en avtalsreglering. Genom vissa markeringar i avtalen har arbetsmarknadsparterna försäkrat sig om att de elever som skall utbildas på arbetsplatsen genomgår en utbildning som parterna godtagit som lämplig för yrket. Såväl staten som de avtalslutande parterna reglerar samma frågor där författningar reglerar vissa villkor, bl.a. för statsbidrag, och avtal reglerar andra villkor, t.ex. anställningsform. Vi har i rapporten Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning (Ds U 1985:9) kartlagt dessa avtal.

Yrkesutbildningens struktur i gymnasieskolan

YB:s förslag om breda utbildningsblock kom i huvudsak att genomföras vid gymnasieskolreformen 1970 i form av *linjer*. Dessa uppgår i gymnasieskolan för närvarande till 27. Av de 16 yrkesinriktade linjerna är 14 grenindelade. *Specialkurser* är yrkesinriktade studievägar som av olika skäl inte placerats in i linjeorganisationen.

Ett antal tvååriga grundskoleanknutna specialkurser har tillkommit inom ramen för läroplanen för gymnasieskolan Lgy 70. Dessa har liksom linjerna fått allmänna ämnen och en konstruktion av yrkesämnet som motsvarar linjernas.

I gymnasieskolan finns dessutom ett antal kortare grundskoleanknutna studievägar. Kurslängden kan variera från någon vecka upp till ett år. Flertalet ej grundskoleanknutna specialkurser har relativt begränsad längd och många utgör grundutbildning för redan yrkesverksamma.

Påbyggnadsutbildningens grundläggande syfte är att ge dem som genomgått en flerårig gymnasieskolutbildning en fördjupad kompetens och ytterligare specialisering.

Det finns även ett antal andra utbildningsaktiviteter som ingår i eller anknyter till gymnasieskolan. *Gymnasial lärlingsutbildning* ingår fr.o.m. läsåret 1984/85 i det reguljära gymnasiala utbildningsutbudet. *Ungdomsplatser* är en typ av arbetslivsplacering som syftar till hjälp för att kunna gå vidare till reguljär utbildning eller stadigvarande arbete. De bygger på avtal mellan arbetsmarknadens parter och är avsedda för ungdomar som är högst 18 år och inte befinner sig i reguljär utbildning.

Yrkesutbildningens struktur i kommunal och statlig utbildning för vuxna

Det finns sedan den 1 juli 1982 en särskild läroplan för komvux, Lvux 82. Utbildningen skall ha samma kvalitet som motsvarande ungdomsutbildning men innehållet behöver inte vara identiskt. För yrkesämnena har hittills kursplanerna i Lgy 70 tillämpats, uppdelade på delmoment i komvuxtimplanerna.

För särskilda yrkesinriktade kurser fastställer SÖ kursplan efter samråd med arbetsmarknadens parter (s.k. centralt samråd). Fr.o.m. den 1 mars 1985 kan inbyggd utbildning förekomma också i komvux inom samma områden som i gymnasieskolan.

Yrkesutbildningen inför 1990-talet (kap. 3)

De yrkeskategorier som under 1970-talet har ökat sina andelar är i första hand "utbildningsintensiva" yrken. Ekonom- och ingenjörstätteten har ökat inom industrin. Motsvarande utveckling återfinns också inom andra näringsgrenar.

Kopplingen mellan utbildningsbakgrund och yrkesinriktning på arbetsmarknaden är förhållandevis svag. Samtidigt finns tendenser till breddning av befattningsinnehåll och uppluckring av de yrkesroller som finns i en traditionell arbetsorganisation.

Befattningsprofilerna växlar mellan företag, liksom rekryteringsbasen i utbildningsväsendet. Denna utveckling ställer stora krav på företagens egen interna personalutbildning, och ett närmare samarbete med det allmänna utbildningsväsendet. Industrin är ett ur sysselsättningssynpunkt oförändrat viktigt område. En omstrukturering av kvalifikationskraven för industrianställda är däremot med stor sannolikhet att förutse.

Rekryteringen till gymnasieskolan närmar sig 100 % av årskullen 16-åringar. Att inte ha gått igenom gymnasieskolan blir en belastning ur arbetsmarknadssynpunkt oavsett vad man skall ha sin utbildning till.

1980-talet har för utbildningsväsendets del inneburit ett kraftigt ökat tryck på yrkesutbildningen. Samtidigt har intresset för de allmänna utbildningsvägarna på gymnasial nivå stagnerat efter en kontinuerlig uppgång under hela efterkrigstiden. I takt med att ungdomskullarna minskar kommer det att finnas möjlighet att bereda en större andel av kullen plats i yrkesinriktad utbildning.

Att en ökad andel väljer en yrkesinriktad grundutbildning i stället för en allmänteoretisk skapar förutsättningar för en ökad efterfrågan på fortsatta studier jämfört med vad som gällt för yrkesutbildningseleverna hittills. Här kan man alltså förutse en efterfrågan på behörighetsgivande ämnen redan i de grundläggande yrkesstudierna. En breddad rekryteringsbas till högskoleutbildning är också en förutsättning för att tillräckligt många skall skaffa sig utbildning på denna nivå. En hög utbildningsnivå är viktigare än någonsin inför framtiden.

Internationella trender (*kap. 4*)

Yrkesutbildningens inriktning och omfattning varierar starkt mellan olika länder, beroende på förhållandena i resp. land. Huvuddelen av den praktiska yrkesutbildningen i vår omvärld bedrivs i företag.

Europeisk yrkesutbildning bygger på lärlingstraditionen, vilken innebär att lärlingen på arbetsplatsen lär yrket av någon yrkeskunnig. När industrin började ersätta delar av hantverket minskade behovet av flerårig yrkesutbildning för många enskilda arbetsuppgifter. Kraven på kunskaper inom kvalificerade befattningar ökar successivt. I Norge, Finland och Frankrike meddelas, liksom i Sveirge, en stor del av den grundläggande praktiska undervisningen i skola — ökade tendenser i denna riktning kan vi se också i Danmark, Italien, Holland och Belgien. Dagens yrkesutbildning i Mellaneuropa genomförs huvudsakligen i samverkan mellan företaget och skola med praktisk undervisning förlagd till företaget och teoretisk undervisning till "yrkesskola".

Även i "lärlingsländer" som Västtyskland, Schweiz och Österrike bedriver de större företagen periodvis grundutbildning i egna skolverkstäder. Denna grundutbildning sker i växling med tillämpningsperioder i företagets produktionsavdelningar. England och Danmark är exempel på länder, som helt eller delvis ordnat institutionell praktisk undervisning under det första utbildningsåret. Vi kan allmänt konstatera en viss tendens till ökad samverkan mellan skola och företag. I vissa länder ökar skolförläggningen av praktiskt utbildning. I andra pågår diskussioner om ökad andel företagsförlagd utbildning.

Utbildningens uppläggning och längd varierar starkt mellan olika länder. Detta gäller också ansvaret för yrkesutbildningen. Den finansieras antingen direkt av produktionen genom att företagen står för utbildningskostnaderna eller indirekt via kostnadsdelningssystem eller skatte-

finansiering. Vid indirekt finansiering utgår bidrag i någon form till de företag som utbildar.

I flertalet länder utgår vanligtvis ingen skattefinansierad ersättning till företag som utbildar. I några länder förekommer emellertid utjämning av yrkesutbildningskostnaderna mellan företag som utbildar och företag som inte utbildar. Här finns olika system, av vilka vi i kapitlet kortfattat redogör för sådana i Danmark, Storbritannien och Holland.

Utbildning och arbetsorganisation (kap. 5)

Vi uppmärksammar i detta kapitel den ömsesidiga påverkan som finns mellan yrkesinriktad utbildning och organisationsformerna i arbetslivet. Denna innebär att nya organisationsformer i arbetslivet väcker behov av förändringar i yrkesutbildningens organisation. Valet av organisationsform inom yrkesutbildningen kan också bidra till att konservera eller utveckla organisationsformer i arbetslivet.

Inom vissa delar av arbetslivet börjar den enskilde individen allt oftare uppfattas som en alltför begränsad organisationsenhet. I stället används produktions- och tjänstenheter, bestående av flera individer, vilka tillsammans bildar arbetsgrupper. Det är gruppens samlade kompetens som gäller och gruppen ges gemensamt ansvar.

På senare år har alternativa organisationsformer börjat användas. De bygger på tanken att produktens genomloppstid skall göras så kort som möjligt. Målet är att minimera de kapitalkostnader som ligger i själva produkten. För att detta skall fungera måste arbetsstyrkan bestå av personer som kan klara av flera av de olika arbetsmomenten.

I dessa beskrivna organisationsformer efterfrågas alltså bredare kompetenser än vad som yrkesinriktad utbildning normalt ger idag. Ofta bryts också branschgränserna.

Datatekniken har snabbt trängt in på många områden och har stor genomslagskraft på arbetsorganisationen. En konsekvens är automatisering och processtyrning. Datatekniken respekterar inga snäva branschgränser. Olika automatiseringsfunktioner och metoder för felsökning är generella för många branscher.

Sannolikt kommer utvecklingstakten inte att avta.

I den beskrivna utvecklingen är det inte självklart att de traditionella yrkesrollerna bibehålls. De nya produktionsmetoderna påverkar med nödvändighet också arbetsorganisationen. Arbetsorganisatoriska förändringar har i princip alltid som mål att effektivisera och rationalisera produktionen, oavsett om de avser varor eller tjänster.

Vilket resultat som blir följderna av framtida arbetsorganisatoriska förändringar är bl.a. beroende av arbetstagarnas kunskaper, förmåga och möjligheter att medverka i förändringsprocesserna. Yrkesutbildningens innehåll, organisation och arbetssätt spelar därvid en betydande roll.

Ett gott självförtroende är en förutsättning för att eleverna skall känna lust till och mening med sina studier. Bristande självförtroende kan bl.a. bero på ständiga misslyckanden i grundskolstudierna. Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör därför erbjuda en studiestart som klart domi-

neras av praktiskt inriktade studier, gärna genom en tidigt inlagd period av arbetsplatsförlagd utbildning. De allmän-teoretiska studierna bör där-
emot förskjutas mot de högre årskurserna.

För att tillförsäkra eleverna en allsidig utbildning där de får del av både utvecklingspositiva värderingar och yrkestraditioner bör de under utbildningstiden få möta olika värderingar, genom en balans mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning. Skolan måste därvid ta ansvaret för att utbildningen som helhet får en lämplig utformning.

Eleverna måste bibringas en realistisk bild av vad som förväntas av dem i arbetslivet. Detta kan i viss mån tillgodoses via arbetsplatsförlagd utbildning, men också läraren måste förbereda eleverna för arbetslivet. Enligt vår mening bör skol- och arbetsplatsförlagd utbildning i framtiden bättre komplettera varandra. Detta kan endast åstadkommas genom regelbundet samarbete mellan lärare och dem som verkar i arbetslivet.

Riktlinjer för yrkesutbildningen i skola och på arbetsplats (*kap. 6*)

Kap. 6 och de närmast följande behandlar våra förslag till nya riktlinjer för yrkesutbildningen. Det gäller avvägningen mellan skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning, kursplanernas uppbyggnad, möjligheten att variera studietiden för olika elever och därigenom också möjligheten att i framtiden avveckla en relativ betygsättning till förmån för bestämda kompetenskrav, konsekvenserna för yrkesutbildningen av ambitionen att skapa en gymnasieskola för alla, utökade inslag av allmänna ämnen under en i de flesta fall treårig studietid och slutligen väsentligt utökade fortbildningsmöjligheter för lärarna.

Skol- och arbetsplatsförlagd utbildning

Även om grundmodellen för svensk yrkesutbildning de senaste decennierna har byggt på skolförlagd utbildning har viss utbildning alltid varit arbetsplatsförlagd. En betydande del av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen är inte en följd av bestämmelser i timplanerna utan bygger på lokala initiativ och omfattar totalt ca 234.000 elevveckor. De lokala initiativen tyder på ett tilltagande intresse för ytterligare arbetsplatsförläggning.

Vi anser att de flesta yrkesutbildningar — i större utsträckning än idag — bör arbetsplatsförläggas. För andra, t.ex. de gymnasiala lärlingsutbildningarna, bör däremot större inslag av skolförlagda moment tillkomma. Grundprincipen bör vara att olika utbildningsmoment äger rum där de bästa kvalitativa resultaten kan uppnås med hänsyn till utbildningarnas hela mål.

Samtliga yrkesutbildningar bör innehålla någon del arbetsplatsförlagd utbildning. Vi föreslår att minst 10% av utbildningen i gymnasieskolans nuvarande tvååriga yrkesinriktade studievägar blir arbetsplatsförlagd. För yrkesutbildningar inom komvux bör i princip motsvarande gälla. Vi utgår vidare från att andelen arbetsplatsförlagd utbildning.

inom i princip alla yrkesutbildningar skall ligga i intervallet 10—20% under de första två åren. Den föreslagna tiden innebär 8—16 veckor under två läsår. Det är lämpligt med en viss koncentration av arbetsplatsförläggningen till åk 2.

Vårt förslag innebär — *nyinläring* — såväl i skola som på arbetsplats. Det är väsentligt att vissa avgränsade moment i kursplanerna kan flyttas från skolan till arbetslivet, nämligen just de moment som arbetslivet kan klara bäst.

Den viktigaste åtgärd, som nu kan vidtas för att höja yrkesutbildningens kvalitet, är enligt vår mening att få till stånd en god färdigutbildning. Detta bör ske genom att vi tillför ytterligare ett utbildningsår. Därigenom kan det av YB benämnda färdigutbildningsåret ingå som en del av yrkesutbildningen. I de allra flesta fall bör den föreslagna förlängningen kunna genomföras på en eller flera arbetsplatser i kombination med en skolförlagd del. I några fall bör dock det tredje året i huvudsak vara skolförlagt eller ersättas av nuvarande påbyggnadsutbildningar.

Den distinkta skillnad vi har idag mellan en kursplanestyrd utbildning under två år och en avtalsreglerad eller obefintlig utbildning därefter kommer således med våra förslag att upphöra. Både utbildningstidens längd och innehåll bestäms av sammanhängande kursplaner. Vi räknar med variationer i tiden, dels för vissa utbildningar, dels för elever med olika förutsättningar.

Grundmodell för yrkesutbildningen

Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör bedrivas inom tidsramen tre läsår. För studievägar omfattande tre läsår, vilket förutsätts gälla för flertalet elever, bör de första två åren vara i huvudsak skolförlagda.

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen under årskurs 1 och 2 omfattar enligt våra förslag minst 10% av den totala studietiden med huvuddelen av tiden i åk 2. Under det tredje året är andelen arbetsplatsförlagd utbildning ca 60% av läsårstiden (i princip tre dagar per vecka i arbetslivet). Som alternativ till en arbetsplatsförlagd utbildning i årskurs 3 bör i vissa fall skolförlagd utbildning i form av kurser som ger yrkesspecialisering eller teoretisk komplettering erbjudas. Vi har valt att benämna dem alternativkurser.

Den arbetsplatsförlagda delen av tredje året bör utgöra en successiv övergång till förvärsarbete. En sådan övergång måste påverka uppläggningsen av det tredje året så att eleverna känner sig delaktiga i verksamheten med de regler som råder på en arbetsplats.

Vi räknar med att grundmodellen måste kompletteras med främst två varianter.

Inom ramen för den första kan samtliga elever på en studieväg få helt skolförlagd utbildning hela det tredje året. Vi föreslår att detta alternativ skall tillämpas för vissa grenar på el-teleteknisk linje. Den andra varianten visar exempel på studievägar med totalt två års utbildning, vilket vi anser var det minimum som skall erbjudas elever som kommer direkt från grundskolan. I det fall det kommande kursplanearbetet ger vid handen att utbildningen kan fullgöras på kortare tid än tre år kan således

studievägarnas längd variera i intervallet två till tre år. Även i detta fall bör den skolförlagda delen av undervisningen dominera under den första delen av utbildningstiden och de arbetsplatsförlagda delarna successivt öka under studiernas gång.

Proportionerna mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning bör vara desamma som för treårig utbildning.

Lärlingsutbildningen blir ett alternativ som innebär att en yrkesinriktad gymnasial linje studeras i huvudsak enskilt och med en stor andel utbildning förlagd till arbetsplats. En sådan lärlingsutbildning kan därmed utan svårighet ingå som ett alternativ i vår grundmodell.

Enligt vår mening bör studieformen anordnas i följande situationer,

- för små och udda yrken
- då eleven är bosatt på stort avstånd ifrån den gymnasieskola eller komvuxenhet som anordnar utbildningen
- då eleven önskar använda studieformen av sociala skäl.

Fördelning av ansvar mellan skola och arbetsplats

Vår grundsyn är att skola och arbetsliv har ett gemensamt ansvar för den yrkesinriktade utbildningen. Staten skall ha det övergripande ansvaret för att alla elever får en god yrkesutbildning. Staten och skolhuvudmännen skall svara för tillsyn och ledning av all gymnasial utbildning, vare sig den sker i skola eller på arbetsplats.

Arbetslivets ansvar är att bl.a. medverka i arbetet med de modulindelade kursplanerna och dimensioneringen av studievägarna samt tillse att tillräckligt antal arbetsplatser för eleverna finns. På både skolans och arbetsplatsens anställda ställs krav på nära samarbete. Elevernas studieprogram på arbetsplatsen skall läggas upp i samråd mellan skolans lärare i karaktärsämnet/n och arbetsplatsernas instruktörer.

För delar av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen i gymnasieskolan utgår statsbidrag budgetåret 1985/86 med totalt 206 milj. kr.

Kostnaden för den färdigutbildning eller färdighetsträning som följer på den nuvarande grundutbildningen i gymnasieskolan eller komvux faller helt på de företag eller branscher i vilken eleverna erhåller anställning. Vi föreslår att samhället får bära kostnaderna för den skolförlagda delen av utbildningen inklusive tillsynsansvaret för såväl skolförlagd som arbetsplatsförlagd undervisning. Arbetslivet får å andra sidan bära kostnaden för den arbetsplatsförlagda delen. Syftet med vårt förslag är att åstadkomma en kvalitetshöjning av yrkesutbildningens såväl skol- som arbetsplatsförlagda delar. Detta medför en förändrad kostnadsbild för både samhälle och arbetsliv. På grund av det statsfinansiella läget måste kvalitetshöjningen för samhällets del uppnås genom omdisponering av befintliga medel. När arbetslivet i fortsättningen bär kostnaden för den arbetsplatsförlagda utbildningen, kan nu utgående statsbidrag för inbyggd utbildning m.m. användas till kvalitetshöjande åtgärder.

Att arbetslivet enligt våra förslag skall svara för den arbetsplatsförlagda delen både under de två första åren och under ett följande tredje år betyder inte att kostnaderna för denna i sin helhet eller ens i huvuddelen är en ny kostnad. Dels bedrivs redan nu en omfattande arbetsplatsförlagd utbild-

ning utan statsbidrag, dels har arbetsgivarna redan betydande kostnader för inskolning av nyanställd personal. Uppläggningsen av det tredje året gör att dessa kostnader till en stor del bortfaller och arbetskraftens produktivitet ökar i förhållande till lönekostnaderna. Man får alltså inte förväxla bruttokostnaderna med tillkommande nettokostnader.

Vidare är det väsentligt — vilket under senare år med kraft framhållits av arbetslivets representanter — att utbildning ses som en av arbetsplatsernas viktigaste investeringar.

Vi har utgått från att vissa arbetsplatser på grund av sitt läge, sin tillgång på kvalificerad personal, sin tillgång på lämplig utrustning, sin tradition, sitt intresse, etc. i betydligt större utsträckning än andra kommer att engagera sig i utbildning och därvid ställa utbildningsplatser till förfogande i högre grad än vad som motsvarar deras eget rekryteringsbehov. Andra arbetsplatser kommer helt eller huvudsakligen att dra nytta av en väl utbildad arbetskraft.

En kostnadsfördelning måste därför kunna ske mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser på samma sätt som de interkommunala ersättningen idag utgör en kostnadsfördelning mellan utbildande och icke utbildande kommuner.

Kostnadsfördelningen mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser kan administrativt enklast ske genom ett bidrag per anställd för utjämning av kostnader. Bidraget förutsätts helt återgå till företagen som ersättning för utbildningsinsatser. Bidraget avser att leda till omfördelning i rättvisesyfte inom arbetslivet.

Eftersom det handlar om en fördelning av kostnader mellan arbetsplatser bör bidragets storlek kunna föreslås av ett organ för arbetsmarknadens parter på samma sätt som kommunförbundet föreslår storleken på de interkommunala ersättningarna. Beslut bör sedan fattas av regeringen. Både privata, statliga och kommunala utbildningsplatser måste tas i anspråk för att erforderlig volym på verksamheten skall uppnås.

Det organ som vi föreslår inrättas bör innehålla företrädare för SAF, LO, TCO, SACO/SR, Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Arbetsgivarverket och Kooperationen.

Ersättningen till utbildningsföretagen samt maximala antalet ersättningsberättigade utbildningsveckor utöver det föreslagna intervallet 10—20% under de två första åren bör också föreslås av det nyinrättade organet för varje studieväg eller grupp av studievägar. Det kan således utgå olika ersättning per elevvecka beroende på vilken studieväg eleven tillhör. Administrationen kan göras mycket enkel genom att varje skolstyrelse/utbildningsnämnd rekviderar medel från det konto på vilket bidraget finns insatt.

Kursplanernas utformning

Innehållet i den yrkesinriktade delen av utbildningen är i hög grad beroende av kvalifikationskraven i den bransch eller det yrkesområde som studievägen avser att utbilda för. I läroplansarbetet måste därför ingå representanter för skolhuvudmännen och för de centrala yrkesnämnderna eller motsvarande. Kursplanen skall ha en sådan konstruk-

tion att avgränsade delar kan revideras separat och successivt. Detta möjliggörs genom ett *modulsystem*.

Det råder idag stora likheter mellan de yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan, AMU och komvux. Det som kan skilja sig i de olika utbildningsformerna är metoderna, utbildningstiden och graden av färdighetsträning som ingår i utbildningen.

Inom AMU har man valt ett modulsystem som är kompetensbaserat, dvs. bygger på ett visst klart målpreciserat utbildningsavsnitt. I gymnasieskolan innehåller läroplanssupplementen delmoment som också är kompetensbaserade. Inom komvux har framtagits ett modulsystem som grundar sig på en uppdelning av gymnasieskolans delmoment.

Vid jämförelse mellan gymnasieskolans delmoment och AMU:s moduler framgår att så stora likheter råder mellan dessa två system att en samordning är möjlig. Även komvux använder delmomenten och kan i det avseendet samordnas med de andra två.

I ett utbildningssystem med återkommande utbildning och där olika utbildningsformer måste samsas om gemensamma resurser och skall komplettera varandra är det nödvändigt att olika utbildningar på ett enkelt sätt också kan jämföras med varandra. Vid övergång från en utbildningsform till en annan måste det av betygsdokumenten klart framgå vilka utbildningsmoment eleverna inhämtat tidigare.

Vi föreslår också att gymnasieskolans timplaner skall omarbetas så att de i framtiden anger undervisningstimmar i stället för veckotimmar. Vi får då samma slags system i gymnasieskolan som i komvux och AMU. Karaktärsämnet/-ämnena får därmed en fastställd nettotid i likhet med det system som tillämpas i komvux där varje ämne har ett bestämt antal undervisningstimmar.

Lärarnas undervisningsskyldighet är både i komvux och gymnasieskolan baserad på ett antal veckotimmar. I komvux sker en omräkning av antalet veckotimmar till undervisningstimmar med faktorn 36 motsvarande antalet effektiva skolveckor under läsåret. Eleverna tillförsäkras därmed denna undervisningstid. Motsvarande system bör tillämpas även i gymnasieskolan.

Yrkesutbildningen måste ha en sådan omfattning att elevens kommande verksamhet i arbetslivet inte blir begränsad till enskilda momentarbeten eller medför låsning till ett företag.

Att studieinnehållet anpassas till elevens personliga förutsättningar kan innebära att vissa elever inom studietidens ram får slutföra endast ett begränsat antal moduler som i vissa fall ändå kan ge underlag för godtagbar kompetens och därmed ett avgångsbetyg efter slutförd lärokurs.

Då arbetsplatsförlagd utbildning, enligt våra förslag, blir allmänt förekommande och därmed berör arbetsmarknadens samtliga branscher anser vi det önskvärt att förhållandena regleras på ett mer enhetligt sätt än idag. Våra förslag innebär inte att man med någon för arbetsmarknadens parter bindande juridisk verkan har föreskrivet vilka villkor som skall gälla för eleverna under de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen. Vi utgår ifrån att den samsyn härpå som redovisas skall resultera i avtal mellan arbetsmarknadens parter över hela fältet och att dessa kan

slutas i god tid före reformens ikraftträdande.

I regel bör därför enligt vår uppfattning ungdomarna betraktas som elever under hela sin utbildningstid. Det bör alltså *inte* råda något anställningsförhållande mellan eleven och den utbildande arbetsplatsens arbetsgivare, när eleven genomför kursplanestyrd yrkesutbildning förlagd till arbetsplas. Genom att vi valt avtalsvägen framför en tvingande generell reglering bibehålls emellertid möjligheten för parterna att då speciella omständigheter föreligger, utforma lämpliga undantagsbestämmelser.

Elevförhållandet innebär att eleven erhåller studiestöd, kan utnyttja skolans rådgivande och elevvårdande verksamheter samt skall delta i de delar av utbildningen som är skolförlagda. Dessa villkor gäller för såväl åk 1, åk 2 som åk 3. För studiestöd i åk 3 har vi beräknat 173 milj. kr.

Elevförhållandet innebär också att skolhuvudmännen skall svara för att eleverna har ett med anställd jämförbart försäkringsskydd, då de vistas på arbetsplatserna.

I våra förslag har vi avsatt resurser för att både skolhuvudmannen, skolledare, lärare och arbetsmarknadens parter skall kunna hålla kontakt med, följa upp och ha tillsyn över den arbetsplatsförlagda utbildningen. Det är angeläget att finna former för tillsyn så att representanter för såväl samhälle som arbetsliv aktivt deltar i denna. Statens tillsynsansvar skall i princip utövas som idag. En fruktbar samverkansform kan vara att länskolnämnderna till sig knyter arbetslivsrepresentanter för t.ex. de centrala yrkesnämnderna i samband med utvärderingar av olika utbildningar. Statens ansvar kan även utövas genom att korttidsförordnade gymnasiainspektörer rekryteras från arbetslivet och förordnas av SÖ.

Lokalt har skolstyrelserna ansvar för att utbildningen genomförs enligt gällande läroplan och att lokaler, utrustning etc. uppfyller stipulerade krav. Den direkta kontakten mellan skola och utbildande arbetsplatser sker genom skolledning och lärare.

Vi föreslår att skolan på heltid skall avdela en lärare minst fyra veckor per klass under en tvåårsperiod för samverkan med och tillsyn vid de arbetsplatser som ger utbildning. Vi föreslår vidare att en resurs motsvarande ca en veckotimme per 15/16 elever avsätts för att läraren i karaktärsämnen skall kunna utöva tillsyn över den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen i årskurs 3. Arbetsplatsen skall å sin sida avdela någon som instruktör, vars utbildning skall bekostas av samhället.

Vi har beräknat konsekvenserna av två alternativ; att arbetsplatsförlagd undervisning omfattar 10 % (alt. 1) resp. 20 % (alt. 2) under vardera åk 1 och 2. De studievägar som redan idag har en högre grad av arbetsplatsförläggning behåller det även fortsättningsvis.

Sammanfattningsvis visar beräkningen att arbetsplatsförlagd utbildning enligt alternativ 1 skulle innebära en ökning av antalet elevplatsveckor från 889.204 till 912.570, dvs. med ca 2,5%. Om i stället alternativ 2 väljs uppgår det beräknade antalet elevplatsveckor till 1.791.245, dvs. en ökning med ca 30% i förhållandet till nuläget.

Om man även tar hänsyn till volymen praoveckor i grundskolan innebär alternativ 1 ingen ökning överhuvud taget i jämförelse med

nuläget. På grund av minskande ungdomskullar minskar i stället den totala volymen elevveckor i arbetslivet något. En förläggning i enlighet med alternativ 2 innebär inberäknat även praon en total ökning av antalet elevveckor med ca 15%.

Allmänna ämnen i gymnasieskolan (*kap. 7*)

Med allmänna ämnen avses ämnen som har samma kursplan för samtliga tvååriga studievägar samt arbetslivsorientering och timme till förfo-gande.

Vi anser i likhet med YB, att även den utbildning som har allmänbil-dande och allmänorienterande syfte utgör ett led i yrkesutbildningen direkt eller indirekt; direkt genom att kunskaper och färdigheter erford-ras i yrkesutövningen, indirekt genom att mer allmänna kunskaper som har betydelse för individen i yrkesrollen.

Gymnasieskolan skall även ge eleverna beredskap och bättre förut-sättningar för den personliga utvecklingen och möjlighet till en rik fritid. En förutsättning för detta är bl.a. goda kunskaper och färdigheter i svenska.

Eleverna måste få insikt i hur vårt samhälle är uppbyggt och kunskap om de demokratiska spelreglerna. Arbetslivets villkor måste också bely-sas liksom centrala moment inom social- och familjekunskapen. Det är därför nödvändigt att ha ett relativt stort inslag av allmänna ämnen inom ramen för yrkesutbildningen.

Vi föreslår att SÖ ges i uppdrag att ta fram kursplan för undervisning kring ekonomi- och samhällsfrågor.

Specialkurserna har mycket varierande inslag av allmänna ämnen. Inslaget av allmänna ämnen bör enligt vår mening vara i nivå med motsvarande utbildning inom linjesystemet. Detta bör också gälla för den gymnasiala lärlingsutbildningen. Elevernas svårigheter har främst gällt den stora koncentrationen av allmänna ämnen i åk 1. Det har därför varit naturligt att minska inslaget under denna årskurs och omfördela ämnena över de tre årskurserna. Detta kan kombineras med en utökning av de allmänna ämnena utan att inkräkta på studievägarnas karaktärs-ämnen.

En gymnasieskola för alla förutsätter att även elever som är mindre motiverade vinner tillträde till de olika studievägarna. Erfarenheten visar att dessa elever huvudsakligen återfinns på de yrkesinriktade stu-dievägarna. Många elever med låga intagningspoäng söker till studievä-gar med måttliga intagningskrav. Exempel på sådana studievägar är Dk-och Ve-linjen.

Undervisningen måste anpassas till elevernas förutsättningar och in-tresse för att bli meningsfull. Det är framför allt bristande metodutveck-ling, traditionella attityder och kravet på gemensam referensgrupp för samtliga tvååriga linjer som försvårar den ovan nämnda anpassningen. Detta till trots föreslår vi ingen förändring i fråga om gemensam refe-rensgrupp. För detta finns två vägande skäl. Dels förutsätter det relativa

betygssystemet, som vi ovan nämnt, att ämnen som studeras efter samma kursplan och timal medför en gemensam bedömning. Dels skulle en övergång till gemensam referensgrupp för de yrkesinriktade linjerna innebära att eleverna på social linje får utgöra en egen referensgrupp, vilket inte är rimligt. Till detta bör tilläggas att skillnaderna mellan elevernas prestationer och studieförutsättningar kan vara väl så stora inom gruppen yrkesinriktade linjer som mellan den studieförberedande sociala linjen och de yrkesinriktade linjerna.

Vi är angelägna att förbättra elevernas möjligheter att gå vidare till högskolestudier efter en genomgången yrkesutbildning. Att frekvensen högskolestuderande från de yrkesinriktade linjerna är låg, får inte tas till intäkt för att försvåra inträdet i högskolan. Förekomsten av obligatorisk tvåårssvenska i kombination med vårt förslag att tillvalet skall omfatta två årskurser, ökar avsevärt yrkes elevernas möjligheter att uppnå allmän behörighet.

En gymnasieskola för alla (*kap. 8*)

En av hörnpelarna i reformarbetet är att gymnasieskolan skall vara en skola för alla som lämnar grundskolan. För att detta skall kunna bli en realitet krävs en mer flexibel skola. Vid våra hearings har representanter för yrkesnämnder och branscher nästan genomgående framfört önskemål som innebär en ambitionshöjning i olika avseenden. Det är således ett stort problem att kunna konstruera en gymnasieskola som är i takt med olika intressegruppers krav och samtidigt är en gymnasieskola för alla. Ett tema i den svenska utbildningspolitiken är att i undervisningen utgå från den enskilde eleven med sina anlag, intressen och behov. För att nå detta krävs en långtgående individualisering. Det är enligt vår mening inte tillräckligt att genom stödundervisning kompensera vissa elever för kanske flera års bristande stimulans eller att fylla igen stora kunskapsluckor.

I gymnasieskolan kan *introduktionsperioder* enligt vår mening vara en mycket god hjälp för yrkesbestämda och därmed också studiebestämda elever. Eleverna bör kunna *välja* att genomgå en introduktionsperiod innan de fortsätter sina egentliga studier. Introduktionsperioden bör alltså inte utformas som en åtgärd till vilken "de som blir över" är hänvisade. Perioden bör sättas samman av ett antal kurser (moduler). Den tidsmässiga omfattningen av introduktionsperioden bör ligga inom ramen för en termin eller ett läsår.

Gymnasieskolan bör erbjuda en *klart yrkesinriktad studieinledning* så att eleven inser att skolan tar hans/hennes yrkesavsikter på allvar. De inledande karaktärsämnesstudierna bör innehålla moment förlagda till såväl skolverkstad/metodrum som till arbetsplatser. Inledningsfasen bör tjäna som ett *avstamp* mot fördjupade fackteoretiska studier och skapa motivation för studier också av de allmänna ämnena.

En gymnasieskola med modulsystem ger bättre förutsättningar för en kompetensrelaterad undervisning. I dagens skola kan man påstå att

utbildningsinnehållet flyter förbi alla elever i samma takt. En kompetensrelaterad utbildning innebär att eleven ges den tid som behövs för att tillägna sig innehållet i en modul. Elever som inte har hunnit tillägna sig studievägens alla moduler efter två år, kan om de så önskar, välja att fortsätta studera resterande moduler så att nödvändig kompetens för vidare studier i åk 3 uppnås.

Övergången till ett kompetensrelaterat modulsystem för yrkesutbildningens karaktärsämnen skapar den nödvändiga förutsättningen för att diskutera andra former för betyg än det relativa betygssystemet för dessa ämnen. Denna fråga är av så allmänt intresse att den omgående bör prövas och utredas.

Vi anser vidare, liksom gymnasieutredningen, att det är av stor vikt att elevens val och mål dokumenteras i ett s.k. studiekontrakt.

Återkommande utbildning och utbildningssamarbete mellan skola och vuxenutbildning (*kap. 9*)

Den grundläggande yrkesutbildningen skall enligt våra direktiv utformas så att den kan fylla rollen av en första del i ett system av återkommande utbildning.

De problem man vill lösa med återkommande utbildning och de motiv som anges för att organisera utbildningen i form av återkommande utbildning har varit olika. Komvuxutredningen har i sitt huvudbetänkande Kommunal utbildning för vuxna (SOU 1982:29) angivit tre huvudmotiv, till vilka vi ansluter oss.

- Utveckling för förändringar inom arbetsliv och samhälle.
- Utjämning av utbildningsklyftor mellan individer och grupper såväl inom som mellan generationerna.
- Livskvalitet.

Den snabba tekniska utvecklingen och förändringar i arbetsorganisation kommer att ständigt ställa den yrkesverksamme inför nya kunskapskrav. För den enskilde kan en ständig "omkvalificering" komma att krävas, i samband med arbetet eller på annat sätt. Vi menar att det därför är nödvändigt att göra de yrkesinriktade studievägarna till naturliga avstamp för såväl vidare yrkesförddjupningar som högskolestudier.

Vi ställer oss bakom de förslag om kortare teknisk utbildning som redovisas i budgetpropositionen 1986. Enligt vår mening skapas därigenom förutsättningar för en "naturlig" fortsättning på många yrkesinriktade studievägar, yrkesutbildningen får en "egen" högskola. Förutsättningarna för återkommande utbildningar måste förbättras inom alla sektorer.

Frågan om ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och arbetsmarknadsutbildningen (AMU) har varit föremål för intresse under en följd av år. Stor enighet råder således om att samarbetet mellan gymnasieskolan, komvux och AMU bör vidareutvecklas. Med ett samordnat modulsystem enligt vårt förslag får eleverna samma beståndsde-

lar i utbildningen, men kombinationerna och antalet moduler som ingår i en utbildning kan variera för de olika utbildningsformerna. Kurstiderna blir också olika eftersom de bestäms av summan av modulernas längd enligt resp. timplan.

Arbetsformer, läromedel och utrustning (kap. 10)

Arbetsformer

Den nedkortade tiden för yrkesämnet/na som gymnasieskolreformen innebar medförde att det blev angeläget att utnyttja återstående tid så effektivt som möjligt. Det gällde alltså att finna arbetsformer och en pedagogik som gjorde detta möjligt. Det var därför naturligt att försöka effektivisera utbildningen genom att utnyttja olika former av elevinstruerande läromedel. I sin mest renodlade form delas arbetstekniken upp på ett antal s.k. normerade studieplatser, "stationer". Varje station är uppbyggd för att ge utbildning om ett eller flera grundmoment i yrkestekniken. Periodvis samlas eleverna till gemensamma genomgångar.

I det föregående har vi belyst två trender i fråga om förändringar i arbetsorganisationen. Den ena innebär en förändring mot mer av grupparbete, självstyrande grupper, arbetsrotation. Den andra innebär en förändring mot mer produktionsinriktade organisationsformer som kräver bredare och ibland branschövergripande kunskaper. Detta leder till att man i utbildningen i ökad utsträckning även måste träna både samarbetsformer och självständigt handlande. Även om branschgränser allt oftare kommer att överträdas och blandkvalifikationer efterfrågas bör även i fortsättningen de flesta yrkesinriktade utbildningar ha sin huvudsakliga förankring i gällande branschstruktur.

Läromedel och läromedelsproduktion

En diskussion om framtida läromedelsbehov kan inte föras utan att man ser läromedlen utifrån deras funktion i en undervisningssituation. Ett läromedel utgör endast en av flera komponenter som samspelar i undervisningen. I samband med gymnasieskolreformen 1970 gjordes från SÖ:s, producenternas och vissa branschorganisationers sida stora insatser för att få fram lämpliga läromedel, anpassade till de nya kursplanerna. Den snabba tekniska utvecklingen har emellertid fört med sig att många av de yrkesinriktade utbildningarna nu behöver förnyas. Förnyelse av kursplanerna måste kontinuerligt följas upp av motsvarande förändringar i läromedel och utrustning. Förnyelsen kräver också fort- och vidareutbildning av lärarna.

När förändringar i kursplaner genomförs måste behovet av förändringar i befintliga läromedel eller tillskapande av nya läromedel övervägas. För de små målgrupperna, där ingen läromedelsproducent kan finna lönsamhet, bör manusproduktion genomföras i anslutning till kursplanarbetet och bekostas med statliga medel. Kostnaderna för

läromedel måste enligt vår mening ingå som en delpost i totalkostnaden för en utbildningsförändring tillsammans med kostnaderna för kursplanarbete, ny utrustning samt fort- och vidareutbildning. Vi föreslår därför att det statliga produktionsstödet för den gymnasiala yrkesutbildningen höjs.

Utrustning för yrkesutbildningen i gymnasieskolan

Fr.o.m. den 1 juli 1982 återstår till gymnasieskolan endast investeringsbidrag till utrustning. Statsbidragen till finansiering av utrustning för gymnasieskolan omfattar sedan den 1 juli 1984:

- startbidrag* då en för kommunens gymnasieskola ny studieväg införs eller då antalet platser på en redan införd studieväg utökas,
- kompletteringsbidrag* då undervisningen på en redan införd studieväg läggs om till följd av nya statliga föreskrifter som medför behov av ny utrustning samt
- förnyelsebidrag* för att täcka en del av kommunens kostnader för att ersätta föråldrad och försliten utrustning.

Samhället ställer höga krav på att de elever som går igenom gymnasial utbildning skall ha ett aktuellt och adekvat kunnande. Vi föreslår att utrustningsbidrag även fortsättningsvis får utgå. Även de ekonomiskt-merkantila studievägarna bör omfattas av bidragsgivningen. Enligt vår mening bör förnyelsebidraget finnas kvar då det underlättar för kommunerna att mer planmässigt förnya utrustningen.

Spridningen av ny teknik är en fråga som har både industripolitisk, utbildningspolitisk och regionalpolitisk räckvidd. Stat och kommun har därför på olika sätt försökt påverka teknikspridningsprocessen. Under senare år har insikten om teknikspridning som ett viktigt regionalpolitiskt medel ökat och en rad nya initiativ tagits.

Det har från industripolitiskt håll framhållits att fortsatt teknikspridning och industriell förnyelse även måste inkludera medelstora och små företag. För dessa företag kan en samverkan med utbildningsväsendet i många fall te sig tekniskt och ekonomiskt intressant.

Oberoende av varandra och på flera håll har olika lösningar skisserats. Kännetecknande för dessa lösningar har varit ett närmande mellan utbildningsanordnarna och näringslivet i olika former om sambruk av resurser, såväl materiella som personella. Syftet för skolväsendet är att göra ny teknik tillgänglig genom samverkan med andra intressenter. Sådan samverkan rubricerar vi som en teknikcentrumlösning.

Ett fungerande teknikcentrum bör enligt vår mening vara väl utrustat, ha hög nyttjandegrad och även samverkansmöjligheter med lokalt näringsliv. Det är också väsentligt att det planeras utifrån ett helhetsperspektiv inom en större region så att flera centra kan komplettera varandra. En överetablering med många små och dåligt utnyttjande centra torde ingen vara betjänt av.

Genom riksdagsbeslutet om uppdragsutbildning bör teknikcentra också kunna vara en betydelsefull resurs i fråga om företagsanknuten uppdragsutbildning. En annan aspekt som har framhållits är den perso-

nella kompetensuppbyggnad som kan ske vid teknikcentra. För fortbildning och vidareutbildning av yrkeslärare och lärare i tekniska ämnen borde teknikcentra kunna utgöra en värdefull resurs.

Samverkan mellan utbildningsanordnare och näringsliv har även kommit till uttryck i andra, närliggande former som den s.k. teknikservicen. Genom teknikservicen kan mindre företag och enskilda idégivare erbjudas ta del av skolans resurser i olika utvecklingsprojekt. Därigenom kan uppdragsgivarna få moment i utvecklingsarbetet, främst av teknisk men ibland även av ekonomisk natur, utförda till låg kostnad eller ibland helt kostnadsfritt. För skolans del är vinsten tvåfaldig; eleverna får komma i kontakt med näringslivet inom ramen för realistiska och intressanta arbetsuppgifter och lärarna kommer i kontakt med aktuella frågeställningar inom näringslivet och kan bättre följa dess utveckling, vilket är värdefullt ur fortbildningssynpunkt.

Fortbildning av yrkeslärare (kap. 11)

Våra förslag med en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning skapar utrymme för en ökad fortbildning av yrkeslärarna. Vi anser att följande fortbildningsområden bör prioriteras:

- ämnesinriktad fortbildning
- behov föranledda av utökad arbetsplatsförlagd undervisning och av modulindelade kursplaner.

Syftet med den ämnesinriktade fortbildningen blir i det korta perspektivet i huvudsak att komma till rätta med den eftersläpning, som drabbat skolan och lärarna, främst på grund av den allt snabbare teknikutvecklingen.

En utbyggd treårig arbetsplatsförlagd utbildning ger förändrade förutsättningar och utgångspunkter för planering och genomförande av undervisningen. Såväl kort- som långsiktig planering av moduler måste göras gemensamt av skolan och arbetsplatsen, dvs. normalt av läraren och instruktören.

Införandet av modulindelade kursplaner medför förändring av lärarens arbetssätt. Det framstår som ytterst väsentligt att alla lärare, som skall arbeta med denna typ av kursplaner, får en teoretisk och praktisk fortbildning i takt med ett successivt införande av modulindelade kursplaner.

Studiedagarna är den tveklöst största fortbildningsresursen. Studiedagarna är emellertid sällan inplanerade i ett långsiktigt fortbildningsprogram. Splittringen är till förfång för helheten. Vi föreslår att skolförordningen och motsvarande föreskrifter beträffande komvux ändras, så att tidsresursen avseende studiedagarna anges som en studievecka och att uppsplittringen på enstaka dagar bör bli föremål för särskilt beslut i skolstyrelsen. Även de två riksstudiedagarna ersätts av en sammanhängande kursvecka även om denna eventuellt inte skulle kunna återkomma varje år.

SÖ bör anordna regelbundna överläggningar mellan representanter

för skolhuvudmän, Arbetsmarknadens Yrkesråd, centrala yrkesnämnder m.fl. och fortbildningsavdelningarna kring behov, genomförande och uppföljning av fortbildningen. De lokala yrkesråden bör ta kontakt med fortbildningsansvariga på såväl kommunal som regional nivå för att informera om branschens fortbildningsbehov och om förutsättningarna att samverka med det lokala näringslivet. Yrkesråden bör dessutom inventera behovet av och förutsättningarna för yrkesstudier bland sina lärargrupper. Slutligen bör yrkesråden systematiskt följa utvecklingen av lärarnas yrkesstudier för att i samverkan med företagen ge dessa en så hög kvalitet som möjligt.

En utökad instruktörs- och handledarutbildning, kvalitativt och kvantitativt, skapar på sikt större möjligheter för ett system med utbytestjänster. Vi anser emellertid, att försök med utbytestjänster redan nu bör stimuleras. Vi föreslår, att personal anställd vid företag, myndigheter etc. inom ramen för sin anställning skall få anlitas för undervisning i gymnasieskolan och komvux. Statsbidrag bör i vissa fall kunna utgå för sådan undervisning.

Vår modell för utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning ger tidsmässigt utrymme för en omfattande och återkommande fortbildning för yrkeslärarna, nämligen i princip max. 50% av den tid som eleverna är ute i arbetsplatsförlagd utbildning. Vi anser att denna fortbildning bör vara obligatorisk. För lärare på vissa utbildningar skapas ej ovannämnda tidsutrymme för fortbildning. Detta gäller lärare på Dk, Vd- och Ss-linjerna. Ekonomiskt utrymme för dessa lärares fortbildning och för lärare i tekniska ämnen i T 4 skapas genom ett särskilt anslag.

Vi föreslår att den nuvarande detaljregleringen av statsbidraget till lokal skolutveckling omgående ses över för att ge kommunerna förutsättningar för ett enklare och ändamålsenligare utnyttjande av statsbidraget. Vidare föreslår vi att kommunerna genom ett ändrat anslagssystem får såväl pedagogiskt som ekonomiskt ansvar för planeringen av yrkeslärarnas och lärarnas i tekniska ämnen i T 4 yrkesspecifika fortbildning. För att möjliggöra detta för motsvarande medel från högskolans anslag till statsbidragen till lokal skolutveckling.

Handledar- och instruktörsutbildning (*kap. 12*)

Våra förslag om en kraftigt ökad arbetsplatsförläggning av utbildningen och modulindelade kursplaner förutsätter att den personal ute i arbetslivet som skall samverka med skolan vad gäller att planera, genomföra och följa upp undervisningen måste vara väl förtrogen såväl med skolans målsättning som med det aktuella ämnesområdet. Detta ställer krav på utbildningsinsatser för dessa personer.

Arbetsplatsens instruktör skall tillsammans med elevens lärare planera, genomföra och följa upp den arbetsplatsförlagda utbildningen. Planeringen kan bl.a. innebära att tillsammans med skolans personal diskutera vilka moment, som lämpligen bör genomföras på arbetsplatsen, hur undervisningen metodiskt skall läggas upp och hur befintlig utrustning och modulanpassade läromedel bäst kan utnyttjas. Utöver kunska-

per om skolans läroplaner, pedagogiskt intresse och god yrkeskunskap bör instruktörerna ha en klar uppfattning om arbetsplatsen, dess mål och policy. De bör dessutom vara intresserade av att dela med sig av sina kunskaper.

Enligt vår mening är instruktörsutbildning så angelägen, att den bör vara obligatorisk för utbildande företag. Vi föreslår att staten skall svara för kostnaderna. Därmed anger också samhället syftet med och huvudsaklig inriktning av utbildningen.

Signal- och planeringssystemet (kap. 13)

Utbildningsekonomiska utredningen konstaterade att de grundläggande utbildningarna är ganska okänsliga för signaler om förändringsbehov. Förändringarna tar också lång tid att genomföra. Signalernas möjligheter att få genomslagskraft varierar med skolform och typ av utbildning inom skolformen.

Några synpunkter som framkommit vid våra kontakter med centrala yrkesnämnder, länsskolnämndsrepresentanter, skolledare, forskare m.fl. är mer frekventa än andra. Det gäller i första hand:

- De lokala yrkesråden är viktiga instrument för den gymnasiala yrkesutbildningen.
- Lokala och regionala SSA-råd har mycket begränsat värde för gymnasieskolans signalsystem.
- Yrkesnämndernas möjligheter att påverka och att få adekvat information har minskat avsevärt med det nya planeringssystemet, som innebär ett decentraliserat beslutsfattande.

Flera av våra delförslag förutsätter ett betydligt bättre samarbete mellan de utbildningsplanerande myndigheterna och samarbetsorganen på olika nivåer, som exempelvis:

- Införandet av ett modulsystem för yrkesutbildningarnas karaktärsämnen kopplat till tanken att innehållet i en modul skall kunna ändras relativt snabbt efter signaler från avnämarna.
- Utökad arbetsplatsförläggning av undervisningen under åk 1 och 2 med centralt resp. lokalt urval av moment som får/skall förläggas till arbetsplats.
- Möjligheten att göra de tvååriga yrkesutbildningarna treåriga med det tredje året i huvudsak förlagt till arbetslivet.
- Större möjligheter för yrkeslärarna att bedriva yrkesstudier och att vistas ute på arbetsplatserna inom ramen för skolans tillsynsansvar.
- Utbildning av instruktörer/handleddare.

Det nuvarande planeringssystemet för gymnasieskolan har tillämpats sedan läsåret 1983/84. Riksdagen fastställer preliminära ramar för gymnasieskolans organisation drygt två år före aktuell läsårsstart. Ramsystemet består av en *direktram* för alla direkt grundskoleanknutna studievägar och en ram, *lilla ramen*, för övriga studievägar. Direktramen är i sin tur uppdelad på olika sektorsramar och en ram för ospecificerade platser.

Begreppet *årselevplatser* har införts för att man regionalt och lokalt skall kunna välja utbildningar av olika längd inom resp. sektor.

Sektorsramarna är mer eller mindre homogena till sin uppbyggnad. Den mest heterogena sektorn torde TI-sektorn vara med så vitt skilda studievägar som beklädnadsteknisk och el-teleteknisk linje. Till *kommunernas uppföljningsansvar* utgår statsbidrag i särskild ordning utan direkt koppling till planeringssystemet.

Våra förslag om introduktionsperioder inom ramen för yrkesutbildningen leder sannolikt till ett ökat behov av platser i direktramen. För att åstadkomma detta föreslår vi att delar av statsbidragen till åtgärder inom kommunernas uppföljningsansvar förs över till anslaget för gymnasieskolan. I många stora och medelstora kommuner finns nämligen en tendens till att uppföljningsinsatserna håller på att utvecklas till ett parallellskolsystem. De främsta orsakerna härtill är det öronmärkta statsbidraget i kombination med en särskild organisation som kan vara skild från gymnasieskolan.

Med en samordning av resurserna för uppföljningsansvaret och gymnasieskolans dimensionering uppnås vidare följande fördelar:

- beslutsprocessen förenklas
- en helhetssyn kan anläggas på olika åtgärder för ungdomar under 18 år
- planeringen kan bli mer långsiktig
- resursutnyttjandet kan bli bättre.

På den *centrala nivån* har SÖ ansvaret för kursplaneutvecklingen och därmed för den kontinuerliga bevakningen av utbildningens kvalitet och för att signaler som tyder på att utbildningarna behöver moderniseras fångas upp. Vi föreslår att permanenta läroplansgrupper konstrueras med representanter för utbildningsmyndigheter och yrkesnämnder eller motsvarande branschparter. Varje läroplansgrupp bör ha representation från de branscher som naturligt hör samman med tanke på den nämnda utvecklingen mot vidgade yrkesområden. Det är vidare angeläget att forskningsanknytningen beaktas i samband med den löpande översynen av kursplanerna.

I det av oss föreslagna modulsystemet ökar möjligheterna för signalerna att snabbt få genomslagskraft via läroplansgrupperna under förutsättning att kursplanerna mer får karaktären av ramplaner. Vid sidan av arbetet med kursplanernas uppdatering bör de föreslagna läroplansgrupperna skaffa sig kunskap om läromedelssituationen, utrustningsfrågorna och utbildningens kvalitet. Detta förutsätter i sin tur att grupperna följer undervisningen via direkta skolbesök. Även fortsättningsvis bör det vara naturligt för länskolnämnderna att agera via SÖ när signaler om förändringsbehov inkommer. Läroplansgruppernas och yrkesnämndernas utvärderingsarbete ute i skolorna bör integreras med resp. länskolnämnds egna skolbesök på de aktuella studievägarna. En samplanering erfordras för att kunna följa upp en viss studieväg i flera län samtidigt under ett läsår.

På den lokala nivån gäller det i första hand att försöka skapa så goda betingelser för de olika utbildningarna som möjligt samt att på olika sätt nå hög kvalitet. Ett viktigt instrument i detta sammanhang är de lokala

yrkesråden. Våra förslag förutsätter på flera punkter att yrkesrådets arbete aktiveras och utvecklas så att skolstyrelserna får ett så bra beslutsunderlag som möjligt.

I konsekvens med vad som föreslagits med avseende på läroplansgruppernas sammansättning bör även de lokala yrkesråden organiseras med resp. läroplansgrupp som förebild. Det blir då en naturlig kanal mellan central och lokal nivå. Det bör ankomma på varje skolstyrelse att besluta om sådana förändringar som förstärker yrkesrådets ställning utan att rådskaraktären går förlorad. Viktiga förutsättningar för detta arbete är en viss medelstilleddning från skolstyrelsens sida och att skolstyrelserna konsekvent använder sig av yrkesråden som remissinstans i de frågor som berör resp. studieväg eller studievägar.

Med hänvisning till yrkesrådets centrala roll enligt våra förslag bör deras existens regleras av regeringen i skolförordningen. På detta sätt garanteras en kontakt mellan skolan och arbetslivet. Även komvux och utbildningen på den tekniska och ekonomiska linjen bör omfattas av yrkesrådets verksamhet.

Sektorerna rymmer inom sig artskilda studievägar från såväl kostnads- som arbetsmarknadssynpunkt. Dessutom motsvarar inte sektorsramarna naturliga sökandeyråden för eleverna eftersom en elevs första-, andra- och tredjehandsval till gymnasieskolan ofta tillhör olika sektorer. Vi har tidigare föreslagit att elevernas val bör kunna tillgodoses i större utsträckning. Förutsättningarna härför torde öka om den nuvarande bindningen till sektorsramar upphör. Nu gällande ordning där länskolnämnderna som ovan nämnts först efter beslut av SÖ kan överföra ett större antal icke utnyttjade årselevplatser från en sektor till en annan, medför dessutom en tidsutdräkt som många gånger försvårar den kommunala planeringen avsevärt.

Vi föreslår därför övergång till en totalram för antalet årselevplatser i gymnasieskolans direktram. Några större olägenheter uppkommer inte under förutsättning att studievägar som medför extremt höga kostnader undantas. Om behov uppkommer bår statsmakterna styra dimensioneringen av såväl enskilda studievägar som linjeområden genom allmänna riktlinjer eller genom att ange ett högsta eller lägsta antal årselevplatser. Om planeringssystemet skall bli flexibelt bör utbildningens inriktning i så hög grad som möjligt påverkas genom målstyrning. Detta talar för att statsmakterna till SÖ och SÖ till länskolnämnderna fördelar en totalram av årselevplatser.

Länskolnämnderna får genom statsmakternas uttalade prioriteringar ett bra underlag för att fördela den till länet medgivna totalramen på olika studievägar där centrala och lokala överväganden utifrån dimensioneringshänseende har sammanvägts. Med tanke på det regionala arbetsmarknadsbehovet är det viktigt att nämnderna har det instrument för styrning som startbidragen utgör.

Begreppet "linje" har kommit att ge intryck av högre kvalitet och status än "specialkurs". Vi har föreslagit likvärdigt innehåll av allmänna ämnen för alla yrkesinriktade studievägar — även specialkurser — som omfattar minst två läsår. Beteckningen bör då vara enhetlig. I valet mellan termerna studieväg och linje föredrar vi den senare. Våra förslag

att samtliga grundskoleanknutna studievägar skall innehålla allmänna ämnen, modulindelade kursplaner och arbetsplatsförlagd utbildning medför att tim- och kursplaner för dess äldre utbildningar avvecklas och ersätts av nya.

Även fortsättningsvis torde huvuddelen av den gymnasiala utbildningen lokaliseras till gymnasieorterna (g-orterna). De studievägar som nu är placerade på andra orter än g-orter omfattande minst ett läsår kan enligt våra tidigare förslag tillföras allmänna ämnen och i övrigt uppdateras så att likvärdig kvalitet på utbildningen erhålls. Nyetablering på icke g-ort bör bedömas med utgångspunkt från nuvarande regler som ger länskolnämnderna eller SÖ möjlighet att inrätta yrkesinriktade linjer och specialkurser på dessa orter.

Kostnader, statsbidrag och finansiering (*kap. 14*)

Omräknat i 1982 års priser har statens och skolhuvudmännens löpande kostnader för utbildningsväsendet under perioden 1970/71 — 1982/83 ökat från 31 miljarder till 45 miljarder kr. Utbildningskostnadernas andel av statsbudgeten har under den nämnda perioden minskat från 27% till 19%.

Från 1980-talets början har kostnadsökningen per elev stannat upp såväl i grundskolan som i gymnasieskolan. För gymnasieskolans vidkommande kan detta ha samband med såväl ökade elevkullar som vissa besparingsåtgärder. Kostnadsökningarna för statens del har upphört medan kommunernas och landstingens utbildningskostnader fortsatt att öka.

För de elever som genomgår en linje inom den teknisk-industriella sektorn är samhällets kostnader i flertalet fall mellan 30.000 och 45.000 kr. per läsår. Motsvarande kostnader för en elev på treårig ekonomisk linje, fyraårig teknisk linje eller tvåårig distributions- och kontorsteknisk linje uppgår till ca 25.000 kr.

Kostnadsspridningen mellan olika skolhuvudmän är mycket stor, vad gäller såväl undervisnings-, lokal-, läromedels- som utrustningskostnader. Statsbidragens andel av totalkostnaderna för gymnasieskolutbildning uppgår för flertalet linjer i primärkommunal regi till mellan 45 och 50 % av samhällskostnaderna. Därvid har hänsyn tagits till effekter av såväl drift- som investeringsbidrag.

Våra förslag bygger på att nuvarande statsbidrag för inbyggd utbildning tas i anspråk för såväl kvalitativa som kvantitativa insatsökningar vad gäller skolförlagd undervisning. Vidare bygger förslaget på att det resursbehov som därutöver uppkommer kan täckas dels genom motsvarande minskning av arbetsmarknadsdepartementets budget, dels genom omfördelning av medel inom utbildningsdepartementets budget från anslaget för uppföljningsverksamhet. Vi har därvid räknat med att en stor del av arbetsmarknadsåtgärder för ungdomar under 19 år (dvs. uppföljningsansvaret, ungdomslag och rekryteringsstöd) genom våra förslag kommer att kunna avvecklas.

För de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen svarar enligt vårt

förslag i princip arbetslivet, dvs. näringsliv samt stat, kommuner och landsting i deras egenskap av arbetsgivare. En betydande del av de kostnader som därvid uppkommer finns redan i dag i annan form, t.ex. arbetsplatsförlagd utbildning utan statsbidrag, kostnader för uppföljning och inskolning samt i många branscher avtalsreglerad färdigutbildning.

Reformering av yrkesutbildningen — genomförande (kap. 15)

Översynen av den gymnasiala yrkesutbildningen har skett i ett fruktbart samarbete mellan utbildningsmyndigheter, skolhuvudmän och arbetsmarknadens parter. På många områden innehåller våra förslag, principer och riktlinjer för fortsatt arbete. Dessa måste ytterligare konkretiseras och exemplifieras. Yrkesutbildningen har en komplicerad struktur med inslag av såväl förordnings- som avtalsreglerade områden och frågorna berör flera departement och myndigheter.

Detta arbete kräver nära kontakt med arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen. En interdepartemental grupp som också innehåller representanter från SÖ, arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen bör därför samordna reformarbetet och utgöra en naturlig fortsättning på det arbete vi genomfört.

Många av våra förslag avseende yrkesutbildningen är av mer principiell karaktär och avsedda att utgöra riktlinjer för en fortsatt verksamhet som först efter genomfört kursplanearbete kan leda till genomgripande förändringar av den gymnasiala yrkesutbildningen. Vissa förslag kan dock genomföras mer eller mindre direkt.

Våra förslag bör genomföras med början läsåret 1987/88. Detta innebär att det av oss föreslagna tredje året första gången kan genomföras tidigast läsåret 1990/91.

1 Gruppens uppgifter och arbete

Chefen för utbildningsdepartementet tillkallade i juni 1984 en expertgrupp för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), U 1984:C. Ledamöter, experter och sekretariat har redovisats i särskild förteckning.

1.1 Uppgifter

Vi har enligt våra direktiv (bilaga 1) haft till uppgift att närmare analysera behovet av utveckling och förnyelse av den gymnasiala yrkesinriktade utbildningen. Våra uppgifter kan sammanfattas i två huvudområden:

- Analysera behovet av och förbereda förändringar av yrkesutbildningen på både kort och lång sikt. Enligt direktiven bör vår analys utmynna i överväganden och förslag om arten och omfattningen av de förändringar som bör göras och den ungefärliga tidpunkten för dem. Vidare bör vi lämna förslag om formerna för det fortsatta förnyelsearbetet.
- Se över fördelningen av ansvaret för olika inslag i yrkesutbildningen mellan utbildningsväsendet och arbetslivet liksom formerna för samarbete mellan utbildningsanordnarna och arbetsmarknaden vad gäller planering, dimensionering och successiv förändring av utbildningen.

I första hand har vi uppfattat det som vår uppgift att ta fram riktlinjer för ett mer långsiktigt förändringsarbete av den yrkesinriktade utbildningen inom gymnasieskola och motsvarande utbildningar inom kommunal och statlig utbildning för vuxna. Förslagen till riktlinjer för fortsatt arbete avseende yrkesutbildningen har vi samlat i första delen av vårt betänkande. Dessa riktlinjer är generella för yrkesutbildningen och innehåller (med något undantag) inga förslag som är specifika för enskilda studievägar.

I betänkandets andra del (SOU 1986:3) har vi närmare analyserat utvecklingen inom de olika utbildningssektorerna. Därvid har vi utgått från den traditionella indelningen av gymnasieskolan i sektorer, nämligen Vård-, social- och konsumtion (VSK-sektor), Ekonomisk och merkantil (EM-sektor), Teknisk och naturvetenskaplig (TN-sektor), Teknisk

och industriell (TI-sektor) samt Jordbruk och skogsbruk (JST-sektor). Förslagen i del 2 är i högre grad kortsiktiga och berör förändringar som avser enskilda studievägar.

1.2 Arbete

Vi började vårt arbete i juni 1984. Under det första arbetsåret har expertgruppen sammanträtt i regel en gång per månad, medan det fr.o.m. hösten 1985 har varit nödvändigt att sammanträda med betydligt mindre intervaller.

Våra uppgifter har som framgår av direktiven en bred inriktning. Vi har även haft en kort tid till förfogande för vårt översynsarbete. Vi har således inte haft möjlighet att göra alltför omfattande egna studier och uppgiftsinsamlingar utan har i huvudsak fått utgå från tillgängligt material.

Kommitténs ordförande och sekretariat har deltagit i en serie överläggningar (hearings) med de centrala yrkesnämnderna för ett 20-tal olika yrkesbranscher samt en grupp skolforskare. Vi har vidare haft överläggningar med representanter för skolledare och lärare, Elevorganisationen i Sverige, Svenska fackläraryrket samt den statliga skoladministrationen.

Kontakt har hållits med andra statliga utredningar/arbetsgrupper såsom AMU-kommittén, Tillträdesutredningen, Arbetsgruppen för kortare teknisk utbildning och Arbetsgruppen om dataundervisningens framtida inriktning. Vidare har vi haft kontakter med det försöks- och utvecklingsarbete som bedrivs inom den statliga skoladministrationen.

I syfte att få information om faktiska förhållanden gjorde vi i slutet av år 1984 en kartläggning av den kvantitativa omfattningen av arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan läsåret 1983/84. Som ett led i vårt analysarbete har vi även gjort en kartläggning av nuvarande avtalsreglering vad gäller arbetsplatsförlagd utbildning. Den senare kartläggningen har redovisats i rapporten *Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning* (Ds U 1985:9).

Vi har även låtit göra en analys av utbildning, yrkesstruktur och arbetsliv inför framtiden som en utgångspunkt för våra förslag. Analysen är baserad på uppföljningsundersökningar, forskningsresultat och befintligt statistiskt material. Vi har redovisat analysen i rapporten *Yrkesutbildningen inför 1990-talet* (Ds U 1985:13).

I samverkan med Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet har vi genomfört en kostnadsstudie i ett drygt tjugotal kommuner och ett mindre antal landsting. Studien avser såväl driftkostnader som kapitalkostnader efter en särskild utarbetad kalkylmodell som gör olika skolhuvudmäns uppgifter jämförbara oavsett vilka redovisnings- och avskrivningsmetoder som normalt tillämpas. Härigenom har vi erhållit dokumenterade kostnader för gymnasieskolans linjer fördelade på olika kostnadsfaktorer. Vi har i en rapport *Kostnader för gymnasieskolutbildningen* (Ds U 1985:15) redovisat denna kostnadsstudie.

Vi har även publicerat rapporten *Fortbildning av yrkeslärare*

(Ds U 1986:1). Denna syftar till att ge en bredare bakgrund till våra förslag, idéer och exempel samt att stimulera till diskussion bland lärare och fortbildningsansvariga.

I våra direktiv ingick även att finna riktlinjer för miljöpraktiken på den fyraåriga tekniska linjen. Våra överväganden och förslag i denna fråga har redovisats i särskild skrivelse till regeringen den 9 november 1984. Efter förslag i 1985 års budgetproposition har riksdagen godkänt en försöksverksamhet i enlighet med vårt förslag.

2 Yrkesutbildningen 15 år efter gymnasiereformen

2.1 Inledning

Begreppet yrkesutbildning innefattar en mängd utbildningar med olika ursprung, inriktning och mål. Vissa yrkesutbildningar, t.ex. inom det ekonomiskt-merkantila området och det husliga området har en lång skolmässig tradition som dock inte alltid skett i samhällets regi. Utbildningar för industri- och hantverksyrken har på ett relativt sent stadium kommit in i det offentliga utbildningsväsendet.

Tidigare var yrkesutbildningen i hög grad en del av resp. yrkesområde och inte en del av skolans värld. Som exempel på yrkesutbildningens splittrade ställning kan anges att 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning framhöll att ett 25-tal ämbetsverk då utövade tillsyn över någon form av yrkesutbildning och att yrkesutbildningsfrågor berörde flertalet departement. Därtill kom att ledningen av yrkesutbildningar av samma eller likartat slag kunde vara delad mellan olika verk. Så hade t.ex. fyra ämbetsverk tillsyn över yrkesutbildningen för skogsbruk och tre eller fyra verk över den husliga utbildningen.

När yrkesutbildningen började få en mer skolmässig uppläggning gällde det till en början främst de teoretiska avsnitten, fackteorin med våra termer. Den praktiska utbildningen ägde fortfarande ofta rum ute i företagen.¹

Besluten vid 1970 års riksdag innebar att yrkesutbildningen reformerades och integrerades i den nya gymnasieskolan. Reformen innebar att tiden för yrkesämnet minskades kraftigt samtidigt som allmänna ämnen utökades i jämförelse med tidigare. Den utbildning som gymnasieskolan skall ge var inte heller avsedd att vara en färdig yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle endast erbjuda en påbörjad, yrkesinriktad utbildning som normalt skulle följas av en färdigutbildning i arbetslivet.

Dagens gymnasieskola erbjuder trots denna strävan mot breda yrkesinriktade utbildningar ett omfattande utbud — 16 direkt yrkesinriktade linjer, 44 grenar, ett antal varianter samt ca 550 specialkurser. Många av specialkurserna har samma yrkestekniska innehåll som linjerna. Upp-

¹ En översikt över yrkesutbildningens utveckling finns att läsa i "Elever i skolor för yrkesutbildning 1844—1970". Promemorior från SCB 1984:2. Statistiska Centralbyrån.

skattningsvis kan därför sägas att det finns ca 400 utbildningar med yrkestekniskt innehåll.

Det stora antalet olika utbildningar och specialiseringar som gymnasieskolan erbjuder gör att varje enskild yrkesutbildning inte har så många elever. Speciellt gäller detta under senare delen av studietiden då eleverna fördelar sig på grenar och varianter. Detta innebär att det stora utbudet i praktiken i hög grad blir skenbart på varje enskild studieort.

Även inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux) bedrivs yrkesutbildning. När komvux startade 1968 fortsatte yrkesskolornas deltidskurser som komvux men för övrigt i ungefär samma former som tidigare. Läroplanerna avsåg i flertalet fall en specifik och relativt snäv fortbildning och vidareutbildning för redan yrkesverksamma vuxna.

För att bredda yrkesutbildningen för vuxna föreslog skolöverstyrelsen (SÖ) 1974 att komvux skulle få anordna kurser motsvarande gymnasieskolans tvååriga yrkesinriktade linjer och specialkurser. Läsåret 1975/76 startade en treårig försöksverksamhet. Undantag gjordes till en början för jordbruks- och skogsbrukslinjerna och större delen av vårdlinjen. Sedan den 1 juli 1978 är emellertid yrkesinriktad utbildning motsvarande gymnasieskolan i dess helhet en reguljär del av komvux verksamhet. Komvux erbjuder dessutom fortfarande yrkesutbildning på gymnasial nivå som saknar motsvarighet i gymnasieskolan (s.k. särskild yrkesinriktad utbildning).

Regeringen har i 1982 års läroplan för kommunal och statlig utbildning för vuxna (Lvux 82) fastställt särskilda mål för komvux. Där anges att komvux skall erbjuda vuxna kompetensinriktad utbildning och att det — när det gäller yrkesutbildning — sker genom att komvux dels förmedlar kunskaper i det egna yrket, dels utbildar för ett nytt yrke.

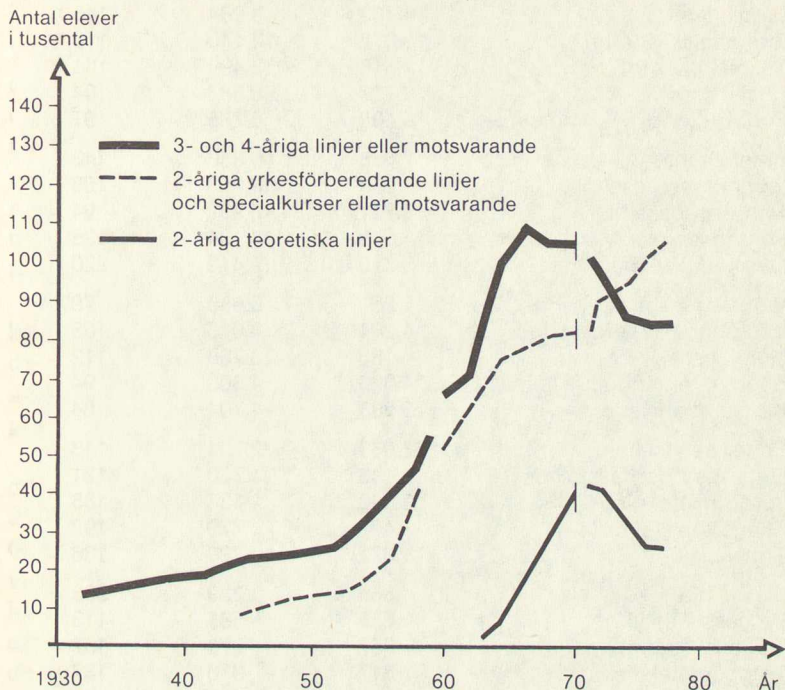
Statens skolor för vuxna (SSV) skall komplettera komvux genom att erbjuda utbildning av samma slag i form av distansundervisning. När det gäller yrkesutbildning erbjöds till en början enbart ekonomisk och teknisk utbildning genom SSV. Yrkesutbildning i övrigt infördes sedan på försök och är fr.o.m. läsåret 1985/86 en reguljär del av verksamheten även vid SSV.

Yrkesutbildningens inriktning och struktur förbereddes av yrkesutbildningsberedningen (YB) under mitten och slutet av 1960-talet. Den valda organisationsformen för utbildningen har därför sina rötter i det pedagogiska tänkande som då var förhärskande samt i de organisationsformer som då tillämpades inom stora delar av arbetslivet. Vi kommer i den fortsatta diskussionen om yrkesutbildningens utformning att uppmärksamma den ömsesidiga påverkan som finns mellan hur utbildning organiseras och organisationsformerna i arbetslivet.

Hösten 1971 började den första kullen ungdomar sina studier i den nya gymnasieskolan. Vi har nu ett nära femtonårigt perspektiv på gymnasieskolans utbildningar. Den snabba tekniska utvecklingen, reformer inom olika samhällsområden och nya organisationsformer i arbetslivet har fört med sig att många av de yrkesinriktade utbildningarna nu behöver ses över och i flera fall förnyas. En sådan förnyelse måste följas av ändringar i utrustning och läromedel och förutsätter dessutom omfattande fort- och vidareutbildning av lärarna.

2.2 Kvantitativ omfattning och utveckling

Sedan drygt 100 år har utbildningsdeltagandet kontinuerligt ökat i Sverige. Efterfrågan på utbildning har fram till ungefär 1970 varit starkt inriktad på teoretiska studier. I samband med gymnasieskolreformen bröts denna uppåtgående trend för teoretiska linjer, medan intresset för yrkesinriktade linjer fortsatte att stiga (se figur 2.1).

Figur 2.1 Antalet elever på olika typer av linjer 1930- 1978

Ambitionen att göra yrkesutbildning till ett alternativ för elever som tidigare valt teoretiska utbildningsvägar förefaller att i viss utsträckning ha slagit igenom. Det är möjligt att också yrkesskolan hade kunnat bidra till en ökning av elevintresset för yrkesutbildning, men överströmningen av elever som tidigare valt teoretiska studievägar hade då sannolikt inte blivit så stark.

Läsåret 1984/85 gick 76% av gymnasieskolans 104.800 nybörjare på en yrkesinriktade studieväg. Som yrkesinriktade studievägar har vi därvid valt att behandla även den fyraåriga tekniska linjen och den treåriga ekonomiska linjen. Motivet till detta är att dessa studievägar förutom att de är vägar till högre studier också är direkt inriktade mot arbetsmarknaden. Den studieväg som växte kraftigast under 1970-talet var den tvååriga vårdlinjen. Under 1980-talet har den treåriga ekonomiska och den fyraåriga tekniska linjen varit de som vuxit snabbast. Dessa linjer har "slukat" en väsentlig del av den s.k. ungdomspuckeln (elever födda 1963 till 1967). Sökande och antagna fördelade sig läsåret 1984/85 på linjer på det sätt som framgår av tabell 2.1.

Tabell 2.1 Förstahandssökande och intagna till gymnasieskolans linjer läsåret 1984/85 ordnade efter antal förstahandssökande.

Källa: Skolöverstyrelsens Rapport G2 1984:10

Linje	Antal förstahands-sökande	Antal intagna	Förstahands-sökande i % av intagna
Vårdlinjen	14.482	9.984	145
Ekonomisk (3-årig)	13.672	12.140	113
Teknisk (4-årig)	12.616	12.490	101
Social linje	8.717	8.383	104
Distributions- o. kontorslinje	8.498	8.785	97
El-teleteknisk	7.666	5.356	143
Samhällsvetenskaplig	6.650	6.253	106
Naturvetenskaplig	6.511	6.932	94
Fordonsteknisk	5.653	4.194	135
Livsmedelsteknisk	5.310	2.419	220
Verkstadsteknisk	5.267	6.685	79
Ekonomisk (2-årig)	4.201	4.015	105
Humanistisk	4.186	3.739	112
Bygg- o. anläggningsteknisk	4.026	4.303	94
Konsumtionslinje	3.933	4.704	84
Social servicelinje	3.063	2.704	113
Drift- o. underhållsteknisk	2.148	1.770	121
Jordbruksteknisk	2.080	1.137	183
Skogsbruksteknisk	1.497	779	192
Träteknisk	1.071	790	136
Musiklinje	866	329	263
Processteknisk	655	581	113
Teknisk (2-årig)	557	579	137
Trädgårdsteknisk	517	378	137
Estetisk-praktisk	513	299	172

Den arbetsmarknad som ungdomarna under 1970-talet mötte kännetecknades av en accelererande tillväxt av offentlig service i form av hälso- och sjukvård samt socialvård. Under samma period gick sysselsättningen inom industri och detaljhandel ned. De traditionella yrkesvalen för pojkar och flickor bestod. Vårdområdets expansion erbjöd ingångsmöjligheter för många av de flickor som lämnade gymnasieskolan under hela 1970-talet. Rekryteringen till området tilltog t.o.m. efter 1975. För pojkarnas del hävdade sig inte tekniskt arbete som främsta ingång på arbetsmarknaden efter 1975. I stället blev bygg- och anläggningsarbete det största rekryteringsområdet för pojkar som kom från gymnasieskolan.

Vårterminen 1984 fanns det drygt 87.800 kursdeltagare i yrkesutbildning inom komvux. De utgjorde ca 40% av kursdeltagarna på gymnasial nivå i komvux. Av kursdeltagarna i yrkesutbildning går mer än 50% i kvällskurser.

Omfattningen kan också mätas i antal undervisningstimmar. De är för

yrkesutbildningens del maximerade till 786.000 timmar per läsår. Dessutom anordnas kurser för arbetslösa. Yrkesutbildningen utgör ca 45% av all gymnasial utbildning i komvux.

Vi återkommer i kap. 3 med utförligare analys av yrkesutbildningen inför 1990-talet.

2.3 Samhällets ansvar för yrkesutbildningen

Vi kan konstatera att samhällets åtagande för utbildning varierar inom olika områden. För de stora yrkesområdena finns idag som regel en tvåårig utbildning i gymnasieskolan ibland följd av ett färdigutbildningsår. För andra områden, främst vissa smala yrken, saknas helt adekvat utbildning efter grundskolan. Allmänt kan konstateras att det inte finns någon operationellt fastställd gräns för samhällets åtaganden på utbildningsområdet. Dessa åtaganden har i stället växt fram genom olika tidsperioders behov.

När vi i fortsättningen använder ordet "samhälle" avser vi staten, kommunerna och landstingen i deras roller som utbildningshuvudmän, dvs. det offentliga utbildningsväsendet. Utbildningar som ordnas av staten och kommunerna i andra sammanhang betraktar vi däremot som personalutbildningar, t.ex. de affärsdrivande verkens grundutbildning.

Det har gjorts flera försök att dra gränser mellan å ena sidan det offentliga utbildningsväsendets ansvarsområde och å andra sidan det ansvar för utbildning av anställda som åvilar företag, myndigheter m.fl. Grundläggande för de olika utbildningsformerna i samhällets regi har varit att utbildningen skall stå öppen för alla samt att samhället fastställer kursplaner och har tillsyn över verksamheten. Vidare gäller att det offentliga utbildningsväsendet i första hand skall svara för grundläggande utbildning både med och utan yrkesinriktning — och för fortbildning och vidareutbildning av mer allmän karaktär, medan företag, myndigheter m.fl. i första hand svarar för mer specialiserad vidareutbildning som har karaktär av befattningsutbildning.

En viktig principiell skillnad är att utbildningen inom det offentliga utbildningsväsendet bygger på att det är individer som själva söker sig till utbildningen för att tillgodose sina utbildningsbehov — även om dessa naturligtvis ofta har anknytning till vederbörandes yrkesverksamhet. Den av företagen m.fl. ordnade utbildningen har däremot främst sin utgångspunkt i behovet att utbilda grupper av anställda, vare sig det är fråga om en mer direkt befattningsinriktad eller en mer allmänt kompetenshöjande utbildning.

Departementschefen anslöt sig i prop. 1983/84:169 (Kommunal och statlig utbildning för vuxna) till de av komvux-utredningen föreslagna villkoren för utbildning av anställda inom komvux (jfr. avsnitt 2.5.5) och tillade att företagsintern utbildning liksom hittills inte bör få bekostas med statliga medel. Olika former av samverkan med företag borde dock utvecklas genom uppdragsutbildning.

Besluten om uppdragsutbildning inom komvux och gymnasieskolan har på nytt aktualiserat frågan om hur långt samhällets ansvar sträcker

sig. Departementschefen framhöll i prop. 1984/85:195 om uppdragsutbildning att grundläggande yrkesutbildning av ungdomar inte kan anses utgöra intern personalutbildning.

Problemet är att många utbildningar av närmast personalutbildningskaraktär redan bedrivs i det offentliga utbildningsväsendets regi. Detta framgår bl.a. under diskussionen om gymnasieskolans specialkurser (avsnitt 2.5.2). Frågan är hur långt i specialisering man kan driva en yrkesutbildning om den fortfarande skall anses vara grundläggande. Vid någon punkt i en specialiseringskedja nås den nivå där utbildningen måste bli en uppgift för en enskild bransch eller ett enskilt företag. En sådan bedömning fordrar branschvisa genomgångar.

Redan YB framhöll problemen med gränsdragning mot färdigutbildningen och att denna i många fall blir flytande. YB hade dock en "tidsrelaterad" ansats: att samhällets insats i flertalet fall skulle utgöra en tvåårig grundutbildning. Samhällets ansvar kopplades därigenom till det tidigare redovisade grundutbildningsbegreppet. Genom den successiva utbyggnaden av ettåriga högre specialkurser som bygger på tvååriga yrkesinriktade utbildningar, genom inrättande av grenar, varianter etc. har som ovan nämnts samhällets engagemang under 1970- och 1980-talets gång i många fall kommit att bli treårigt eller inneburit långtgående specialisering. I några fall ligger delar av färdigutbildningen faktiskt inom skolans ram. Det tydligaste exemplet på detta är vårdutbildningen där utbildningshuvudman och arbetsgivare är identiska.

En viss skillnad i fråga om ansvarsfördelningen mellan samhälle och arbetsliv kan som tidigare antytts också urskiljas mellan utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den enskilde arbetstagarens yrkeskunnande och kompetens har fått allt större betydelse för näringslivet och för landets ekonomi. Arbetsmarknadsutbildningen (AMU) har till uppgift att i samarbete med parterna på arbetsmarknaden främja en sådan anpassning mellan de anställdas kvalifikationer och produktionskrav samt att försöka konjunkturvariera insatserna så att de får en ökad tyngd under tider med minskad produktion. Inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen stöder samhället olika typer av utbildning i företag. Fr.o.m. 1 juli 1984 sammanfördes de olika formerna av arbetsmarknadspolitiskt motiverade stöd till personalutbildning under den gemensamma benämningen AMU i företag. Därigenom har samhället delvis övertagit kostnader som företagen annars svarar för.

2.4 I skola och på arbetsplats

2.4.1 Hittillsvarande avvägningar

Yrkesutbildningen kan förläggas antingen till skola eller till arbetsplats utanför skolan. Olika kombinationer av dessa alternativ har också varit vanliga. Mellan skilda perioder har uppfattningarna om avvägningen mellan den skol- och arbetsplatsförlagda utbildningen varierat. Sedan mitten av 1930-talet har allt större delar av yrkesutbildningen bedrivits

i yrkesskolor med landsting och kommuner som huvudmän. Tidigare bedrevs yrkesutbildningen till största delen som lärlingsutbildning direkt i företag. Yrkesutbildningen har alltså övergått från att i huvudsak vara förlagd till företag till att huvudsakligen vara skolförlagd. Dagens svenska modell med skolförlagd utbildning är i ett internationellt perspektiv tämligen unik. I kap. 4 belyser vi några av de nu aktuella internationella trenderna. Under de senaste åren har en intensiv debatt förts huruvida arbetslivet genom arbetsplatsförlagd utbildning kan och bör svara för mer av yrkesutbildningen.

Den svenska utbildningspolitiken har under efterkrigstiden inneburit en konsekvent strävan att komma ifrån den traditionella uppdelningen mellan yrkesutbildning och annan utbildning. Utbildningsmyndigheterna har ansvaret för såväl yrkesförberedande som studieförberedande utbildning.

Vi skall enligt våra direktiv pröva möjligheterna att utöka den arbetsplatsförlagda utbildningen. För att få en uppfattning om omfattningen av den utbildning som nu är förlagd till arbetsplats har vi gått ut med en enkät till samtliga landets gymnasieskolor. I enkäten avsåg vi med arbetsplatsförlagd utbildning all utbildning som inte genomförs i skolmiljö utan förläggs till arbetsplats med produktionsbunden verksamhet eller liknande utanför skolan. Vi inräknade praktik, inbyggd utbildning, gymnasial lärlingsutbildning och företagsskolor. Svaren visar att årskurs 1 inom linjerna som regel är förlagd till skolan. Kortare perioder om 1–2 veckor då arbetstekniken förläggs till företaget förekommer dock. I årskurs 2 förekommer däremot många olika typer av arbetsplatsförlagd utbildning. Den arbetsplatsförlagda utbildningen i gymnasieskolan omfattade läsåret 1983/84 totalt 889.204 elevveckor. Detta motsvarar ca 22.320 årselevplatser eller ca 6 % av totala antalet elevveckor.

Av tabellen framgår de stora skillnaderna mellan olika studievägar. Linjerna Ss¹, Vd, Dk, Ba och Li LmLp intar en särställning med mer än 10 elevveckor per årskurs förlagda till arbetsplatser. Den motsatta ytterligheten kan exemplifieras med linjerna Be, Du, Ko och Td som har mindre än två arbetsplatsförlagda elevveckor per årskurs.

Som underlag för beräkning av antalet elevveckor i arbetslivet har vi för linjeområdena Dk, Ss och Vd använt de i timplanen angivna tiderna för praktik. För övriga studievägar har vi använt den nyss nämnda enkäten till samtliga gymnasieenheter i landet (svarsfrekvens 94%).

Fördelningen på de olika linjerna framgår av tabell 2.2

2.4.2 Inbyggd utbildning

För vissa studievägar i gymnasieskolan föreskriver läroplanen att undervisningen i arbetsteknik och annan undervisning med samma syfte helt eller delvis skall förläggas till arbetsställe utanför gymnasieskolan. Detta

¹ En förteckning över gymnasieskolans linjer och förkortningar för dessa redovisas i bilaga 2.

Tabell 2.2 — Arbetsplatsförlagd utbildning — enkät svar.

	Årselevplatser ¹⁾ åk 1 o 2 -83		Inbyggd utbildning				Annan arbetsplatsförlagd utbildning			
	Linjer	Närliggande spec.kurser	Linjer		Spec.kurser		Linjer		Spec.kurser	
			Årselev- platser	% av intagn. årselevpl.	Årselev- platser	% av intagn. årselevpl.	Årselev- platser	% av intagn. årselevpl.	Årselev- platser	% av intagn. årselevpl.
Ba	9 792	428	54	0,6	2	0,4	2 814	29	7	1,6
Be	1 085	289	19	1,8	-	-	6	0,5	-	-
Dk	18 248	2 892	3 817	20,9	84	2,9	49	1,6	25	0,9
Du	2 566	40		-	-	-	9	0,4	-	-
Et	9 862	1 536	178	1,8	66	4,3	336	3,4	28	1,8
Fo	7 922	739	347	4,4	49	6,6	272	3,4	8	1,1
Jo	2 119	2 465	17	0,8	12	0,5	116	5,4	18	0,7
Ko	9 446	4 861	74	0,8	1	-	538	5,7	27	0,5
Li	3 684	390	245	6,6	103	26,4	264	7,1	19	4,8
Pr	1 131	175	75	6,6	13	7,4	121	10,6	8	4,6
Sb	1 446	859			-	-	67	4,6	7	0,8
Ss	4 956	-	918	18,5	-	-	200	4,0	-	-
Td	606	246	-	-	-	-	24	4	-	-
Tr	1 510	505	38	2,5	40	7,9	25	1,6	7	1,4
Ve	14 126	2 555	695	4,9	327	12,8	391	2,8	45	1,8
Övr sp. k.		3 808			776	20			435	11,4
	88 499	21 788	6 477	7,3	1 473	6,7	5 232 ²⁾	5,9	634 ²⁾	2,9

¹⁾Siffrorna hämtade från SÖ:s rapport 1984-01-30 "Gymnasieskolan hösten 1983"

²⁾Tillsamman motsvarande ca 234 000 elevveckor

innebär att undervisningen förläggs till företag eller institution utanför gymnasieskolan och att företaget eller institutionen tillhandahåller lärare, lokaler och utrustning som behövs för undervisningen. Statsbidrag utgår till företaget. Inbyggd utbildning får även anordnas för andra studievägar i gymnasieskolan utan att det är föreskrivet i läroplanen. Inbyggd utbildning anordnas sedan våren 1985 även i komvux dels där den utbildningsformen kan förekomma i gymnasieskolan, dels i särskilda yrkesinriktade kurser inom jämförbara områden.

Den inbyggda utbildningen förekommer när utbildningen kräver:

- Dyra arbetsobjekt med kort avskrivningstid, t.ex. stora anläggningsmaskiner.
- Stor tillgång på serviceobjekt som är nödvändiga för utbildningen, t.ex. inom vårdsektorn.
- Realistiska uppgifter som ingår i sådan omfattning att "skolexempel" inte är tillfyllest, t.ex. inom Dk-linjen.

2.4.3 Arbetsplatsförlagd utbildning under lärares ledning

I den inbyggda utbildningen tillhandhåller företaget lärare. I andra typer

av arbetsplatsförlagda utbildningar sker undervisningen under ordinarie lärares ledning, exempelvis på bygg- och anläggningsteknisk linje.

Inom bygg- och anläggningsteknisk linje gäller för grenarna betongteknik, byggnadsträteknik, murare, gatu-, väg- och ledningsteknik att elevernas yrkespraktik under andra året bedrivs på externa arbetsplatser. Det förekommer därvid i huvudsak tre olika modeller.

- Eleverna ingår i arbetslag och arbetar tillsammans med erfarna yrkesmän. Yrkesläraren deltar i arbetet och ser till att eleverna får arbetsuppgifter som är lämpliga för utbildningen.
- Traditionellt lärlingsbygge, dvs. huvudparten av arbetsuppgifterna på arbetsplatsen utförs av elever under lärarens ledning.
- Utbildningsbygge i skolans eller kommunens egen regi.

Den första modellen tillämpas också på gren värme- och sanitetsmontörer där eleverna är ute i företag under fjärde terminen eller med en praktikperiod under termin tre och en under termin fyra. Verksamheten kompliceras när eleverna måste placeras på olika företag och arbetsplatser. Lärarens roll blir då mera att "åka runt och se till" än att undervisa.

För utbildningen på vårdlinjen finns särskilda kommunala lärartjänster för elevernas vårdpraktikperioder vid sjukvårdsinrättningarna.

Dessa former av arbetsplatsförlagd utbildning har den stora fördelen att läraren regelbundet blir direkt verksam i arbetslivet och därmed håller sig à jour med de förändringar som sker i branschen.

I båda de relaterade fallen ställs bestämda krav på kompetens och behörighet hos de berörda lärargrupperna. Några motsvarande formella krav existerar ej inom den inbyggda utbildningen, där företaget tillhandahåller lärare/instruktörer.

2.4.4 Miljöpraktik

På flera linjer och grenar anordnas miljöpraktik för eleverna. Företrädesvis sker detta i åk 2 men kan även förekomma i åk 1. I vissa läroplanssupplement rekommenderas miljöpraktik, exempelvis för el-teleteknisk linje max. 8 veckor under åk 2. De perioder som läggs in i åk 1 avser att ge eleverna bättre insikt om yrket och branschen och därmed skapa ökad motivation för yrkesstudierna i skolan.

Stora lokala variationer förekommer i tillämpningen av miljöpraktik. I regel organiseras praktiken så att delar av undervisningsgruppen är ute i företag och resterande del undervisas av läraren i skolan, men det förekommer också att hela gruppen fördelas på företag och lärarens uppgift blir då att besöka eleverna.

Miljöpraktik är på den fyraåriga tekniska linjen i gymnasieskolan föreskriven i läroplanen. Under miljöpraktiken är eleven enligt gällande regler anställd på praktikföretaget. Det har emellertid blivit allt svårare att få tag i platser för miljöpraktik under senare år, något som lett till att en ofta bristfällig praktik godkänts, alternativt har eleven fått ett ofullständigt avgångsbetyg. Vi har enligt våra direktiv analyserat detta problem och framlade i samband med budgetarbetet inför 1985/86 ett förslag till lösning.

Vårt förslag innebar en försöksverksamhet med ändrad miljöpraktik för de elever som tas in i åk 1 av fyraåriga teknisk linje fr.o.m. läsåret 1985/86 enligt följande riktlinjer:

- Miljöpraktiken förläggs till terminstid varigenom studietiden förlängs till 4,5 läsår
- Tekniska ämnen skall ingå i samma omfattning som nu men omfördelas i årskurserna 3, 4 och 4,5
- Skolans ansvar för miljöpraktiken förblir oförändrat
- Garanti från näringslivet att praktikplatser finns skall vara villkor för deltagande i försöksverksamheten
- Ersättning under praktikperioden skall utgå i samma former som under nuvarande sommarpraktik, dvs. kollektivavtal eller enskild överenskommelse elev — företag
- Mindre detaljerade läroplansbestämmelser för miljöpraktiken så att fullständigt avgångsbetyg från åk 3 kan utfärdas utan krav på miljöpraktik.

Den sistnämnda punkten har föranlett en ändring i läroplanen i enlighet med vårt förslag. I övriga delar pågår en försöksverksamhet i anslutning till vårt förslag. Försöksverksamheten får omfatta alla kommuner som så önskar.

2.4.5 Gymnasial lärlingsutbildning

Gymnasial lärlingsutbildning innebär att den som är anställd hos ett företag även kan vara elev i gymnasieskolan och genom företagets försorg får utbildning för ett visst yrke.

Lärlingsutbildning kan också förekomma som traditionell lärlingsutbildning, dvs. helt i företagets regi. Traditionell lärlingsutbildning finns reglerad i 15 av de 30 utbildningsavtal som kartlagts och redovisats av oss (se Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning — Ds U 1985:9). Gymnasial lärlingsutbildning finns reglerad i nio avtal.

I dessa båda yrkesutbildningsformer finns möjlighet för eleven att erhålla vissa kompletterande utbildningsinslag, t.ex. i form av allmänna ämnen och yrkesteorier. Detta är emellertid inte vanligt. Flera avtal, bl.a. avtal för optikerlärlingar och verkstadsavtalet, har ändå poängterat vikten av att också dessa elever skall erbjudas möjligheter att delta i sådan undervisning. Utformningen av en ramkursplan för gymnasial lärlingsutbildning bereds f.n. inom regeringskansliet.

2.4.6 Arbetsplatsförlagd färdighetsträning

Gymnasieskolans yrkesutbildning är avsedd att vara en grundutbildning. Utbildningen täcker som tidigare redovisats inte den färdighetsträning som ett rationellt yrkesarbete kräver. Komplettering av grundutbildningen med färdighetsträning (färdigutbildning) sker därför i företagen. I vissa branscher är tiden för färdighetsträning reglerad i yrkesutbildningsavtal, t.ex. för installationsområdet inom elbranschen, för byggbranschen och för fordonsbranschen. Inom dessa branscher utfär-

das också efter fullgjord utbildning certifikat eller yrkesbevis genom yrkesnämndernas försorg.

Av de totalt 30 utbildningsavtal som vi kartlagt och redovisat (Ds U 1985:9) innehåller 20 avtalsregleringar för s.k. färdigutbildning. I dessa avtal ser oftast parterna hela utbildningen (grund- + färdigutbildning) som en helhet. Parterna har kommit överens om en total utbildningstid för exempelvis målarbranschen, byggbranschen, elinstallatörsbranschen osv. I den totala utbildningstiden utgör den gymnasiala yrkesutbildningen första steget. Under detta första steg antecknas i utbildningsböcker exakt vilka moment eleven har lärt sig. Utbildningen fortsätter sedan som färdigutbildning i arbetslivet, utbildningsboken följer med eleven och resterande utbildningsmoment åligger det arbetsgivaren att fullfölja.

Ett så specificerat utbildningsinnehåll för färdigutbildningstiden förekommer emellertid inte på alla avtalsområden där färdigutbildning tillämpas. I vissa fall förekommer inga utbildningsmoment alls. Färdigutbildningen innebär då bara en form av inslussning med enklare arbetsuppgifter och lägre lön. Inte i något av de existerande färdigutbildningssystemen förekommer att eleverna samtidigt kan delta i skolundervisning.

I tolv av de 20 avtal som reglerar färdigutbildning förutsätts att eleverna är tillsvidareanställda. Det bör dock framhållas att inte alla elever efter år 2 erbjuds färdigutbildningsplats. Under färdigutbildningstiden föreskriver de flesta avtal att lön skall utgå enligt någon form av lärlingslönesystem. Systemet går ut på att lönen stiger halvårsvis i takt med ökat kunnande.

2.4.7 Ansvaret för arbetsplatsförlagd utbildning

När det gäller inbyggd utbildning har utbildningsväsendet i princip ansvaret för såväl anordnandet av utbildningen som tillsynen och fastställande av tim- och kursplan. Karaktäristiskt för yrkesutbildningen är emellertid att det förutom den sedvanliga författningsregleringen också existerar en avtalsreglering. Genom vissa markeringar i avtalen har arbetsmarknadsparterna försäkrat sig om att de elever som skall utbildas på arbetsplatsen genomgår en utbildning som parterna godtagit som lämplig för yrket. Här finns således en oklarhet i dagens konstruktion; såväl staten som de avtalslutande parterna reglerar samma sak.

Inom många branscher (el, bygg, fordon, verkstad) är färdigutbildningen enligt gällande avtal helt förlagd till och finansierad av företagen. I vissa branscher, exempelvis inom byggsektorn, är färdigutbildningen systematiserad och följs upp av de lokala lärlingsnämnderna. I andra branscher och enskilda företag sker färdigutbildning i form av inskolning och introduktion.

För arbetsgivaren innebär det givetvis vissa kostnader att ta emot elever, speciellt i de fall utbildningen inte är statsbidragsberättigad. Och det är endast en begränsad del av dagens arbetsplatsförlagda utbildning som företagen erhåller bidrag för, nämligen den inbyggda och lärlingsutbildningen. För all övrig arbetsplatsförlagd utbildning liksom för fär-

digutbildningen efter de två åren i gymnasieskolan utgår inga bidrag. De kostnader man har gäller bl.a. material, slitage på utrustning och ev. kostnader för handledning eller instruktion. Kostnader för direkt lön till eleverna är däremot inte vanliga under de två första åren. Av de 27 avtal, där praktik eller inbyggd utbildning förekommer, är det bara tre avtal som föreskriver att eleven skall erhålla lön. Utbildningsavtalet för hotell- och restauranganställda föreskriver att elever från den tvååriga receptionskursen och elever från den tvååriga turisthotellkursen skall uppbära elevlön under praktiktiden. Elinstallatörsavtalet rekommenderar att lön skall utgå med 2 kr./tim. för elever i arbetsplatsförlagd utbildning från den elletekniska linjen. Eleverna på frisörutbildningens tredje år erhåller elevlön.

Sex avtal föreskriver att lön skall utgå under speciella omständigheter. Konfektionsavtalet föreskriver att elev från ex. beklädnadstekniska linjen, skall erhålla lön i de fall då färdighetsträning utan handledning överstiger 40 timmar, under förutsättning att eleven utför "normal prestation". Motorbranschens yrkesutbildningsavtal, träindustriavtalet, kollektivavtal järnbruk och verkstadsavtalet föreskriver att elever som fullgjort ett års utbildningstid i inbyggd utbildning (på företaget) skall erhålla lön för resterande utbildningstid. Om hela åk 1 av verkstadsutbildningen är förlagd som inbyggd utbildning erhåller eleverna alltså lön hela åk 2. Dessutom föreskrivs att elever i högre specialkurs, där hela/delar av utbildningen är förlagd som inbyggd utbildning, skall erhålla lön. Lön utgår i dessa fall för den företagsförlagda utbildningstiden, inte för skolförlagda delar. I livsmedelsbranschens avtal föreskrivs att lön utgår till elev som deltar i utbildning som till 100% är förlagd som inbyggd utbildning i företag.

Företag/arbetsplatser som tar emot elever från bygg- och anläggningsteknisk linje (Bt, Tg, Mr, Ga) har inga kostnader för kollektivavtalsbunden lön till eleven. Däremot får eleven som regel en kostersättning av arbetsplatsen. Dessutom betalar arbetsplatsen, i förhållande till elevens insatser, in en summa pengar till skolan. För dessa pengar erhåller eleven bl.a. en komplett verktygsutrustning och arbetskläder.

Arbetsgivare som tar emot elever i praktik och inbyggd utbildning är i vissa fall oroliga för att de skall tvingas anställa de elever de tar emot. Inte något av de redovisade avtalen föreskriver tillsvidareanställning. Enligt några avtal skall eleverna visstidsanställas (anställas endast för den tid då de är på arbetsplatsen). Denna bestämmelse finns i princip i samma avtal som föreskriver att lön skall utgå under vissa omständigheter. Undantagen är konfektionsavtalet och måleriavtalet, som föreskriver lön utan att det finns anställningsförhållande. Grundinställningen är annars i de flesta avtal att person i utbildning skall betraktas som elev, inte som anställd. Vad gäller arbetsmiljölagstiftningen som också gäller för skolelever, är eleven i arbetsplatsförlagd utbildning att jämställas med en anställd.

I några avtal, bl.a. byggbranschens, måleri- och elinstallatörsbranschens, finns bestämmelser om hur många lärlingar en arbetsplats får åta sig att utbilda i förhållande till antalet utlärd anställda arbetare. Bestämmelserna är ett sätt att värna om utbildningens kvalitet.

Som tidigare nämndes föreskriver några avtal, bl.a. konfektionsavtalet, att lön skall utgå till elever om de utför icke handledd färdighetsträning under en längre tid. Också denna bestämmelse har kommit till för att värna om utbildningens kvalitet. Parterna vill genom regeln undvika att eleverna används i produktionen på ett sådant sätt att de inte får tillfälle att under handledning lära sig olika arbetsuppgifter och moment.

Slutsatsen torde vara att parterna är angelägna om att den arbetsplatsförlagda delen i den grundläggande yrkesutbildningen fungerar som utbildning, inte enbart som färdighetsträning av i skolan teoretiskt studerade företeelser.

2.4.8 Arbetsmarknadsorganisationernas inflytande över yrkesutbildningen

Arbetsmarknadens organisationer är genom beslut av riksdagen representerade i SÖ:s styrelse liksom i länskolnämndernas. De har därmed inflytande i alla de frågor där verkstyrelsen fattar beslut eller tar ställning. Läroplaner, tim- och kursplaner och dimensioneringen av sektorsramarna för gymnasieskolan, är frågor som beslutas av riksdagen eller regeringen. Frågorna bereds emellertid i SÖ:s styrelse och styrelsen tar ställning till vilket underlag som skall föreläggas regeringen. Arbetslivets organisationer har då via sin representation i styrelsen ett visst inflytande. På liknande sätt har de inflytande över komvux. När det gäller vuxenutbildningen är det SÖ som fastställer tim- och kursplaner.

Centrala planeringsrådet är ett beredningsorgan, en central motsvarighet till de lokala planeringsråden (SSA-råd). Det centrala planeringsrådet arbetar med bl.a. dimensionering, allmänna råd och servicematerial om skola — arbetslivskontakter. Arbetslivets organisationer är representerade i rådet. Förutom dessa fasta tillfällen till inflytande förekommer ett samarbete mellan SÖ:s olika enheter och arbetslivets organisationer.

Arbetslivets organisationer har slutit sig samman i branschvisa yrkesnämnder. Yrkesnämndernas mål, arbetsområde och organisation har vi redovisat i Ds U 1985:9. En kontinuerlig kontakt med dessa yrkesnämnder sker t.ex. avseende dimensionering, tim- och kursplaner samt utrustningsfrågor.

Regeringen kan även föreskriva att samråd med arbetslivets organisation skall ske då uppdrag lämnas åt SÖ.

Karaktäristiskt för Sverige har varit och är att alla viktiga skolfrågor bereds i särskilda utredningar, t.ex. YB, gymnasieutredningen (GU) och komvux-utredningen. I dessa utredningar har arbetslivet sedan 1960-talet varit representerat och kunnat utöva ett stort inflytande.

Arbetslivets organisationer är också företrädare i olika samverkansorgan på regional och lokal nivå. Det gäller t.ex. regionala och lokala SSA-råd samt yrkesråd. Dessa behandlar vi i kap. 13.

För att garantera kvalitet i utbildningen reglerar parterna ofta genom avtal att arbetsplatsen får ta emot elever endast under förutsättning att utbildning följer en av parterna godkänd läroplan. Parterna har på detta

sätt tillförsäkrat sig ett inflytande över läroplanernas/tim- och kursplanernas innehåll.

Sedan den 1 juli 1977 finns föreskrifter om både centralt och lokalt samråd med arbetsmarknadens parter kring innehållet i den yrkesinriktade utbildningen i komvux. Det lokala samrådet gäller även utbildningens omfattning. Det äger ofta rum i SSA-råden.

2.5 Yrkesutbildningens struktur i gymnasieskolan

2.5.1 Linjer

YB föreslog i sina betänkanden 1966—68 att den yrkesinriktade utbildningen inte längre från början skulle specialiseras mot ett visst yrke eller anpassas efter den då rådande branschstrukturen. Beredningen tog därvid hänsyn till svårigheterna för en 16-åring att ta definitiv ställning till en viss yrkesbana. En innehållsmässig breddning skulle också underlätta för de ungdomar som efter avslutad yrkesutbildning förr eller senare kom att ägna sig åt annan yrkesverksamhet än den de utbildats för. Arbetslivets omstrukturering och den osäkerhet som denna medför nämndes också som ett viktigt argument för en breddad utbildning.

En sådan bredd fick enligt YB inte undantränga behovet av en målinriktad utbildning. Om dessa önskemål samtidigt skulle kunna uppfyllas, måste yrkesutbildningen i princip byggas upp så att den i ett inledande skede är bred, för att successivt smalna av mot utbildningstidens slut.

I stället för en mängd, från början yrkesspecialiserade kurser, skulle utbildningen baseras på ett antal grundläggande block som innehåller gemensamma moment för olika yrkeskategorier. Genom grenval kunde dessa successivt differentieras. Därmed skulle utbildningen ge en bred orientering och för en viss yrkessektor generellt användbara baskunskaper. YB ansåg att den grundläggande utbildning i skolan skulle vara i princip tvåårig.

Den specialisering eller arbetsrutin, färdigutbildning, som en viss yrkesutbildning kräver, skulle förläggas till företag och meddelas i samarbete mellan skola och företag. Men färdigutbildning skulle även kunna ske i form av påbyggnadsutbildning, dvs. i samhällets regi och skolförlagd.

YB:s förslag om breda utbildningsblock kom i huvudsak att genomföras vid gymnasieskolreformen 1970. Den dåvarande departementschefen framhöll att den närmare utformningen av de linjer som YB föreslagit var en fråga som i det stora hela ej fordrade beslut av riksdagen utan kunde behandlas i det fortsatta läroplansarbetet. Däremot systematiserades inte färdigutbildningen genom samhällets försorg utan denna överlämnades till arbetslivet att klara ut. Färdigutbildningen kom därför att få varierande utformning i olika branscher och kom i många fall också att saknas helt.

Inrättande av nya linjer i gymnasieskolan har genomgående varit föremål för riksdagens ställningstaganden. De fyra linjer som tillkommit efter gymnasieskolans införande 1971 är den tvååriga drifts- och underhållstekniska linjen, tvååriga musiklinjen, tvååriga sociala servicelinjen

samt tvååriga trädgårdslinjen. Regeringen har desstuom medgivit försöksverksamhet med estetisk-praktisk linje och handels- och kontorslinje. Därigenom uppgår antalet linjer i gymnasieskolan till för närvarande 27.

Av de 16 direkt yrkesinriktade linjerna är 14 grendelade. I de flesta fall sker grendelning mellan åk 1 och 2. I några fall sker grendelning redan mellan den första och andra terminen i åk 1.

Det finns exempel på linjer som redan från starten i åk 1 är grendelade. Dessa har alltså inte något gemensamt block och är därmed i realiteten skilda studievägar, fast med samma linjebenämning. Ett exempel är Bygg- och anläggningsteknisk linje, där grenarna för värme- och sanitetsmontörer, målare, byggnadsplåtslagare samt golvläggare redan från starten utgör separata studievägar. Övriga fem grenar har dock ett gemensamt ingångsblock.

Andra studievägar som grendelas redan från starten i åk 1 är konsumtionslinjen, livsmedelsteknisk linje samt till viss del vårdlinjen.

Vissa linjer, som de trätekniska och processtekniska, är mer skenbart uppbyggda efter blockämnesprincipen med successiv differentiering. I dessa linjer förekommer nämligen fler än en gren endast på ett mycket begränsat antal orter.

Varianter är en finare indelning av grensystemet på några yrkesinriktade studievägar (Dk, Li, Ve och Vd). De innebär viss inriktning av karaktärsämnet. Även på fyraårig teknisk linje finns varianter i samma bemärkelse som på de yrkesinriktade studievägarna.

2.5.2 Specialkurser

Specialkurserna är yrkesinriktade studievägar som av olika skäl inte placerats in i linjeorganisationen. I YB:s betänkande anfördes att det finns en mängd yrken som inte låter sig inordnas i de breda utbildningsblocken. Som sådana nämndes utbildning för frisörer, optiker, silver- och guldsmeder, urmakare samt vissa yrken inom livsmedels-, sko- och kemisk-teknisk industri.

YB föreslog att även dessa i fortsättningen skulle organiseras i erforderlig omfattning. För dessa områden föreslog YB särskilda linjer liksom för plastyrken, gummiyrken och grafiska yrken.

I 1970 års läroplan för gymnasieskolan (Lgy 70) kom dessa studievägar emellertid ej att få status av linje utan utformades som specialkurser. Ett av skälen var den begränsade omfattningen av dessa utbildningar. För vissa branscher, t.ex. den grafiska, fanns därtill en viss osäkerhet om den framtida utvecklingen.

I det centraliserade system som kom att styra gymnasieskolans lokalisering i landet med gymnasierregioner och gymnasieorter blev linjernas lokalisering förbehållen gymnasieorterna (ort med teoretiska studievägar av gymnasieskolan — s.k. g-ort). I den mån yrkesskolekurser före gymnasieskolans införande var lokaliserade till icke g-ort fick de i vissa fall bibehållas som specialkurser men fick inte linjestatus även om innehållet var likvärdigt med linjerna.

Ett antal tvååriga grundskoleanknutna specialkurser har sedermera

tillkommit inom ramen för Lgy 70. Dessa har liksom linjerna fått allmänna ämnen och en konstruktion av yrkesämnet som motsvarar linjernas. Som exempel kan anges den tvååriga grafiska utbildningen som dessutom är uppdelad i grenar. Någon innehållsmässig gräns mellan vad som är linje och vad som är specialkurs existerar således inte längre. Linjerna har dock i viss mån kommit att få en särställning. Samtliga linjer finns t.ex. presenterade i "Att välja studieväg" och i andra syo-sammanhang varför informationen om dessa når bättre ut.

Fortfarande finns dock på mindre orter många specialkurser med otidsenliga kurs- och timplaner från yrkesskoltiden utan allmänna ämnen. Omfattningen av sådana specialkurser är störst på de konsumtions-, verkstads- och fordonstekniska områdena, t.ex. verkstadsskola för verkstadsmekaniker. I vissa fall har framställningar avslagits om övergång till linjer, eftersom SÖ/länsskolnämnden sett en risk i att gymnasieortens underlag skulle påverkas negativt, ofta med tanke på de kommande årens minskande ungdomskullar. Men det har också hänt att man på den mindre orten sett en fördel i den äldre kurs- och timplanen, som innebär att man kan inrikta sig på en elevkategori som vill slippa läsa allmänna ämnen.

Även på vissa större orter finns det kvar längre grundskoleanknutna specialkurser från yrkesskoltiden. Dessa kurser saknar allmänna ämnen. Det är i flera fall fråga om studievägar i kommunens gymnasieskolutbud som är helt förlagda till företag. Sökandeintresset för sådan utbildning är i flera fall mycket stort, ibland högre än för motsvarande skolförlagda gymnasielinjer. Ofta utgår någon form av lön under utbildningstiden och eleven kan ofta påräkna anställning i företaget efter genomgången utbildning. För företaget kan en sådan utbildning utgöra en viktig urvals- och rekryteringsbas.

I gymnasieskolan finns dessutom ett antal kortare grundskoleanknutna studievägar. Kurslängden kan variera från någon vecka upp till ett år.

Flertalet ej grundskoleanknutna specialkurser har relativt begränsad längd och många utgör grundutbildning för redan yrkesverksamma. De kan i de flesta fall kategoriseras som personalutbildningar för vilka samhället har tagit kostnadsansvaret. I några fall torde det egentliga syftet med utbildningen vara s.k. uppskolning, dvs. insatser av arbetsmarknadspolitisk art.

2.5.3 Påbyggnadsutbildning

Påbyggnadsutbildningens grundläggande syfte är enligt riksdagens beslut med anledning av prop. 1983/84:116 att ge dem som genomgått en flerårig gymnasieskolutbildning en fördjupad kompetens och ytterligare specialisering. Den bör också kunna utgöra en möjlighet för de ungdomar som valt en yrkesinriktade utbildning och vill komplettera med studier som kan utgöra en länk över till högskolestudier. Ytterligare en uppgift är att kunna utgöra en komplettering för ungdomar som tidigare valt en teoretisk utbildning och vill få en utbildning som leder ut i arbetslivet.

De påbyggnadsutbildningar (högre specialkurser) som bygger på två-

åriga utbildningar i gymnasieskolan kan för närvarande sägas ha tre funktioner:

- Som ett tredje utbildningsår för tvååriga yrkesinriktade studievägar vilka ur kompetenssynpunkt idag upplevs "för korta".
- Som ersättning för ett färdighetsutbildningsår i arbetslivet vilket ej kommit till stånd.
- Som syftande till en mer fördjupad kompetensnivå än grundutbildningen, (egentlig påbyggnadsutbildning).

Vissa högre specialkurser har också fungerat som kortare alternativ till högskoleutbildning, främst under de år ungdomspuckeln passerat. Dessa kurser har främst vänt sig till elever från teoretiska studievägar.

Antalet högre specialkurser har därför ökat betydligt under senaste åren och en fördubbling i antalet intagningsplatser har skett sedan läsåret 1981/82.

Fr.o.m. läsåret 1983/84 bedrivs en försöksverksamhet med regionalt arbetsmarknadsanpassade högre specialkurser för vilka länskolnämnderna fastställer tim- och kursplaner samt meddelar föreskrifter om intagningskrav och urvalsgrunder. Antalet elevplatser uppgick det första läsåret till ca 500. Försöksverksamheten var inledningsvis begränsad till fem län men får fr.o.m. läsåret 1985/86 bedrivas i hela landet.

2.5.4 Övriga utbildningsaktiviteter med anknytning till gymnasieskolan

Det finns även ett antal andra utbildningsaktiviteter som ingår i eller anknyter till gymnasieskolan.

Gymnasial lärlingsutbildning ingår fr.o.m. läsåret 1984/85 i det reguljära gymnasiala utbildningsutbudet. Deltagarantal i grundutbildningen var höstterminen 1984 ca 2.000. Den gymnasiala lärlingsutbildningen innebär att lärling som är anställd hos ett företag även är elev i gymnasieskolan. Företaget åtar sig därvid att ge den anställde yrkesutbildning efter kursplan som skolstyrelsen fastställer.

Lokalt arbetsmarknadsanpassade specialkurser (LA-kurser) anordnas för att tillgodose "lokala utbildningsbehov" som inte täcks av för riket fastställda tim- och kursplaner. Flertalet LA-kurser är grundskoleanknutna. Antal deltagare var höstterminen 1984 ca 1.800.

Ungdomsplatser är en typ av arbetslivsplacering som syftar till hjälp för att kunna gå vidare till reguljär utbildning eller stadigvarande arbete. De bygger på avtal mellan arbetsmarknadens parter och är avsedda för ungdomar som är högst 18 år och inte befinner sig i reguljär utbildning. Till en ungdomsplats kan knytas utbildningsinslag som kommunen svarar för. Antal deltagare var höstterminen 1984 ca 15.000.

Dessutom finns introduktionskurs för invandrarungdom om 1–2 terminer. Antal deltagare var höstterminen 1984 ca 750.

2.5.5 Arbetslivets utbildningar

För utbildningar inom arbetslivet används begreppet personalutbildning. Vid sådan utbildning förutsätts därmed ett anställningsförhållande

mellan elev/kursdeltagare och dennes arbetsgivare.

Personalutbildning är ändå inte något enhetligt begrepp. Utredningen om företagsutbildning (SOU 1977:92) avsåg med personalutbildning av företaget bekostad utbildning av den egna personalen i företagets eller i annan regi. Med företag avsågs därvid även kommuner och landsting. Stora företag och statliga och kommunala förvaltningar har ofta egna utbildningsavdelningar. Utbildning sker då i egen regi. Det kan också vara fråga om extern utbildning som arbetsgivare köper av organisationer, fristående kursarrangörer eller numera även av stat och kommun som uppdragsutbildning.

Inom flera områden förekommer också grundutbildning, som har ren personalutbildningskaraktär, dvs. den gäller anställda och sker utan samverkan med eller insyn från utbildningsmyndigheterna. Hit hör t.ex. bank- och försäkringsområdet, polisutbildningen, officersutbildningen och övriga verkutbildningar. Dessa utbildningar har som regel en mera verksamhetsinriktad uppläggnings än jämförbara utbildningar inom det offentliga utbildningsväsendet.

Det är svårt att idag finna en precis och absolut gräns mellan arbetsgivarens och samhällets ansvar för fort- och vidareutbildning av anställda. Ansvar för personalutbildning skall primärt ligga hos arbetsgivaren. Men samhället har samtidigt ett intresse av att stimulera till utbildning som stärker individernas ställning på arbetsmarknaden.

Förhållandet mellan det offentliga utbildningsväsendet och olika typer av personalutbildningar inom företag och myndigheter har uppmärksammats av flera utredningar.

Kommittén för arbetsmarknadsutbildning (KAMU) konstaterade i sitt 1974 angivna betänkande "Utbildning för arbete" (SOU 1974:79) att det inte fanns någon samlad belysning av personalutbildning i näringsliv och offentlig förvaltning. Därför rekommenderade KAMU att en särskild utredning skulle göras om omfattning och inriktning av personalutbildning i såväl företagen som i den offentliga sektorn.

En sådan, "Utredningen om företagsutbildning", (UFU), presenterade i sitt betänkande "Utbildning i företag, kommuner och landsting" (SOU 1977:92) en omfattande kartläggning grundad på enkäter till företag, kommuner och landsting. Däremot innehöll betänkandet inga konkreta förslag.

Den 1980 tillsatta kommittén för arbetsmarknadsutbildning och företagsutbildning (KAFU) hade vid sidan av andra utredningsuppgifter också att belysa personalutbildningen i ett helhetsperspektiv.

Även om relativt lång tid förflutit har UFU:s och KAFU:s kartläggningar lagt en god grund för fortsatt diskussion om personalutbildningens roll i det totala utbildningssystemet.

UFU:s material visade att större företag i högre grad än mindre företag bedriver personalutbildning i systematiserade former. Praktiskt taget alla företag med 500 anställda eller fler hade sådan utbildning jämfört med endast 15% av företag med färre än 20 anställda. De mindre företagen ställs ofta inför praktiska problem, exempelvis när det gäller att själva anordna utbildning och att klara vikariatsfrågan, när en anställd genomgår utbildning.

UFU:s studier visade att personalutbildning är vanligast förekommande bland banker och försäkringsbolag, vilka förutom att de som regel är relativt stora har ett uttalat behov av specialutbildad personal. Behovet av sådan specialiserad utbildning tillgodoses inte inom ramen för den offentliga utbildningen. Inom industrin motsvarar personalutbildningens omfattning ungefär vad som genomsnittligt gäller för hela företagssektorn. Verkstadsindustrin hade dock mer utbildning räknat i timmar per anställd än övriga branscher, men variationerna är stora mellan de olika företagen. Personalutbildningen inom varuhandeln innehåller förhållandevis korta kurser, och branschens utbildningsvolym i timmar ligger under genomsnittet för hela företagssektorn. Byggnadsindustrin, hotell- och restaurangbranschen samt transportsektorn hade också enligt UFU en klart mindre omfattning på personalutbildningen än övriga näringsgrenar.

Hälften av det totala antalet deltagare i företagets personalutbildning deltog i yrkesteknisk fort- och vidareutbildning, ca 25% i introduktions- eller grundutbildning och återstående 25% i ledarutbildning, arbetsmiljöutbildning, språkutbildning m.m. Tjänstemän återfanns i relativt hög grad i sistnämnda typ av utbildningar. Arbetare deltog oftare än tjänstemän i introduktionsutbildning och grundläggande yrkesutbildning. De flesta utbildningar, som förekommer i företag har anknytning till företagets huvudsakliga verksamhet. Utbildning i allmänna ämnen, såsom t.ex. svenska, matematik, samhällskunskap etc. förekom endast i begränsad omfattning inom företagen.

En diskussion om personalutbildningen förutsätter att också övrig vuxenutbildning i dess olika former tas med i bilden, eftersom det i första hand är sådan som utgör alternativ till utbildning i företags/myndighetens egen regi. Individens val av utbildning påverkas dels av samhällets subventionering av kostnaderna och de statliga studiestöden, dels av arbetsgivarens stöd till den enskilde vid deltagande i vuxenutbildning inom t.ex. komvux, högskola eller studieförbund.

Från samhällets sida finns ett intresse att stödja enskilda individers utbildningssträvanden. Detta bidrar till att öka förutsättningarna för en kompetenshöjning i arbetslivet.

Komvux-utredningen, som avslutade sitt arbete 1982, hade bl.a. till uppgift att kartlägga i vilken utsträckning det inom komvux ram förekom utbildning som bör bedrivas av företag samt att föreslå en gränsdragning mellan arbetsmarknadsinriktad kommunal utbildning och företagsintern utbildning och ange i vilka avseenden ett samarbete bör förekomma.

I sitt slutbetänkande (SOU 1982:29) föreslog komvux-utredningen att den allmänna principen bör vara att stat, kommun, landsting och enskilda företag skall kunna använda komvux för yrkesutbildning, fortbildning och vidareutbildning av anställda under förutsättning att vissa villkor uppfylls. De villkor som anges är:

- Utbildningen skall följa kursplan som fastställts av SÖ
- Beslut om utbildningens anordnande skall fattas av skolstyrelsen — i fråga om yrkesinriktad utbildning — efter lokalt samråd med arbetsmarknadens parter

- Utbildningen skall anordnas enligt gällande föreskrifter och stå under länskolnämndens och SÖ:s tillsyn
- Information om utbildningen skall ges till allmänheten och utbildningen skall vara öppen för alla
- Intagning till utbildningen skall göras av den kommunala intagningsnämnden enligt gällande bestämmelser om behörighet och urval
- Lärare skall anställas och läromedel antas av skolstyrelsen.

Komvux-utredningen konstaterade i sitt huvudbetänkande att i en relativt stor andel av de stora kommunerna förekommer sådant samarbete i fråga om kurser som förläggs till arbetsplatser och kurser där deltagarna deltar på betald arbetstid.

De olika utbildningarna inom det offentliga utbildningsväsendet erbjuder, som redovisats i det föregående, ett brett utbud som tillgodoser många olika behov däribland också sådana som rör fortbildning och vidareutbildning av redan yrkesverksamma. Genom de reformer som under senare år har ägt rum inom främst högskole- och vuxenutbildningsområdena har möjligheterna för olika grupper av anställda ökat när det gäller att få tillgång till fortbildning eller vidareutbildning. Av betydelse är även studieledighetslagen och möjligheterna att erhålla vuxenstudiestöd.

2.6 Yrkesutbildningens struktur i kommunal och statlig utbildning för vuxna

Den särskilda läroplanen för komvux, Lvux 82, består av mål och riktlinjer, som fastställs av regeringen, samt av timplaner och kursplaner, som fastställs av skolöverstyrelsen (SÖ). För särskilda yrkesinriktade kurser fastställer SÖ timplan och kursplan efter samråd med arbetsmarknadens parter (s.k. centralt samråd).

Timplanerna för komvux är reducerade i förhållande till motsvarande timal i ungdomsskolan. Detta är bl.a. ett arv från den tid då eleverna själva betalade för undervisningen men baseras också på att den vuxne har viss erfarenhet som kan tillgodogöras. Tiden anges i undervisningstimmar (nettotid) i stället för veckotimmar (där tid för lov dagar etc. är inräknad). I yrkesämnena skall timplanerna för komvux utgöra lägst 60% och högst 70% av bruttotiden för motsvarande ämnen i gymnasieskolan. Att beräkningen görs som nettotimmar på grundval av bruttotimmar innebär att reduktionen inte blir fullt så stor som procenttalen anger.

Kursplanerna anger innehållet i de olika kurserna i mål och huvudmoment. Utbildningen skall ha samma kvalitet som motsvarande ungdomsutbildning men innehållet behöver inte vara identiskt. För yrkesämnena har hittills kursplanerna i Lgy 70 tillämpats, uppdelade på delmoment i komvuxtimplanerna.

Många vuxna behöver bara komplettera sina kunskaper i vissa ämnen. Därför krävs flexibilitet i organisationen och kombinationsmöjligheter. Utbildningen i komvux är av denna anledning uppbyggd av fristående

kurser. I varje kurs ingår bara ett ämne eller — i särskilda yrkesinriktade kurser — ett yrkesområde.

Förändringar i arbetslivet, nya tekniker osv. skapar ständigt nya utbildningsbehov. När det framkommer sådana, som inte går att tillgodose med befintliga kursplaner i olika kombinationer, måste nya särskilda yrkesinriktade kurser tas fram. Sådana kan utarbetas centralt på uppdrag av SÖ, men initiativet kan lika väl tas av t.ex. arbetsmarknadens parter eller av skolstyrelsen i en kommun. För ny särskild yrkesinriktad kurs kan timplan och kursplan numera godkännas av länskolnämnden för användning på försök. Försöksplanen kan sedan, jämsides med att den prövas, bearbetas och ses över. Efter utvärdering av försöksanvändningen och efter centralt samråd med arbetsmarknadens parter kan den sedan fastställas av SÖ för generell användning.

2.7 Yrkesutbildningens ämnesstruktur

Gymnasieskolans ämnen uppbyggs generellt av ett antal huvudmoment. För delmomenten utvecklas sedan för varje årskurs ämnesinnehållet närmare. Riktlinjer i antal lektioner anges. Dessa delmoment tillämpas som nyss nämnts även inom komvux. Såväl delmomenten som de moduler som för närvarande utarbetas inom AMU utgår från denna grundsyn, dvs. utbildningsinnehållet uppdelas i kompetensavsnitt. I en kompetensrelaterad utbildning ställs vissa på förhand definierade krav på vad som avses med godtagbart yrkeskunnande. I ett sådant system ligger det nära till hands med en stegvis kompetensuppbyggnad genom att eleven successivt får klara av vissa delmål i yrkesämnet.

Inom komvux erbjuds inte yrkesämnena på gymnasieskolans linjer och specialkurser i sin helhet utan delas upp i mindre kurser. Ett omfattande delmoment kan utgöra en fristående kurs. Mindre omfattande delmoment kombineras med andra delmoment till en delmomentkurs, som måste omfatta lägst 45 lektioner. Syftet med uppdelningen och kombinationsmöjligheterna är att vuxna skall kunna vidareutbilda sig eller fortbilda sig inom en begränsad del av ett yrkesämne. Det är också möjligt att kombinera studier av delmoment ur flera olika ämnen. De olika delmomentskurserna är sidoordnade och bygger i regel inte på varandra.

Kurserna i yrkesämnena kan inom komvux anordnas i arbetsteknik med integrerad fackteori eller i enbart fackteori. Det sista är viktigt för vuxna som har omfattande praktisk erfarenhet från ett yrkesområde men en dålig fackteoretisk underbyggnad.

Komvux-kurserna i yrkesämnena anordnas ofta i gymnasieskolans skolverkstäder. De har vanligen inte tillräcklig utrustning för att en delmomentkurs med arbetsteknik skall kunna anordnas för 12—16 deltagare, som är vad som krävs för komvux-kurserna. Detta gäller speciellt i ämnen där s.k. stationssystem (beskrivs i avsnitt 10.1) tillämpas. Då får delmomenten delas upp i moduler i stället, som kan läggas samman till modulkurser. Inom ramen för en och samma kurs arbetar kursdeltagarna samtidigt med delar (moduler) av olika delmoment på

olika studieplatser. De byter sedan plats efter ett cirkulationsschema. Modulkurser måste omfatta lägst 90 lektioner.

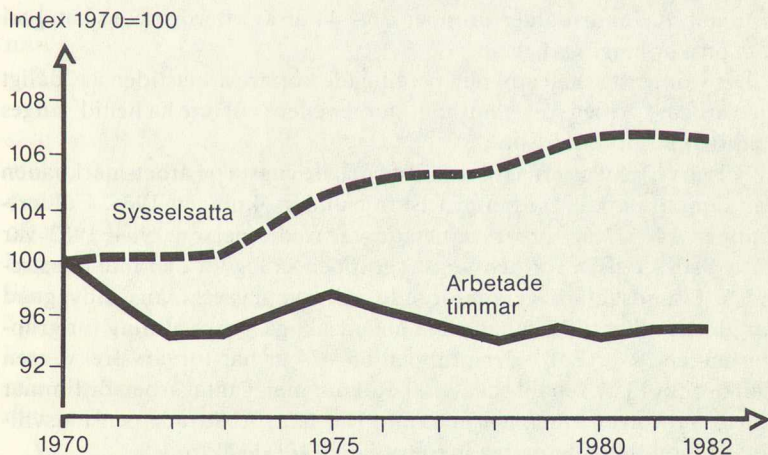
Genom uppdelning i delmoment och moduler och möjligheten att anordna utbildning i enbart fackteori skapas ett stort antal kombinationsmöjligheter. Det är ett smidigt system som möjliggör återkommande utbildning. Genom att t.ex. sammanföra delmoment och moduler från olika yrkesämnen har man stora möjligheter att skraddarsy utbildningar för speciella behov. En möjlighet som för närvarande saknas i gymnasieskolan men efterfrågas från allt fler håll.

3 Yrkesutbildningen inför 1990-talet

3.1 Arbetsmarknadens utveckling

När statistiska centralbyrån (SCB) första gången, 1964, genomförde sin arbetsmarknadsundersökning omfattade den svenska arbetsmarknaden 3,7 miljoner individer. Tjugo år senare, 1984, omfattade arbetsmarknaden 4,3 miljoner individer. Ökningen faller helt på kvinnornas arbetskraftdeltagande. 1983 återfinns fyra av fem människor i åldrarna 16 till 65 år i arbetskraften. Detta är en extremt hög siffra jämfört med situationen i andra länder. I Europa är det bara Finland som kommer i närheten av Sveriges notering.

I arbetskraftundersökningen för augusti 1964 registrerades 131 miljoner arbetstimmar per vecka på arbetsmarknaden i Sverige. 1983 hade antalet timmar sjunkit till 112 miljoner timmar, trots det kraftigt ökade arbetskraftdeltagandet.

Figur 3.1 Utveckling av antal förvärvsarbetare och antal arbetade timmar 1970–1982 (Källa: Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984).

Nedgången i medelarbetstidens längd från 1964 till 1983 är en del av en mycket långsiktig utveckling. Den genomsnittliga årsarbetstiden för en industriarbetare var vid sekelskiftet ungefär 3.000 timmar. 1980 låg den på 1.800 timmar (SCB 1980, sid. 88). Denna långsiktiga trend kommer med stor sannolikhet att fortgå.

SIFO har i undersökningar 1955 och 1977 ställt frågan "Vad ger Ert

liv det största innehållet: arbetet, fritiden utanför hemmet eller Ert hemliv?" 1955 års undersökning visade att drygt en tredjedel ansåg arbetet vara det centrala värdet. 1977 hade motsvarande andel sjunkit till ungefär en sjättedel av de tillfrågade. Andelen som ansåg att fritiden gav livet största innehållet hade fördubblats.

Människors attityder till arbete förändras alltså i samklang med den kvantitativt minskade betydelse arbetet fått under 1900-talet.

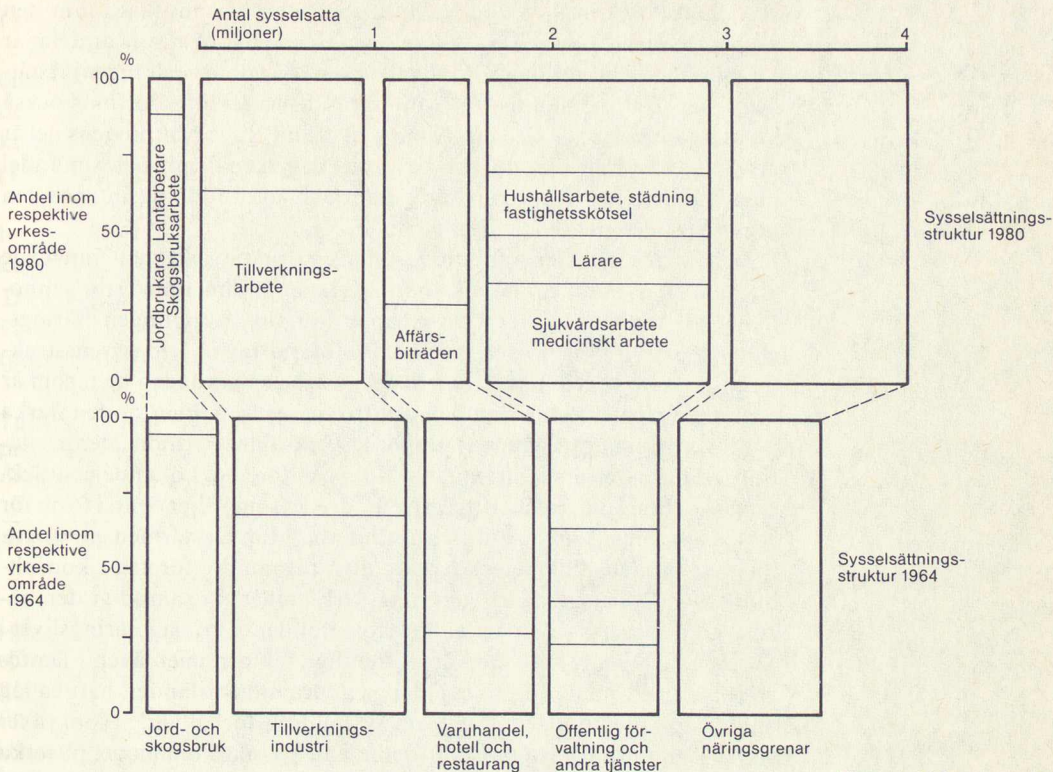
I SCB:s arbetskraftsundersökning har man vid ett tillfälle (februari 1984) frågat om man haft den arbetstid man önskar. Vill den som arbetar deltid ha kvar sin nuvarande arbetstid, eller ha längre eller kortare arbetstid? Vill den som har heltidsarbete ha deltid i stället? Resultaten visar att 16% av de tillfrågade vill ha minskad arbetstid även om det medför lönesänkning i motsvarande mån. Ytterligare 39% vill ha minskad arbetstid i stället för löneökning om de fick välja. Åtta procent av de tillfrågade vill ha ökad arbetstid under förutsättning att lönen höjs i motsvarande mån. Svaren beror av naturliga skäl i stor utsträckning på om man arbetar heltid eller deltid vid undersökningstillfället. Bland de heltidsanställda vill 65% ha kortare arbetstid (20% av dessa även om det medför motsvarande lönesänkning), medan motsvarande andel för de deltidsarbetande är 28% (endast fem procent om det medför motsvarande lönesänkning).

Bland de deltidsanställda har 22% angivit att de vill öka sin arbetstid. Motsvarande andel för de heltidsarbetande är drygt två procent. Det är främst de yngsta i undersökningen som angivit att de vill öka sin arbetstid. Det finns anledning att anta att de 24.600 ungdomar som placerats i ungdomslag i februari 1984 då undersökningen genomfördes står för en väsentlig del av önskemålen om längre arbetstid för den yngsta åldersgruppen. Kvinnor i åldersgruppen 35–44 år är ytterligare en kategori som önskar längre arbetstid.

Det vanligaste skälet till den påtvingade kortare arbetstiden är "dåligt med arbete". Arbete i eget hushåll, studier eller "vill inte ha heltid" anges som skäl av ett mindre antal.

Förvärvsfrekvenserna för de äldsta och de yngsta på arbetsmarknaden har sjunkit markant sedan arbetskraftsundersökningen 1964. I åldersgruppen 14–17 år förvärvsarbetade var tredje person 1964. 1983 var förvärvsfrekvensen för den yngsta gruppen så låg att den inte registrerades. Grundskolans genomförande och gymnasieskolans utbyggnad har gjort studier till den naturliga huvudsakliga sysselsättning för gruppen under 18 år. För åldersgruppen 65–74 år har förvärvsfrekvensen sjunkit från 13 av 100 till sju av 100. Räknar man i antal arbetade timmar blir förändringen ändå mer markant. Här har förbättrade pensionsvillkor erbjudit den alternativa inkomstkällan för de äldre.

Den arbetsmarknad som män, ungdomar och äldre lämnat är inte samma arbetsmarknad som kvinnorna kommit in på. En mycket stor andel av kvinnorna har kommit in på arbetsmarknaden i näringsgrenen "offentlig service", medan en stor del av männen och de äldre lämnat näringsgrenarna tillverkningsindustri och jordbruk. I näringsgrenen "offentlig service" döljer sig undervisning, som har trefaldigats räknat i antal timmar sedan 1964. Under 1970-talet har områdena hälso- och

Figur 3.2 Näringsgrensfördelning och fördelning av yrken inom näringsgrenar 1964 och 1980 (Källa: Arbetskraftsundersökningarna).

sjukvård samt socialvård (inkl. barnomsorg) stått för en väsentlig del av näringsgrenens expansion.

I figur 3.2 jämförs näringsgrens- och yrkesstrukturen 1964 och 1980.

I början av perioden 1960—1985 var det industrin som ledde sysselsättningsexpansionen. I mitten av perioden har vård, barnomsorg och utbildning varit de mest expansiva områdena. Vad har då hänt i periodens slut? Vad händer efter 1985? De framtidsbilder som målas upp har ofta hotfulla förtecken: "Samhällsekonomin tål inte en ytterligare utbyggnad av den offentliga servicen, skattetrycket är för högt, den offentliga sektorns skuldräntor tar en allt större del av det totala utrymmet." "Industrin kommer att rationalisera varuproduktionen så att arbetskraftsbehovet minskar drastiskt. Automatiserad tillverkningsteknik minskar behovet av personal på många av de traditionella yrkesområdena, t.o.m. så att hela yrkeskategorier elimineras."

Vad är det då för arbetsmarknad den gymnasiala yrkesutbildningen skall utbilda för på 1990-talet? 1970- och 1980-talens utveckling kan ge en basplatta för resonemang om tänkbara och troliga utvecklingslinjer. I figur 3.2 kan man se att för tre av de fyra näringsgrensaggregat som specificerats har andelen som arbetar inom respektive näringsgren "basyrke" minskat påtagligt mellan 1964 och 1980. Jordbrukare och lantarbetare har blivit en mindre andel inom det krympande jordbruket, yrkesområdet "tillverkningsarbete" har blivit en mindre andel av till-

verkningsindustrin, och andelen affärsbiträden har minskat inom den krypande varuhandeln. De yrkeskategorier som har ökat sina andelar är i första hand "utbildningsintensiva" yrken. Ekonom- och ingenjörstättningen har ökat inom industrin. Motsvarande utveckling återfinns också inom de andra näringsgrenarna. För den offentliga förvaltningens del är mönstret något avvikande. Här har inte "basyrkena" minskat sin andel utan i stället ökat den. Även här gäller dock att utbildningsintensiteten i rekryteringen ökat påtagligt.

Den ökade andelen utbildningsintensiva yrken och den minskade andelen "basyrken" inom olika näringsgrenar kommer med stor sannolikhet att fortsätta under överblickbar framtid. Kopplingen näringsgren—yrke blir svagare och svagare. En förändring i näringsgrensstrukturen, som inte berör någon större del av arbetsmarknaden men som är ett indicium på arbetsmarknadens färdriktning i framtiden, är den starka ökningen för näringsgrenen "uppdragsverksamhet". Inom denna näringsgren genomförs tjänster åt enskilda och företag. I ökande utsträckning rör det sig om specialisttjänster åt företag som väljer denna form för att lösa problem som de tidigare löst internt. Man får därmed en utflyttning av specialistkompetens på hög nivå till mindre företag i konsultbranschen. Näringsgrenen "uppdragsverksamhet" är samtidigt den näringsgren som har störst andel högskoleutbildade. Privata näringslivet i Sverige har i jämförelse med den offentliga sektorn, men även i jämförelse med privata näringslivet i många andra industriländer, haft en låg andel högskoleutbildade. Den form av uppdragsförhållanden som växer starkt i omfattning via konsultföretag kan på sikt komma att påverka företagens syn på högskoleutbildade.

Under hela den studerade perioden har som vi konstaterat ovan teknikerintensiteten i industrin ökat. Det finns snarast anledning att anta en accelererad utveckling i detta anseende.

Det är däremot inte givet att profetiorna om en minskad industrisysselsättning kommer att slå in. Under de senaste åren har industrisysselsättningen ökat igen för första gången på tio år. Sysselsättningsökningen fördelas på både tekniker och personal inom yrkesområdet "tillverkningsarbete". Tvärt emot vad man kunde förvänta sig efter utsagorna om ett framtida "tjänstesamhälle" sker alltså inte någon förändring av sysselsättningsstrukturen i industrin mot interna tjänster. Tillväxten sker inom de traditionella sysselsättningsområdena. Detta innebär dock inte att arbetsinnehållet i dessa yrken är oförändrat. I takt med förnyelseinvesteringar förändras arbetsprocesser och befattningsinnehåll. En påtaglig utveckling mot breddat arbetsinnehåll och uppluckrade befattningsgränser har påvisats i flera industrisociologiska studier i olika länder under senare år (Björkman T, m.fl.¹).

Trots industrins centrala roll i den samhällsekonomiska utvecklingen står andra delar av arbetsmarknaden för större delen av den totala sysselsättningen i landet. I figur 3.2 kan man se den snabba tillväxt som näringsgrenen "offentlig förvaltning och andra tjänster" genomgått de senaste tjugo åren. Medan begreppet "tjänstesamhället" internationellt kommit att beteckna utvecklingen av privata tjänster i olika former har den svenska diskussionen om tjänstesamhället fram till de senaste åren

i huvudsak handlat om den offentliga sektorn.

Kostnaderna för offentliga tjänster uppgick 1983 till 204 miljarder, eller 29% av BNP. De totala offentliga utgifterna var år 1983 472 miljarder. Mindre än hälften av denna summa utgjordes alltså av offentlig konsumtion. Resten är i stor utsträckning transfereringar till hushållen (191 miljarder).

Den offentliga sektorn tillhandahåller tjänster av skilda slag. Man brukar grovt kategorisera dem i enskilda och kollektiva tjänster. De kollektiva tjänsterna utgörs t.ex. av försvar, vägnät, rättsväsende m.m. De individuella utgörs av bl.a. utbildning, vård, barnomsorg, socialvård. I tabell 3.1 anges antal sysselsatta och kostnader för offentliga tjänster 1982.

**Tabell 3.1 Antal sysselsatta och kostnader inom offentlig tjänste-
produktion 1982**

Källa: SCB² 1985, sid 74

Ändamål	Antal sysselsatta	Kostnader mkr	Kostnader % av BNP
Hälso- och sjukvård	401.000	46.800	7,5
Socialvård (inkl. socialförsäkring)	329.000	34.100	5,4
Utbildning och forskning	288.000	37.800	6,0
Försvar	90.000	19.100	3,0
Rätts- och polisväsende	52.000	8.900	1,4
Näringslivets främjande	49.000	9.300	1,5
Kultur och rekreation	44.000	10.000	1,6
Bostäder och samhällsplanering	13.000	3.100	0,5

I tabell 3.1 ingår inte de transfereringar som sker från offentliga sektorn till enskilda hushåll, företag och mellan olika delar av offentliga sektorn. För posten bostäder och samhällsplanering ovan utgör t.ex. de statliga bostadssubventionerna 30 miljarder kr. Socialförsäkringen utgjorde 1983 91,5 miljarder, huvudsakligen den allmänna sjukförsäkringen, ATP och arbetslöshetskassorna. Över hälften av alla transfereringar till hushållen går till pensionärshushåll.

Hälso- och sjukvården är den del av de offentliga tjänsterna som expanderat snabbast under 1970-talet. Mellan 1970 och 1982 ökade antalet patienter och antalet läkarbesök starkt — för läkarbesökens del

¹ Björkman T, m.fl. Yrkesutbildning i förändring, 1984.

² SCB, Offentliga sektorn — utveckling och nuläge.

en ökning med 16%. Utgifterna för hälso- och sjukvård har ökat från 4% av BNP 1960 till 6% 1970 och nära 10% 1983. I den slutna vården togs ungefär 2.000 vård dagar per innevånare under 70 år i anspråk. För innevånare över 70 år var siffran ungefär 4.700 vård dagar. Motsvarande tal för långvården återfinns i tabell 3.2 nedan.

Tabell 3.2 Vård dagar per 1000 invånare

Källa: SCB 1985, fig 5.4.6.7

Åldersgrupp	Män	Kvinnor
65—69	2.000	1.500
70—74	4.000	3.800
75—79	10.000	11.500
80—84	20.000	27.000
85—	44.000	70.500

I öppenvården gjordes 15,3 miljoner läkarbesök 1960, 19,2 miljoner 1970 och 22,8 miljoner 1983. 53% av besöken 1983 gjordes vid sjukhus, 30% i primärvården och 17% hos privatläkare.

Inom *socialvårdsområdet* utgör äldreomsorg och barnomsorg huvuddelen av verksamheten.

Äldreomsorgen omfattade 1983 elva procent av kommunernas samlade utgifter (13,6 miljarder kr). Samma år fick 290.000 pensionärer social hemhjälp, i genomsnitt 140 timmar per år. Perioden 1970—1983 ökade omfattningen av hemhjälpen med ca 40%. Kommunernas anställning av anhöriga för vård av äldre har samtidigt minskat. 1970 var deras andel av personalen 24% medan den 1983 endast var tolv procent. Ungefär var tredje pensionär saknar helt/klarar sig utan hjälp från samhället. Ungefär hälften i åldrarna 65—79 år hör till denna kategori, medan andelen bland dem som är 80 år och äldre endast är sju procent.

Barnomsorgen är den andra stora posten inom den kommunala socialtjänsten. År 1982 fanns 250.000 barn i förskoleåldrarna i kommunal barnomsorg (daghem eller familjedaghem). Ytterligare 180.000 barn i motsvarande åldrar hade föräldrar som förvärvsarbetade eller studerade mer än 16 timmar per vecka utan att barnen var inskrivna i den kommunala barnomsorgen. Bland 7—10-åringarna hade endast var tredje barn med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar plats i fritidshem eller familjedaghem. Kön till kommunal barnomsorgsplatser utgjordes 1982 av 88.000 0—6-åringar och 37.000 7—10-åringar. Efterfrågan har minskat sedan 1980 då 137.000 0—6-åringar och 46.000 7—10-åringar köade för plats. SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden redovisar följande situation för barnomsorgen 1982/83:

0-6-åringar (653.000)	7-10-åringar (438.000)
44 % hemma hos förälder	35 % hemma hos förälder
15 % hos privat dagmamma	12 % förälder endast borta när barnet är i skolan
3 % i deltidsgrupp	15 % privat tillsyn
15 % kommunalt familjedaghem	12 % kommunalt fritidshem
23 % kommunalt daghem	10 % kommunalt familjedaghem
	15 % ingen tillsyn

Källa: SCB Var är barnen på dagarna. 1: Offentliga sektorn, utveckling och nuläge Figur 5.2.1

Beteckningen "tjänstesamhälle" kan dock inte reserveras för offentliga tjänster. Drygt en tredjedel av det samlade produktionsvärdet i landet och ungefär lika stor andel av sysselsättningen representeras av tjänsteproducerande företag. I tjänsteproduktionen räknas då följande områden in:

	744	miljoner	arbetstimmar
Varuhandel	438	"	"
Samfärdsel	41	"	"
Bostadsförvaltning	(783)	"	"
Privata tjänster	113	"	"
– Restaurang och hotell	242	"	"
– Bank, försäkring, uppdragsverksamhet	194	"	"
– Reparationer, tvätter			
Övrig service	234	"	"
– Övriga privata tjänster			

Totalt utfördes ca 2 miljarder arbetstimmar i tjänsteproducerande företag det undersökta året 1977 (Ingelstam 1980¹). Den snabbaste expansionen står kategorin "uppdragsverksamhet" för.

Tabell 3.3 Förädlingsvärde och antal sysselsatta 1982, samt utveckling perioden 1970-82 för näringsgrenen "uppdragsverksamhet" jämfört med andra näringsgrenar.

Källa: SIND/bransch 1985:4 tab 2.2 och 2.3

SNI-kod	Sektor	Förädlingsvärde mkr	Årlig förändring 1970-82 %	Sysselsatta 1982 mkr	Årlig förändring 1970-82 %
832.3	Uppdragsverksamhet	16,8	13,4	112.500	+3,1
3	Tillverkningsindustri	125,7	9,3	900.600	-1,4
6, 7, 8, 9	Tjänstesektor	184,8	11,3	1.292.400	+0,5
./ 832.3					
1, 2, 4, 5	Övriga	83,7	10,2	560.300	-2,3

¹ Ingelstam. L. Arbetets värde och tidens bruk. 1980.

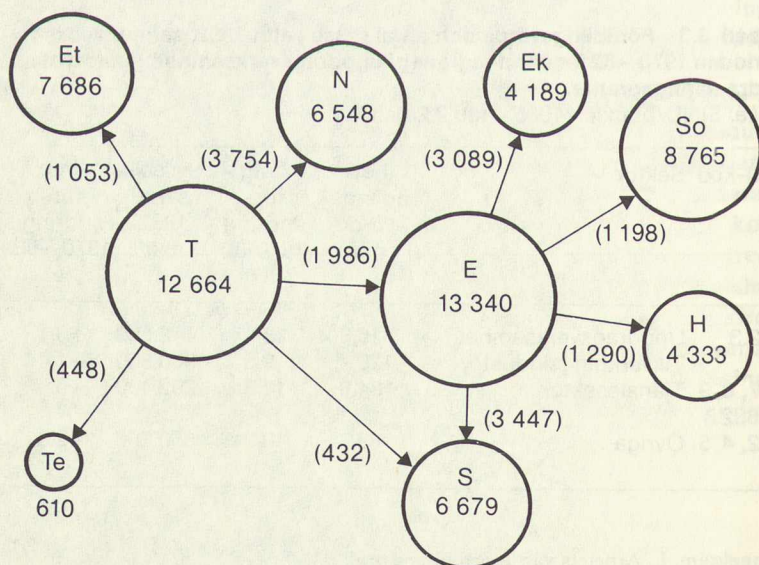
Tabell 3.3 visar att tillväxttakten i näringsgrenen "uppdragsverksamhet" klart överstiger den för andra näringsgrenar både vad gäller antal sysselsatta och förädlingsvärde. Detta gäller även i jämförelse med den tjänstereproducerande sektorn i stort.

Man kan anta att utvecklingen mot ett ökat utnyttjande av tjänster av olika slag från såväl industrins som varuhandels sida kommer att bestå. Det är dock inte sannolikt att denna utveckling innebär någon väsentlig sysselsättningstillväxt under överblickbar tid. Den påtagligaste effekten för utbildningsväsendets del bör bli ökad efterfrågan på ekonomer och tekniker.

3.2 Utbildningsdeltagande och utbildningsefterfrågan i gymnasieskolan

Efterfrågan på utbildning har under tiden 1945 fram till ungefär 1970 varit starkt inriktad på teoretiska studier. Efter 1970 har, som vi framhöll i kap. 2, denna trend brutits. Läsåret 1984/85 går 76% av gymnasieskolans 104.800 nybörjare på en yrkesinriktad studieväg.

Om intagningsvolymen på de olika linjerna styrs av elevernas första handsönskemål hade de tvååriga yrkeslinjerna varit väsentligt större. Över den senaste tioårsperioden har relationen mellan sökande och antagna hållit sig ungefär konstant för olika linjegrupper. Trots den kraftiga utbyggnaden av den gymnasiala yrkesutbildningen har man inte lyckats tillfredsställa elev efterfrågan. När elevkullarna under resterande delen av 1980-talet och 1990-talet minskar i storlek finns däremot utsikter att en större andel av elevkullarna kan få sina önskemål om yrkesutbildning tillgodosedda.

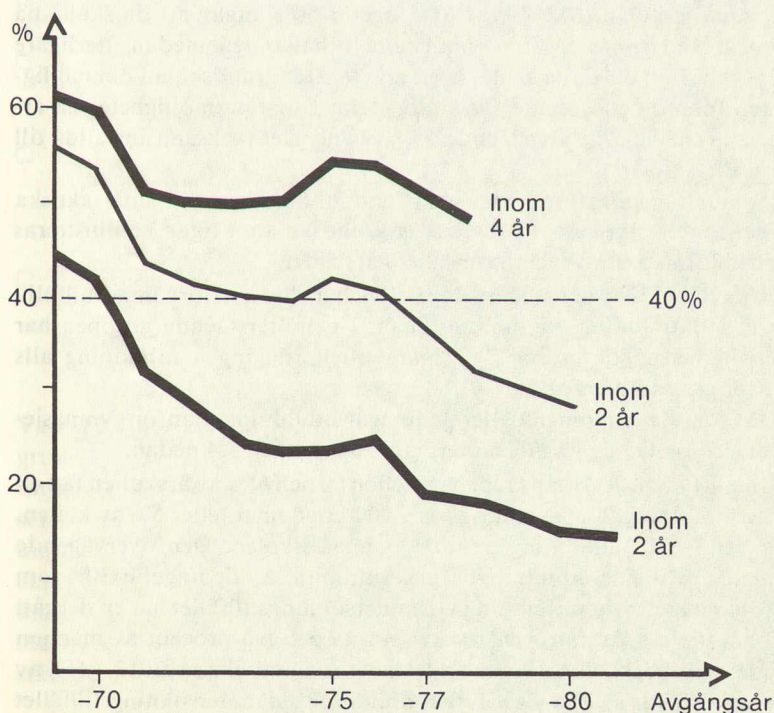

Figur 3.3 Förstahandsökande till E- och T-linjerna läsåret 1984/85 fördelade på andrahandsval (antal anges inom parentes). Cirkelytorna proportionella mot antal sökande till resp. linje. Avstånd mellan cirkelarna omvänt proportionellt mot antal andrahandsval.

En mycket stor andel av 1960-talets "baby boom" har sökt sig till den fyraåriga tekniska och den treåriga ekonomiska linjen. Vilka utbildningar har fått stå tillbaka för detta ökade tillflöde till ekonomisk och teknisk linje? Via statistiken över sökande och antagna kan man kartlägga elevernas preferensordningar av linjer. Figur 3.3 visar förstahandssökande till de tekniska och ekonomiska linjerna fördelade på andrahandsval.

De linjer som tappar i attraktivitet till förmån för fyraårig teknisk linje och treårig ekonomisk linje är främst de treåriga allmänna linjerna och för den ekonomiska linjens del även dess tvååriga motsvarighet. För T-linjens förstahandssökande är även Et-linjen ett andrahandsalternativ. Et-linjens attraktivitet är dock snarast i stigande genom att den blivit ett förstahandsval för många elever som främst är intresserade av de tvååriga yrkeslinjerna.

De elever som för femton år sedan skulle gått till naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig och humanistisk linje går i ökad utsträckning till de yrkesinriktade tre- och fyraåriga linjerna i stället. Detta beteende representerar inte främst en alternativ väg till fortsatta studier. Tvärtom har dagens elever på dessa linjer i stor utsträckning bibehållit 1960-talets fackgymnasieelevers svala intresse för högskolestudier. Tillgänglig statistik tyder snarast på ett avtagande intresse för högskolestudier bland ungdomar. Övergångsfrekvenserna till högskolestudier i olika avgångskullar visas i figur 3.4.

Figur 3.4 Övergångsfrekvenser till högskolestudier för lika avgångskullar från gymnasiet/gymnasieskolans 3/4-åriga linjer (Källa: SCB/I/PI: PM 1984 03-03 t NFPF-kongress mars 1984)

En väsentlig del av intresset för högskolestudier under 1970-talet har kanaliserats mot s. k. korta vårdutbildningar (som ofta inte är kortare än "långa" utbildningar på andra sektorer). Dessa rekryterar i stor utsträckning från vårdlinjen och den sociala linjen. Eleverna har ofta ett antal års yrkeserfarenhet inom sitt fackområde innan de söker till högskolan.

Detta mönster finns också representerat på andra utbildningssektorer inom högskolan. Högskoleutbildningen representerar alltså i många fall en form av vidareutbildning för yrkesverksamma inom olika områden. I andra fall utgör högskolan tillsammans med komvux en resurs för vuxna som vill orientera sig mot ett nytt yrkesområde. Andelen nybörjare i högskolan med mer än tre år gamla betyg från gymnasieskolan var läsåret 1979/80 på teknisk sektor 34%, på sektorn för administrativa, ekonomiska och sociala utbildningar 41%, på sektorn för vårdyrken 62%, på sektorn för undervisningsyrken 71% och på sektorn för kultur- och informationsyrken 67%. Under åren 1981 till 1984 ökade andelen "direktantagna" från gymnasieskolan igen till följd av ändrade intagningsregler.

3.3 Studieintresse och studieval i gymnasieskolan

Sedan 1975 har en kontinuerligt ökande andel av ungdomskullarna fortsatt till gymnasieskolan direkt efter grundskolan. Denna utveckling är inte så mycket uttryck för ett ökat studieintresse som för minskade möjligheter för ungdomar att få arbete efter grundskolan. SCB frågade ett urval av de ungdomar som fyllde 17 år 1980 om deras syn på studier i gymnasieskolan (SMU 1982:6). Ungefär 50% angav att de skulle ha fortsatt med gymnasiestudier under alla förhållanden, medan ytterligare 35% angav att de gärna skulle ta ett arbete efter grundskolan om möjligheten funnes och det inte försämrar deras framtida möjligheter på arbetsmarknaden. De återstående 15% var mycket tveksamt inställda till fortsatta studier.

Samma årskull tillfrågades också vid 20 års ålder om sina faktiska vägar genom studier och arbete efter grundskolan. I figur 3.5 illustreras flödena från grundskolan fram till 20 års ålder.

Ungefär 75% av den undersökta kullen har eller kan förväntas fullfölja en grundutbildning i gymnasieskolan. I den återstående gruppen har 41% bland pojkarna och 34% bland flickorna ingen utbildning alls utöver grundskolenivå.

De som har genomgått eller genomgår utbildning utanför gymnasieskolan fördelar sig på olika alternativ enligt tabell 3.4 nedan.

Inom gymnasieskolans ram har mellan 60 och 65% av årskullen fått en yrkesutbildning. Uppskattningsvis 7.000 ungdomar, eller 5% av kullen, har genomgått utbildning utanför gymnasieskolan. Den övervägande andelen av denna utbildning är yrkesinriktad. Av de ungefär 30% som inte har någon yrkesutbildning vid undersökningstillfället har en del gått till högskolan. Åtta procent av kvinnorna och två procent av männen studerade i högskolan. Denna andel kan förväntas öka så att 12–15% av kullen som inte skaffat sig en yrkesutbildning vid undersökningstillfället

Tabell 3.4 Studier (påbörjade utbildningar) under fyra år efter grundskolan bland ungdomar som inte fullföljt någon utbildning i gymnasieskolan (%). Observera att en person kan ha påbörjat flera utbildningar.

Linje	Antal totalt	Pojkar	Flickor
		14.600	12.900
		%	%
Ingen utbildning utöver grundskolan		41	34
Gymnasieutbildning		32	38
Lärlingsutbildning		8	3
Yrkesintroduktion		3	7
Utbildning anordnad av arbetsgivare		6	3
Komvux		5	15
AMU		11	4
Högskoleutbildning		0	1
Övrig utbildning		3	11

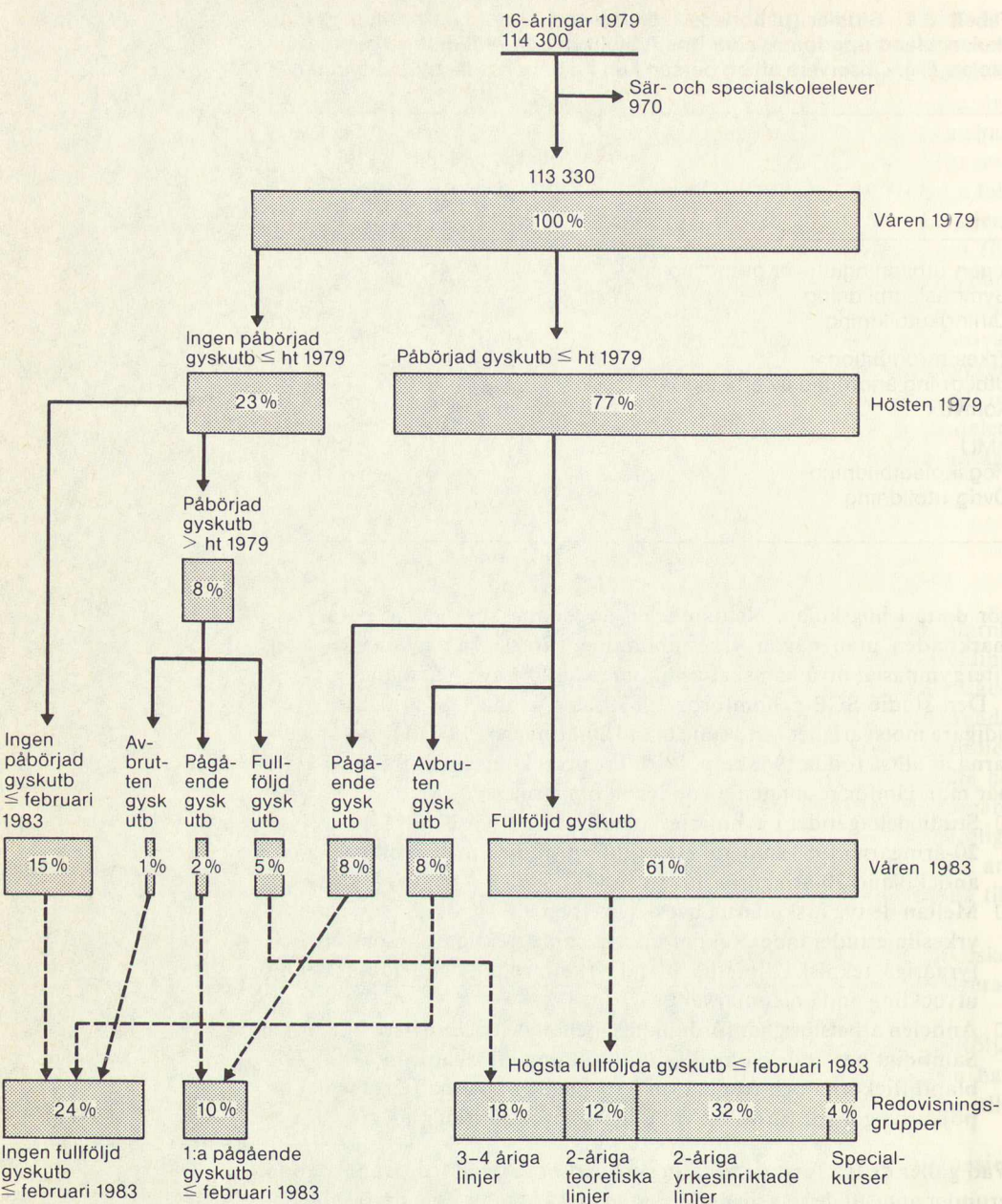
gör detta i högskolan. Nettoandelen ungdomar som går ut på arbetsmarknaden utan någon yrkesutbildning vare sig på gymnasial eller eftergymnasial nivå kan skattas till ungefär 20% av en årskull.

Den studie SCB genomförde 1983 bland landets 20-åringar har en tidigare motsvarighet i en studie bland 20-åringarna 1975. De två årskullarna är alltså födda 1963 resp. 1955. Tre utvecklingslinjer framstår klart när man jämför resultaten av undersökningarna:

- Studiedeltagandet i gymnasieskoleutbildning har ökat så att 75% av 20-åringarna 1983 studerar eller fullföljt studier, medan motsvarande andel bland 20-åringarna 1975 var 67%.
- Mellan de två årskullarna har det skett en 50%-ig ökning av andelen yrkeslinjestuderande. Räknar man även de treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjerna bland yrkesinriktade linjer blir denna utveckling ändå mer markant.
- Andelen arbetslösa har fördubblats mellan de två undersökningarna. Samtidigt har andelen med fast anställning minskat från 43 till 29% bland flickorna och från 32 till 23% bland pojkarna (en stor del av pojkarna gör sin värnplikt vid undersökningstillfället).

Vad gäller de två första utvecklingstendenserna ovan kan man på goda grunder anta att de står sig under resten av 1980-talet. Den tredje utvecklingstendensen visar däremot tecken på att brytas. Arbetslöshetsfrekvenserna är på väg nedåt efter de arbetsmarknadspolitiska åtgärder för ungdomar regeringen satt in. Det är knappast troligt att man kommer att acceptera en öppen ungdomsarbetslöshet i den storleksordning vi hade under åren 1982–83 igen. Däremot är det sannolikt att andelen ungdomar med fast arbete kommer att fortsätta minska även under den förestående femårsperioden.

En projektion av andelen ungdomar som examineras från gymnasie-

Figur 3.5 Studier under fyra år efter grundskolan för årskullen födda 1963 (Källa: SMU 1984:26)

skolan fram till 1990 och deras fördelning på utbildningslinjer kan te sig som tabell 3.5 visar.

I tabellen har linjerna delats upp i tre grupper. Den första gruppen omfattar linjer som har höga utrustnings- och lokalkostnader, där de långsiktiga investeringar som skett under en följd av år inte går att styra om på så kort sikt som fem år. Här finns verkstadsteknisk, fordons-teknisk, processteknisk, drift- och underhållsteknisk samt träteknisk

linje. För dessa linjer kan man heller inte förutse något överskott på examinerade som skulle motivera en neddragning på arbetsmarknads-mässiga grunder.

Nästa grupp linjer är underförsörjda med utbildningsplatser både när man ser till elevefterfrågan och till arbetsmarknadsefterfrågan. Här är en utbyggnad av kapaciteten angelägen. Den sista gruppen studievägar har i stor utsträckning fått fungera som buffert för ungdomspuckeln, dvs. ungdomar födda åren 1963–67 samt för försämrade arbetsmarknadsut-sikter för ungdomar som kommer direkt från grundskolan och vill ut på arbetsmarknaden. Här finns bland annat sådana linjer som distribu-tions- och kontorslinjen, tvåårig social linje, samtliga tre- och fyraåriga linjer, m. fl. Vi utgår från att en anpassning till minskade ungdomskullar i huvudsak kommer att ske genom neddragning av ett antal linjer i denna grupp. Vilka linjer det blir som får vika bör i större utsträckning än idag styras av elevefterfrågan på utbildning.

Tabell 3.5 Projektion av antal examinerade från gymnasieskolans linjer fram t.o.m. 1990.

Linje	Antal examinerade		
	1980	1985	1990
Linjer med höga investeringskostnader			
Ve	4.050	6.500	5.800
Fo	3.000	3.800	3.700
Pr	300	550	550
Du	300	1.300	1.300
Tr	500	750	750
Underförsörjda linjer			
Li	800	1.800	2.700
Be	330	550	900
Sb	600	650	700
Td	0	300	450
Jo	900	1.000	1.100
Et	3.300	4.500	6.000
Buffertlinjer			
N	5.600	6.500	5.500
H	2.400	3.800	3.000
S	5.100	6.500	5.000
E	5.100	10.000	11.000
T	5.900	8.500	11.000
So	11.200	8.000	3.500
Ek	2.500	3.800	2.000
Te	1.400	600	400
Dk	6.500	8.000	6.500
Ba	4.170	4.500	3.500
Ko	4.700	4.500	2.500
Vd	7.350	7.800	7.000
Ss	0	2.300	2.200
Summa examina	76.300	96.750	87.500

De mest anmärkningsvärda dragen i projektionen av exminerade är den fortsatta mycket starka uppgången av examinerade på fyraårig teknisk och treårig ekonomisk linje, samt den kontinuerliga nedgången för social linje och tvåårig teknisk linje. I början av 1990-talet kommer enligt denna projektion linjer som representerar gamla fackskolan (So, Te, Ek) att i det närmaste ha eliminerats samtidigt som de gamla fackgymnasielinjerna E och T har fördubblats i volym. Sammantaget blir resultatet att de allmänt studieförberedande linjerna kommer att spela en kvantitativt mycket blygsam roll i början av 1990-talet jämfört med situationen tio år tidigare. Till de slutsatser vi drar av denna utveckling, bl.a. när det gäller behovet av att bygga in allmänna ämnen i de yrkesinriktade utbildningarna, återkommer vi i kap. 7.

3.4 Från utbildning till arbetsmarknad

Hösten 1971 började den första kullen ungdomar sina studier i den nya gymnasieskolan. Utbildningslinjerna hade byggts upp för att motsvara bredare yrkesområden än i den gamla yrkesutbildningen. Man förutsatte att eleverna efter fullföljda två årskurser i gymnasieskolan skulle få en färdigutbildning på ett specifikt yrkesområde i arbetslivet. Det bedömdes alltså som väsentligt att eleverna hade skaffat sig så goda kunskaper och färdigheter i den tvååriga grundutbildningen att de kunde få arbete inom sitt specialområde för att fullfölja en färdigutbildning. I debatten kring gymnasieskolreformen ifrågasattes om eleverna hade fått sådana förberedelser att de kunde hävda sig inom utbildningens målyrken.

Två statistiska uppföljningsundersökningar bland gymnasieskolans elever under de första åren efter 1971 (analyserade inom de s.k. UTYRK- och UTGY-projekten på pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet¹) kan belysa vad som faktiskt inträffade och vilka attityder eleverna hade till den utbildning de fått.

Eleverna på de yrkesinriktade linjerna visade enligt UTYRK-projektets analyser en mycket positiv attityd till den utbildning de fått. Detta gällde i synnerhet deras inställning till yrkeskunskaperna efter fullföljda studier. En något mindre positiv attityd fanns till hur förberedelserna för det nuvarande arbetet skett i gymnasieskolan.

De utbildningslinjer som hävdar sig bäst i de tre avseenden man karakteriserar ungdomarnas attityder i är jordbrukslinjen, skogsbrukslinjen och vårdlinjen. Här är ca 90% av eleverna positiva till yrkeskunskaperna. 75–80% är positiva till förberedelserna för nuvarande arbetsuppgifter, 80–90% anser att de fått arbetsuppgifter inom det område utbildningen avser. De utbildningslinjer som hävdar sig sämst i dessa avseenden är konsumtionslinjen, beklädnadsteknisk linje och el-teleteknisk linje. Bilden är dock inte entydigt negativ för dessa utbildningar. Eleverna från beklädnadsteknisk linje anser t.ex. i lika hög utsträckning som eleverna från jordbruks-, skogsbruks- och vårdlinjerna att de fått

¹ UTYRK = Utvärdering av gymnasieskolans yrkesinriktade linjer, UTGY = Utvärdering av gymnasieskolans studievägar.

goda yrkeskunskaper genom utbildningen. Endast ungefär hälften av dem anser dock att de hamnat i sådana arbetsuppgifter som utbildningen avsåg. En lika stor andel ansåg att de fått goda förberedelser för sina nuvarande arbetsuppgifter i sin yrkesutbildning. Eleverna från den el-teletekniska linjen visar en attitydbild som mer överensstämmer med konsumtionslinjeelevernarnas än med elevernas från beklädnadsteknisk linje.

Undersökningsresultaten från de båda studierna sammanfattas i en slutrapport (Axelsson & Wallin 1984²) på följande sätt:

Eleverna från gymnasieskolans yrkesinriktade linjer "är inte bara nöjda med kunskaperna utan uttrycker också vad vi skulle vilja beteckna som en trygghet i framför allt de yrkeskunskaper de tillägnat sig. Något liknande kan vi inte så ofta finna bland ungdomar som gått de teoretiska linjerna. På det hela taget visar visserligen uppgifter både i enkäter och intervjuer att ungdomarna är nöjda med de kunskaper som gymnasieskolan gett dem. Detta gäller oavsett om de fortsatt att studera eller gått ut i förvärvsarbete. Det bör observeras att detta gäller för de ämnen som nu faktiskt finns på schemat. Däremot vill ungdomarna ha mera av annat som nu inte förekommer; de vill ha en gymnasieskola med andra kontakter med det omgivande samhället.

Om ungdomarnas svar tillåter slutsatser som dessa beträffande kunskaper i den traditionella meningen får gymnasieskolan hård kritik för det sätt på vilket den tagit hand om de allmänt personlighetsutvecklande uppgifterna." - - - -

"Jämfört med de yrkesförberedande linjerna har också de teoretiska två-, tre- och fyraåriga linjerna lett fram till kunskaper. För de förra har det varit kunskaper som också lett till upplevelsen av en personlig kompetens som skapat självförtroende. Denna upplevelse av kompetens ger inte de teoretiska linjernas elever uttryck för. Detta förefallet vara det viktigaste i den brist på möjligheter till positiv personlig utveckling som ungdomarna framhåller.

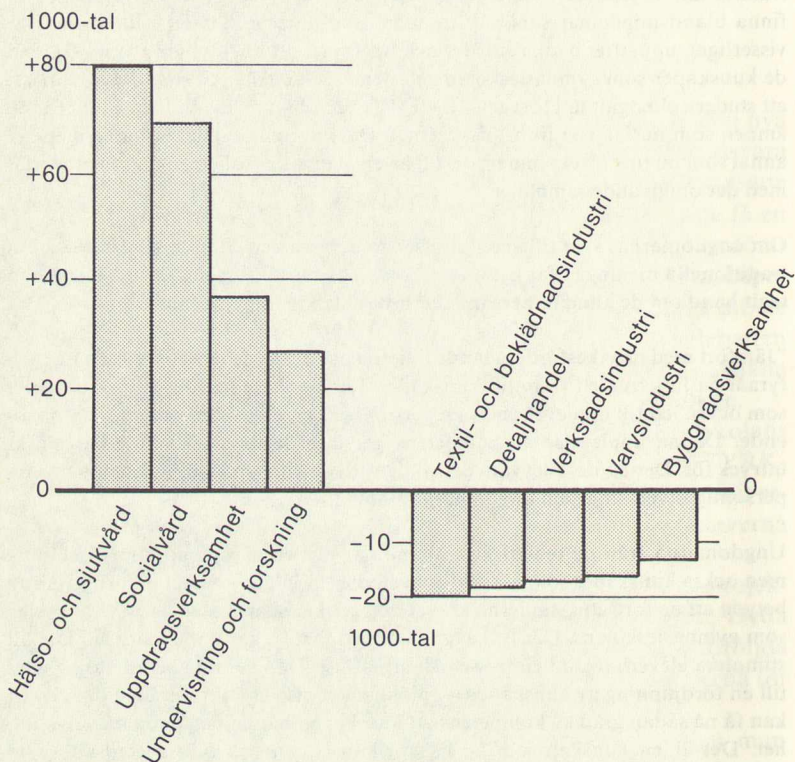
Ungdomarna från de teoretiska linjerna har fått en fördjupad allmänbildning men också kunskaper som gör fortsatta studier möjliga — vilket naturligtvis kan betyda att de fortsatta studierna kräver och ger kunskaper som är av samma slag som gymnasieskolans. Där lyckas skolan men den lyckas uppenbarligen inte att stimulera elevernas studieintresse och arbetslust. Den ger inte heller möjligheter till en fördjupning av kunskapen — möjligheter att välja de områden där eleven kan få nå sådan grad av kompetens att kunskapen har en personlig meningsfullhet. Det är en kunskap som — liksom kunskapen och färdigheten att sy en aftonklänning eller en frack — är min egen kunskap."

Under perioden 1970—75, då eleverna i de två uppföljningsundersökningarna som refererats ovan lämnade gymnasieskolan, var de typiska ingångsyrkena på arbetsmarknaden hälso- och sjukvårdsarbete för flickorna och tekniskt arbete för pojkarna. Dessa områden rekryterade långt utanför de speciella utbildningslinjer som hade områdena som utbildningsmål.

Perioden 1975—80 blev i flera avseenden trendbrottens och krisbranschernas tid i samhällsdebatten i Sverige. Samtidigt fortsatte den expan-

² Axelsson och Wallin, 1970-talets gymnasieskola inför 1990-talet. SÖ 1984.

sion av offentliga tjänster som pågått under lång tid. Rekryteringsmönstren från gymnasieskola till arbetsmarknad kvarstod i stor utsträckning även under senare delen av 1970-talet. I figur 3.6 kan man se att nedgången i s.k. "krisbranscher" är av mycket begränsad omfattning jämfört med uppgången av offentlig service. Man kan notera att bygg- och anläggningsverksamhet minskade i antal sysselsatta samtidigt som yrkesområdet bygg- och anläggningsarbete ryckte fram som största nyrekryteringsområde för nyutbildade bland pojkarna. Vidare kan man se den starka tillväxten i den jämförelse med de flesta övriga näringsgrenar i figur 3.6 lilla sektorn "uppdragsverksamhet."

Figur 3.6 Förändring av antal sysselsatta 1975–1980 inom de snabbast växande och snabbast krympande näringsgrenarna (räknat i förändring av antal sysselsatta)
Källa: SCB:s arbetskraftsbarometer 1983.

I SCB:s arbetskraftsbarometer 1983 beskrivs gymnasieskolans och högskolans anpassning till 1980-talets arbetsmarknadsutveckling på följande sätt:

"Gymnasieskolans, men framför allt högskolans utbildningsutbud har varit väl anpassat att möta den kraftiga expansionen inom undervisning, hälsa- och sjukvård och socialvård under senare delen av 1970-talet. Av samtliga examinerade från linjer i högskolan har ungefär tre av fyra under senare delen av 1970-talet gått till anställning inom den offentliga sektorn. För gymnasieskolan är motsvarande andel (bland dem som ej gått till högskolan) 40%.

Andel som gått till offentlig sektor bland avgångna 1977 och 1980 i gymnasieskolan fördelat efter utbildningssektor:

	Procent av examinerade	
	1977	1980
Utbildade inom:		
Humanistisk-samhällsvetenskaplig sektor	56	44
Vård-social-konsumtionssektor	80	79
Ekonomisk-merkantil sektor	38	27
Teknisk-naturvetenskaplig sektor	26	30
Teknisk-industriell sektor	14	7
Jord-skog-trädgårdssektor	21	20

Av de examinerade från gymnasieskolan 1977 återfinns 42% inom offentlig sektor, medan endast 37% av de examinerade 1980 återfinns i offentlig sektor. Detta bör dock inte tolkas så att rekryteringen till offentlig sektor från gymnasieskolan har bromsats så kraftigt på tre år. Skillnaden kan lika gärna bero på att privat sektor har fler ingångsyrcen för de yngre. Många av de examinerade 1980 har då inte lika lätt som de examinerade 1977 att få anställning inom offentlig sektor.”

1970-talet kännetecknades av en mycket kraftig rekrytering till olika former av offentliga tjänster: sjukvård, barnomsorg, undervisning etc. Hur kommer 1980-talet att sammanfattas när det gäller rekryteringen av nyutbildade till arbetsmarknaden? Först kan man konstatera att de kullar som lämnar gymnasieskolan 1980—85 är större än motsvarande kullar under 1970-talet. Man kan också se tendenser till minskade övergångsfrekvenser till högskolestudier. Ett väsentligt större antal ungdomar kommer att göra anspråk på arbete efter sina gymnasieskolestudier under 1980-talet än under 1970-talet.

Perioden 1980—85 kan inte beskrivas via statistiska rekryteringsmönster ännu. Det material som utnyttjas ovan för beskrivningar av 1970-talets rekrytering är i huvudsak folk- och bostadsräkningarna. Folk- och bostadsräkningen 1985 kommer troligen inte att bli tillgänglig för bearbetning förrän tidigast 1987. Delar av arbetsmarknadens utveckling kan ändå beskrivas i grova drag via arbetsmarknadsparternas löneregister och via SCB:s arbetskraftsundersökningar. De tendenser dessa material visar för perioden 1980—84 är följande:

- den kommunala och landstingskommunala expansionen fortsätter, om än i dämpad takt jämfört med perioden 1970—80,
- den statliga sektorns tillväxt har upphört. För vissa områden kan man förvänta en viss tillbakagång i antalet sysselsatta (detta innebär dock inte att nyrekryteringen upphör),
- sysselsättningen i industrin har växt under 1983 och 1984 efter en nära tioårig period av kontinuerlig nedgång. Den långsiktiga trenden mot minskad industrisysselsättning kan dock inte förväntas brytas. Situationen kommer sannolikt att präglas av brist på arbetskraft inom vissa områden samtidigt som man har överskott på arbetskraft inom andra. Industrins anspråk på utbildning hos de nyrekryterade stiger.

Det faktum att den offentliga sektorn vuxit så snabbt under 1970-talet har bidragit till en segmentering av arbetsmarknaden för de nyutbildade. Kopplingen mellan utbildningskvalifikationer och yrkeskrav är väsent-

ligt starkare på den offentliga sidan av arbetsmarknaden än på den privata. Med en gymnasieskola dimensionerad för samtliga ungdomar får dessutom arbetsmarknadshänsyn vid dimensioneringen av grundutbildningen en underordnad roll. Man kan av båda dessa skäl vänta sig en ökad spridning på utbildningsbakgrund bland ungdomar som rekryteras till olika yrkesområden. Redan situationen under 1970-talet präglades för de flesta utbildningslinjer som vette mot den privata arbetsmarknaden av en sådan markant spridning utöver en linjes specifika målyrkesområden. Denna tendens har tilltagit från den första uppföljningsundersökningen bland gymnasieskolavgångna 1973 till den senaste 1983.

3.5 Konsekvenser för yrkesutbildningen i framtiden

De utvecklingslinjer på arbetsmarknaden och i gymnasieskolan vi har beskrivit ovan har på flera punkter viktiga konsekvenser för hela den gymnasiala yrkesutbildningen i framtiden. Några områden där vi vill framhålla sådana konsekvenser är följande:

Bredare yrkesroller

Kopplingen mellan utbildningsbakgrund och yrkesinriktning på arbetsmarknaden är förhållandesvis svag. Samtidigt finns tendenser till breddning av befattningsinnehåll och uppluckring av de yrkesroller som finns i en traditionell arbetsorganisation. Denna utveckling bör få konsekvenser för utbildningsplanering i flera avseenden:

- man kan ej koppla dimensioneringen av yrkesutbildningen i gymnasieskolan till arbetsmarknadsbehov på olika yrkesområden på samma sätt som man gjort tidigare,
- kursplanearbete bör ej bedrivas isolerat linje för linje utan i stället inriktas på strategiska kompetenser som ofta är gemensamma för ett stort antal befattningsområden.

Arbetsmarknads- och arbetsplatskrav

Rekryteringen till gymnasieskolan närmar sig 100% av årskullen 16-åringar. Att inte ha gått igenom gymnasieskolan blir en belastning ur arbetsmarknadssynpunkt oavsett vad man skall ha sin utbildning till. Detta gäller även för vuxna. Arbetsplatskraven kan samtidigt vara mycket skiftande för olika personalkategorier. Man kan göra en grov indelning i tre typer av befattningskategorier med tanke på arbetsplatsbundna kvalifikationskrav.

Den första kategorin kan vi kalla *specialister*. Deras kompetens bygger på professionell kunskap eller tradition inom en etablerad yrkeskår. Befattningskraven är ungefär desamma på en stor mängd arbetsplatser där dessa befattningar finns. Nästa kategori kan vi kalla *nyckelpersoner*. Deras kompetens bygger i stor utsträckning på ingående kännedom om den specifika arbetsplatsen eller den specifika verksamheten de arbetar med. Mycket litet av kärnkompetensen är formaliserad, eller ens formaliserbar. Den tredje kategorin har mycket *teknikbundna, rutinbetonade*

arbetsuppgifter. Denna kategori är mycket känslig för teknikbyten och rationaliseringar.

Den första kategorins kompetens bygger på formaliserad kunskap som kräver lång utbildning under skolmässiga former. Den andra kategorins kompetens bygger å andra sidan till mycket stor del på erfarenheter som är svåra att formalisera. Kraven på systematisk inskolning och individuell befattningsutbildning är därför stora. Den tredje kategorin har mycket korta inskolningstider. Deras arbetsinsatser är i större utsträckning än för de två första kategorierna utbytbara mot teknik. Vad gäller industrisektorn kan följande utvecklingstendenser för de olika kategorierna urskiljas.

Specialistkategorierna är i ökad utsträckning föremål för en omstrukturering av företagens arbetsorganisation. Specialisternas arbete organiseras som uppdragsverksamhet i underordnade eller sidoordnade konsultföretag. Anspråken på kunskaper om företagsadministration och företagsekonomi stiger därmed för specialisterna. De företagsbundna nyckelbefattningarna blir en större andel av den totala personalstyrkan, speciellt i tillverkningsindustrin. Befattningsprofilerna växlar mellan företag, liksom rekryteringsbasen i utbildningsväsendet. Denna utveckling ställer stora krav på företagens egen interna personalutbildning och ett närmare samarbete med det allmänna utbildningsväsendet. Rutinuppgifterna kommer i allt mindre utsträckning att utföras inom avgränsade befattningar med dessa uppgifter som huvudinnehåll. I stället integreras rutinarbetet med kvalificerade uppgifter, t.ex. av underhålls- eller reparationskaraktär. Dessa tendenser har tydliga motsvarigheter även inom andra sektorer av arbetslivet.

Varuproduktionen ett oförändrat viktigt målområde för yrkesutbildningen

Frågan vad som kommer efter industrisamhället kan med viss sannolikhet få svaret "industrisamhället". Den kraftiga omstrukturering av industrin som skett under åren 1950—1980 har lett Sverige in på expansiva områden i världshandeln, där vår konkurrensförmåga är förhållandevis god. Tillverkningsindustrin utgör även framledes ryggraden i samhällsekonomin. Den öppning som finns för en expanderande arbetsmarknad inom tjänsteproduktion är en sannolikt kraftig ökning av pensionärshushållens efterfrågan. Vilken riktning denna efterfrågan kommer att ta är dock svårt att uttala sig om. Den bör få effekter på en rad områden som t.ex. bostadsbyggnad, hälso- och sjukvård, hemtjänst, livsmedelsindustri, restaurangnäring, turism och rekreation.

Visserligen kan industrissysselsättningen även fortsättningsvis förväntas minska men ändå i dämpad takt. Industrin är därmed ett ur sysselsättningssynpunkt oförändrat viktigt område. En omstrukturering av kvalifikationskraven för industrianställda är däremot med stor sannolikhet att förutse.

Gränserna mellan professionella och personliga kunskaper blir otydligare

Man kan förutse en minskning av totala antalet arbetstimmar på arbetsmarknaden i framtiden. Samtidigt finns i dag arbetsinsatser i hus-

hållen motsvarande heltidsarbete på arbetsmarknaden för många hushåll. Den rationalisering av hushållsarbetet som ägt rum under en lång period kan förväntas innebära arbetstidsbesparingar även i framtiden, dels genom ökad teknikanvändning och överflyttning av hushållsarbete till varu- och tjänsteproduktionen på arbetsmarknaden, dels genom organiserade former för samverkan mellan hushåll. Vidare kan en ökad teknikanvändning i hem- och fritidsarbete förutses i den mån "självbetjäningssamhället" tar över marknadsförda tjänster. Detta innebär en minskad efterfrågan på reparations- och underhållstjänster från hushållen, men även visst tillverkningsarbete. Samtidigt kan man förutse en ökad efterfrågan på insatsvaror för detta hemarbete.

För båda de ovan nämnda formerna av oavlönat hemarbete kommer kunskaper som ligger nära dagens yrkeskunskaper att vara nödvändiga. För utbildningens del innebär detta ett vidgat ansvarsområde.

Minskad andel elever på allmän-teoretiska utbildningsvägar men ökat intresse för fortsatta studier bland yrkesutbildningsseleverna

1980-talet har för utbildningsväsendets del inneburit ett kraftigt ökat tryck på yrkesutbildningen. Samtidigt har intresset för de allmänna utbildningsvägarna på gymnasial nivå stagnerat efter en kontinuerlig uppgång under hela efterkrigstiden. I takt med att ungdomskullarna minskar kommer det att finnas möjlighet att bereda en större andel av kullen plats i yrkesinriktad utbildning. Att en ökad andel väljer en yrkesinriktad grundutbildning i stället för en allmän-teoretisk skapar förutsättningar för en ökad efterfrågan på fortsatta studier jämfört med vad som gällt för yrkesutbildningsseleverna hittills. För den fyraåriga tekniska linjens del kan man se en sådan utveckling. Andra yrkeslinjer som ligger nära till för en höjd övergångsfrekvens är t.ex jordbruks-, el-teleteknisk, handels- och kontors-, vård-, drift- och underhållsteknisk, processteknisk, skogsbruks- samt trädgårdslinjen. Här kan man alltså förutse en efterfrågan på behörighetsgivande ämnen redan i de grundläggande yrkesstudierna. En breddad rekryteringsbas till högskoleutbildning är också en förutsättning för att tillräckligt många skall skaffa sig utbildning på denna nivå. En hög utbildningsnivå är viktigare än någonsin inför framtiden.

4 Internationella trender

4.1 Inledning

Yrkesutbildningens inriktning och omfattning varierar starkt mellan de olika länderna, beroende på förhållandena i respektive land, t.ex. dess näringslivsstruktur, utbildningstradition, geografiska läge, politiska ambitioner, utvecklingsstadium etc. Definitionen av yrkesutbildning är dessutom långt ifrån enhetlig. Ofta skiljer man strikt mellan allmän-teoretisk utbildning (education) och yrkesutbildning (training). Liksom tidigare hos oss utgör dessa ofta helt skilda utbildningssystem med olika organisatorisk uppbyggnad.

Vi har valt att belysa några intressanta utvecklingstendenser som underlag för våra diskussioner och förslag avseende yrkesutbildningen i Sverige. I några fall lämnar vi dock mera detaljerade översikter. Exemplet är i första hand hämtade från det område som motsvarar den tekniskt-industriella sektorn hos oss.

4.2 Yrkesutbildningen i Västeuropa

4.2.1 Bakgrund

Huvuddelen av den praktiska yrkesutbildningen i vår omvärld bedrivs i företag. Europeisk yrkesutbildning bygger på lärlingstraditionen, vilken innebär att lärlingen på arbetsplatsen lär yrket av någon yrkeskunnig, t.ex. mästare inom hantverket, arbetsledare eller yrkesman inom industrin.

När industrin började ersätta delar av hantverket minskade behovet av flerårig yrkesutbildning för många enskilda arbetsuppgifter. Industrin behöll därvid ofta den traditionella lärotiden för de mest kvalificerade arbetsuppgifterna, för vilka utbildningen fick en ny profil med bredare bas och successiv specialisering mot individualyrken. Den gäller fortfarande. Kraven på kunskaper inom kvalificerade befattningar ökar successivt.

I Norge, Finland och Frankrike meddelas liksom i Sverige en stor del av den grundläggande praktiska undervisningen i skola — ökande tendenser i denna riktning kan vi se också i Danmark, Italien, Holland och Belgien.

Dagens yrkesutbildning i Mellaneuropa genomförs huvudsakligen i samverkan mellan företag och skola med praktisk undervisning förlagd till företag och teoretisk undervisning till "yrkesskola". Ibland koordineras inte de två delarna tidsmässigt, utan lever var sitt liv. Yrkeskompetensen verifieras vanligtvis genom slutprov.

Även i "lärlingsländer" som Västtyskland, Schweiz och Österrike bedriver de större företagen periodvis grundutbildning i egna skolverkstäder. Denna grundutbildning sker i växling med tillämpningsperioder i företagets produktionsavdelningar. Mindre företag i Västtyskland "köper" exempelvis ibland sådan grundutbildning av större företag, då ansvaret för den praktiska utbildningen åvilar företagen.

England och Danmark är exempel på länder, som helt eller delvis ordnat institutionell praktisk undervisning under det första utbildningsåret. I England har några av de branschvisa utbildningsorganen ("Training Boards") lokalt inrättat särskilda "Craft Training Centres", som påminner om yrkesskolor. Dessa genomför de mindre företagens utbildning under första året. I det nya danska systemet för grundläggande yrkesutbildning är vanligtvis första året skolförlagt.

Vi kan allmänt konstatera en viss tendens till ökad samverkan mellan skola och företag. I vissa länder ökar skolförläggningen av praktiskt utbildning. I andra pågår diskussioner om ökad andel företagsförlagd utbildning. I Frankrike pågår exempelvis en diskussion om en ny inriktning som liknar våra förslag.

Vi inleder med en kort översikt av yrkesutbildningen i våra nordiska grannländer.

4.2.2 Yrkesutbildningen i Danmark

I Danmark finns för närvarande två parallella utbildningssystem. Det äldsta av dessa är lärlingsutbildningen. Den innebär praktisk upplärning på arbetsplats och teoretisk i skola med undervisning 3–20 hela veckor per halvår. Inom handels- och kontorsområdena finns en variant med teoriutbildning 1–2 dagar per vecka.

Den nyare utbildningen kallas Erhvervsfaglig grunduddannelse, Efg. Eleverna vistas som regel hela första året på skolan. Den första perioden växlar eleverna mellan olika yrkesuppgifter inom ett större område (bransch eller delbransch). Därefter sker grendelning.

Nedanstående tabell visar de danska huvudområdena jämte antalet utbildningsyrken inom dessa. Vissa av yrkena är små, varför eleverna inom dessa periodvis deltar i centralt anordnad fackutbildning, t.ex. vid skolan för "Guld- och Sölvsmide", där eleverna delges såväl viss praktisk grundutbildning som teoriundervisning.

Efg-utbildningen ökar successivt i omfattning. Både efg- och lärlingsutbildningarna avslutas med prov och utbildningsbevis.

Utbildningen innehåller karaktärsämnen, allmänna ämnen och valfria ämnen. Samtliga dessa ämnen studeras i anslutning till de koncentrerade skolperioderna.

Genom koncentration av skolperioder har man i Danmark lyckats lösa utbildningsproblemen för de mindre yrkesområdena. Sådana finns

inom bygg- och anläggning (glasmästare, skorstensfejare, orgelbyggare etc.) inom de grafiska facken (pressfotografer, bokbindare etc.), inom handel och kontor (dekoratörer, läkarsekreterare, receptionister etc.), inom metallbranschen (cykelmekaniker, rörmeder, guldsmeder, glasrörsblåsare etc.), landtransportområdet (kranförare, fraktchaufförer etc.), livsmedelsområdet (kypare, receptionister, tarmrensare etc.) samt servicefacken (buntmakare, gardindekoratörer, frisörer, optiker, figur- och vas målare etc.).

Utbildningsgruppernas yrken är "branschmässigt" besläktade, vilket inte alltid innebär ett innehållsmässigt släktskap. För några yrken rekryteras därför elever från olika utbildningsmässiga huvudområden till fortsatt utbildning. Exempelvis kan man utbildas till glasrörsblåsare från grundutbildning inom såväl metall- som serviceyrken. Den fortsatta specialyrkesutbildningen är dock identisk.

Tabell 4.1 Utbildningsyrken i Danmark

Huvudområde	Efg-utbildning			Lärlingsutbildning		
	Antal yrken	Total tid i år	Antal skol-veckor/halvår*	Antal yrken	Total tid i år	Antal skol-veckor/halvår
Bygg och anläggning	17	2,5 —4	4—20	20	2,25—4	5—15
Grafiker	9	4 —4,25	5—10	3	3,75—4	5—10
Handel och Kontor	15	3 —3,75	2—10	6	3	10—12
Metallyrken	32	2 —4	2—14	46	2,75—5	4—20
Jordbruk	10	3 —3,75	8—20	4	3,5	6—13
Landtransport	7	2 —3,5	6—20	-	-	-
Livsmedel	15	2,75—4,5	5—20	11	2,25—3,5	3—15
Serviceområdet, —konfektion, +hantverk	24	2 —5	5—20	10	2 —4	5—20

* Efter 1 års utbildning.

4.2.3 Yrkesutbildningen i Norge

Liksom i Sverige är en stor andel av den grundläggande yrkesutbildningen i Norge integrerad i gymnasieskolan ("Den vidaregående skole"), som omfattar grundkurs om ett år samt fortsättningskurser om ytterligare 1 + 1 år. Inom hantverks- och industriyrkena antogs 1984/85 ca 22.700 elever i grundkurserna, ca 9.500 i vidaregående kurs I och ca 2.400 i vidaregående kurs II.

Den vanligaste utbildningsvägen efter grundkursen är fortsatt lärlingsutbildning (ca 2.600 lärlingar) och efter vidaregående kurs I (ca 2.000 lärlingar). Lärlingar kan också rekryteras direkt efter grundskola (ca 1.500 lärlingar). Totalt avlades slutprov ("Fagprover") av 10.700 lärlingar och skolelever. Samtliga antalsuppgifter avser 1984/85.

Norge har — liksom ett flertal andra länder — en särskild lärlingslag. Den omfattar alla ungdomar under 20 år som tar anställning inom i lagen angivna yrkesområden under förutsättning att arbetsgivaren bedöms kunna ge lärlingsutbildning. Undantag gäller för tekniska praktikanter och prao-liknande aktiviteter jämte ungdomar som i den videregående skolen avlagt godkänt slutprov.

Lagen föreskriver systematisk undervisning under lärotiden, som för olika yrken varierar mellan två och fem år. Den vanligaste lärotiden tre år tenderar att öka till fyra år.

Enligt en utredning om arbetskraftsbehovet för norsk verkstadsindustri 1985—1990 bedöms viss nedgång i den totala sysselsättningen av arbetare. Samtidigt ökar yrkesarbetarandelen relativt sett. Inom yrkesarbetargruppen förväntas viss nedgång inom traditionella yrken medan antalet ökar inom yrken som ansluter till ny teknik.

Lärlingslagen ger också vuxna tillfälle att avlägga slutprov, under förutsättning att de har 25 % längre tid inom yrkesområdet än den normala lärlingstiden samt uppfyller de praktiska och teoretiska kraven. I uppgiften om antal avlagda slutprov är också de vuxna inräknade.

4.2.4 Yrkesutbildningen i Finland

Mellanstadiets, dvs. gymnasiet teoretiska linjer, reformerades 1982, då ny arbetsorganisation infördes i form av bl.a. ökad andel periodiserade studier, nya kursformade läroplaner och nya läromedel i alla läroämnen, ny varierande arbetsrytm som följd av lärokursernas förändring, övergång till studieperiodsystem, ökning av elevernas självständiga arbete jämfört med tidigare gymnasium samt kursvis bedömning. Gymnasiet är alltså en treårig enhetlig helhet som bygger på grundskolans lärokurs och avslutas med studentexamen.

Yrkesläroanstalterna i Finland är fristående från gymnasiet. De ger yrkesinriktad grundutbildning som senare leder till specialisering. Det finns omkring 100 yrkesskolor med filialer. Av dessa är sju statliga centrala yrkesskolor och tio filialskolor. De övriga har kommuner som huvudman. Dessutom finns 46 läroanstalter för hemslöjd och konstillindustri, ett 60-tal för lantbruk, 28 för skogsbruk, 30 för hushållslära, 40 för hälsovård, ca tio för hotell- och restauranger, ca 60 för huslig ekonomi, 71 för handel, nio för affärsbranschen, sju för sjöfartsbranschen samt 31 för teknisk utbildning. (Av dessa omfattar de flesta både tekniskt institut och teknisk skola.)

Lärlingsutbildningen kompletteras med teoretisk undervisning om 2—9 veckor vid yrkesskolan.

Lärotiden är 1—4 år. För närvarande finns ca 8.000 lärlingar och 170 godkända läroplaner.

De teoretiska kursavsnitten är kostnadsfria för eleverna som också får kost samt vid behov logi och dagtraktamente. Familjeförsörjare kan också erhålla familjebidrag.

Särskilda yrkeskurscentraler ger arbetsmarknadsutbildning i form av omskolning, vidareutbildning och efterutbildning samt vid behov också grundutbildning. Utbildningen är modulindeldad och koncentrerad till

42 yrkeskurscentraler.

De tekniska skolorna utbildar både ingenjörer och tekniker. Teknikerexamen omfattar tre år och kräver 24 månaders praktik. Ingenjörsexamen omfattar fyra år (tre år för elever som har studentexamen). För fyraårseleverna krävs 16 månaders och för treårseleverna tolv månaders praktik. Inträdeskraven för teknikerutbildningen är grundskoleexamen. Urval sker genom inträdesprov och betygspoäng.

4.2.5 Yrkesutbildningen i Frankrike

Frankrike har i princip, liksom vi, sin grundläggande yrkesutbildning förlagd till skolor. Utbildningen kan antingen vara bredare och på högre teoretisk nivå "Brevet d'Etudes Professionnelles" (BEP) eller vanligtvis mer yrkesspecialiserad "Certificat d'Aptitude Professionnel" (CAP).

Från dessa huvudregler finns följande undantag:

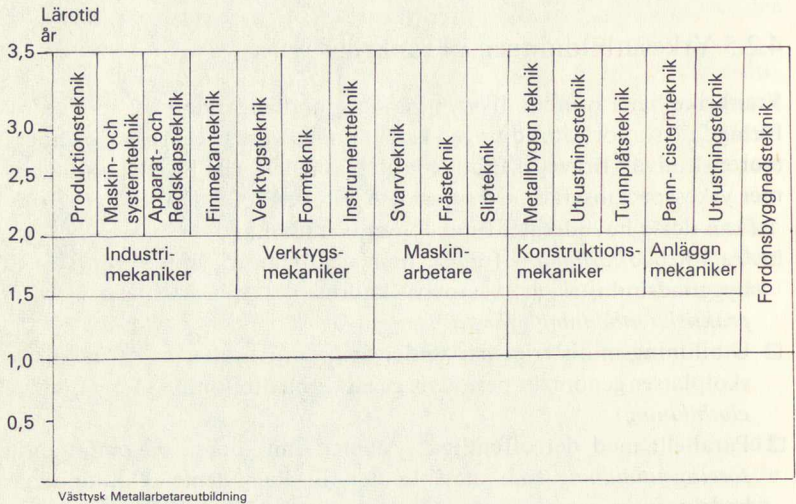
- Ca 100.000 *lärlingar* - främst inom detaljhandel, motorbransch och byggnadsindustri - är exempelvis knutna till CAP-systemet och *får sin praktiska utbildning i företag*.
- Utbildningsministeriet har under senare år skapat ca 60.000 extra skolplatser genom att periodvis ge eleverna utbildning i företag (*väx-elutbildning*).
- Parallellt med det offentliga systemet finns också en omfattande *företagsutbildning*, som inte är knuten till skolsystemet. Utbildningen bedrivs inom ramen för återkommande utbildning "Formation continue". För sådan betalar arbetsgivaren en vuxenutbildningsavgift (1,1 % av lönesumman) med avdragsrätt för sina utbildningskostnader i samband med sådan utbildning.

4.2.6 Några nya modeller

Lärlingsutbildningen har minskat i många länder på grund av minskad efterfrågan på yrkesarbetare. I *England* har ett provisoriskt system (Youth Training Scheme) tillskapats under arbetsmarknadsdepartementets inseende. Utbildningsdepartementet bygger också upp nya modeller. På senare tid har yrkesutbildningen börjat ordnas i bredare block under första året. Därefter (2–3 år) väljs 2–3 moduler som förbereder för enskilda yrken. Utbildningen tenderar att bli målrelaterad och avslutas därmed när överenskomna kunskaper och färdigheter verifierats. Utbildningen har under kort tid reducerats från 4–5 års all-roundutbildning till tre år med kompetens inom 2–3 individualyrken. Detta är en följd av "The New Training Initiative", som även underlättar möjligheterna att påbörja längre yrkesutbildning senare än vid 16-års ålder, översyn av utbildningslönerna, som tenderar att följa den allmänna löneutvecklingen istället för elevens prestation, samt ökade möjligheter för vuxna att erbjudas utbildning i samband med introduktion och ny teknologi.

I *Skottland* beräknar SCOTVEC (The Scottish Vocational Education Council) att man t.o.m. hösten 1985 har producerat ca 2.000 moduler, som kan användas vid alla typer av yrkesutbildning.

Arbetsmarknadsparterna inom verkstadsindustrin i *Västtyskland* kom våren 1984 överens om reformering av yrkesutbildningen. Utbildningen är dels linjeindelad med bred bas och successiv specialisering, dels målrelaterad, dvs. slutsteget kan förlängas eller förkortas i förhållande till angiven rikt tid.

Figur 4.1 Principschema över verkstadsutbildningen i Västtyskland.

4.3 Den Nordamerikanska yrkesutbildningen

I Nordamerika finns ett helt annat mönster för yrkesutbildningen. De flesta ungdomar genomgår High School, som utöver ett fåtal obligatoriska ämnen erbjuder många tillvalsmöjligheter. I de flesta fall har eleverna vid yrkesutbildningens början därför fått en mera omfattande allmän basutbildning än den vår grundskola ger.

Eleverna från High School är också minst två år äldre än eleverna från vår grundskola. Deras yrkesutbildning är vanligtvis klart individualyrkesbestämd och förlagd till företag. Vid byte av arbetsuppgifter följer en ny individualyrkesbestämd kompletteringsutbildning. Lärotiden varierar från några månader till flera år. I vissa fall (t.ex. bilindustrin i USA) är lärlingsutbildning sådan vuxenutbildning som syftar till att efter flerårig yrkesverksamhet ge ökad kompetens, status och lön.

I "Community Colleges" samordnas ofta utbildningen för olika ålders- och deltagarekategorier (t.ex. ungdomsutbildning, fortbildning av yrkesverksamma och arbetsmarknadspolitisk utbildning). Utbildningsinstitutionens personella och materiella resurser används som en gemensam tillgång för att uppfylla olika utbildningsmål. Elever med olika utbildningsmål kan vara blandade.

4.4 Finansiering av yrkesutbildningen

4.4.1 Olika system

Utbildningens uppläggning och längd varierar som vi sett starkt mellan olika länder. Detta gäller också ansvaret för yrkesutbildningen. Den finansieras antingen direkt av produktionen genom att företagen står för utbildningskostnaderna eller indirekt via kostnadsdelningssystem eller skattefinansiering. Vid indirekt finansiering utgår bidrag i någon form till de företag som utbildar.

Som tidigare framgått har skolan i Sverige successivt tagit över ansvaret för grundläggande yrkesutbildning, liksom den gjort för annan grundläggande utbildning. Vissa skattefinansierade bidrag utgår till de företag eller institutioner, som helt eller delvis bedriver yrkesutbildning enligt av myndigheterna godkända läroplaner.

I flertalet andra länder utgår vanligtvis ingen skattefinansierad ersättning till företag som utbildar. Undantag gäller för teoriundervisningen, som ofta bedrivs och bekostas av skolan.

I några länder förekommer emellertid clearing av yrkesutbildningskostnaderna mellan företag som utbildar och företag som inte utbildar. Här finns olika system, av vilka vi kortfattat redogör för sådana i Danmark, Storbritannien och Holland.

4.4.2 Arbejdsgivernes Elevrefusion i Danmark

I Danmark är Arbejdsgivernes Elevrefusion (AER) en självständig institution med uppgift att genom solidariska bidrag från arbetsgivarna helt eller delvis finansiera den lön som enskild arbetsgivare utbetalar till elever i grundutbildning (Erhvervfaglig Grunduddannelse, Efg och till lärlingar) för den tid de vistas på skolan.

Samtliga arbetsgivare som betalar avgifter till ATP, med undantag av offentliga myndigheter och privata institutioner som finansieras av offentliga medel, har också skyldighet att betala bidrag till AER i relation till arbetsvolymen vid företaget. Berörda arbetsgivare skall 1985 till AER inbetala 53 öre/arbetstimme.

Företag med kontraktsbundna lärlingar eller efg-elever kan under skolperioder, som ofta omfattar sammanhängande veckor i växling med perioder i företaget, få bidrag till elevernas lön, om utbildningsavtalet omfattar skolvistelse.

Från AER erhåller fr.o.m. 1 juli 1985 arbetsgivare:

för 1:a årslärlingar	500 dkr/elevvecka
för eg-elever och övriga lärlingar	910 dkr/elevvecka
för elever som följer med efg likvärdig och godkänd utbildning	910 dkr/elevvecka

Skilnaderna i utbildning för efg-elever och övriga 1:a årslärlingar är en medveten metod att prioritera efg-utbildningen inom de yrkesområden där sådan finns. Efg-utbildningen omfattar ett brett "basisår" med successiv specialisering. Växling inom efg sker mellan perioder i skola och företag. Skolan ger teoriutbildning till lärlingar.

4.4.3 Levy and Grant System i England

Vid tillkomsten av industriella "Training Boards" i England introducerades ett "Levy and Grant System", som finansierades genom en procentuell avgift på företagens lönekostnader. Procentsatsen fastställdes per bransch.

För Engineering Industry Training Board (EITB) fastställdes exempelvis 2,5% av lönesumman, som inbetalades till EITB och huvudsakligen användes till bidrag för att täcka företagets utbildningskostnader.

EITB upptäckte snart, att utbildningsbehoven varierade mellan olika företag samt att de små företagens bidrag blev marginella i förhållande till de administrativa kostnaderna. (Ca 80% av de anställda finns inom de 10% av antalet företag som är störst. De små företagen är dessutom ofta underleverantörer till de större, varför utbildningskostnaderna ändå till stor del transfererades till de större företagen.)

I ett första steg uteslöts därför företag med färre än 50 anställda. För de mindre företagen byggde EITB emellertid upp lokala "Craft Training Centers" (liknande gymnasieskolornas yrkeslinjer) för det första årets utbildning.

I nästa steg exkluderades många av de större företagen, som bedömdes sköta sin utbildning väl. Systemet blev arbetskrävande, då det totala utbildningsbehovet skulle fastställas i varje företag. Av EITB:s personal sysselsattes halva antalet (ca 300 tjänstemän) för att huvudsakligen hantera detta clearingsystem.

Under ett mellanskede finansierades administrationen vid samtliga "Training Boards" av staten.

Nu finansieras administrationen i ett bantat antal Training Boards genom en särskild avgift. Den utgör inom EITB 0,0652% av företagens lönekostnader. För särskilda utbildningsaktiviteter tillkommer 1% av lönesumman. Styrelsen i dessa Training Boards består av företrädare för arbetsgivare och arbetstagare. Dessa har exklusiv rätt att fatta beslut om uttaxering. Dessutom ingår företrädare för arbetsmarknad och utbildningsmyndigheterna samt företrädare för verksamheten.

Företag som bedöms ha egen utbildning av tillfredsställande kvalitet och kvantitet få på dispens reducera avgiften med 0,8%. Om den egna utbildningen även beaktar förväntade förändringar kan avgiften reduceras med ytterligare 0,2%. Företag med reduktion erhåller inga bidrag.

För övriga företag är bidragsmöjligheterna prioriterade till ett antal ändamål och belopp. Bland dessa finns yrkesutbildning av ungdomar, t.ex. £ 350 för två moduler och £ 250 per ytterligare modul.

4.4.4 Yrkesutbildning för holländsk metall- och elektroteknisk industri

Antalet lärlingar inom holländsk verkstadsindustri minskade mellan 1979 och 1985 från 1.100 till 500 per år. Arbetsmarknadsparterna och staten har mot denna bakgrund utarbetat en plan för att fördubbla antalet lärlingar. Utbildningen har två organisatoriska varianter:

Heltid. De yngre i företaget får praktisk utbildning i företag fyra

dagar per vecka. En dag per vecka ger regionskolan laborationer, fackteori och allmänna ämnen.

- Halvtid. Ungdomar utbildas två dagar per vecka i företag samt deltar två dagar i en gemensam utbildningsaktivitet och en dag i veckan regionskolan.

Arbetsgivarna får bidrag med 4.800 Hfl per elev och utbildningsår i heltidsutbildning eller 2.500 Hfl i deltidsvarianten.

Lärlingarna får under utbildningen en reducerad lön (40–80% av gällande minimilön för motsvarande ålder enligt kollektivavtalen). Ungdomarna börjar i åldern 17–18 år och är vanligtvis visstidsanställda.

För att delfinansiera bidragen har man inrättat en fond till vilken företagen under 1983 och 1984 avsatt 0,2% av lönesumman. Ett motsvarande belopp tillskjuts från myndigheterna.

Fondens styrelse är sammansatt av representanter från arbetsgivare- och arbetstagarorganisationerna jämte en adjungerad representant från Socialministeriet.

För ändamålet har man 1985 inrättat ett centralt organ CESMETEL. Dessutom inrättas regionala organ som främst har att förvalta utbildningskapaciteten, göra prognoser, placera lärlingar i företag som ingår i systemet m.m. samt också har att handlägga behov av arbetsmarknadsutbildning och övrig utbildning.

För regional utbildning får företagen 11.000 Hfl per lärling och år i företagsskolor, där ringa mängd produktivt arbete utförs. Man får 6.000 Hfl per lärling och år för utbildningsplatser som har en strukturerad utbildningsprocess och ganska omfattande andel produktivt arbete. När inläringen sker genom att eleverna deltar i ej utbildningsrelaterad produktion är bidraget 2.500 Hfl per lärling och år. De regionala organen mottar och distribuerar bidragen.

Lärlingen i regionalt anordnad utbildning får 150 Hfl per månad i bidrag när utbildning sker i företagsskolor med ringa produktivt arbete.

Motsvarande bidrag ökar till 450 Hfl under första året och 550 Hfl per månad under andra året om företaget har en strukturerad utbildningsprocess och arbetsinsatsen ger ringa kostnadstäckning.

Lärlingen får 550 Hfl per månad under första året och 700 Hfl per månad under det andra året om utbildningen sker helt i produktionen.

Bidragen förutsätter lärlingsöverenskommelse och utbildningsöverenskommelse för hela utbildningstiden. Lärlingar åtnjuter samma arbetsplatsförsäkringar som anställda med undantag av arbetslöshetsförsäkring.

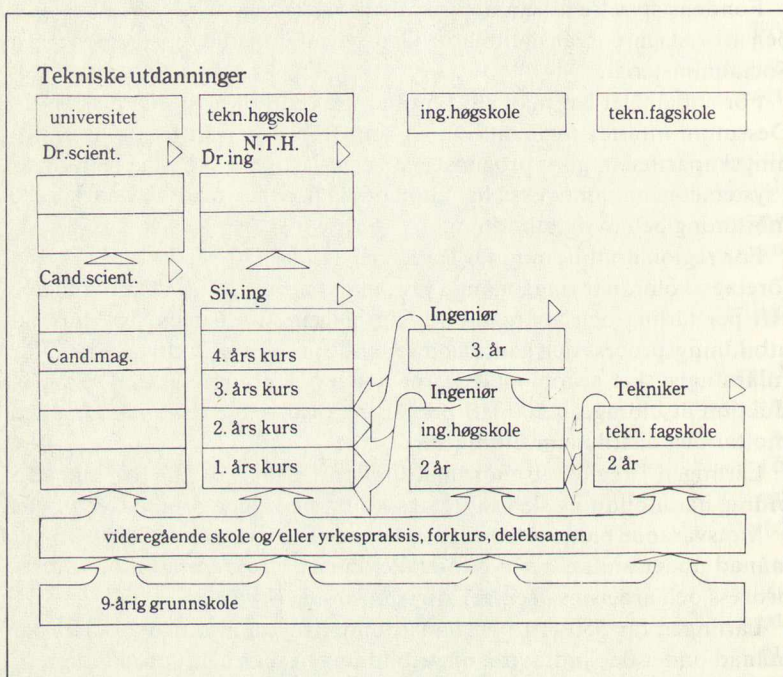
4.5 Yrkesutbildning som bas för teknikerutbildning

I flertalet länder baseras mellanteknikerutbildningen på yrkesutbildning. I England finns särskild lärlingsutbildning även för vissa teknikeryrken t. ex. ritare.

Praktiktiden för "gymnasieingenjörer" från den fyraåriga tekniska linjen i Sverige är ur internationell synvinkel ovanligt kort. Det utgör ofta

en nackdel, då gränserna mellan yrkesarbetarens och teknikerns arbetsuppgifter i takt med förändrade behov blir mer diffusa.

I Norge har teknikerutbildningen byggts upp enligt ett "vertikalt" samordnat system — lokala teknikerskolor, regionala ingenjörshögskolor och en central teknisk högskola förlagd till Trondheim. Civilingenjörsutbildning kan sedan 1985 också avläggas vid universiteten i Oslo och Bergen. Genom ett samlat grepp har också stoffet i undervisningen samordnats, så att den som genomfört en teknisk utbildning medelst kortare kompletteringskurs (och viss förlust i totalt studietid) ofta kan påbörja en annan teknisk utbildning med viss kredit i tid. (Se figur 4.2). I Finland sker ingenjörsutbildningen och teknikerutbildningen vid tekniska institut. För tillträde till dem fordras genomgången gymnasieskola (teoretisk) resp. yrkesskola samt minst ett års praktik i företag.

Figur 4.2 Schematisk bild av teknisk utbildning i Norge

4.6 Vidareutbildning av yrkesverksamma

Danmark har ett utbyggt system för "efteruddannelse", som ger möjligheter till å jourförling och utveckling av yrkeskunskap. Sådan utbildning om vanligtvis två—tre veckor finansieras helt genom en fond till vilken arbetsgivaren för varje anställd och arbetstagarerna vardera bidrar med 500 dkr per år.

Regler om betald ledighet för studier, "paid educational leave", finns i flertalet länder för att tillgodose enskildas studieönskemål. I stor utsträckning används denna möjlighet för vidareutbildning inom yrket.

Många socialistiska länder i Östereuropa har för flertalet yrken mer eller mindre obligatorisk vidareutbildning med fastställda kurslängder och intervaller mellan kurserna. En stor del av sådan utbildning som leder till bättre ekonomiska villkor bedrivs på fritid.

I Österrike bedrivs vidareutbildning via institut ägda av de centrala arbetsgivare- och eller arbetstigareorganisationerna i en komvux-liknande verksamhet.

4.7 Sammanfattning

I detta kapitel har vi kortfattat beskrivit huvuddragen inom västerländsk yrkesutbildning med inriktning på företagssektorn, några nyligen genomförda förändringar samt modeller för utjämning av utbildningskostnader mellan företag.

Vi har allmänt kunnat konstatera en tendens till ökad samverkan mellan skola och arbetsliv. I vissa länder med en hittills förhållandevis hög andel arbetsplatsförläggning ökar skolförläggningen av praktisk yrkesutbildning. I andra länder med hög grad av skolförläggning pågår diskussioner om en ökad andel företagsförlagd utbildning.

5 Utbildning och arbetsorganisation

5.1 Arbetsorganisation

Det är enligt vår mening viktigt att uppmärksamma den ömsesidiga påverkan som finns mellan hur yrkesinriktad utbildning organiseras och organisationsformerna i arbetslivet. Denna ömsesidiga påverkan innebär att nya organisationsformer i arbetslivet väcker behov av förändringar i yrkesutbildningens organisation. Valet av organisationsform inom yrkesutbildningen kan också bidra till att konservera eller utveckla organisationsformer i arbetslivet.

5.1.1 En tendens mot en förändrad arbetsdelning

Många tecken tyder på att den arbetsorganisation som i början av vårt århundrade sammanfattades i amerikanen Taylors filosofi om "vetenskaplig arbetsdelning" (scientific management) håller på att ersättas med nya organisationsformer.

Inom vissa delar av arbetslivet börjar den enskilde individen allt oftare uppfattas som en alltför begränsad organisationsenhet. I stället används s. k. sociotekniskt organiserade produktions- och tjänsteenheter, bestående av flera individer, vilka tillsammans bildar arbetsgrupper. Det är gruppens samlade kompetens som gäller och gruppen ges gemensamt ansvar. Arbetsrotation bidrar till att bredda den enskildes arbetsuppgifter, inflytandet över arbetet ökar och den anställde kan se sin egen arbetsinsats i ett större perspektiv.

Exempel kan hämtas från hälso- och sjukvården där det pågår en utveckling från det s. k. rondsystemet mot olika typer av gruppvård. Rondsystemet har karaktäriserats av att sjukvårdsarbetet brutits ned i små komponenter eller funktioner där de anställda har specialiserat sig på bestämda arbetsuppgifter. Gruppvården, som är en form av lagarbete, karaktäriseras av att patienter och personal indelas i grupper samt att i princip allt vårdarbete med varje patientgrupp utförs av en bestämd personalgrupp, ett vårdlag.

Även den tekniska utvecklingen ger förutsättningar för en förändrad arbetsorganisation. Inom delar av industrin utförs den direkta produktionsprocessen av maskinsystem, övervakade och betjänade av kvalificerade operatörer som ansvarar för produktion, förebyggande och löpande underhåll samt viss kvalitetskontroll och processtyrning. Även

här är det alltså fråga om en breddning av den enskildes arbetsuppgifter. Samtidigt ökar vikten av ledarskap i det moderna arbetslivet.

5.1.2 En tendens mot mer produktionsinriktade organisationsformer

Inom bl.a. tillverkningsindustrin tillämpas i dag i stor utsträckning en arbetsorganisation som går ut på att maximera användningen av maskinkapitalet. Man har "funktionsinriktade" verkstäder, dvs. arbetsenheter för svarvning, borring, svetsning etc. Den halvfärdiga produkten flyttas från verkstad till verkstad allt efter vilka arbetsmoment som skall utföras. Arbetarna är specialiserade på sina maskiner och arbetar specialiserat. Maskin användningen är effektiv med korta stilleståndstider. Produkten har däremot ofta en lång genomloppstid och får "köa" i de olika verkstäderna.

På senare år har alternativa organisationsformer börjat användas. De bygger på tanken att produktens genomloppstid skall göras så kort som möjligt. Målet är att minimera de kapitalkostnader som ligger i själva produkten. Man minimerar produktionskapitalet. För detta behöver verkstäderna produktinriktas. I en och samma verkstad genomgår produkten alla de produktionsmoment som behövs fram till färdig produkt. För att detta skall fungera måste arbetsstyrkan bestå av personer som kan klara av flera av de olika arbetsmomenten. Man arbetar inte längre som specialist inom ett smalt kompetensområde utan får betydligt bredare arbetsuppgifter.

Det s.k. rondsystemet som tillämpats inom hälso- och sjukvården hade till uppgift att effektivisera verksamheten. Genom specialisering skulle de anställda snabbt bli förtrogna med sina arbetsuppgifter. Detta skulle i sin tur minska behovet av utbildning, arbetsledning och övervakning. Rondsystemet medgav emellertid inte i tillräcklig omfattning att vården gavs med utgångspunkt i en helhetssyn på människan. Enligt "Sjukvårdens inre organisation" (SOU 1979:26) ger arbetslagsarbete t.ex. gruppvård, större förutsättningar att ge vård som står i samklang med den nya vårdideologin. Gruppvård ger också bättre förutsättningar för information och inflytande för både patienter och personal. Arbetslagsarbete har också visat sig ge kontinuerlig fortbildning genom den kunskapsöverföring som sker mellan arbetslagets medlemmar. I förhållande till det hittills tillämpade rondsystemet ställer gruppvården större krav på att den enskilde arbetstagaren har allsidiga omvårdnads-kunskaper.

I de beskrivna organisationsformerna efterfrågas alltså bredare kompetenser än vad som yrkesinriktad utbildning normalt ger i dag. Ofta bryts också branschgränserna.

5.1.3 En tendens mot en allt snabbare teknikutveckling

Datatekniken har snabbt börjat användas på många områden i arbetslivet och har stor genomslagskraft på arbetsorganisationen. En konsekvens är automatisering och processtyrning.

Datatekniken respekterar inga snäva branschgränser. Olika automa-

tiseringsfunktioner som processkonstruktion, processövervakning, reparation, underhåll av automatiserade processer och metoder för felsökning är generella för många branscher.

Den mänskliga arbetsinsatsen koncentreras mindre på den enskilda produkten och mer på de producerande maskinerna. Produktkunskap ersätts av maskinkunskap. Det primära blir att kunna programmera, styra, söka fel, underhålla och reparera en produktionsapparat som till sin uppbyggnad i princip är likartad för olika sorters produktion.

Denna snabba utveckling mot allt mer automatiserade produktionsprocesser, nya material och nya teknikområden (t.ex. bioteknik) ger goda exempel på den dynamiska utvecklingsperiod som vi f.n. befinner oss i. Sannolikt kommer utvecklingstakten inte att avta. Den "broms" man möjligen kan se är att kunskapsutvecklingen inom arbetskraften inte sker i samma takt. Detta kan dels skapa ett hinder för utvecklingen, dels leda utvecklingen in på vägar som innebär att man försöker göra sig fri från kraven på kunnig arbetskraft. En av utbildningssystemets viktigaste uppgifter torde vara att försöka förhindra sistnämnda utveckling.

Inom vård- och omsorgsverksamheten bidrar den tekniska utvecklingen till att avancerade medicinska ingrepp kan göras med gott resultat. Patientens välmående är emellertid fortfarande främst en fråga om personligt engagemang. Därför har teknikutvecklingen bidragit till att ökad uppmärksamhet riktats mot patienternas sociala, känslomässiga och psykiska tillstånd. För vårdverksamhetens del är det därför av stor betydelse att humankunskaperna utvecklas i samklang med de tekniska.

Den snabba utvecklingen och de tendenser som ovan beskrivits har inte genomslag inom alla områden och på alla arbetsplatser samtidigt. Spännvidden mellan de verksamheter som utvecklas snabbast och de som fortsätter att arbeta med traditionell teknik tenderar att bli allt större. Samtidigt kombineras ofta den mest avancerade tekniken med mer konventionella metoder. Vi får ett allt mer diversifierat arbetsliv, vad gäller organisationsform och utvecklingsnivå.

5.1.4 Teori och praktik

Både utvecklingen mot mer produktinriktade organisationsformer och en ökad automation medverkar till en ökad funktionsintegration. Tillverkningsprocesser och servicesystem närmar planering och genomförande till varandra. Även om olika typer av kunskaper kan representeras i ett arbetslag, innebär detta närmande att det är viktigt att teoretiska och praktiska kunskaper finns hos samma personer.

5.1.5 Konsekvenser för yrkesrollerna

I den beskrivna utvecklingen är det inte självklart att de traditionella yrkesrollerna bibehålls. Som framgått är det redan i dag ett faktum att de traditionella yrkena glider in i varandra. De nya produktionsmetoderna påverkar med nödvändighet också arbetsorganisationen. Arbetsorganisatoriska förändringar har i princip alltid som mål att effektivisera och

rationalisera produktionen, oavsett om den avser varor eller tjänster.

För arbetstagarens del kan förändringarna i sämsta fall resultera i att uppgifterna blir ensidigare, mindre kvalificerade, bundna till den tekniska utrustningen och att arbetsgemenskapen minskar.

I bästa fall medför förändringarna att arbetstagaren får bredare, mer kvalificerade och stimulerande uppgifter och att möjligheterna till personlig utveckling ökar.

Vilket resultat som blir följden av framtida arbetsorganisatoriska förändringar är i stor utsträckning beroende av arbetstagarnas kunskaper, förmåga och möjligheter att kunna medverka i förändringsprocesserna.

Yrkesutbildningens innehåll, organisation och arbetssätt spelar därför en betydande roll för hur arbetsorganisationen utvecklas i framtiden.

Vi kommer att i det följande rikta uppmärksamheten mot några faktorer som vi anser har betydelse för vilken arbetsorganisation som väljs och för ungdomarnas möjligheter att påverka utvecklingen och att fungera i framtida arbetsorganisationer.

5.2 Utbildningens innehåll

Vilket innehåll utbildningen har är av betydelse för den nyanställdes möjligheter och förutsättningar i arbetslivet, något som illustreras genom följande exempel:

Ett arbete som innebär att *en* syssla skall utföras efter ordergivning kräver begränsade kunskaper, medan ett arbete som innebär att *flera* olika sysslor skall utföras självständigt så att en hel verksamhet fungerar eller en hel produkt kan levereras, kräver mer kunskaper. I det senare fallet krävs dels kunskaper om fler moment i produktionen eller verksamheten, dels kunskaper i planering och ekonomi, tidsåtgång, kundernas krav etc.

Om de nyanställda skall kunna ställa anspråk på en arbetsorganisation av den sistnämnda typen, måste de besitta de kunskaper som den organisationen kräver. Utan att själva kunna tillämpa det arbetssätt de önskar, riskerar deras anspråk att bli verkningslösa eller att bidra till att de själva blir utslagna från arbetsmarknaden.

Det är därför viktigt att eleverna erbjuds yrkesutbildningar som *inte enbart* utbildar för ett i dag existerande *individualyrke*. Utbildningen bör även orientera om sådana arbetsuppgifter som utförs i individualyrkets närhet. Yrkesutbildningen bör också ge så pass stabila yrkesteoritiska och allmänteoretiska kunskaper att den kan tjäna som bas för fortsatta studier.

5.3 Elevens självförtroende

En annan förutsättning för att människan skall känna lust att aktivt påverka och ställa anspråk på förändringar är ett gott självförtroende. Att ha självförtroende innebär bl.a. att ha en känsla av att det är möjligt att lära sig sådant som bidrar till att förändra den egna situationen. En

person som uppfattar möjligheterna att påverka sitt eget liv som små, är ofta obenägen att skaffa sig den kunskap som skulle göra det möjligt att styra de egna levnadsvillkoren.

Ständiga studiemisslyckanden skapar naturligtvis ett dåligt självförtroende. Ett gott självförtroende är också en förutsättning för att eleverna skall känna lust till och mening med sina studier. Det är därför en huvuduppgift för skolan och vuxenutbildningen att skapa motivation hos alla elever. Annars är risken stor för studieavbrott eller svårigheter att tillgodöra sig undervisningen.

Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör kunna erbjuda en studiestart som klart domineras av praktiskt inriktade yrkesstudier, gärna genom en tidigt inlagd period av arbetsplatsförlagd utbildning. De allmänteoretiska studierna bör däremot förskjutas mot högre årskurser. Vi anser att detta skulle kunna öka motivationen för många elever på yrkesinriktade studievägar.

Ökad motivation och ett gott självförtroende skapas givetvis också om samstämmigheten mellan elevernas förstahandsval av utbildning och den utbildning de erbjuds kan bli större. Våra förslag i det följande innebär också att elevernas önskemål i betydligt större utsträckning än nu skall få påverka dimensioneringen av olika studievägar.

Även medvetenhet om att eget engagemang kan påverka studie- och arbetsituationer ökar självförtroendet. Skolledning och lärare bör därför visa de unga förtroende och ge dem eget ansvar. Det kan bl.a. ske, vilket sedan länge framhållits i många sammanhang, genom att eleverna får ta aktiv del i utbildningens planering och genomförande. Det är också naturligt att skolan uppmuntrar elevfackligt engagemang och att eleverna övas att aktivt utnyttja sina rättigheter och skyldigheter i bl.a. arbetsmiljösammanhang.

Utbildningen bör såväl i skolmiljö som i arbetslivsmiljö skapa möjligheter för eleven att få en realistisk uppfattning om sina formella och informella möjligheter att påverka sin arbetssituation.

5.4 Djup eller ytlig kunskap

Om man ställer anspråk på förändringar på en arbetsplats krävs det ofta att man har förmåga att föra fram sina krav genom eget engagemang i exempelvis sin fackliga organisation. Det i sin tur kräver att man vill och kan delta i beslutsprocesser. Att kunna delta i beslut är också nödvändigt i arbetsorganisationer där ensidig ordergivning inte är regel.

Enligt Göteborgsforskarna Marton, Dahlgren, Svensson och Säljö (Inläring och världsuppfattning, Göteborg 1977) är s. k. djupinriktad kunskap en förutsättning för att man som individ skall kunna delta i beslutsprocesser. De har i sina undersökningar kommit fram till att det finns en markant skillnad mellan olika individers sätt att se på inläring. Två huvudgrupper har kunnat urskiljas. Den ena gruppen består av individer som enkelt uttryckt uppfattar inläring som ett skeende där kunskapsbitar överförs från lärobokens sidor till minnet. Detta betraktar forskarna som "ytinläring".

Den andra gruppen anser att det är de själva som med bokens hjälp skapar kunskap, att de genom aktivt sökande bättre förstår en tanke eller företeelse. Detta menar forskarna är "djupinläring".

Den ytrinriktade gruppens uppmärksamhet är koncentrerad på texten då de studerar, medan den djupinriktade gruppen anstränger sig att uppfatta vad texten vill förmedla.

Det är därför av stor betydelse att faktorer som försvårar djupinläring i dagens yrkesutbildning motverkas. Enligt vår mening är bl. a. den fasta studietiden och de relativa betygen sådana faktorer.

5.5 Utbildningens form — arbetsplatsförlagd resp. skolförlagd utbildning

Många yrkesutbildningar innehåller moment som är arbetsplatsförlagda. Även denna del av utbildningen har betydelse för vilka värderingar och kunskaper eleven kommer att tillägna sig. Vad gäller yrkesmässiga kunskaper blir eleven vanligtvis väl tillgodosedd på arbetsplatsen. Det samma gäller kunskaper om branschens traditioner.

När det däremot gäller kunskaper om behov av och möjligheter att förnya arbetsmetoder och/eller att förändra arbetsorganisationen, får eleven endast del av det i den utsträckning det finns en aktiv diskussion om det eller en pågående förändring på arbetsplatsen.

Elevens självförtroende och värderingar påverkas givetvis av det allmänna klimatet på arbetsplatsen. En arbetsplats där utvecklingsinitiativ bemöts med misstänksamhet och avoga inställningar ger eleven negativa erfarenheter av förändringsarbete och därmed föga förberedelse för ett arbete i ett föränderligt arbetsliv. Arbetsplatser där utvecklings- och förändringsvilja däremot bemöts positivt och konstruktivt ger eleven goda erfarenheter som kan leda till egna initiativ. Hur mycket av arbetsplatsens värderingar eleverna tar till sig är dels beroende av hur lång tid de vistas där, dels av hur starkt de identifierar sig med arbetskamraterna.

Vårdlinjens elever är ett exempel på en elevgrupp som påtagligt tillägnar sig arbetsplatsens värderingar. Vårdlinjen har ca 50% av utbildningstiden förlagd till arbetsplatser. Eleverna lierar sig tidigt med arbetskamraterna och upplever redan under utbildningstiden en stark yrkesroll. De upplever sig själva mer som arbetstagare än som elever. Utbildningen kan därför bidra till att gamla arbetsmetoder och värderingar bibehålls, och på så vis inverka negativt på verksamhetens och elevens utvecklingsmöjligheter.

Motsatsen kan också gälla. Arbetsplatsen kan präglas av nyskapande och förändringsvilja som ännu inte har nått fram till skolans värld och följaktligen inte kan förmedlas till eleven därifrån, men väl från arbetsplatsen.

För att vara säker på att få en allsidig utbildning där eleverna får del av både utvecklingspositiva värderingar och yrkestaditioner bör de under utbildningstiden få möta olika värderingar, genom en balans

mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning. Skolan måste därvid ta ansvaret för att utbildningen som helhet får en lämplig utformning.

5.6 Lärarens betydelse

Lärarens kunskapsförmedling påverkas av egna värderingar, upplevelser och erfarenheter. Läroplan med tim- och kursplan kan sägas utgöra ett ramprogram för lärarna, vilket de fyller med kunskaper och arbete formade av läromedel och egna initiativ. Vad läraren vet blir i många fall avgörande för vad eleven lär sig. Lärarens pedagogiska och metodiska kunnande blir avgörande för om och hur eleven kan tillägna sig kunskaper.

Eleverna har behov av att utbildningen förmedlar yrkets och branschens traditioner och av att behärska sitt arbete efter utbildningen. Eleverna bibringas härigenom en säkerhet i yrket, som är av stor betydelse för om de skall kunna delta i utveckling och nyskapande. Följaktligen måste läraren kunna förmedla sådana kunskaper.

Eleven måste ha en realistisk uppfattning om vad som förväntas i arbetslivet. Detta kan i viss mån tillgodoses via arbetsplatsförlagd utbildning, men också läraren måste kunna förbereda eleverna för arbetslivet. Möjligheterna för läraren att hålla grundkunskaperna aktuella och möjligheterna att hålla sig à jour med arbetslivets utveckling är därför av stor betydelse.

Enligt vår mening bör skol- och arbetsplatsförlagd utbildning i framtiden bättre komplettera varandra. Detta kan endast åstadkommas genom regelbundet samarbete mellan lärare och dem som verkar i arbetslivet.

Lärarna måste också enligt vår mening få möjlighet att fortlöpande studera aktuella forskningsresultat vad gäller utvecklings- och förändringsmöjligheter i såväl materiallära, produktionsteknik/organisations-teknik som pedagogik.

Lärarna behöver denna stimulans för att inte riskera att till eleverna antingen förmedla överdrivet konservativa värderingar eller överdrivet utopiska värderingar om arbetslivets förväntningar och möjligheter.

5.7 Utbildningens organisation, nivåer, hierarki

Det offentliga utbildningsväsendet innefattar ett antal skolformer, såsom gymnasieskola, komvux och högskola. Dessa rymmer i sin tur ett antal utbildningsvägar och kurser. De flesta utbildningsvägarna ger utbildning för ett speciellt yrkesområde eller en befattning. Yrken eller sysslor utförs ofta i likartade arbetsorganisatoriska mönster. I detta mönster förekommer hierarkier. Dessa är uppbyggda på att en hel produktion eller en hel verksamhet upprätthålls/genomförs av ett antal personer som i förhållande till sin formella utbildning har olika uppgifter. Inom

den konkurrensutsatta sektorn gäller enkelt uttryckt att företagsledning-
en i toppen på hierarkin har ansvar för att företaget överlever och
utvecklas till en lönsam verksamhet och anpassas till förutsättningarna
på marknaden och i omvärlden. I mitten finns chefer som har ansvar för
att olika delar av verksamheten fungerar och ger avsett resultat. Produk-
tionspersonal, servicepersonal och administrativ personal har i sin tur
ansvar för att man uppnår goda och avsedda resultat i de enskilda
arbetsuppgifterna. Alla i hierarkin förekommande uppgifter behövs för
att produktionen eller verksamheten skall fungera. Motsvarande hierar-
kier förekommer i myndigheter och förvaltningar. Om den hierarkiska
upbyggnaden finns det delade meningar.

Utbildningssystemets studievägar har anpassats till arbetslivets hierar-
kiska mönster. Generellt sett utbildar gymnasieskolans tvååriga linjer
personal i hierarkins nedre del, gymnasieskolans treåriga linjer samt
högskolan personal för hierarkins mellandel. Till hierarkins topp rekry-
teras inte alltid personer med bestämd utbildningsnivå, men högskole-
utbildning är troligen den vanligaste utbildningsbakgrunden. Att olika
utbildningsformer "specialiserat" sig på olika delar av hierarkin betyder,
i de flesta fall, att viss kunskap är förbehållen viss befattning. Dvs. de
som utbildas för att utföra produktionen eller verksamheten får ingen
eller ringa kunskap om produktionens/verksamhetens organisation och
ekonomi medan de som organiserar och beräknar får ingen eller ringa
kunskap om hur produktionsprocessen eller arbetsmoment utförs. Un-
dantag finns givetvis. Det är ett samhällsintresse att så många som
möjligt har erfarenheter från båda kunskapsområdena eftersom det ger
ökade förutsättningar för en rationell produktion.

Framtida arbetsorganisation kan som vi tidigare påpekade innebära
att de traditionella yrkena glider in i varandra. Detta gäller givetvis också
yrken på olika nivåer i hierarkin. Detta är ytterligare ett skäl till att
utbildningsväsendet bör organiseras så att alla utbildningsnivåer är möj-
liga att nå för alla elever, dvs. de yrkesinriktade linjerna får inte vara
återvändsgränder utan skall erbjuda vidareutbildningsmöjligheter.

Rekryteringen till eftergymnasial utbildning sker i dag i huvudsak via
de studieförberedande linjerna samtidigt som möjligheterna till fördju-
pade kunskaper via gymnasiala påbyggnadsutbildningar ännu är be-
gränsade för många av eleverna på de yrkesinriktade linjerna.

För att ge eleverna på de yrkesinriktade linjerna möjlighet att ingå i
arbetsorganisationer som erbjuder stimulans och utvecklingsmöjligheter
bör alltså enligt vår mening deras möjligheter till fortsatta studier för-
stärkas. Detta kan ske dels genom att gymnasieskolan och komvux
erbjuder flera påbyggnadsutbildningar där eleven kan specialisera sig
eller fördjupa sina kunskaper, dels genom åtgärder som möjliggör att
fler elever kan övergå till högskolestudier av olika typ efter yrkesinriktad
utbildning i gymnasieskolan. Vi återkommer senare till denna fråga.

5.8 Sammanfattning

Enligt Lgy 70 skall skolan förbereda de unga för de förändringar som kommer att ske i det framtida arbetslivet. Enligt Lvux 82 syftar vuxenutbildningen bl. a. till att medverka till arbetslivets förändring.

Arbetsorganisatoriska förändringar blir som vi tidigare har pekat på en konsekvens av exempelvis teknisk förnyelse, samt en förutsättning för att vissa branscher/verksamheter skall kunna uppfylla sin produktion/uppgift på ett effektivt sätt. De gymnasiala yrkesutbildningarna bör därför förbereda eleverna för ett aktivt deltagande i dessa förändringsprocesser.

Vi har ovan konstaterat att förutsättningen för att individen skall känna lust och ha förmåga att delta i utvecklings- och förnyelsearbete är att behärska yrket och dess traditioner.

Vi har också pekat på att förändringarna i arbetslivet bl.a. kommer att innebära att olika yrken glider in i varandra. För att eleverna i sin kommande yrkesverksamhet skall kunna känna arbetstillfredsställelse även om det egna individualyrket blir mindre vanligt, måste yrkesutbildningarna erbjuda en viss bredd. De måste också vara möjliga att bygga på och komplettera.

För att individen skall uppleva det som meningsfullt att lära sig och påverka sin egen situation bör han eller hon besitta ett gott självförtroende. Dåligt självförtroende skapas bl.a. genom misslyckanden. Utbildningarna måste därför ge eleven tillräcklig tid för att lära sig en sak.

Arbetsplatsförlagd utbildning kan ofta vara motivationsskapande. Men det har ibland visat sig att elever som deltar i omfattande arbetsplatsförlagd utbildning tidigt kan tillägna sig arbetsplatsens värderingar, arbetsmetoder och förhållningssätt så att deras mottaglighet för andra betraktelsesätt minskar. Utbildningarna bör därför vara väl avvägda vad gäller de skol- och arbetsplatsförlagda delarna.

Både Lgy 70 och Lvux 82 föreskriver att utbildningen skall utveckla ett självständigt och kritiskt betraktelsesätt. Eleven bör därför ges tillfälle att träna sin kreativa förmåga i dessa avseenden.

Det har visat sig att s.k. djupinläring är en viktig förutsättning för att individen aktivt skall delta i beslutsprocesser.

Dessa iakttagelser och synpunkter utgör — liksom de konsekvenser för yrkesutbildningen vi påpekade i föregående kapitel — viktiga utgångspunkter får vara förslag i kap. 6. Det är viktigt att de också får prägla det senare arbetet med detaljutformning av kursplaner, metodik och lärarfortbildning.

Möjligheten att gå vidare till högskolenivån även från de yrkesinriktade studievägarna är angelägen, såväl för att tillföra kunskaper om produktionens villkor till hierarkins topp som för att påverka hierarkierna i arbetslivet.

6 Riktlinjer för yrkesutbildningen i skola och på arbetsplats

6.1 Inledning

De utvecklingslinjer på arbetsmarknad och i utbildningsväsendet vi redovisat och den analys vi genomfört av yrkesutbildningen i dag visar på flera väsentliga områden där nya riktlinjer bör ligga till grund för utbildningarnas utformning i framtiden. Det gäller avvägningen mellan skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning, kursplanernas uppbyggnad, möjligheten att variera studietiden för olika elever och därigenom också möjligheten att i framtiden avveckla en relativ betygsättning till förmån för bestämda kompetenskräv, konsekvenserna för yrkesutbildningen av ambitionen att skapa en gymnasieskola för alla, utökade inslag av allmänna ämnen under en i de flesta fall treårig studietid och slutligen väsentligt utökade fortbildningsmöjligheter för lärarna.

Det utökade samspelet mellan skola och företag under en förlängd studietid ser vi som ett väsentligt instrument för att höja utbildningens kvalitet. Vi kan också konstatera att våra förslag på denna punkt stämmer väl överens med den internationella utveckling vi redovisat i kap. 4.

Detta kapitel och de närmast följande kommer att behandla våra förslag till riktlinjer på dessa områden. Däremot kommer vi inte här annat än undantagsvis att gå in på riktlinjernas konsekvenser för olika utbildningssektorer och studievägar. De konkreta förslagen för olika utbildningar har vi i stället samlat i en andra del av vårt betänkande, där varje sektor behandlas för sig. Vi går i detta kapitel inte heller in på förslag som rör de ekonomiska och tekniska linjerna, som vi också behandlar i del 2 (SOU 1986:3) av vårt betänkande.

Vi tar här först upp frågan om utbildningarnas förläggning, till skola eller arbetsplats.

6.2 Skol- och arbetsplatsförlagd utbildning

Ursprungligen bedrevs yrkesutbildning som lärlingsutbildning direkt på arbetsplatserna. Sedan mitten av trettioalet har emellertid successivt allt större del av utbildningen skett i yrkesskolor med kommun eller landskap som huvudmän. Denna utbildning, som YB kallade grundutbildning och som blev tvåårig, förutsattes i beredningens förslag följas av en färdigutbildning, till största delen bedriven av företag. Detta är sedan

gymnasieskolans införande 1971 yrkesutbildningens grundstruktur.

Vi kommer i det följande att föreslå en utbildningsstruktur som omfattar större inslag av arbetsplatsförlagd utbildning under de två första åren men också att ett tredje år konsekvent inordnas i utbildningarnas tim- och kursplaner, vilka alltså i princip blir treåriga för majoriteten av utbildningarna. Därigenom överbryggas övergången till arbetslivet. I några fall blir det tredje året enligt våra förslag helt skolförlagt men för flertalet studievägar är huvuddelen av veckoarbetstiden förlagd till arbetsplatser. I vissa fall bör en totalt tvåårig utbildning räcka.

Vi kommer också i detta kapitel att föreslå ett nytt finansieringssystem för att dels garantera att arbetsplatsförlagd utbildning kommer till stånd i erforderlig omfattning, dels fördela kostnaden mellan de företag/institutioner som engagerar sig som utbildningsföretag och övriga.

6.2.1 Arbetsplatsförlagd utbildning

Även om grundmodellen för svensk yrkesutbildning de senaste decennierna har byggt på skolförlagd utbildning har viss utbildning alltid varit arbetsplatsförlagd, framför allt den gymnasiala lärlingsutbildningen. För övriga utbildningar är variationerna stora. En överblick har tidigare saknats och vi har därför genomfört en kartläggning av den arbetsplatsförlagda utbildningens omfattning i gymnasieskolan läsåret 1983/84. Vi har tidigare i kap. 2 redovisat huvuddragen i denna.

En betydande del av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen är inte en följd av bestämmelser i timplanerna. Den bygger på lokala initiativ i olika skolor och omfattar totalt ca 234.000 elevveckor. (Se tabell 2.2.)

De lokala initiativen tyder på ett tilltagande intresse för ytterligare arbetsplatsförläggning. En förklaring är den uppfattning om värdet av arbetsplatsförlagd utbildning som framgår av elevintervjuer. Mycket omfattande sådana genomfördes inom ramen för det i avsnitt 3.4 tidigare nämnda forskningsprojektet UTYRK.

Av UTYRK:s undersökning framgår att ungdomar med arbetsplatsförlagd utbildning till nära 90% anser att de har haft mycket eller ganska stor nytta av denna. Inställningen till nyttan av utbildningen varierar med längden av den. Tendensen är att ungdomarna är mer positiva till denna utbildningsform ju längre tid de har vistats på en arbetsplats. I de fall arbetsplatsförläggningen totalt överstigit åtta veckor anser drygt hälften av eleverna att arbetsplatsutbildningen varit lagom lång. Endast ett par procent av de missnöjda önskar kortare utbildning medan flertalet skulle föredra en längre utbildning på arbetsplats.

Av de elever som uppgivit att de inte genomgått någon som helst utbildning på arbetsplats önskar totalt omkring 80% att de hade fått göra det. Vidare framgår att eleverna är kritiska mot arbetsplatsförlagd utbildning vad gäller kontakten mellan skola och arbetsplats. De efterlyser bättre samordning av skolundervisning och arbetsplatsutbildning.

UTYRK baseras på ett omfattande enkätmaterial från år 1975. Målgruppen var de elever som slutade gymnasieskolan läsåret 1973/74. Med tanke på den långa tid som förflutit sedan detta tillfälle har SCB gjort en

uppföljning våren 1985. Denna uppföljning avser elever som lämnade gymnasieskolan efter läsåret 1982/83. Av denna framgår att UTYRK:s slutsatser om den arbetsplatsförlagda utbildningen fortfarande gäller.¹

UTYRK:s resultat avspeglar visserligen endast *elevernas* önskemål, men motsvarande synpunkter har framförts i våra referensgrupper och vid hearings som sekretariatet haft med yrkesnämnder, forskare, företrädare för länskolnämnderna och skolledare.

I boken Sjuttioalets gymnasieskola inför nittioalet, 1984, (s. 45) har de forskare som arbetat med UTYRK sammanfattningsvis konstaterat

”att ungdomarna i mycket olika utsträckning har utbildats på arbetsplats utanför skolan. Det förefaller vara ett rimligt önskemål från ungdomarnas sida att viss del av yrkesutbildningen förläggs till de arbetsplatser som ungdomarna förbereds för. Längden av utbildningen utanför skolan bedöms som tillfredsställande av en majoritet först i och med att utbildningen överstiger åtta veckor. Detta är ett grovt mått och det högsta värde som använts i vår enkätfråga. Brister det således i exakthet kan dock konstateras att någonstans där ligger minimilängden av arbetsplatsutbildning för att majoriteten skall vara tillfreds.”

Vårt kartlägningsarbete inom ÖGY kunde vid starten samordnas med verksamheten inom Centrala planeringsrådet i SÖ och en arbetsfördelning har kunnat göras mellan ÖGY:s och planeringsrådets insatser. Det var vid början av vårt arbete uppenbart att vi saknade en tillfredsställande kvalitativ utvärdering av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Planeringsrådet tog därför initiativ till att en sådan påbörjades inom SÖ. Som en inledning till detta arbete sammanfattades de synpunkter på för- och nackdelar med skol- resp. arbetsplatsförlagd utbildning som framförts i debatter och utredningar (SÖ 1985—01—07).

Den *skolförlagda utbildningens* främsta fördelar har därvid ansetts vara att

- utbildningen alltid finns tillgänglig oavsett om det är hög- eller lågkonjunktur
- skolan kan erbjuda en för ändamålet anpassad utbildningsmiljö i form av särskilda undervisningslokaler, maskiner, utrustning
- det finns en pedagogiskt kvalificerad och utbildad yrkesman som är förtrogen med läroplanens intentioner och kan förmedla en garanterat bred och grundläggande yrkesutbildning.

Fördelarna med arbetsplatsförlagd utbildning är enligt debatten främst

- den verklighetsnära och realistiska miljön
- tillgången på modern, tekniskt avancerad utrustning och
- den resurs som finns i form av skickliga yrkesarbetare.

Som den *skolförlagda utbildningens* främsta *nackdelar* har brukat anges

- svårigheten att ge en tillräckligt modern utbildning på grund av den snabba tekniska utvecklingen som ställer stora krav på förnyelse av maskiner och utrustning samt
- svårigheten att ge en realistisk bild av verkligheten genom att det sällan eller aldrig kan bli fråga om produktion i större skala.

¹ Se Axelsson R, Gymnasieskolans yrkesinriktade linjer i ett tioårsperspektiv, Pedagogiska institutionen Uppsala Universitet, 1986.

- För den *arbetsplatsförlagda utbildningen* är *nackdelarna* främst att
- det höga tempo som råder på en arbetsplats inte ger en fullgod inlärningsituation
 - utbildade lärare/instruktörer eller motsvarande alltför ofta saknas
 - insikt om läroplanens intentioner ofta saknas vilket kan få till följd att
 - utbildningen blir ensidig och ger ett begränsat yrkeskunnande.

6.2.1.1 De första två åren

Det är uppenbart att både en fullständigt skolförlagd och en helt arbetsplatsförlagd yrkesutbildning skulle ha stora nackdelar. En kombination där fördelarna i resp. system tillvaratas är därför att föredra. Detta innebär att för de flesta yrkesutbildningar större delar än i dag bör kunna arbetsplatsförläggas medan för vissa utbildningar — t.ex. de gymnasiala lärlingsutbildningarna — större inslag av skolförlagda moment bör tillkomma. Grundprincipen bör vara att olika utbildningsmoment äger rum där de bästa kvalitativa resultaten kan uppnås med hänsyn till utbildningarnas hela mål.

Vi kan då först konstatera att betydande inslag i vissa yrkesutbildningar alltid måste arbetsplatsförläggas i framtiden liksom hittills. Det handlar om utbildningar eller inslag i utbildningar som över huvud taget inte kan genomföras annat än på en eller flera arbetsplatser.

- I utbildningarna ingår betydande moment av praktiskt patientarbete eller kundkontakter (typ vårdutbildning, handelsutbildning).
- Utbildningen kräver att eleverna arbetar med en utrustning som är så dyrbar att det inte är ekonomiskt rimligt att den äger rum annat än i företag (typ järnbruksutbildning).
- Vissa lågfrekventa yrkesområden motiverar inte att verkstäder och/eller institutioner inrättas inom gymnasieskolan (typ skomakarutbildning).

Behov att förlägga utbildningen till arbetsplatser av dessa skäl kan bli starkare i framtiden. Orsaken till en sådan utveckling är exempelvis dyra investeringar i numeriskt styrda maskiner, ökat utbildningsbehov inom processindustrin, utbildning för underhållsyrken och för lagerhantering inom distribution. Övriga delar av yrkesutbildningen kan förläggas antingen till skola eller arbetsplats.

Även fortsättningsvis är det enligt vår mening uppenbart att utbildningen i elementära grundkunskaper av momentinlärnings-, övnings- och färdighetskaraktär och fackteori i allmänhet sker bäst i gymnasieskolan där lokaler, utrustning och utbildade lärare finns tillgängliga och där utbildningen inte störs av produktionsåtaganden.

Vid en alltför stor arbetsplatsförlagd del ökar risken för att utbildningsmomenten blir eftersatta till förmån för de produktiva inslagen. En alltför lång arbetsplatsförlagd del kan dessutom ibland leda till att det i realiteten blir inskolning på arbetsplatsen och ej utbildning.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen ger emellertid stora pedagogiska vinster genom att eleverna får realistiska tillämpningar på de i skolan

inhämtade avsnitten, vilket också skapar ökad motivation för vidare studier. För ökad arbetsplatsförlagd utbildning talar vidare den "slussningseffekt" som kan komma eleven till del vid ett eventuellt rekryteringsbehov i företaget. Det är också av stor vikt att yrkesutbildningen på ett bättre sätt kan vara i takt med utvecklingen i arbetslivet, vilket till en del kan tillgodoses för både lärare och elever genom ökad arbetsplatsförlagd utbildning.

Frågan uppkommer då vilken omfattning den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen bör ha när för- och nackdelarna vägs mot varandra. Självklart varierar behoven och möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildningen studievägarna emellan. Variationen blir också stor när det gäller förutsättningarna på de olika gymnasieorterna.

Samtliga yrkesutbildningar bör dock innehålla någon del arbetsplatsförlagd utbildning. Vi föreslår att minst 10% av utbildningen i gymnasieskolans nuvarande tvååriga yrkesinriktade studievägar blir arbetsplatsförlagd. För yrkesutbildningar inom komvux som omfattar arbetsteknik bör i princip motsvarande gälla. Vi utgår vidare ifrån att andelen arbetsplatsförlagd utbildning inom i princip alla yrkesutbildningar ligger i intervallet 10—20% under de första två åren.

Detta utesluter inte att vissa yrkesutbildningar har tillkommande behov som motiverar ett högre procenttal. Detta förhållande kan exemplifieras med vårdlinjen och bygg- och anläggningsteknisk linje.

Den föreslagna tiden innebär 8—16 veckor under två läsår. Fördelningen läsåren emellan bör kunna variera. Omfattningen bör också kunna variera på olika studievägar och beroende på lokala förutsättningar. Gemensamt för studievägarna torde dock vara att det är lämpligt med en viss koncentration av arbetsplatsförlägningen till åk 2. Dock bör i åk 1 finnas minst två veckors arbetsplatsförläggning i syfte att i första hand vara informations-, intresse- och motivationsfrämjande.

Under de två första åren innebär vårt förslag således att utbildningen växlar mellan skol- och arbetsplatsförlagda delar. Men vi vill redan nu betona en viktig och för oss avgörande skillnad mellan den föreslagna utbildningen och de inslag av praktik och miljöpraktik som förekommer i dag.

Vårt förslag innebär utbildning — nyinläring — såväl i skola som på arbetsplats. Det är enligt vår mening väsentligt att vissa avgränsade moment i kursplanerna kan flyttas från skolan till arbetslivet, nämligen just de moment som arbetslivet kan klara bäst. Den arbetsplatsförlagda utbildningen skall alltså inte enbart vara en färdighetsträning och tillämpning av moment som lärts ut i skolan. Vi återkommer till denna fråga när vi i detalj behandlar de olika utbildningssektorerna.

Att vissa utbildningsmoment som nu ligger i skolan förläggs till arbetsplatser kan också ge yrkeslärarna tillgänglig tid för två mycket angelägna uppgifter: obligatorisk egen fortbildning samt uppföljning av elevernas utbildning på företagen. Att skapa tidsutrymme och ekonomiska förutsättningar för båda dessa uppgifter har vi uppfattat som synnerligen angeläget. Endast om en hel undervisningsgrupp (16/30 elever) har sin arbetsplatsförlagda utbildning samtidigt uppnås full effekt i dessa avseenden. Våra analyser och överläggningar med olika skolföreträdare

visar att möjligheterna varierar i kommunerna när det gäller att kunna tillgodogöra sig hela denna effekt. I vissa fall kan betydande svårigheter uppstå. Hur dessa skall kunna hanteras återkommer vi till i avsnitt 6.8.2.

6.2.1.2 Det tredje året

Den nuvarande yrkesutbildningen förutsattes i YB:s förslag vid behov följas av ett färdigutbildningsår i företagen.

I dag förekommer organiserad färdigutbildning eller färdighetsträning endast i vissa branscher. I dessa fall har parterna slutit avtal om utbildningens innehåll och villkor. Flera branscher saknar helt sådana avtal. En detaljerad redogörelse för situationen i dag har vi presenterat i rapporten "Avtal om arbetsplatsförlagd utbildning" (DsU 1985:9).

Den viktigaste åtgärd, som nu kan vidtas för att höja yrkesutbildningens kvalitet, är enligt vår mening att få till stånd en god färdigutbildning. Detta bör ske genom att vi tillför ytterligare ett utbildningsår. I detta bör ingå den specialisering och färdighetsträning som krävs för att kunna fungera inom ett visst yrkesområde. Därigenom kommer det av YB föreslagna färdigutbildningsåret att ingå som en del av grundutbildningen. I de allra flesta fall bör den föreslagna förlängningen kunna genomföras på en eller flera arbetsplatser i kombination med en skolförlagd del. I några fall bör dock det tredje året i huvudsak vara skolförlagt. Vissa nuvarande påbyggnadskurser och ev. tillkommande kurser kan ingå som ett alternativ till den i huvudsak arbetsplatsförlagda utbildningen i åk 3. Vi har valt att benämna dem alternativkurser. I andra fall åter kan den inledande skolförlagda utbildningen begränsas till ett år med åtföljande längre tid för arbetsplatsförlagd utbildning såsom i dag exempelvis sker inom Ba-linjen. Vi återkommer till detta senare.

Den distinkta skillnad vi har i dag mellan en kursplanestyrd utbildning under två år och en avtalsreglerad eller obefintlig utbildning där efter kommer således med våra förslag att upphöra. Både utbildningstidens längd och innehåll bestäms enligt våra förslag av sammanhängande kursplaner. Därigenom skapas möjlighet både att överbrygga övergången från skola till arbete och till att på ett metodiskt genomtänkt sätt fördela utbildningsmoment på utbildningens olika delar.

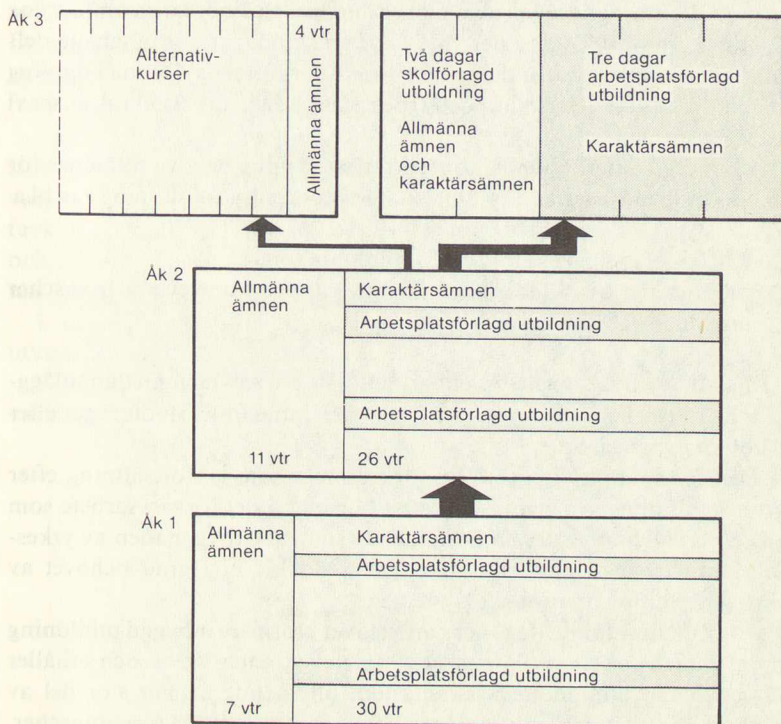
Vad vi här beskrivit utgör en grundmodell. Den kommer att vara giltig för de allra flesta utbildningar. *Men utbildningstiden skall givetvis inte vara det primära utan målet för utbildningen.* Vi räknar således med variationer i tiden, dels för vissa utbildningar, vilket vi angav ovan, dels för olika individer. Det senare, som är en viktig del av våra förslag, kommer vi att utveckla närmare i avsnitt 6.5.2.3.

Liksom nu bör samma kursplaner tillämpas för yrkesutbildning i både gymnasieskolan och motsvarande vuxenutbildning. För att bibehålla flexibiliteten i vuxenutbildningen bör gymnasieskolans yrkesämnen även i fortsättningen vara uppdelade i delkurser i vuxenutbildningen. Dessa bör liksom nu anordnas i arbetsteknik med integrerad fackteori eller i enbart fackteori.

6.2.2 Grundmodell för yrkesutbildningen

Yrkesutbildningen i gymnasieskolan bör bedrivas inom tidsramen tre läsår. För studievägar omfattande tre läsår, vilket förutsätts gälla för flertalet elever, bör som ovan nämnts de första två åren vara i huvudsak skolförlagda.

Vårt förslag till grundstruktur kan åskådliggöras med följande modell, figur 6.1.

Figur 6.1 Grundmodell för gymnasieskolans treåriga yrkesutbildning.

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen under åk 1 och 2 omfattar enligt våra förslag minst 10% av den totala studietiden med huvuddelen av tiden i åk 2. Under det tredje året är andelen arbetsplatsförlagd utbildning ca 60% av läsårstiden (i princip tre dagar/vecka i arbetslivet). Dock bör detta tredje år helt eller delvis kunna ersättas av skolförlagd utbildning i form av alternativkurser (nuvarande högre specialkurser), som kan ge yrkesspecialisering eller teoretisk komplettering. Sådan utbildning blir också tillgänglig för de elever som genomgått det tredje året med i huvudsak arbetsplatsförlagd utbildning. Vi redogör för detta i avsnitt 6.5.2.2.

Det tredje årets arbetsplatsförlagda utbildning utgör en direkt fortsättning på den i huvudsak skolförlagda utbildningen under de två första åren. Innehållet är kursplanebundet men måste anpassas till den utbildande arbetsplatsens normala verksamhet. Avsikten är således inte att arbetsplatsen skall inrätta speciella utbildningsavdelningar som är skil-

da från deras producerande enheter. En huvudtanke är också att eleverna successivt i allt större utsträckning skall delta i produktiv verksamhet för att vid slutet av utbildningstiden kunna motsvara de krav arbetet ställer.

I de fall arbetsplatsens verksamhet inte omfattar alla de moment som kursplanen föreskriver måste utbildningen förläggas till flera arbetsplatser så att utbildningsbredden tillgodoses, alternativt fördelas på annat sätt under den totala utbildningstiden, t.ex. såsom redan nu sker i den fabriksyrkesinriktade varianten av processteknisk linje.

Den skolförlagda delen av undervisningen i åk 3 bör ha en omfattning som motsvarar två dagar per vecka. Dessa skoldagar bör innehålla dels allmänna ämnen, dels undervisning i karaktärsämnen. Denna koppling mellan skolförlagd fakteori och arbetsplatsförlagd arbetsteknik anser vi vara av stor vikt.

I vissa fall kan former av koncentrationsläsning behöva tillämpas för de skolförlagda delarna. Skäl som talar för koncentrationsläsning kan bl.a. vara:

- avståndet mellan skolort och utbildande företag
- möjligheten att bilda undervisningsgrupper för elever i branscher med liten rekryteringsbas.

Två skoldagar utgör således enbart ett mått på volymen medan utläggningen av tiden måste anpassas till behoven inom olika studievägar eller på olika gymnasieorter.

Den färdigutbildning som nu förekommer som en fortsättning efter grundutbildningen i gymnasieskolan bör ingå i det förvärvsarbete som eleven erhåller efter det utbildningen avslutats. Utbyggnaden av yrkesutbildningen med ett tredje år minskar dock i hög grad behovet av färdigutbildning utanför skolsystemet.

I de fall utbildning idag sker i arbetslivet i form av inbyggd utbildning inom ramen för de två första åren är eleven enbart elev och erhåller under denna utbildningstid studiestöd, oberoende av hur stor del av veckoarbetstiden som utbildningen pågår i arbetslivet. I vissa branscher, exempelvis byggbranschen, utgår viss kompensation för elevernas merprestation i form av extra matersättning, resebidrag, arbetskläder och verktyg. För gymnasial lärlingsutbildning, där all utbildning i karaktärsämnet sker ute i arbetslivet, råder ett anställningsförhållande mellan elev och företag.

I vår grundmodell har vi förutsatt att eleverna får studiestöd under alla tre utbildningsåren, även under de tidsperioder då utbildningen är förlagd till arbetslivet. Med en systematiserad utbildning styrd av en kursplan även i åk 3 anser vi att ett elevförhållande är det mest naturliga. Eleven skall därmed erhålla studiestöd. I våra kostnadsberäkningar i kap. 14 har vi tagit hänsyn härtill.

Den arbetsplatsförlagda delen av tredje året bör utgöra en successiv övergång till förvärvsarbete. En sådan övergång måste påverka uppläggningsen av det tredje året så att eleverna känner sig delaktiga i verksamheten enligt de regler som råder på en arbetsplats.

Grundmodellen innebär att det inte längre blir rationellt att indela

yrkesutbildningarna i en grundutbildningsdel och en färdigutbildningsdel på det sätt som sker i dag. Vi föreslår därför att utbildningen under treårsperioden enbart betecknas med yrkesutbildning.

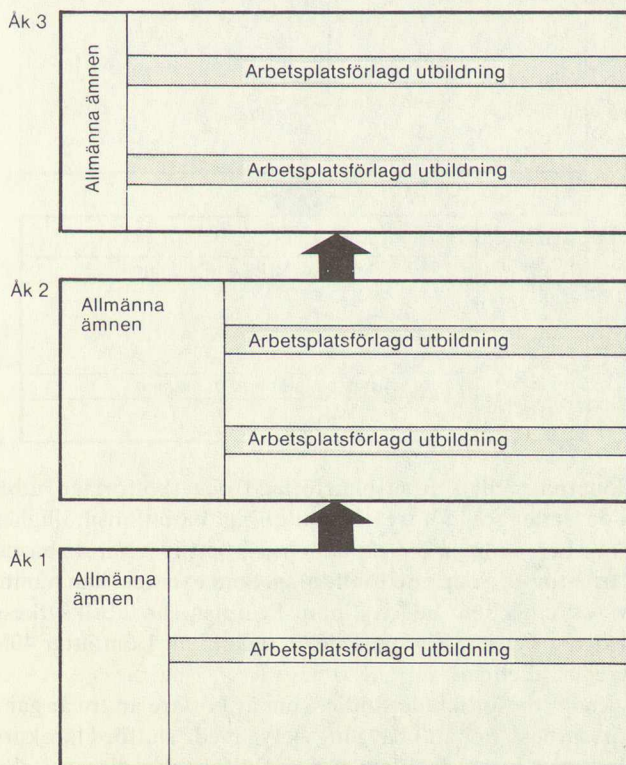
Genom vårt förslag om en utökad arbetsplatsförlagd utbildning sker en omfördelning av arbetstekniken över årskurserna. Detta möjliggör en ökning av de allmänna ämnena. Vidare föreslår vi en viss ökning av karaktärsämnen inom ramen för de två skolförlagda dagarna i åk 3.

Vi menar att de allmänna ämnena i åk 1 bör ha relativt liten omfattning, enbart 7 veckotimmar (vtr). Huvudtanken bakom är att eleverna redan i åk 1 skall få uppleva studievägens karaktär av yrkesutbildning. De allmänna ämnena skall knyta an till karaktärsämnet. Elever med lågt studieintresse för teoretiska ämnen kan då lättare stimuleras att längre fram under studierna komplettera med teoretiska inslag.

I åk 2 ökar de allmänna ämnena till 11 vtr och innehåller i högre grad stoff fristående från karaktärsämnet. I åk 3 ingår 6 vtr allmänna ämnen varav 2 vtr idrott. Den återstående skolförlagda delen av åk 3 utgörs av fackteori, i huvudsak upplagt i projektform. Elevernas intresse, mognad och tidigare kunskaper skall i högre grad än nu påverka de olika ämnens innehåll.

I kap. 7 återkommer vi till frågan om de allmänna ämnena och utvecklar där närmare de förslag vi antytt ovan.

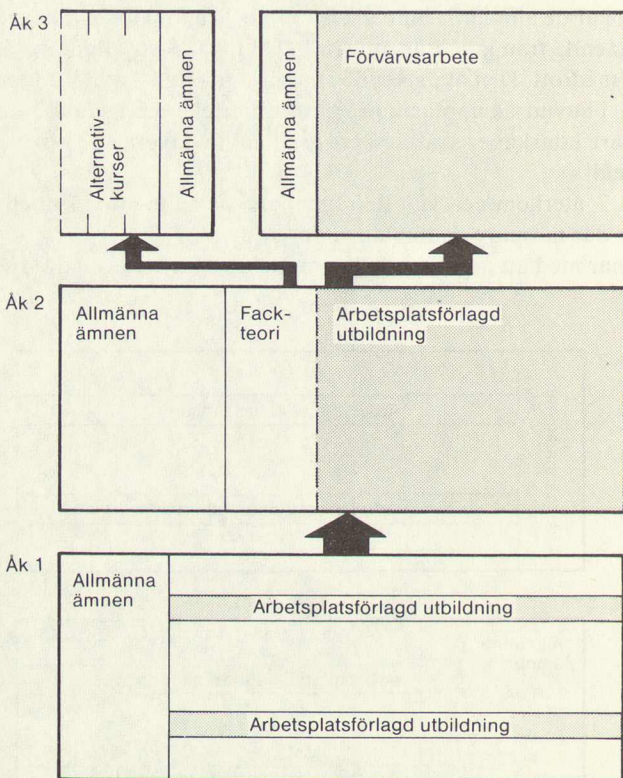
Vi räknar med att grundmodellen måste kompletteras med främst två varianter.

Figur 6.2 Variant 1 till grundmodellen. Treårig i huvudsak skolförlagd utbildning

Inom ramen för detta alternativ kan samtliga elever på en studieväg få i huvudsak skolförlagd utbildning hela det tredje året. Vi föreslår att detta alternativ skall tillämpas för vissa grenar på el-teleteknisk linje. Förslaget redogör vi närmare för i avsnitt 6.5.2.1.

Den andra varianten, figur 6.3, visar exempel på studievägar med totalt två års utbildning, vilket vi anser vara det minimum som skall erbjudas elever som kommer direkt från grundskolan. I det fall det kommande kursplanearbetet ger vid handen att utbildningen kan fullgöras på kortare tid än tre år kan således studievägarnas längd variera i intervallet 2—3 år. Även i detta fall bör den skolförlagda delen av undervisningen dominera under den första delen av utbildningstiden och de arbetsplatsförlagda delarna successivt öka under studiernas gång.

Figur 6.3 Variant 2 till grundmodellen. Studievägar med utbildningstid i intervallet 2—3 läsår.

Proportionerna mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning bör vara desamma som för treårig utbildning. Variationsmöjligheter bör dock finnas beroende på om skolan eller arbetslivet har de bästa förutsättningarna för att ge en god utbildning. Som exempel kan nämnas den försöksverksamhet som bedrivs inom Pr-linjen för fabriksyrkesutbildning där den arbetsplatsförlagda delen redan i åk 1 omfattar 40% och i åk 2 60% av studietiden.

Efter dessa yrkesinriktade studier som är kortare än tre år går eleven ut i förvärsarbete. För att få avgångsbetyg med "slutförd lärokurs" från gymnasieskolan krävs dock att eleven fullföljer studierna i allmänna

ämnen på samma sätt som de elever som har ett treårigt studieprogram. Detta innebär att eleverna måste beviljas ledighet från sitt arbete motsvarande tid.

6.2.3 Gymnasial lärlingsutbildning

Inom den nuvarande gymnasiala lärlingsutbildningen är hela yrkestekniken i allmänhet förlagd till en arbetsplats. Inslag av fackteori och allmänna ämnen förekommer i mycket ringa omfattning. Lärlingsutbildningen kan därför inte i sin nuvarande form placeras in i vår grundmodell.

Det finns enligt vår mening inga sakliga skäl för att de elever som får sin utbildning på detta sätt skall undanhållas de viktiga inslag som fackteori och allmänna ämnen utgör. Enligt vår uppfattning skall denna utbildning innehålla allmänna ämnen och fackteori i samma omfattning som andra gymnasiala yrkesutbildningar.

Vi anser att den gymnasiala lärlingsutbildningen bör finnas kvar som studieform under förutsättning att eleven får möjlighet och skyldighet att också delta i studier av fackteori och allmänna ämnen.

Lärlingsutbildningen blir då ett alternativ som innebär att en gymnasial linje studeras i huvudsak enskilt och med en stor andel utbildning förlagd till arbetsplats. En sådan lärlingsutbildning kan därmed utan svårighet ingå som ett alternativ i vår grundmodell.

Enligt vår mening bör studieformen anordnas i följande situationer

- för små och udda yrken
- då eleven är bosatt på stort avstånd ifrån den gymnasieskola eller komvuxenhet som anordnar utbildningen
- då eleven önskar använda studieformen av sociala skäl.

Lärlingsutbildningsformen bör alltså enligt vår uppfattning kunna användas för såväl utbildning inom yrken, där annan etablerad utbildning finns, som inom yrken som helt saknar andra utbildningsmöjligheter.

För yrkesområden där annan gymnasial utbildning finns anser vi att samma tim- och kursplan skall gälla då utbildningen bedrivs i gymnasial lärlingsutbildningsform. Det förutsätter emellertid att SÖ efter samråd med berörda branschparter fastställer hur stor del av utbildningen som kan vara arbetsplatsförlagd.

För de yrkesområden som helt saknar gymnasial utbildning anser vi att SÖ efter samråd med parterna skall fastställa centrala tim- och kursplaneramar för att gymnasial lärlingsutbildning skall kunna anordnas. Dessa skall enligt vår mening innehålla skolförlagd fackteori och allmänna ämnen samt arbetsplatsförlagd arbetsteknik.

För vissa lågfrekventa yrken är det fullt möjligt att på vissa orter i landet anordna undervisning i fackteori i gymnasieskolan på samma sätt som inom mer frekventa yrkesutbildningar. Ett exempel på detta utgör den s.k. hantverkslinjen som finns bl.a. i Stockholm. "Linjen" består egentligen av lokalt arbetsmarknadsanknutna kurser (s.k. LA-kurser) i olika hantverksyrken men visar på de möjligheter som finns att samordna delar av studierna för elever i olika utbildningar.

Motsvarande samordning bör kunna ske för elever i gymnasial lärlingsutbildning. I de fall fackteorin inte lokalt eller via distansundervisning kan sammanföras för olika yrken, kan regional eller central samordning ske för resp. yrkesutbildning.

Ett exempel på det senare förhållandet utgör lärlingsutbildningen till rörmontör där eleverna får sin fackteoretiska utbildning och utbildningen i svetsning koncentrerade till vissa perioder. Under dessa perioder bedrivs internatutbildning i Tranås resp. Huddinge i komvux regi. Elever från hela landet reser till någon av dessa orter 3x4 veckor under sin utbildning.

Den utvärdering som Rörledningsfacket's Centrala Lärlingsnämnd gjort visar att eleverna i allmänhet är mycket nöjda med sin utbildning. Utvärderingen visar också att eleverna rekryterades från i princip hela landet. Elever från mindre orter kan genom den här lösningen genomföra huvuddelen av sin utbildning på hemmaplan, då endast 12 veckor är förlagda till annan ort.

När det gäller allmänna ämnen är det naturligt att närmaste gymnasieskola organiserar utbildningen utan att internatformen blir aktuell. Koncentrationsstudieperioder i internatform kan dock vara ett alternativ. Studierna av allmänna ämnen bör i sådana fall sammanfalla med fackteoriinternaten.

Kostnaderna för elevens skolförlagda utbildning, dvs. studier av allmänna ämnen och i läroplanen fastställda fackteoretiska inslag bör i princip bäras av samhället vilket vi beaktat i våra kostnadsberäkningar.

Under dessa förutsättningar anser vi att studieformen i sin helhet bör jämföras med annan gymnasial yrkesutbildning och därmed bedrivs enligt samma regler. Det innebär att ungdomarna i gymnasial lärlingsutbildning bör betraktas som elever, varför studiestöd bör utgå. Arbetsplatser som tar emot eleverna under de arbetsplatsförlagda utbildningsdelarna erhåller inte statsbidrag. De erhåller i stället bidrag enligt de principer som gäller för grundmodellens arbetsplatsförlagda utbildning (se avsnitt 6.3).

Ovan skisserade förslag bör för de lågfrekventa yrkesutbildningarna medföra en avsevärt förbättrad utbildningssituation. Förslaget innebär troligtvis att flera arbetsgivare får en lägre nettokostnad för den gymnasiala lärlingsutbildningen samtidigt som en större rättvisa uppnås mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser.

Gymnasial lärlingsutbildning som bedrivs på detta sätt bör jämföras med andra gymnasiala studier också vad gäller behörighet till fortsatta studier i högskola och till alternativkurser och påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan.

Under det tredje utbildningsåret skall den gymnasiala lärlingsutbildningen bedrivs enligt de villkor som gäller för grundmodellens avslutande utbildningsår.

6.3 .Fördelning av ansvar mellan skola och arbetsplats

6.3.1 Inledning

Vår grundsyn är att skola och arbetsliv har ett gemensamt ansvar för den yrkesinriktade utbildningen. Staten skall ha det övergripande ansvaret för att alla elever får en god yrkesutbildning. Det är därför staten som bör fastställa tim- och kursplaner och ange mål och inriktning. Staten och skolhuvudmännen måste också påta sig ett stort ansvar för en omfattande fortbildning av lärarkåren och en utbildning av de instruktörer som ute i arbetslivet leder elevernas utbildning. Stat och kommun skall svara för tillsyn och ledning av all gymnasial utbildning, vare sig den sker i skola eller på arbetsplats.

Arbetslivets ansvar är bl.a. att medverka i arbetet med utbildningarnas innehåll och dimensioneringen av studievägarna samt tillse att tillräckligt antal arbetsplatser för eleverna finns. På dessa arbetsplatser skall bedrivas en rationell och ändamålsenlig utbildning enligt kursplanerna med hjälp av instruktörer som har erforderlig instruktörsutbildning.

På både skolans och arbetsplatsens anställda ställs kraven på nära samarbete. Elevernas studieprogram på arbetsplatsen skall läggas upp i samråd mellan skolans lärare i framför allt arbetsteknik och arbetsplatsernas instruktörer.

Instruktören skall ta del av elevernas tidigare genomförda studieprogram och tillsammans med läraren i skolan följa elevernas utbildning på arbetsplatsen. Läraren, som undervisar i det karaktärsämne som berörs av den arbetsplatsförlagda utbildningen, skall inom ramen för den tid som arbetsplatsperioden omfattar

- planera samverkan med arbetsplatsen
- utöva tillsyn över den arbetsplatsförlagda utbildningen
- samarbeta med instruktören om anpassning av den enskilde elevens studieprogram
- inhämta underlag för betygsättningen
- fortlöpande stödja instruktören i pedagogiska frågor
- kontinuerligt informera instruktören om förändringar i kursplaner och bestämmelser m. m.
- medverka vid utbildning och fortbildning av instruktörer.

Som framgår av denna beskrivning kräver en effektiv yrkesutbildning att yrkeslärarna har ingående kunskaper om det moderna arbetslivet. Det fordras en mycket omfattande och obligatorisk fortbildning. Vi har också beaktat detta i konstruktionen av våra förslag. För det fortbildningssystem vi föreslår redogör vi närmare i kap. 11.

Fördelningen av ansvar har naturligtvis också en finansiell sida.

Vi övergår nu till att redovisa våra förslag om kostnadsansvar och finansiering.

6.3.2 Kostnadsansvar och finansiering

6.3.2.1 Nuvarande statsbidrag

För delar av den nuvarande arbetsplatsförlagda utbildningen i gymnasieskolan utgår statsbidrag, budgetåret 1985/86 med totalt 206 milj. kr.

Detta statsbidrag är fördelat på:

inbyggd utbildning industri	86 Mkr
inbyggd utbildning handel	53 Mkr
gymnasial lärlingsutbildning	67 Mkr
	<hr/>
	206 Mkr

Inbyggd utbildning inom komvux bekostas genom omfördelning av medel, som annars skulle ha använts till undervisningstimmar i vanlig undervisning. Det är ännu oklart i vilken omfattning sådana omfördelningar görs, eftersom möjligheten infördes först under våren 1985. Något belopp kan därför ännu inte anges.

För tidigare nämnda ca 234.000 elevveckor lokalt arrangerad praktik utgår inte statsbidrag och ej heller för den omfattande inbyggda utbildning som förekommer i huvudsak inom kommuner och landsting för linjerna vård och social service.

Kostnaden för den färdigutbildning eller färdighetsträning som följer på den nuvarande grundutbildningen i gymnasieskolan eller komvux faller helt på de företag eller branscher i vilken eleverna erhåller anställning.

Dessa kostnader varierar i hög grad mellan olika branscher och yrkesområden och troligen också mellan olika företag i en och samma bransch.

6.3.2.2 Den framtida kostnadsfördelningen

Våra tidigare redovisade förslag om en totalt större andel arbetsplatsförlagd undervisning har som utgångspunkt att yrkesutbildningen skall vara ett gemensamt ansvar för samhälle och arbetsliv.

Vi föreslår att samhället får bära kostnaderna för den skolförlagda delen av utbildningen inklusive det tidigare redovisade tillsynsansvaret. Arbetslivet får å andra sidan bära kostnaden för den arbetsplatsförlagda delen. Syftet med vårt förslag är att åstadkomma en kvalitetshöjning av yrkesutbildningens såväl skol- som arbetsplatsförlagda delar. Detta medför en förändrad kostnadsbild för både samhälle och arbetsliv. På grund av det statsfinansiella läget måste kvalitetshöjningen för samhällets del uppnås genom omdisponering av befintliga medel. När arbetslivet i fortsättningen bär kostnaden för den arbetsplatsförlagda utbildningen, kan nu utgående statsbidrag för inbyggd utbildning m.m. användas till kvalitetsförhöjande åtgärder inom den skolförlagda delen. Detta kommer givetvis också indirekt arbetslivet till godo.

Av våra förslag i det följande framgår att dessa åtgärder främst gäller utökade inslag av allmänna ämnen, utrymme för fördjupningsstudier

och projektarbeten, fortbildning, instruktörsutbildning, läromedel och ökad skolförläggning av teoriintensiva utbildningar.

Vi kan konstatera att samhället genom utbyggnad av högre specialkurser och särskilda yrkesinriktade kurser i komvux i realiteten kommit att bära en allt större del av färdigutbildningskostnaderna. Kostnadsfördelningen har förskjutits till samhällets nackdel.

Den av YB förordade kostnadsfördelningsprincipen att samhället skulle bära kostnaden för grundutbildningen och företagen för färdigutbildningen tillämpas alltså inte längre. Det är enligt vår uppfattning mera naturligt att samhället bekostar de skolförlagda och arbetslivet de arbetsplatsförlagda delarna av en gemensam utbildningsgång. Därigenom upphör statsbidraget till viss inbyggd utbildning. Dessa bidrag kan, insatta på andra områden, ge stora positiva effekter för utbildningsresultatet.

Uteblivna statsbidrag jämte kravet på högre kvalitet och utökad arbetsplatsförlagd utbildning leder till ökade kostnader för arbetslivet. Detta förutsätter i sin tur en kostnadsfördelning mellan utbildande och icke utbildande företag. Detta beror på att kostnaderna inte alltid är investeringar som kan avskrivas under längre tid eftersom elever efter utbildningen kan gå till andra företag.

Vi vill i detta sammanhang framhålla två väsentliga förhållanden.

Att arbetslivet enligt våra förslag skall svara för den arbetsplatsförlagda delen både under de två första åren och ett följande tredje år betyder inte att kostnaderna för detta i sin helhet eller ens i huvuddelen är en ny kostnad. Dels bedrivs redan nu en omfattande arbetsplatsförlagd utbildning utan statsbidrag, dels har arbetsgivarna betydande kostnader för inskolning av nyanställd personal. Uppläggningskostnaderna för det tredje året gör att dessa kostnader till en stor del bortfaller och arbetskraftens produktivitet ökar i förhållande till lönekostnaderna. Man får alltså inte förväxla bruttokostnaderna med tillkommande nettokostnader.

Vidare är det väsentligt — vilket under senare år med kraft framhållits av arbetslivets representanter — att utbildning ses som en av arbetsplatsernas viktigaste investeringar. Utbildningskostnader borde därför ej enbart betraktas som driftkostnader.

Hur pass stora bruttokostnaderna blir beror på vilken kvalitetsambition vi har. Man kan också uttrycka det så att det beror på vilken investering i utbildning vi anser motiverad för att höja effektiviteten. Som vi framhållit tidigare, och som framför allt företagen har framhållit, bör insatserna vara betydande.

Vi har gjort olika beräkningar av hur stora bruttokostnaderna skulle bli om ambitionen i fråga om instruktörernas handledning under den arbetsplatsförlagda utbildningen vore densamma som motsvaras av nuvarande statsbidrag till inbyggd utbildning och lärlingsutbildning. Vi har så sökt jämföra denna totalkostnad med nuvarande kostnader för inskolning av den som anställs direkt efter en gymnasial yrkesutbildning. En jämförelse försvåras av att få företag särredovisar dessa kostnader. Men i de fall där vi kunnat få fram underlag tyder detta på att inskolningskostnaderna är betydande och de tillkommande nettokostnaderna således begränsade.

Hur bör kostnaderna fördelas mellan olika arbetsplatser?

Vi har utgått från som realistiskt att vissa arbetsplatser på grund av sitt läge, sin tillgång på kvalificerad personal, sitt intresse, sin tillgång på lämplig utrustning, sin tradition etc. i betydligt större utsträckning än andra kommer att engagera sig i utbildning. De kommer sannolikt att ställa utbildningsplatser till förfogande i högre grad än vad som motsvarar deras eget rekryteringsbehov. Andra arbetsplatser kommer helt eller huvudsakligen att dra nytta av en väl utbildad arbetskraft.

En kostnadsfördelning måste därför kunna ske mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser på samma sätt som de interkommunala ersättningarna i dag utgör en kostnadsfördelning mellan utbildande och icke utbildande kommuner.

6.3.3 Utjämning av kostnader

Kostnadsfördelningen mellan utbildande och icke utbildande arbetsplatser kan administrativt enklast ske genom ett bidrag per anställd för utjämning av kostnader. Bidraget förutsätts helt återgå till företagen som ersättning för utbildningsinsatser. Bidraget bör vara enhetligt och inte differentieras på olika branscher.

Administrationn sker lättast genom att bidraget konstrueras som en viss procentandel av lönesumman. Bidraget avser att leda till omfördelning i rättvisesyn i inom arbetslivet. Det innebär självfallet att ytterligare en del av samhällets resurser binds upp för investeringar i utbildning.

Att personalintensiv verksamhet får bidra med en större andel är helt i sin ordning eftersom man rekryterar fler färdigutbildade elever än företag och myndigheter med kapitalintensiv verksamhet.

Eftersom det handlar om en fördelning av kostnader mellan arbetsplatser bör bidragets storlek kunna föreslås av ett organ för arbetsmarknadens parter på samma sätt som kommunförbundet föreslår storleken på de interkommunala ersättningarna. Det organ som här avses skall självklart utgå från utbildningens behov av kvalitativt bra platser. Beslut bör sedan fattas av regeringen.

En arbetsplatsförlagd utbildning enligt skisserad modell förutsätter ett brett engagemang inom hela arbetslivet. Både privata, statliga och kommunala utbildningsplatser måste således tas i anspråk för att erforderlig volym på verksamheten skall uppnås.

Det organ som vi föreslår inrättas bör innehålla företrädare för SAF, LO, TCO, SACO/SR, Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Arbetsgivarverket och Kooperationen.

Bidraget till kostnadsutjämning bör avse hela arbetslivet och således även gälla för staten, kommunerna och landstingen i egenskap av arbetsgivare.

6.3.4 Företagens ersättning

Ersättningen till utbildningsföretagen samt maximala antalet ersättningsberättigade utbildningsveckor utöver det föreslagna intervallet 10–20% under de två första åren bör också föreslås av det nyinrättade

organet för varje studieväg eller grupp av studievägar. Det kan således utgå olika ersättning per elevvecka beroende på vilken studieväg eleven tillhör.

Administrationen kan göras mycket enkel genom att varje skolstyrelse/utbildningsnämnd rekvirerar medel från det konto på vilket bidraget finns insatt. En modell är att skolstyrelsen kan rekvirera en summa per elev baserad på studievägens ersättningsbelopp och antalet elevveckor. Dessa medel skall sedan oinskränkt tillfalla utbildningsföretagen, som inte behöver göra någon rekvisition. Samhället bär alltså hela kostnaden för att administrera penningflödet inom det föreslagna systemet.

Vi har under utredningsarbetet också övervägt flera alternativ till ett bidrag för kostnadsutjämning. Det enklaste alternativet vore givetvis att företagen genomförde sin del av det samlade utbildningsprogrammet utan ersättning. Så sker redan i dag som vi tidigare redovisat för viss del av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Vi anser emellertid inte att detta är realistiskt i en större skala och för ett helt utbildningssystem som skall fungera också i konjunkturnedgångar då flera arbetsplatser inte själva har något akut rekryteringsbehov.

Som ett annat alternativ har under arbetets gång föreslagits att utbildande företag skall få dra av ett visst belopp per elev och vecka från företagets samlade arbetsgivareavgifter. Ett sådant förfaringssätt innebär en ökad kostnad för statsverket genom bortfallna inkomster.

Om staten i sin tur skall kompensera sig för denna ökade kostnad leder detta fram till någon form av avgift för arbetslivet. En sådan avgift ger ingen direkt koppling till de egentliga utbildningskostnaderna.

6.4 Kursplanernas utformning

6.4.1 Inledning

De nuvarande kursplanerna för de yrkesinriktade linjerna är baserade på att kompletterande utbildning sker i arbetslivet efter den grundläggande utbildningen i skolan.

Den kompletterande yrkesutbildningen i arbetslivet är som tidigare nämnts i vissa branscher reglerad i utbildningsavtal, men är i andra branscher eller yrkesområden inte alls fastställd vare sig till längd eller innehåll.

Enligt vår grundmodell skall även det tredje året ingå i och omfattas av kursplanerna. Detta förutsätter att kursplanerna är kompetensrelaterade så att övergången mellan skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning kan anpassas till såväl elevernas förutsättningar som arbetslivets möjligheter att bedriva yrkesutbildning. Vi föreslår därför modulindelade kursplaner.

Båda dessa förslag, om modulindelning och kompetensrelatering, utgör viktiga strukturer i våra förslag. Vi redogör utförligt för dem i det följande avsnittet.

Kursplanerna för de yrkesinriktade studievägarna i gymnasieskolan och motsvarande utbildning i komvux är med nu gällande beslutsord-

ning omständliga att revidera. Detta medför att förändringar i arbetslivet har svårt att snabbt få genomslag i dessa kursplaner.

Innehållet i den yrkesinriktade delen av utbildningen är i hög grad beroende av kvalifikationskraven i den bransch eller det yrkesområde som studievägen avser att utbilda mot.

I läroplansarbetet måste därför ingå representanter för skolhuvudmännen och för de centrala yrkesnämnderna eller motsvarande. Kursplanen skall ha en sådan konstruktion att avgränsade delar kan revideras separat och successivt. Detta möjliggörs genom det föreslagna modulsystemet.

Vår avsikt är att undervisningen i en eller flera av de moduler som ingår i kommande kursplaner skall förläggas till arbetsplatsen i stället för till skolan. Det är också viktigt att ta ställning till var detta skall beslutas.

För centrala beslut, av exempelvis SÖ efter samråd med resp. yrkesnämnd, talar att man når en viss likformighet över landet och därmed har lättare att leva upp till kravet på en likvärdig utbildningsstandard. De centrala instanserna besitter ett stort översiktligt bransch-kunskande som bör komma till uttryck i arbetet. För lokala beslut talar den lokala kändedomen om behov och förutsättningar i det omgivande närsamhället som är viktiga för att man skall nå resultat med utbildningen. Yrkesråden kan här spela en viktig roll i ett nära samarbete med rektor och skolstyrelse.

Den ena ytterligheten representeras av ett förhållande som innebär att man centralt fastställer exakt vilka moduler som får arbetsplatsförläggas, den andra av en total lokal frihet att bestämma vilka moduler som bör förläggas till arbetsplats.

En mellanform skulle kunna vara att man centralt fastslår vilka moduler som får förläggas utanför skolan och att man sedan lokalt väljer bland dessa. Alternativt kan man indela modulerna i tre grupper — en grupp som måste vara skolförlagd, en grupp som skall arbetsplatsförläggas och en mellangrupp som antingen kan förläggas till arbetsplats eller vara skolförlagd. För samtliga alternativ gäller att arbetslivet bör ha ett starkt inflytande via sina centrala och lokala organisationer.

Efter att ha vägt de olika alternativen mot varandra föreslår vi att SÖ efter samråd med representanter för skolhuvudmän resp. yrkesnämnd eller motsvarande för varje utbildning fastställer vilka moduler som får arbetsplatsförläggas. Det är sedan skolstyrelsen resp. utbildningsnämnden som väljer vilka moduler som förläggs till arbetslivet för resp. studieväg så att minst 10% av den totala utbildningstiden är arbetsplatsförlagd. Skolstyrelsen bör kunna ta beslutet först sedan rektors och resp. yrkesråds yttrande inhämtats.

6.4.2 Modulindelade kursplaner

6.4.2.1 *Beteckningen modul*

Modul används som utbildningsenhet inom AMU och avser där en målbestämd del av en kurs eller ett utbildningsavsnitt.

Ett enhetligt system för modulindelning i alla tre utbildningsformerna — gymnasieskola, komvux och AMU — ger möjlighet till övergång mellan dem och medverkar till att de gemensamma resurserna kan utnyttjas effektivt. I ett sådant system kan den redan nu delvis inarbetade beteckningen *utbildningsmodul* användas, men måste i samtliga utbildningsformer ges samma innebörd.

6.4.2.2 De tre nuvarande modul- och delmomentssystemen

Det råder i dag stora likheter mellan de yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan, AMU och komvux. Det kan enkelt uttryckas med ett exempel. Om en elev skall lära sig att svarva en axeltapp måste slutresultatet bli en axeltapp oavsett om utbildningen sker i gymnasieskolan, AMU eller komvux. Det som kan skilja sig i de olika utbildningsformerna är metoderna, utbildningstiden och graden av färdighetsträning som ingår i utbildningen.

Inom AMU har man valt ett modulsystem som är kompetensbaserat, dvs. bygger på ett visst klart målpreciserat utbildningsavsnitt. AMU anger följande skäl varför läroplanerna modulindelas:

- För att bättre kunna tillvarata deltagarnas tidigare kunskaper.
- För att lättare kunna tillgodose olika företags utbildningsbehov.
- För att bättre kunna utnyttja AMU-resurser.
- För att läraren lättare skall kunna följa upp deltagaren under utbildningen.
- För att underlätta framtida läroplansrevidering.
- För att deltagarna lättare skall kunna överblicka sin utbildningssituation.

Dessa skäl är giltiga även för gymnasieskolan och komvux.

I gymnasieskolan innehåller läroplanssupplementen delmoment som också är kompetensbaserade. Det innebär att delmomentet beskriver vad eleven skall inhämta genom undervisningen.

Allmänt kan sägas att AMU:s moduler har en något högre preciseringsgrad än gymnasieskolans delmoment. Skillnaderna mellan AMU:s moduler och gymnasieskolans delmoment är dock inte större än att de bör kunna överbryggas. Det stationssystem som tillämpas inom linjerna i gymnasieskolan och i det s.k. modulsystemet i komvux kan bidra till att underlätta en övergång till modulkursplaner genom att stationer och tillhörande arbetsinstruktioner kan ge underlag för motsvarande moduler.

Inom komvux har framtagits ett s.k. modulsystem som grundar sig på en uppdelning av gymnasieskolans delmoment. Uppdelningen får göras när lokal- och utrustningssituationen kräver det, dvs. i yrkesämnen där gymnasieskolan tillämpar stationssystem. I modulsystemet delas samtliga delmoment i ämnet upp i fyra delar (moduler) som till timtalet är ungefär lika stora, dock minst 15 lektioner.

Utbildningsinnehållet är således detsamma som i gymnasieskolan, men det är uppdelat i mindre enheter som är bestämda till tid. Genom kombination av moduler kan modulkurser skapas. Modulkurserna skall

omfatta minst 90 lektioner. Alla modulkurser i ett ämne ger tillsammans kompetens motsvarande alla delmomenten i ämnet.

Denna uppläggning av studierna, som alltså är framtagen främst av utrustningsmässiga skäl, behövs för att skapa förutsättningar för att kunna bilda undervisningsgrupper i komvux som kan använda gymnasieskolans lokaler och utrustning. Systemet ökar dessutom den flexibilitet som är nödvändig i vuxenutbildning.

Av ovanstående exempel på jämförelse mellan gymnasieskolans delmoment och AMU:s moduler framgår att så stora likheter råder mellan dessa två system att en samordning är möjlig.

Även komvux använder delmomenten och kan i det avseendet samordnas med de andra två. Problemet är i första hand en beteckningsfråga där komvux beteckning "modul" har helt annan innebörd än AMU:s "modul". Med en annan beteckning för det som nu kallas modul i komvux kan dess planeringssystem bibehållas.

Gymnasieskolan

Syfte och innehåll

Svarvning

Eleven skall genom sina studier:

- få kunskap om generella arbetsmetoder och de grundläggande principerna för svarvning
- få kunskap om maskiner, verktyg, tillbehör, skärdata och kvalitetskrav
- få grundläggande färdighet i svarvning
- få grundläggande träning i beredning och planering för svarvningsarbeten
- få lära sig att tillämpa de säkerhetsföreskrifter som gäller vid svarvning.

AMU

Grundläggande svarvning

Efter genomgången modul skall deltagaren:

- kunna rätt terminologi
- ha kännedom om aktuella verktyg, maskiner och tillbehör
- ha kännedom om produktionsteknik och arbetsplanering
- vara medveten om sambandet mellan teori och praktik och kunna tillämpa de teoretiska kunskaperna praktiskt
- kunna avläsa monogram och tabeller
- kunna ställa in varvtal och matningar
- kunna välja rätt skärverktyg för olika arbetsmoment
- kunna välja, använda och avläsa rätt mätverktyg för aktuella arbetsoperationer
- kunna utföra de mest förekommande uppspänningar och svarvoperationer
- kunna använda, vårda och underhålla aktuella verktyg, maskiner och tillbehör.

6.4.2.3 Ett gemensamt modulsystem

En enhetlig strukturering av den yrkesinriktade utbildningen är viktig av följande skäl:

- Det ökade behovet av återkommande utbildning vilket ställer stora krav på samverkan mellan olika skolformer.
- De stora kostnaderna för utrustningen till de yrkesinriktade studievägarna och de i många fall korta avskrivningstiderna på grund av omställning till ny teknik. Detta kräver hög utnyttjandegrad.
- De ständiga förändringarna i kvalifikationskrav i arbetslivet vilket skapar behov av snabba förändringar i delar av kursplanerna.

- Ändrade kompetenskrav i arbetslivet kan medföra att utbildningsmoment från en studieväg behöver tillföras en annan studieväg.

Om dessa behov och krav skall kunna tillgodoses måste alla tillgängliga resurser utnyttjas effektivt. Förutsättningen för detta är att undervisningen i olika utbildningsformer har ett enhetligt kursplanesystem. Ett gemensamt modulsystem i olika utbildningsformer och förutbildningen i arbetslivet kan skapa dessa förutsättningar.

6.4.2.4 Samverkan mellan olika utbildningsformer

I ett utbildningssystem med återkommande utbildning och där olika utbildningsformer måste samsas om gemensamma resurser är det nödvändigt att olika utbildningar på ett enkelt sätt kan jämföras med varandra.

Vid övergång från en utbildningsform till en annan måste det av betygsdokumenten klart framgå vilka utbildningsmoment eleverna inhämtat i tidigare utbildningsformer.

Modulerna i de olika utbildningsformerna måste därför ha samma utbildningsinnehåll. Om gemensamma moduler införs kan en inhämtad utbildning i gymnasieskolan få tillgodoräknas vid fortsatt eller återkommande utbildning i komvux eller AMU. Det underlättar också att vakanta elevplatser i en utbildningsform kan utnyttjas av en annan. Ett gemensamt modulsystem förutsätter att ett gemensamt redovisningssystem över fullföljda moduler (arbetskort) tillämpas av samtliga utbildningsformer. Kraven på måluppfyllelse för varje enskild modul måste självfallet vara lika i samtliga utbildningsformer, men kombinationerna av moduler och de därmed åstadkomna kurserna kan variera och ha olika syfte eller målsättning. I gymnasieskolan skall dessa kombinationer ha en tillräckligt bred bas för att ge en fullständig yrkesutbildning, medan kompletterande utbildningar i komvux och AMU kan vara mer specialiserade.

6.4.2.5 Veckotimmar — undervisningstimmar

I gymnasieskolan är undervisningstiden baserad på veckotimmar, vilket innebär att den reella undervisningstiden är beroende av i vilken mån helgdagar, lov, studiedagar, friluftsdagar och andra tillfälliga aktiviteter råkar infalla på de schemalagda tiderna för ämnet. I komvux och AMU är undervisningstiden baserad på undervisningstimmar, dvs. för en kurs är avsatt ett antal lektioner som skall fullföljas oberoende av skrivdagar, koncentrationsdagar, studiedagar, friluftsdagar m.m. Komvux har kortare lärarledd studietid än gymnasieskolans bruttoundervisningstid. Trots detta förekommer det att elever i gymnasieskolan i enskilda ämnen kan få färre antal lektioner än vuxnelevorna på grund av det lektionsbortfall som orsakas av helgdagar m.m. enligt ovan. Med ett samordnat modulsystem får eleverna samma utbildningsdelar men kombinationerna, timplanen och antalet moduler som ingår i en kurs varierar för de olika utbildningsformerna. Kurstiderna bestäms således av summan av

modulernas riktider. Dessa riktider bör i resp. utbildningsform anges i ett bestämt antal undervisningstimmar för varje modul även beträffande gymnasieskolan, dvs. i nettoundervisningstid. Elevernas arbetstid i gymnasieskolan är nu angiven i veckotimmar (bruttotid). För att tillförsäkra gymnasieskolans elever timplanens hela undervisningstid bör även deras arbetstid i framtiden redovisas i undervisningstimmar.

Vi föreslår således att gymnasieskolans timplaner skall omarbetas så att de i framtiden anger undervisningstimmar i stället för veckotimmar. Vi får då samma slags system i gymnasieskolan som i komvux och AMU. Karaktärsämnet/-ämnena får därmed en fastställd nettotid i likhet med det system som tillämpas i komvux där varje ämne har ett bestämt antal undervisningstimmar som skall fullgöras.

Lärarnas undervisningsskyldighet är i nuvarande avtal både i komvux och gymnasieskolan baserad på ett antal veckotimmar. I komvux sker en omräkning av antalet veckotimmar till undervisningstimmar med faktorn 36 motsvarande antalet effektiva skolveckor under läsåret. Eleverna tillförsäkras därmed denna undervisningstid. Motsvarande system bör kunna tillämpas även i gymnasieskolan (inom veckoarbetstidens och läsårets ram).

6.4.2.6 Samverkan med arbetslivet

Även i samarbetet mellan skola och arbetsliv måste klarhet råda om vad en utbildning givit för kompetens. Inte minst i ett utbyggt system med arbetsplatsförlagd utbildning krävs att skolan kan delge vad eleven inhämtat i skolan samt vilka moduler och målen för dem som eleven skall inhämta i arbetslivet. De moduler som arbetsplatsförläggs kan innehålla för eleven helt nya utbildningsmoment, färdighetsträning och uppgifter som är specifika för arbetsplatsen.

Efter avslutad utbildning är det av stor vikt för arbetsgivaren att få vetskap om vilka moduler som eleven fullgjort.

En redovisning av genomgångna och godkända moduler (arbetskortet) bör därför bifogas elevens avgångsbetyg. Denna redovisning skall vara densamma i samtliga tre utbildningsformer.

Uppbyggnad och revidering av modulindelade kursplaner måste ske i samråd med resp. yrkesnämnd eller om yrkesnämnder inte är inrättade med motsvarande representanter för arbetsmarknadens parter. Revidering skall kunna ske successivt och avse enstaka moduler. Vi kommer senare i kap. 13 att redovisa våra förslag om den framtida samverkan mellan utbildningsväsendet och arbetslivet.

6.4.2.7 Betydelsen för eleverna

Den strukturering av kursplanerna som ett modulsystem innebär underlättar för eleverna att få en överblick av studierna samtidigt som varje enskild elev kan notera sina framsteg genom de delmål som varje modul innebär.

För elever med svårigheter av något slag kan ett urval av moduler kombineras till en för eleven lämplig kompetensbredd. Denna kompe-

tens måste anpassas så att den trots att den är "smalare", kan leda till ett förvärvsarbete.

I gymnasieskolan finns i regel lärarkompetens omfattande flera yrkesområden. Genom samverkan (lärarlag) och studier av moduler över gränserna för olika yrkesområden kan eleven inom tillgängliga resurser erbjudas större urval i fråga om utbildningens innehåll.

6.4.2.8 *Modulernas storlek och innehåll*

De yrkesinriktade linjernas olika karaktär och varierande innehåll av praktisk och teoretisk utbildning ställer olika krav på modulernas konstruktion. Den typ av moduler som kan tillämpas på verkstadsteknisk linje med som exemplet visar arbetsmoment och kringkunskaper för en speciell verktygsmaskin är kanske inte alls möjlig inom vårdlinjen. Modulernas storlek och innehåll måste därför utformas med utgångspunkt från den enskilda studievägens särart och behov. I detta arbete krävs medverkan av yrkeskunniga personer från resp. branscher (yrkesnämnder). En modul skall dock alltid utgöra ett pedagogiskt väl avgränsat avsnitt som motsvaras av ett behov inom arbetslivet. I bilaga 3 redogör vi för förslag till modulkonstruktioner.

6.4.2.9 *Investeringsbehov*

Förändringen till ett modulsystem bör i sig inte medföra några krav på investeringar. Snarare bör det kunna medföra ett bättre utnyttjande av tillgängliga utrustningar och lokaler.

Samordning över linjegränserna kan också medföra att utrustningar inte behöver dubbleras i samma utsträckning som nu. Nyttjandegraden kan förbättras.

6.4.2.10 *Fortsatt inriktning och förslag*

Med den avgörande betydelse som ett enhetligt kursplanesystem har för framtida samverkan mellan olika utbildningsformer och arbetslivet är det av stor vikt att en samordning av kursplanernas uppbyggnad sker.

Kursplanerna bör därför snarast revideras för de yrkesinriktade utbildningarna så att ett modulsystem skapas. Detta bör innebära en samordning mellan AMU:s modulsystem och gymnasieskolans och komvux delmoment. Komvux planeringssystem med tidsmoduler kan bibehållas med ny beteckning för det som nu kallas modul. I samband med att modulindelade kursplaner införs föreslås övergång till nettotidsberäkning även i gymnasieskolan inom veckoarbetstidens och läsårets nuvarande ramar. Vi återkommer till detta i kap. 9.

6.5 Kompetenskrav och längd på de gymnasiala yrkesutbildningarna

6.5.1 Gymnasieskolans kompetensnivå

Någon generell kompetensnivå finns inte fastställd för gymnasieskolan vare sig för teoretiska eller yrkesinriktade studievägar. En sådan kan inte heller fastställas annat än i så allmänna termer att den inte blir vägledande. För varje enskild studieväg kan konkretionen dock öka i förhållande till vad som nu gäller.

För de yrkesinriktade studievägarna ger läroplanssupplementen idag upplysningar om syftet med utbildningen och kommentarer till innehållet i delmomenten.

Kompetens för yrkesverksamhet inhämtas dels genom teoretiska studier, dels genom praktiska färdighetsövningar. I de yrkestekniska linjerna är det yrkestekniska ämnet (ex. bygg- och anläggningsteknik, el-tele-teknik) dominerande och indelat i arbetsteknik och fackteori. Fackteorin innehåller de teoretiska avsnitt som yrket kräver inom ett flertal ämnen (ex. matematik, fysik, ellära och mekanik). På andra yrkesinriktade linjer har studierna fördelats på specifika ämnen karakteristiska för studievägen, t.ex. maskinskrivning, kontorskunskap, socialkunskap och vårdkunskap.

Vissa studievägar kräver omfattande inslag av praktiska inlärningsmoment och färdighetsträning medan andra studievägar behöver stora inslag av teoretiska avsnitt.

Varje studieväg skall ge grundläggande kvalifikationer för inträde i yrket eller arbetslivsfunktionen. Lärarkårens erfarenhet ligger i dag som grund för att bedöma om eleverna uppnått denna kompetens.

Kompetensnivån för varje enskild studieväg kan fastställas som summan av de i lärokursen ingående kompetensrelaterade modulerna. Kursplanen skall omfatta såväl de skolförlagda som de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen. Det är således först efter att ha gått igenom hela utbildningen som eleverna skall ha nått den angivna kompetensnivån. Innehållet skall vara föremål för kontinuerlig revidering. Följsamheten mellan arbetslivets kvalifikationskrav och utbildningens kompetensinnehåll är viktig. Det är därför förenat med stora svårigheter att för enskilda studievägar fastställa en kompetensnivå som kan bli bestående under längre tid.

Vi vill här betona att detta krav på följsamhet inte innebär att vi ser utbildningsplaneringen som underordnad utvecklingen i arbetslivet. I kap. 5 har vi utvecklat hur utbildningen kan och bör fungera som instrument för förändring av arbetslivet. Inte heller anser vi att yrkesutbildningen snävt bör anpassas till aktuella yrkesfunktioner. Den måste tvärtom ha sådan bredd att den ger beredskap för att möta förändringar och kan fungera som bas för fortsatt utbildning.

6.5.2 Yrkesutbildningarnas längd

Frågan om utbildningarnas längd behandlades ingående av YB som konstaterade (YB I 1966:3 s. 145):

”Vilken längd en skolmässig grundläggande yrkesutbildning lämpligen bör ha kan inte generellt bestämmas. Man torde knappast ens kunna bestämma erforderlig längd i det enskilda fallet, utan att det individuella utbildningsmålet är mycket klart specificerat. Givetvis kan man genom noggranna analyser av enskilda fall komma fram till vissa allmänna slutsatser, men sådana analyser skulle säkert utvisa, att det är omöjligt att fixera hur lång en skolmässig grundläggande yrkesutbildning lämpligen bör vara. Detta påstående torde vara särskilt relevant om man tar hänsyn till de avsevärda variationer man har i fråga om elevernas individuella anlag och intressen. Enligt YB:s uppfattning är värdet av den skolmässiga yrkesutbildningen inte uteslutande beroende av hur lång tid utbildningen omfattar. Givetvis måste det finnas rimligt utrymme för att de enskilda eleverna skall få grundläggande insikt om och färdighet i de arbetsmoment, som normalt kan sägas ingå i ett visst yrke. Emellertid är inte enbart inlärningstiden avgörande för resultatet. Inte minst metoderna för inlärningen har betydelse i sammanhanget. YB anser det vara av största vikt, att eleverna i undervisningen på mest rationella sätt meddelas vissa stabila grundkunskaper och viss arbetsrutin samt att de parallellt där med får en god arbetsfostran och en lämpligt utformad orientering om det arbetsliv de möter vid utbildningstidens slut.”

Längre fram under rubriken ”En i princip tvåårig yrkesskola” (s. 146) framhölls följande:

”Självklart kan en enhetlig utbildningstid inte tillämpas för alla yrkesutbildningar. Alltfort måste den huvudsynen gälla, att utbildningstiden skall vara så lång som innehållet påkallar. Det synes emellertid YB möjligt att fastställa en huvudregel för utbildningstiden i den gymnasiala yrkesskolan även om undantagen blir många. Mot bakgrunden av YB:s överväganden och med beaktande av vad som framkommit genom arbetsgruppernas överläggningar har YB funnit, att den nya gymnasiala yrkesskolan bör vara i princip 2-årig.”

Yrkesutbildningens längd kan diskuteras utifrån flera förhållanden. Om utbildningen inriktades på ett mycket smalt kompetensområde skulle många utbildningar kunna vara korta. Gymnasieskolans studievägar bör emellertid ha en bred inriktning och utöver direkta yrkeskunskaper också ge alla elever en god allmänorientering. Längden blir också beroende av hur långt i specialisering man vill driva den grundläggande ungdomsutbildningen.

Utbildningens längd bör också avgöras av den enskilde elevens studieförutsättningar. Har vi svårt att lära oss en sak är det normala att vi använder längre tid för det. Om tiden vi får använda är begränsad, kommer olika elever att ha nått olika kompetens vid den angivna tidpunkten. Då detta formuleras i betyg blir betygsättningen relativ. Om vi däremot vill att alla skall nå godtagbar kompetens måste i stället tiden variera.

Vi delar i allt väsentligt YB:s bedömningar. Det av YB i vissa fall förutsatta färdigutbildningsåret bör emellertid enligt vår mening ingå i en treårig kursplan. Som alternativ till en i huvudsak arbetsplatsförlagd

utbildning under åk 3 bör möjligheterna att inom ramen för yrkesutbildningstiden specialisera sina yrkeskunskaper eller komplettera sina teoretiska kunskaper öka. Därigenom underlättas vidare studier i gymnasieskolan eller på högskolenivå.

För *en* studieväg gör vi emellertid ett undantag från vår huvudlinje och föreslår en förlängning till tre i huvudsak skolförlagda år. Det gäller vissa teoriintensiva grenar av el-teleutbildningen. Framtiden får utvisa om det samma blir nödvändigt också för andra utbildningar.

Vi har i den grundmodell och de varianter vi tidigare redovisat räknat med en studietid i gymnasieskolan som i allmänhet är tre år men i vissa fall kan vara två år. Kortare studietid bör inte förekomma som gymnasial yrkesutbildning. Detta innebär att vi föreslår att sådana korta utbildningar på mindre än två år som idag förekommer som direkt grundskoleanknutna studievägar bör utgå ur utbildningsutbudet i gymnasieskolan eller ingå som del av en längre studieväg. Däremot föreslår vi i kap. 8 ett utbyggt system av introduktionsperioder.

6.5.2.1 El-teleteknisk utbildning

Utvecklingen inom det el-teletekniska området har medfört att eleverna på de el-teletekniska studievägarna har svårt att tillgodogöra sig det alltmer ökande lärostoffet inom de givna tidsramarna. De ökade inslagen av elektronik även i starkströmsapplikationer av olika slag ställer ökade krav på de fackteoretiska delarna av utbildningen.

I kap. 3 har vi påpekat att SCB:s diagnostiska yrkesuppgifter för perioden 1976—84 visar att el-teleeleverna har lägre studieresultat trots att deras intagningsbetyg är oförändrat höga vilket tolkas som ett tecken på för stor stoffträngsel. Behovet av kompletterande skolförlagd utbildning belyses också av det stora antalet platser i högre specialkurser som redan nu finns anslutna till linjen. De uppgår i nuläget till ca 30% av antalet intagningsplatser i åk 1. Den stora delen fackteoretiska inslag — ca 50% av yrkesutbildningstiden — innebär att utrymmet för arbetsplatsförlagda delar av arbetstekniken minskar samtidigt som de i huvudsak små elföretagen har svårigheter att tillgodose utbildningskraven.

Vi föreslår därför att grenarna för elektriker (Ei) och styr- och reglermekaniker (Sr) får en treårig i huvudsak skolförlagd utbildning och att till grenarna för telereparatörer (TI) och kontorsmaskinreparatörer (Km) anknyts alternativkurser som i huvudsak motsvarar de påbyggnadsutbildningar som finns för närvarande och omfattar ca 35% av antalet elever i åk 2.

Vi redogör i del 2, kap. 4, närmare för motiven för vårt ställningstagande och de kostnader det medför.

6.5.2.2 Påbyggnadsutbildning/alternativkurser

Påbyggnadsutbildningarnas grundläggande syfte är, enligt prop. 1983/84:116 och riksdagens beslut med anledning härav, att ge dem som genomgått en flerårig gymnasieskolutbildning en fördjupad kompetens och ytterligare specialisering. De bör också kunna utgöra en möjlighet

för de ungdomar som valt en yrkesinriktad utbildning och vill komplettera med studier som kan utgöra en länk över till högskolestudier. Ytterligare en uppgift är att möjliggöra en komplettering som leder ut i arbetslivet för ungdomar som tidigare valt en teoretisk utbildning och vill komplettera med direkt yrkesinriktad utbildning.

Den yrkesfördjupning och yrkesspecialisering som är teoriintensiv lämpar sig mindre väl för att anordnas som arbetsplatsförlagd utbildning och bör därför erbjudas i form av skolförlagda kurser. För ungdomarnas del bör dessa i normalfallet ingå i det tredje året och omfatta hela eller delar av detta. Förutom det fackteoretiska innehållet skall kurserna också rymma de allmänna ämnen som alltid ingår i det tredje året.

Vi föreslår att dessa kurser kallas alternativkurser och ingår i den presentation av studievägar som eleverna får ta del av vid valet till gymnasieskolan. Det ankommer på statsmakterna att besluta om dimensioneringen av antalet alternativkurser.

Kurserna måste planeras med stor hänsyn tagen till utbildningen under de två första åren enligt grundmodellen.

Vissa av de nuvarande högre specialkurserna ställer krav på ålder eller arbetslivserfarenhet för tillträde. Dessa kan, om inträdeskraven bibehålls, inte alltid anordnas inom grundmodellens treårsram och alltså inte användas som alternativkurser.

Det finns även ett uttalat intresse för och arbetsmarknadsbehov av att vuxna inom ramen för ett system av återkommande utbildning skall ha tillgång till även de alternativkurser som vi föreslår skall ingå i åk 3. Enligt vår mening bör de vuxna i mån av plats beredas möjlighet att studera alternativkurserna tillsammans med ungdomarna som studerar dem som en del av år 3. Detta ger klara fördelar när det gäller att skapa undervisningsgrupper. I mån av efterfrågan bör naturligtvis komvux anordna kurserna uteslutande för sina målgrupper. Om så bedöms lämpligt lokalt bör även ungdomarna kunna genomgå kurserna via komvux.

6.5.2.3 Individuella variationer i studietiden

Vi övergår nu till att ta upp frågan om enskilda elevers behov av kompetensanpassning. En allmän regel bör vara att yrkesutbildningen måste ha en sådan omfattning att den kommande verksamheten i arbetslivet inte blir begränsad till enskilda momentarbeten eller medför låsning till ett företag.

Att studieinnehållet anpassas till elevens personliga förutsättningar kan innebära att vissa elever inom studietidens ram får slutföra endast ett begränsat antal moduler som ändå ger underlag för godtagbar kompetens och därmed ett avgångsbetyg efter slutförd lärokurs.

Anpassningen kan också innebära att eleven avgår eller beviljas ledighet från gymnasieskolan med en delkompetens som dokumenteras med "Avgångsbetyg efter ej slutförd lärokurs", kompletterad med förteckning över avklarade moduler.

Det åligger klasskonferensen att vid läsårets slut bedöma om eleven kan följa undervisningen kommande läsår. Omgång av årskursen helt eller delvis bör liksom nu kunna tillämpas för elever som är i behov av

det. För dem reserveras då plats i kommande kurs på samma studieväg. Med modulindelade kursplaner är det troligt att enbart delar av kursinnehållet i karaktärsämnet behöver kompletteras.

Studievägsprincipen innebär en sammanhållen utbildning, där eleverna följer samma kurs- och timplan. Vi föreslår att denna princip bibehålls. Att kursplanerna indelas i moduler innebär alltså på intet sätt att eleverna fritt kan välja mellan alla de moduler en skolenhet erbjuder och själv får komponera ett studieprogram. Anpassningen till elevernas olika förutsättningar och intressen måste i huvudsak ske på annat sätt, som vi närmare utvecklar i kap. 8.

I undantagsfall kan dock enskild elev få möjlighet att komplettera med modul från annan studieväg om detta kan ske inom ramen för befintliga undervisningsgrupper och därmed inte orsaka ökade kostnader. Klasskonferensen bör liksom nu vara den som avgör elevens möjligheter att bedriva dessa studier. Elever som blir klara med samtliga moduler inom årskursen före läsårets slut skall beredas tillfälle att påbörja det följande läsårets moduler. Om alltför många elever i undervisningsgruppen blir färdiga med sina moduler före läsårets slut kan detta vara en signal till att se över modulerna i årskurserna.

6.6 Elevens villkor under utbildningstiden

Förhållanden och villkor på den svenska arbetsmarknaden regleras genom lag och/eller avtal. Inom ramen för den arbetsrättsliga lagstiftningen ger principerna om den fria förhandlingsrätten arbetsmarknadsparterna möjlighet att reglera förhållandet för personer som vistas på arbetsplatserna.

Avtal som reglerar förhållanden för personer under "upplärning" på arbetsplatsen finns idag inom flera branscher. Dessa finns redovisade i vår skrift Ds U 1985:9 Avtal om yrkesutbildningen. Generellt sett reglerar avtalen de avsteg från gängse kollektivavtal och arbetsrättslagstiftning som är tillåtna att göra, under förutsättning att arbetsgivaren uppfyller ett utbildningsåtagande.

Då arbetsplatsförlagd utbildning, enligt våra förslag, blir allmänt förekommande och därmed berör arbetsmarknadens samtliga branscher anser vi att det är önskvärt att förhållandena regleras på ett mer enhetligt sätt än idag.

Våra förslag innebär inte att man med någon för arbetsmarknadens parter bindande juridisk verkan har föreskrivit vilka villkor som skall gälla för eleverna under de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen.

Vi utgår ifrån att den samsyn härpå som redovisas i det följande skall resultera i avtal mellan arbetsmarknadens parter över hela fältet och att dessa kan slutas i god tid före reformens ikraftträdande.

I det följande ger vi uttryck för under vilka förhållanden vi anser att våra förslag angående arbetsplatsförlagd utbildning har de största förutsättningarna att fungera innehållsmässigt och organisatoriskt.

Våra förslag innebär att delar av yrkesutbildningen kommer att vara

arbetsplatsförlagd. Vår grundmodell innebär att minst 10% av åk 1 och 2 och maximalt 60% av åk 3 genomförs på arbetsplatser. All yrkesutbildning som bedrivs på arbetsplatserna ska vara fastställd och specificerad i kursplanerna.

I regel bör därför enligt vår uppfattning ungdomarna betraktas som elever under hela sin utbildningstid. Det bör alltså inte råda något anställningsförhållande mellan eleven och den utbildande arbetsplatsens arbetsgivare, då eleven genomför kursplanestyrd yrkesutbildning förlagd till arbetsplats. Genom att vi valt avtalsvägen framför en tvingande generell reglering bibehålls emellertid möjligheten för parterna att då speciella omständigheter föreligger, utforma lämpliga undantagsbestämmelser.

Elevförhållandet innebär att eleven erhåller studiestöd, kan utnyttja skolans rådgivande och elevvårdande verksamheter samt att eleven också skall delta i de delar av utbildningen som är skolförlagda. Dessa villkor gäller för såväl åk 1, åk 2 som åk 3. För studiestöd i åk 3 beräknar vi 173 milj. kr.

Elevförhållandet innebär också att skolhuvudmannen skall svara för att eleverna har ett med anställda jämförbart försäkringsskydd, då de vistas på arbetsplatserna. Idag råder det stora brister då det gäller försäkringsskydd för elever i arbetsplatsförlagd utbildning. Detta förhållande har arbetsmarknadens yrkesråd påtalat i en skrivelse till regeringen hösten 1985.

Beräkningar har gjorts av Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF) som visar att det kostar ca 5 milj. kr. att ge alla elever ett försäkringsskydd som motsvarar det skydd en anställd har. Beräkningarna bygger på förutsättningarna att alla elever som har arbetslivskontakter (även prao) skulle omfattas av försäkringen. Med ledning av dessa beräkningar föreslår vi att 5 milj. kr. skall avsättas för att ge eleverna ett tillfredsställande försäkringsskydd. Vi har dock inte haft möjligheter att göra egna detaljerade beräkningar av försäkringskostnaderna i anslutning till våra förslag om arbetsplatsförlagd utbildning.

Vår mening om att det skall råda ett elevförhållande under hela utbildningstiden bygger på att *även de arbetsplatsförlagda perioderna skall kännetecknas av att vara just utbildning*. Utbildningsinnehåll skall enligt våra förslag systematiseras i moduler. Vi har vidare föreslagit att särskilda läroplansgrupper, på central nivå, skall fastställa vilka av dessa moduler som kan arbetsplatsförläggas. Det slutgiltiga beslutet om vilka moduler som skall arbetsplatsförläggas fattas på det lokala planet. Beslutet måste fattas med utgångspunkt i vilka kunskaper och färdigheter ortens arbetsplatser kan förmedla. Vår uppfattning är att arbetsmarknadens parter via yrkesråden måste få ett stort inflytande över det lokala valet av arbetsplatsförläggning av olika moduler. Parternas kunskaper om ortens arbetsplatser skall också tas tillvara när det gäller att bedöma vilka företag som är lämpliga för utbildning.

Denna möjlighet att lokalt anpassa vilka kunskaper som skall inhämtas på arbetsplatser resp. i skolmiljö ger enligt vår mening goda förutsättningar för att arbetsplatserna skall kunna genomföra sitt utbildningsuppdrag på ett tillfredsställande sätt.

I våra förslag har vi avsatt inte obetydliga resurser för att både skolhuvudmannen, skolledare, lärare och arbetsmarknadens parter skall kunna hålla kontakt med, följa upp och ha tillsyn över den arbetsplatsförlagda utbildningen. Vi har också slagit fast att det är skolans ansvar att hålla arbetsplatsen underrättad om vad utbildningsåtagandet innebär och vilka mål som gäller för utbildningen. Skolans tillsynsfunktion skall garantera att utbildningen följer gällande kursplan.

Om det visar sig att arbetsplatsen av någon anledning inte har möjlighet att följa kursplanen skall skolledningen svara för att eleven utan dröjsmål flyttas till en miljö där utbildningsmålen kan uppfyllas. I första hand bör då eleven flyttas till en annan arbetsplats, i andra hand bör utbildningen i stället genomföras i skolan. Skolledningen bör också ta initiativ till att eleven flyttas till en annan arbetsplats eller tillbaka till skolan om det visar sig att relationssvårigheter uppkommit på arbetsplatsen.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen skall, som vi tidigare poängterat, kännetecknas av just utbildning. Det innebär att sådana moment inte skall vara tidsmässigt mer omfattande än att hela arbetsplatsperioden helt utnyttjas för nyinläring och färdighetsträning. Dock måste det vi framhöll under avsnitt 6.2.2 ånyo betonas — att "en huvudtanke är att eleverna successivt i allt större utsträckning skall delta i produktiv verksamhet för att vid slutet av utbildningstiden kunna motsvara de krav arbetet ställer". Denna huvudtanke bör styra avgränsningen av elevernas deltagande i produktiv verksamhet — nämligen till de på arbetsplatsen förekommande arbetsuppgifter som omfattas av den/de modul(er) som eleven skall inhämta på arbetsplatsen. Samtidigt styr den omfattningen av den företagsförlagda elevtiden — nämligen tills syftet med de aktuella modulerna uppnåtts.

6.7 Tillsyns- och uppföljningsinsatser

6.7.1 Central och regional nivå

Statens ansvar utövas bl.a. även genom gymnasieinspektörer (s.k. avnämningarrepresentanter) som rekryteras från arbetslivet och under en kortare period av SÖ förordnas som experter för att i samverkan med länskolnämnderna besöka gymnasieskolor och lokala yrkesråd. Denna verksamhet är värdefull när det gäller att skapa kontakter mellan branschföreträdare och skolverksamma på central, regional och lokal nivå. Ett genomförande av de förändringar som vi föreslår beträffande den gymnasiala yrkesutbildningen talar för en kraftig utökning av denna verksamhet. Vi föreslår därför att väsentligt ökade medel för verksamheten med gymnasieinspektörer ställs till SÖ:s förfogande. Vi föreslår för detta ändamål 6 milj. kr.

Om sådana inspektörer har anknytning till grupperna för kontinuerlig läroplansöversyn kan en värdefull återkoppling ske med kontroll av att förändringar i kursplanerna genomförs ute i skolorna.

6.7.2 Lokal nivå

Lokalt har skolstyrelserna ansvar för att utbildningen genomförs enligt gällande läroplan och att lokaler, utrustning etc. uppfyller stipulerade krav. Den direkta kontakten mellan skola och utbildande arbetsplatser sker genom skolledning och lärare.

Vi föreslår att skolan på heltid skall avdela en lärare minst fyra veckor per klass under en tvåårsperiod för samverkan med och tillsyn vid de arbetsplatser som ger utbildning. Denna tid kan komma att utökas i det fall den avsatta tiden för lärarfortbildning om minst fyra veckor — se kap. 11 — inte kan utnyttjas fullt ut under samma tidsperiod. Vi föreslår vidare att en resurs motsvarande ca en veckotimme per 15/16 elever avsätts för att läraren i karaktärsämnen skall kunna utöva tillsyn över den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen i åk 3. För denna insats föreslår vi en resurs motsvarande 19,3 milj. kr. Tillsynen av eleverna på arbetsplatser liksom det förändrade arbetssättet med utbyte av moduler mellan studievägar och olika utbildningsformer ställer ökade krav på den lokala skolledningen. Vi föreslår därför en förstärkning av skolledningsresursen med 17,5 milj. kr. Vi förutsätter att de tillkommande eleverna i åk 3 inräknas när skolans poängtal beräknas och därmed påverkar antalet skolledartjänster.

Arbetsplatsen skall å sin sida avdela någon som instruktör, vars utbildning skall bekostas av samhället.

Utan hinder av tjänstebestämmelser bör den som är lärare i skolan kunna förordnas att fullgöra en del av sin tjänstgöring på arbetsplats där yrkesutbildning är förlagd. Utan hinder av tjänste-, tillsättnings- och behörighetsbestämmelser i skolväsendet bör den som är instruktör på arbetsplats kunna förordnas att upprätthålla viss undervisning i skolan. Detta möjliggör utbytestjänstgöringar.

I detalj redogör vi för dessa förslag i avsnitten om fortbildning. Till sitt förfogande har skolstyrelserna yrkesråden som rådgivande organ där representanter för arbetsgivare och arbetstagare ingår. Dessa råd bör utifrån sin branschkunedom kunna spela en viktig roll i den lokala uppföljningen.

Arbetsmarknadens parter bör genom sina representanter i yrkesråden eller genom annan samverkansform, anpassad till näringslivets struktur och omfattning i kommunen, ha insyn i den arbetsplatsförlagda delen av undervisningen.

6.8 Kommer erforderligt antal utbildningsplatser att finnas?

6.8.1 I arbetslivet totalt

Det skulle kunna hävdas att arbetslivet inte kan ställa upp med tillräckligt antal utbildningsplatser beroende på andra krav på praktik utbildningsväsendet har (exempelvis prao).

Så är emellertid enligt vår bedömning inte förhållandet.

Vi har beräknat konsekvenserna av två alternativ: att arbetsplatsförlagd undervisning omfattar 10% (alt. 1) resp. 20% (alt. 2) under åk 1 och 2. De studievägar som redan i dag har en högre grad av arbetsplatsförläggning behåller den även fortsättningsvis.

Beräkningarna omfattar ett elevunderlag motsvarande de tvååriga yrkesinriktade studievägarna samt de tvååriga ekonomiska och tekniska linjerna i gymnasieskolan och avser läsåret 1983/84 (tabell 6.1). Som underlag för beräkning av antalet elevveckor i arbetslivet har för linjeområdena Dk, Ss och Vd använts de i timplanen angivna tiderna för praktik. För övriga studievägar har en av oss genomförd enkät till samtliga gymnasieenheter i landet (svarsfrekvens 94% Tabell 2.2) tjänat som underlag.

I de båda alternativen för läsåret 1989/90 (tabell 6.2) antas att andelen ungdomar i gymnasieskolan är proportionell mot ungdomskullen på samma sätt som läsåret 1983/84.

Tabell 6.1 Beräknat antal elever och elevveckor i arbetslivet lå 1983/84

Studieväg	Antal elever åk 1+2	Antal elevveckor	Elevveckor (Ung. per åk fördelning åk 1+2)
Ko	13.658	25.630	1,87
Ss	4.960	59.520	12
Vd	21.607	291.604	13,5
Ek	7.463	-	-
Dk	18.875	184.031	9,75 (0+18,5)
Te	1.440	-	-
Du	2.571	368	-
Be	1.175	987	-
Et	10.036	24.394	2,43
Fo	8.646	32.053	3,70
Tr	1.835	4.335	2,36
Ve	15.562	58.304	3,74
Ba -	6.632	86.978	13,11 (0+26,25)
BaVv	1.206	10.871	9 (0+18)
BaMI	1.306	12.259	9,38 (0+18,75)
BaPI	502	2.726	5,43 (0+11)
BaGo	229	2.296	10 (0+20)
LiSh	3.237	19.718	6 (4+ 8)
LiLm, Bk/Ch	621	3.105	5 (4+ 6)
LiLm, Lp	154	2.387	15,5 (4+27)
Pr	1.287	8.679	6,74 (4+ 8,5)
Övr	3.338	48.425	14,5
Jo	2.178	6.511	3
Sb	1.446	2.976	2,05
Td	630	957	1,5
Summa elevveckor		889.204	

Tabell 6.2 Beräknat antal elever och elevveckor i arbetslivet lå 1989/90

Studieväg	Antal elever åk 1+2	Antal elevveckor		Elev- veckor per åk alt.1/alt.2
		alt. 1	alt. 2	
Ko	12.423	49.694	99.389	4/8
Ss	4.505	54.066	54.066	*/*
Vd	19.650	265.279	265.279	*/*
Ek	6.781	27.122	54.244	4/8
Dk	17.152	167.234	167.234	*/*
Te	1.294	5.174	10.349	4/8
Du	2.320	9.279	18.558	4/8
Be	1.069	4.276	8.552	4/8
Et	9.131	36.523	73.046	4/8
Fo	7.866	31.465	62.929	4/8
Tr	1.669	6.678	13.356	4/8
Ve	14.158	56.633	113.266	4/8
Ba	6.033	79.103	79.103	*/*
BaVv	1.097	9.875	9.875	*/*
BaMI	1.188	11.145	11.145	*/*
BaPI	457	2.480	3.656	*/8
BaGo	208	2.080	2.080	*/*
LiSh	2.995	17.670	23.560	*/8
LiLm, Bk/Ch	565	2.825	4.520	*/8
LiLm, Lp	140	2.172	2.172	*/*
Pr	1.171	7.892	9.368	*/8
Övr	3.037	44.035	44.035	*/*
Jo	1.981	7.926	15.852	*/8
Sb	1.316	5.262	10.524	4/8
Td	573	2.292	4.585	4/8
Summa elevveckor		912.570	1.160.743	

* = I samma omfattning som för närvarande, se tabell 6.1

Vidare antas att elevernas fördelning på linjeområden är oförändrad. Slutligen förutsätts samma andel kvarvarande elever i åk 2 från åk 1 vid de båda tillfällena.

Sammanfattningsvis visar beräkningen att arbetsplatsförlagd utbildning enligt alternativ 1 skulle innebära en ökning av antalet elevplatsveckor från 889.204 till 912.570, dvs med ca 2,5% (tabell 6.3). Om i stället alternativ 2 väljs uppgår det beräknade antalet elevplatsveckor till 1.791.245, dvs. en ökning med ca 30% i förhållandet till nuläget.

Om man även tar hänsyn till volymen praoveckor i grundskolan innebär alternativ 1 ingen ökning över huvud taget i jämförelse med nuläget. På grund av minskande ungdomskullar minskar i stället den totala volymen elevveckor i arbetslivet något.

En förläggning i enlighet med alternativ 2 innebär inberäknat även praon en total ökning av antalet elevveckor med ca 15%.

Tabell 6.3 Sammanställning, antal elevveckor i arbetslivet

	1983/84	1989/90 alt. 1	Förändring %
Gymnasieskolan	889.204	912.570	+ 2,5
Grundskolan (PRAO)	663.874	630.502	
Totalt	1.553.078	1.543.072	- 0,7
		1989/90 alt. 2	
Gymnasieskolan	889.204	1.160.743	+30,5
Grundskolan (PRAO)	663.874	630.502	
Totalt	1.553.078	1.791.245	+15

Det bör påpekas att läsåret 1989/90 medför en förhållandevis hög nivå elevveckor i arbetslivet. Ungdomskullarna minskar sedan betydligt under 1990-talet, från ca 110.000 ungdomar per årskull i slutet av 1980-talet till drygt 90.000 under senare delen av 1990-talet (tabell 6.4).

Tabell 6.4 Antal 16-åringar vid årets slut

År	Faktiska tal		Prognos (SCB 1983)		
	Antal	Index*	År	Antal	Index*
1971	108.113	95	1984	113.994	100
1972	108.562	95	1985	108.243	95
1973	107.647	94	1986	109.697	96
1974	105.864	93	1987	113.853	100
1975	105.853	93	1988	112.548	99
1976	103.435	91	1989	110.498	97
1977	105.968	93	1990	111.229	98
1978	108.559	95	1991	104.740	92
1979	114.302	100	1992	99.282	87
1980	123.734	109	1993	96.456	85
1981	123.664	108	1994	93.450	82
1982	123.380	108	1995	96.327	85
1983	121.772	107	1996	97.293	85
			1997	94.286	83
			1998	92.947	82

* 1984 = 100

Konkurrensen med prao-verksamheten och gymnasiepraktiken borde inte bli alltför påtaglig. Prao-verksamheten har annan inriktning med syfte att ge eleverna arbetslivsorientering och inte utbildning på vissa moment. Försöksverksamheten med gymnasiepraktik pågår för närvarande varför vi inte kan uppskatta dess omfattning om den på sikt blir

reguljär. Om en uppenbar konkurrenssituation ändå skulle visa sig föreligga, har frågan en klar utbildningspolitisk innebörd som kräver politisk prioritering.

Även om tillräckligt antal platser således kommer att finnas kan en yrkesutbildning som innebär ett strukturerat samarbete mellan skola och arbetsliv inte byggas upp enbart på förhoppningar att företag och myndigheter utan vidare och i alla konjunkturlägen offererar skolan tillräckliga och goda utbildningsplatser.

Det finns tre sätt att hantera denna fråga.

Samhället kan använda sin lagstiftningsmakt och föreskriva utbildningsskyldighet för arbetsplatser på samma sätt som samhället enligt lag reglerar medbestämmande, arbetsmiljöfrågor etc. En sådan skyldighet skulle t.ex. kunna innebära att arbetsplatsen åläggs att tillhandahålla en utbildningsplats per var tionde anställd för skolans utbildningsbehov.

Utbildningen kan för det andra bygga på långsiktiga kontrakt mellan skola och arbetsplats. Skolan anpassar då volymen på sin grundutbildning (intagning på viss studieväg) till det antal utbildningsplatser man lyckats få kontrakt på.

En tredje väg är att ersättningen till arbetsplatserna för att de tar på sig utbildning är så pass fördelaktig att det blir ett klart egenintresse för dem att offerera skolstyrelsen utbildningsplatser. Otillräckliga offerter är en indikation på att bidraget till utjämning bör höjas och därmed ersättningen för utbildningsinsatser så att det blir attraktivare att bedriva utbildning.

Enligt vår mening är det senare alternativet klart att föredra. Det finns i dag en mycket positiv inställning till att engagera sig i utbildning från arbetsplatsernas sida. Det finns självklart också ett mycket starkt egenintresse att göra så, eftersom en förbättrad yrkesutbildning bedöms som den viktigaste framtidsinvestering som en arbetsplats kan göra för att höja sin egen effektivitet och räntabilitet. Vi utgår därför ifrån att arbetsmarknadens parter noggrant kommer att följa utvecklingen och föreslå sådana insatser att en lagreglering blir obehövlig.

6.8.2 Arbetsplatsförlagd utbildning på mindre orter

Vad vi här behandlar berör endast en kvantitativt liten del av yrkesutbildningen. Men det är givetvis nödvändigt att finna former också för hur man på mindre orter eller orter med ett begränsat näringsliv skall kunna klara de organisatoriska problem som våra förslag kan föranleda.

För att få tid till lärarnas tillsyn och egen fortbildning krävs som vi tidigare framhållit att hela undervisningsgruppen placeras i arbetslivet samtidigt. Detta kan bli komplicerat på vissa mindre orter och i de fall B-form tillämpas. I det följande anges några tänkbara arrangemang som kan bli aktuella.

- Skolan har endast en parallell på den aktuella linjen, exempelvis Ve-linjen. Totalt finns då på skolan inom linjen Ve 1 och Ve 2 med lärarna A och B. Arbetslivet på orten klarar inte att samtidigt ta emot alla eleverna i en av klasserna om kvalitetskravet skall sättas i förgrunden. Problemet kan lösas genom att halva Ve 1 och halva Ve 2

arbetslivsplaceras samtidigt under en period då också lärare A friställs helt. Under perioden utövar lärare A tillsyn och ägnar sig åt egen fortbildning medan lärare B undervisar på skolan i B-form (halva åk 1 och halva åk 2 tillsammans). Nästa period byter lärare och elever från skola till arbetslivet och vice versa.

- Den aktuella gymnasieskolan har kanske B-form redan i normalläget, varför ovanstående metod inte är tillämpbar. I denna situation ställs stora krav på skolledningens planering, eftersom det gäller att i tiden samplanera moment som är gemensamma för flera studievägar. Som exempel kan nämnas att utbildning i svetsning förekommer på såväl Fo- som Ve-linjen. Om detta moment samordnas i tiden för de båda linjerna kan resonemanget i ovan redovisade modell tillämpas även här.
- Om en gymnasieskola inte klarar av arbetsplatsförläggning, bör kontakt tas med länskolnämnden som prövar möjligheterna till bistånd.
- I sista hand kan skolstyrelsen hos länskolnämnden ansöka om dispens från kravet att arbetsplatsförlägga minst 10% av undervisningen. Kopia av dispensansökan skall samtidigt tillställas berörd yrkesnämnd.

Kvalitetskravet kan som tidigare nämnts medföra att en arbetsplats inte klarar av att utbilda eleverna på ett helt moment. I så fall måste två eller flera arbetsplatser gå samman och dela på ansvaret för momentet, vilket i sin tur innebär att eleverna måste byta utbildningsställe under den arbetsplatsförlagda perioden. Kvalitetskravet får dock inte eftersättas. Skolorna skall inte bara inrikta sig på de branschbundna arbetsplatserna. En elev på Ve-linjen kan exempelvis mycket väl ha sin externa utbildning förlagd till verkstads- och underhållsavdelning inom exempelvis livsmedelsindustrin även om företaget tillhör livsmedelsbranschen. Detta förutsätter dock att "utbildningsföretaget" kan ge en kvalitativt god utbildning inom det eller de moment som är arbetsplatsförlagda inom Ve-linjen på den aktuella skolan.

6.9 Sammanfattning

Sammanfattningsvis föreslår vi i detta kapitel att

- yrkesutbildningen i princip blir treårig för majoriteten av eleverna
- vissa utbildningar kan ha kortare utbildningstid än tre år dock minst två år
- andelen arbetsplatsförlagda delar av yrkesutbildningen i åk 1 och 2 skall ligga i intervallet 10–20% av den totala studietiden under dessa årskurser
- den arbetsplatsförlagda delen av åk 3 för flertalet elever uppgår till 60% av undervisningstiden (tre dagar per vecka)
- grenarna Ei och Sr på el-teleteknisk linje får en treårig i huvudsak skolförlagd utbildning.
- gymnasial lärlingsutbildning jämställs med annan gymnasial yrkesutbildning

- kurser motsvarande den nuvarande påbyggnadsutbildningen erbjuds som alternativkurser under det tredje året
- arbetslivet bär kostnaden för den arbetsplatsförlagda delen
- samhället bär kostnaden för den skolförlagda delen av utbildningen inklusive tillsynsansvaret vid arbetsplatsförlagd utbildning
- ett bidrag (från arbetslivet) till den arbetsplatsförlagda utbildningen utgår som ett visst procenttal på lönesumman
- de utbildande företagen/institutionerna erhåller ersättning, från ovannämnda bidrag, med ett belopp per elev baserat på studievägens ersättningsbelopp
- ungdomarna skall betraktas som elever under hela sin studietid. Elevförhållandet innebär att studiestöd utgår
- samhället ansvarar för eleven även under vistelsen på arbetsplatsen och för att eleven har fullgott försäkringsskydd
- de yrkesinriktade kursplanerna revideras så att ett modulsystem skapas
- modulsystemet samordnas mellan gymnasieskolan, komvux och AMU
- gymnasieskolans timplaner omarbetas så att de anger undervisningstimmarna i stället för veckotimmarna.

7 Allmänna ämnen i gymnasieskolan

7.1 Större inslag av allmänna ämnen

När gymnasieskolan infördes år 1971 tillfördes de tvååriga yrkesutbildningarna en större andel allmänna ämnen än vad som tidigare förekom i yrkesskolan.

Med allmänna ämnen avses ämnen som har samma kursplan för samtliga tvååriga studievägar samt arbetslivsorientering och timme till förfogande (Ttf). Vi använder i fortsättningen samma definition. Enligt YB var det de snabba förändringarna i samhälle och arbetsliv som medförde ökade krav på allmän orientering och på kommunikationsfärdigheter hos den enskilde individen. YB menade att den grundläggande yrkesutbildningen inte bara skall förbereda eleverna för direkt utträde i arbetslivet utan också förbereda dem för fortsatt utbildning och eventuell erforderlig omskolning till andra yrkesområden. Med hänvisning till detta fann YB det vara angeläget att i grundutbildningen "inrymma moment som syftar till en vidgad kringsyn och allmän intellektuell träning" (YB I s. 387).

Precis som YB framhåller GU i sina allmänna utgångspunkter den snabba tekniska utvecklingen och den accelererande internationaliseringen. Man betonar också vikten av att elevernas allmänna orientering i samhället blir tillgodosedd eftersom kraven på en gedigen "medborgarkunskap" växer hela tiden.

Under tiden mellan YB:s och GU:s arbete omvandlades Sverige till ett flerkulturellt samhälle med åtföljande krav på skolans undervisning.

Enligt vår mening har YB:s och GU:s argument fortsatt aktualitet. Argumenten har dessutom förstärkts beroende på de framtidsperspektiv ifråga om såväl samhällets som arbetslivets utveckling, vilka nu kan urskiljas och som redovisas i kap. 3.

Ett utökat inslag av allmänna ämnen minskar också risken för att utbildningarna blir återvändsgränder. Enligt våra direktiv skall en utgångspunkt för arbetet vara att utforma den grundläggande gymnasiala utbildningen så "att den kan fylla rollen av en första del i ett system av återkommande utbildning".

Det är sålunda motiverat med ett utökat inslag av allmänna ämnen med tanke på

- samhällsutvecklingen
- utvecklingen i arbetslivet
- återkommande utbildning.

Vi kommer i detta avsnitt i enlighet med direktiven att föreslå "hur allmänna ämnen i ökad grad skall kunna ingå i utbildningarna".

7.2 Förekomsten av allmänna ämnen i gällande timplaner

Sedan Lgy 70 började tillämpas år 1971 har timplanerna för de tvååriga yrkesinriktade linjerna justerats. Ämnet svenska är numera obligatoriskt även i åk 2. Detta möjliggjordes genom att valet av tillvalsämne (3 vtr) begränsades till åk 1. Vissa linjer har reviderats kraftigt (Ko och Vd) och helt nya linjer har tillkommit (Du och Ss). Revideringar och tillkomsten av nya linjer har medfört att fördelningen av allmänna ämnen och antalet veckotimmar varierar kraftigt linjerna emellan inom den tvååriga yrkesutbildningen i gymnasieskolan. Inte mindre än fyra olika grupper kan urskiljas:

Linjer	Ämne	Antal vtr		Anmärkning
		åk 1	åk 2	
A. Ba, Be, Dk, Et Fo, Jo, Li, Pr Sb, Td, Tr, Vd (gren Hv och Hs) och Ve	Svenska	4	3	
	Arbetslivsor.	1	1	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	Dk och Vd har valmög- heten kvar i åk 2
	Tillval	0-3	0-3	
	Summa:	8-11	6-9	
B. Du	Svenska	4	3	
	Engelska	3	3	
	Matematik	3	3	
	Arbetslivsor.	1	1	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	1	
Summa:	14-17	13-16		
C. Ko	Svenska	4	3	
	Engelska	3	3	
	Samhällsk.	3	3	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Obl. tillval	3	3	
Summa:	18	14		
D. Ss Vd gren Bu	Svenska	4	3	
	Samhällsk.	3	3	
	Idrott	2	2	
	Ttf	1	—	
	Tillval	0-3	0-3	
Summa:	10-13	8-11		

Några iakttagelser kan göras i detta sammanhang.

- Endast två ämnen är gemensamma för samtliga linjer, nämligen idrott (2 + 2 vtr) och svenska (4 + 3 vtr).
- Engelska är obligatoriskt ämne endast på Du och Ko.
- Matematik finns som obligatoriskt ämne på en enda linje (Du)
- Ss och Ko är de enda linjerna som saknar arbetslivsorientering. De har i stället samhällskunskap.
- Eleverna i grupp A, utom Dk- och Vd-eleverna, saknar möjlighet att läsa ett tillvalsämne i åk 2.

Frågan om de allmänna ämnena för de yrkesinriktade studievägarna är inte bara en kvantitetsfråga, det är också i mycket hög grad en fråga om organisation, arbetssätt och integration med karaktärsämnet.

7.3 Elevernas syn på allmänna ämnen inom yrkesutbildningen

I "Sjuttioalets gymnasieskola inför nittioalet" visas tydligt att eleverna är mycket mer positiva till de yrkesbetonade ämnena än till övriga ämnen i skolan. Utvärderingen avser perioden 1978—1982. Inställningen är mest negativ till ämnet arbetslivsorientering. Drygt 90% av eleverna anser att de yrkesbetonade ämnena varit mycket värdefulla. När det gäller de allmänna ämnena och frågan om de f.d. eleverna ansett att resp. ämne varit värdefullt, erhöles följande svarsfrekvens:

Ämne	Värdefullt	Mest positiva linjer	Mest negativa linjer
Svenska	60 %	Dk, Ko	Jo, Ba, Sb, och Et
Tillvalsämnet	67 %	Be, Pr, Ko, Dk, Tr, Et	Ba, Sb
Gymnastik	64 %	Tr, Vd, Ko	Dk, Jo
Arbetslivsorientering	58 %	Ve, Ba, Tr, Be	Jo, Vd

Majoriteten av eleverna upplever de allmänna ämnena som nyttiga för yrkesutövningen, även om kritik framförts mot att de för litet anknytning till de olika linjernas karaktär. Kritiken mynnar ut i att de allmänna ämnena i allt för hög grad varit en repetition av grundskolans kurs och att undervisningen varit alltför abstrakt. Eleverna säger sig också sakna anknytningen till det egna yrkesområdet.

SCB:s gymnasieuppföljning år 1985 redovisar också elevernas inställning vad gäller svenska och arbetslivsorientering. Eleverna ombads markera om de fått en gymnasieutbildning i arbetslivsorientering resp. svenska som varit "Mycket bra", "Ganska bra", "Ganska dålig" eller "Mycket dålig". Enligt vår uppfattning kan summan av de två första svarsalternativen jämföras med UTYRK:s svarsalternativ "Värdefullt".

Resultatet visar att elevernas inställning till ämnet arbetslivsorientering är oförändrad medan omdömet om utbildningen i svenska blivit mera positivt då 70% anser utfallet vara "Mycket bra" eller "Ganska bra".

7.4 En forskares syn på utvecklingen av allmänna ämnen inom yrkesundervisningen

I sin studie "Yrkesutbildning i nutidshistoriskt perspektiv" anför Lennart Nilsson att ett principiellt viktigt drag i 1960-talets utrednings- och reformarbete var att den allmänbildande delen i yrkesundervisningen gavs ett innehåll utan anknytningar till yrkesteknik.

I detta avseende var man därmed tillbaka till det förhållande som gällde för den skolmässiga formen av yrkesundervisning i början på 1900-talet. Att man övergav principen om integration mellan den allmänbildande delen och yrkestekniken, berodde huvudsakligen på att de lärare som undervisade i dåtidens yrkesämnen själva saknade erfarenheter från de aktuella praktiska yrkesområdena. Detta förhållande innebar i sin tur svårigheter när det gällde att anknyta undervisningen till praktiska sammanhang.

Det redovisade missnöjet ledde fram till krav på en mer specialiserad undervisning med påföljd att de allmänbildande ämnena fick en yrkesprofil i form av bl.a. yrkesekonomi och yrkessvenska samt yrkes- och arbetarlagstiftning. Denna yrkesprofilering gällde sedan fram till år 1971.

Lennart Nilsson anlägger också ett framtidsperspektiv i fyra punkter:

För det första har uppmärksamheten riktats mot basfärdigheterna i grundskolan, vilket minskar behovet av vissa allmänna ämnen i gymnasieskolan så att utrymme skapas för såväl nya allmänbildande som branschriktade ämnen.

För det andra innebär teknikutvecklingen krav på nya ämnen.

För det tredje förväntas det ekonomiska livets villkor och kraven på en vidgad demokrati generera nya ämnen inom yrkesundervisningens allmänbildande del.

För det fjärde uppges elevernas kritik i första hand gälla brister på innehållsliga samband mellan yrkesteknik och allmänna ämnen. Detta problem upplevs vara särskilt framträdande vid studiernas början.

Erfarenheterna från perioden efter 1971 visar att det måste finnas ett samband mellan de allmänna ämnena och karaktärsämnena, enligt Nilssons uppfattning. Nya ämnen måste också tillkomma i spåren av ny teknik och politiska krav på en inriktning mot ekonomisk demokrati.¹

7.5 De allmänna ämnenas koppling till yrkesutbildningens karaktärsämnen

Frågan om allmänna ämnens koppling till resp. yrkesämne har i första hand gällt ämnet svenska. Det är också naturligt, eftersom detta ämne tillsammans med idrott är de enda ämnen som är gemensamma för alla tvååriga linjer inom yrkesutbildningen.

¹ Källa Lennart Nilsson, Yrkesutbildning i nutidshistoriskt perspektiv, Göteborgs universitet 1981. S. 291 – 292, 363 – 365.

De blandade grupperna i tillvalsämnena, med elever från olika studievägar, komplicerar kopplingen till de olika karaktärsämnena.

Kommunala yrkesnämnden behandlar frågan i en skrivelse till ÖGY vari man bl.a. framhåller vikten av att grundutbildningen är yrkesförberedande. Därför skall alla ämnen inriktas mot resp. yrkesfunktion och/eller verksamhetsområde, enligt nämndens uppfattning. Konsekvensen av en sådan inriktning kan bli att det "i vissa fall torde vara nödvändigt att förändra mål och huvudmoment för att nå en sådan anpassning. Uppläggningsen av ämnena kan inte vara helt lika, oberoende av utbildning."

Mot den redovisade inriktningen står kraven på gemensam kurs- och timplan, gemensam referensgrupp vid betygsättningen och innehållet i den allmänna behörigheten vad gäller ämnet svenska. Det sistnämnda kan exemplifieras med ett citat ur en skrivelse från lärare vid Alléskolan i Hallsberg: "En pedagogisk fara ligger däri, att inriktningen på behörighet till högskolestudier kommer att påverka undervisningens innehåll, så att lärarna lägger tonvikten på litteraturhistoria och grammatik i stället för att låta sig styras av elevernas behov."

7.6 Svenskämnets anknytning till yrkesundervisningen

Den principiella frågeställningen gäller i vilken utsträckning ämnet svenska skall vara ett stöd för yrkesämnet resp. en bärare av ett traditionellt innehåll.

Många elever har kritiserat undervisningen i svenska för att den inte alls eller endast obetydligt anknyter till deras yrkesutbildning. Det är viktigt för elevernas motivation att de kan se sambanden mellan ämnena inom utbildningen. I de fall svenskämnet upplevs som sidoordnat yrkesutbildningen kommer läraren i en svår pedagogisk situation eftersom eleverna blir mindre motiverade för ämnet.

Problemet beskrivs på följande sätt av SÖ i ett av planeringssupplementen:

"Ett särskilt problem utgör den specialisering av undervisningen som blir nödvändig på vissa linjer. På de tvååriga, särskilt de *direkt yrkesinriktade*, linjerna bör sålunda svenskundervisningen vara praktiskt färdighetsbetonad, då eleverna överlag förbereder ett omedelbart utträde i arbetslivet. Svenskläraren bör så mycket som möjligt samarbeta med den lärare som undervisar i linjens speciella yrkesteknik för att få förslag till realistiska övningar framförallt i muntlig framställning, eftersom eleverna i sin kommande yrkesutövning främst kommer att stå i muntlig kontakt med allmänheten". (Lgy 70, Planeringssupplement III, s. 7).

Ett sätt att lösa detta problem är någon form av kvotering av veckotimtalet. Av de nuvarande 4 vtr i åk 1, kan ett antal veckotimmar föras över till yrkesämnet med svenskläraren som lärare. Kursplanen för denna del

av ämnet ingår då i yrkesämnet. Ett sådant arrangemang förutsätter en detaljerad samplanering mellan svensklärarna och resp. yrkeslärare. Modellen kan varieras på flera sätt till såväl omfattning som förläggning över årskurserna i tiden.

Det ovan beskrivna exemplet utgår ifrån att det största behovet av samverkan mellan svenskämnet och yrkestekniken föreligger under den första delen av studierna. Man kan tänka sig att lägga tyngdpunkten av svenskämnets övriga huvudmoment till studiernas senare del med tanke på att eleverna har större kunskaper och en högre mognadsgrad.

Ett mindre genomgripande alternativ har utvecklats i viss försöksverksamhet, exempelvis SYS, Samverkan yrkeslärare — svensklärare.¹

Utgångspunkten för SYS är att svenskläraren och yrkesläraren skall etablera kontakter så tidigt som möjligt på höstterminen i åk 1. Till den ändan avsätts resurser så att svenskläraren deltar i yrkesundervisningen under fem lektioner och vice versa. Det är viktigt att eleverna är medvetna om att lärarna har personlig kontakt och samarbetar om undervisningens uppläggning.

7.7 Övriga allmänna ämnens anknytning till yrkesundervisningen

Ämnet *arbetslivsorientering* förutsätter en direkt koppling till yrkesundervisningen och det aktuella yrkesområdet. Det tidigare redovisade utfallet av undervisningen kan nog till stor del tillskrivas den bristande integrationen med yrkesundervisningen. Ett annat problem är att betyg inte ges i ämnet och att många skolledare använder sig av arbetslivsorienteringen som "kitt" i tjänstefördelningen.

De undervisande lärarna utgör därför många gånger en heterogen grupp där flera har ämnet som utfyllnad under en begränsad tidsperiod.

Inom *idrottsundervisningen* är det naturligt att låta olika inslag av ergonomi få större utrymme än vanligt. Utbildningen varieras utifrån de speciella förhållanden som gäller för yrkesområdet.

De åtta olika *tillvalsämnena* är svårast att anpassa till yrkesundervisningen, möjligen med undantag för engelska. Tillvalsämnenas undervisningsgrupper är i regel sammansatta av elever från flera klasser och olika linjer.

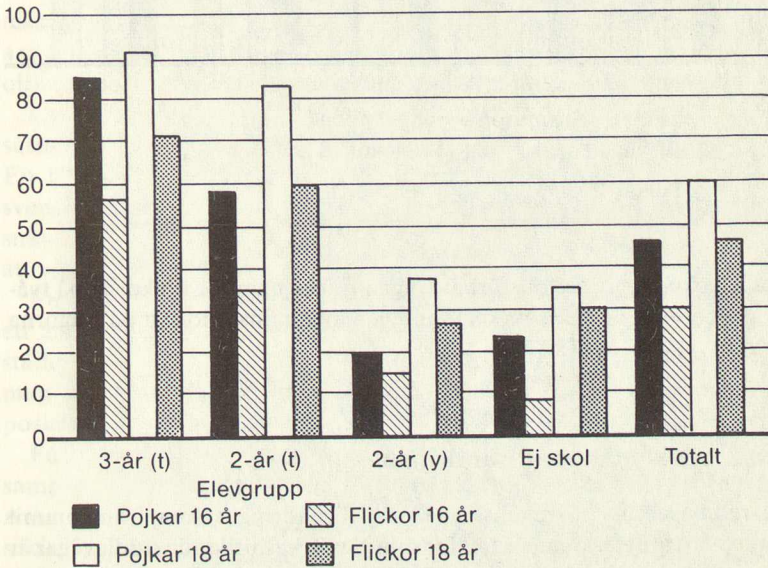
Vi vill i detta sammanhang framhålla att den integrerade fakteorin vuxit i omfång och ofta har klara inslag av allmänna ämnen. Så ingår exempelvis matematik och fysik i el-teleteknik, naturkunskap i anatomi och sjukdomslära och biologi i animalieproduktion.

¹ Gymnasieskolan, en skola för alla, Fortbildningsavdelningen i Göteborg

7.8 Mål och förändringsbehov

7.8.1 Ungdomars attityder och kunskaper i samhällsfrågor

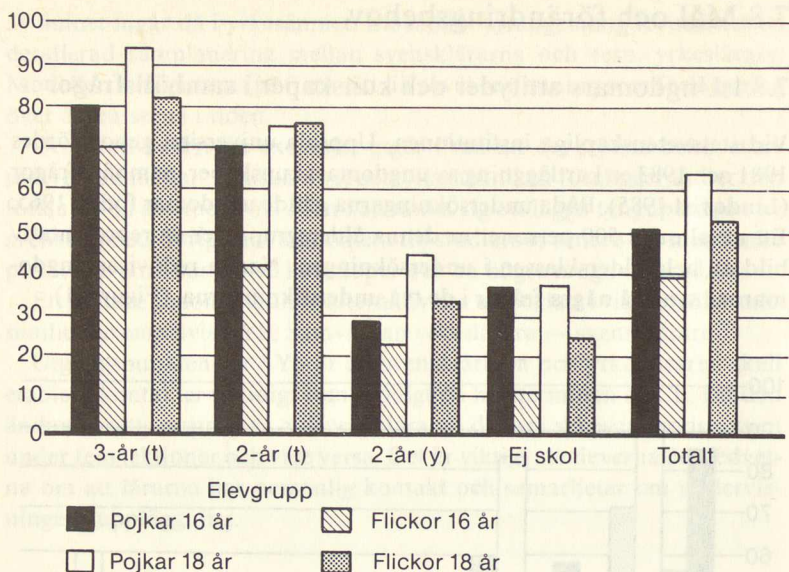
Vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet genomfördes 1981 och 1983 en kartläggning av ungdomars kunskaper i samhällsfrågor (Lindqvist 1985). Båda undersökningarna gällde ungdomar födda 1965. Ett urval om 1.500 personer ur denna åldersgrupp ger en representativ bild av hela åldersklassen i undersökningen. Nedan redovisas ungdomarnas svar på några frågor i de två undersökningarna. (Figur 7.1).

Figur 7.1 Andel med rätt svar på tio eller fler av nitton frågor med allmän samhällskunskap. (Källa: Lindqvist 1985 figur 11).

Skillnaderna mellan kunskaper i samhällsfrågor är avsevärda mellan elevgrupper från olika utbildningsvägar, men också mellan pojkar och flickor. Artonåringarna kan också mer än sextonåringarna. Prestationen för sextonåringarna kan sägas avspegla utgångsläget för gymnasieskolans undervisning. De pojkar som börjar på någon av de treåriga linjerna behärskar stoffet väl från start. Nära 85% av dem klarar gränsen på tio rätta svar. Av de flickor som börjar på någon av gymnasieskolans yrkesinriktade linjer klarar bara 15% denna gräns. Eleverna på tvååriga teoretiska linjer är de som förbättrar sin prestation mest mellan 16 och 18 år. Man kan notera att de artonåringar som inte gått i gymnasieskolan presterar i nivå med de artonåringar som gått någon tvåårig yrkesinriktad linje.

Svaren på frågorna om partiernas politik följer samma mönster som svaren på de allmänna samhällsfrågorna. Skillnaderna mellan pojkar och flickor är dock mindre här. Skillnaderna är inte heller så stora mellan sextonåringarnas prestationer på olika utbildningsvägar som de var när det gäller allmänna samhällsfrågor.

Figur 7.2 Andelen med rätt svar på nio eller fler av sjutton frågor om partipolitik (partiernas uppfattning i olika sakfrågor). (Källa: Lindqvist 1985 figur 12).

Den största prestationsförbättringen finner man för flickorna på två-åriga teoretiska linjer som ökar andelen med minst nio rätt på frågorna från drygt 40% till 75%.

7.8.2 Önskemål om förändringar

Vi redovisar nu några önskemål om förändringar som framkommit under vårt arbete. Gemensamt för samtliga yrkesinriktade studievägar är kravet på goda kunskaper och färdigheter i svenska. Anknytningen till yrkesämnena upplevs dock som otillfredsställande.

Under arbetets gång har också flera förslag inkommit, vari vikten av en god medborgarutbildning betonas.

Bildlärarnas Riksförening har i en skrivelse till ÖGY argumenterat för att bildundervisningen skall få en bättre ställning i tim- och kursplanerna, eftersom bildämnet är viktigt för yrkesutbildningen och lämpar sig väl för samverkan med karaktärsämnena.

Flera yrkesnämnder har påpekat bristerna när det gäller elevernas språk- och matematikkunskaper.

Besvikelsen över arbetslivsorienteringen som enskilt ämne är mycket omfattande.

Ingen yrkesnämnd eller motsvarande har föreslagit en utökning av de allmänna ämnena på yrkesämnenas bekostnad. Tvärtom har man från flera håll framhållit att det inte är möjligt att reducera karaktärsämnena med tanke på den återlåtning som skedde i samband med tillkomsten av Lgy 70. Situationen kompliceras också av att nya moment tillkommit efter hand utan att andra moment utgått ur kursplanerna i motsvarande omfattning.

7.8.3 Bedömningar och förslag

Vi övergår nu till att redovisa våra egna bedömningar och förslag.

YB konstaterade att även den utbildning som har allmänbildande och allmänorienterande syfte utgör ett led i yrkesutbildningen direkt eller indirekt; direkt genom att kunskaper och färdigheter erfordras i yrkesutövningen, indirekt genom att mer allmänna kunskaper har betydelse för individen i yrkesrollen. En god yrkesutövare bör behärska mer än enbart yrkets tekniska krav. Skolans uppgift får dock aldrig begränsas till att endast göra eleverna skickade till att gå in i yrkesrollen. Deras kompetens som individer och medborgare måste också beaktas.

Vi instämmer i YB:s bedömningar. Det är angeläget att den snabba tekniska utvecklingen inte leder till en ensidig inriktning på förändringar i utbildningen som enbart syftar till att möta ökade tekniska krav inom olika områden.

Gymnasieskolan skall även ge eleverna beredskap och bättre förutsättningar för den personliga utvecklingen och möjlighet till en rik fritid. En förutsättning för detta är bl.a. goda kunskaper och färdigheter i svenska, vilket i sin tur innebär att svenskundervisningen inte får bli för snävt inriktad mot "yrkessvenska" eller "blankettsvenska". Det är viktigt att vårt litterära kulturarv bibringas eleverna.

En annan fråga är om eleverna skall erbjudas möjlighet att välja bort ett ämne eller om man skall minimera den gemensamma basen och i stället skapa tillvalsmöjligheter. För den sistnämnda lösningen talar att man får en mindre låsning i valsituationen och att det upplevs mera positivt att välja till än att välja bort eller byta ämne(n).

För att ge eleverna perspektiv på tillvaron, måste de få insikt i hur vårt samhälle är uppbyggt och kunskap om de demokratiska spelreglerna. Arbetslivets villkor måste också belysas liksom centrala moment inom social- och familjekunskapen. I syfte att stödja eleverna i deras framtida verksamhet, såväl i arbetslivet som i samhället i övrigt, bör undervisningen förbättras i dessa avseenden. Det är därför nödvändigt att ha ett relativt stort inslag av allmänna ämnen inom ramen för yrkesutbildningen.

Arbetslivsorienteringen är i dag det ämne som skall ge eleverna på de yrkesinriktade linjerna kunskaper om bl.a. samhället och arbetslivet. Ämnet har under flera år varit starkt kritiserat, av såväl elever som skolpersonal. Den i avsnitt 7.8.1 redovisade undersökningen visar klart på betydande kunskapsskillnader vad gäller samhällsfrågor, mellan eleverna på de yrkesinriktade och eleverna på de studieförberedande linjerna.

Undersökningen ger enligt vår mening ytterligare belägg för att arbetslivsorienteringsämnet inte fyller den uppgift det har. Ämnet arbetslivsorientering är redan slopat som separat ämne i komvux. Det är där integrerat i ämnet samhällskunskap.

En stor del av kunskaperna om samhället är av den karaktären att alla individer är i lika stort behov av dem. Det är därför inte rimligt att ett stort antal ungdomar får en betydligt mindre undervisning om dessa frågor.

Vi anser alltså att undervisning om arbetslivet även fortsättningsvis bör ingå i utbildningen. Denna är bl.a. en viktig grund för förståelsen av samhällsekonomi och företagets plats i samhället. Arbetsorganisatoriska förändringar är andra skäl som talar för arbetslivskunskap. Det är således enligt vår mening inte tillräckligt med en utökad arbetsplatsförlagd utbildning, utan erfarenheter därifrån bör utgöra grund för bearbetning och diskussion i skolan. Vi anser vidare att det finns behov av att generellt förstärka elevernas kunnande i bl.a. kost- och konsumentekonomiska frågor. Konsumentekonomiskt kunnande har stor betydelse för ungdomars levnadsvillkor och möjligheter att orientera sig i marknadens utbud av varor och tjänster.

Ovan nämnda kunskapsstoff menar vi bör ingå i gymnasieskolans undervisning kring ekonomi och samhällsfrågor. Vi föreslår därför att SÖ ges i uppdrag att ta fram kursplan för denna undervisning.

Kursplanen bör ha ett delvis annat innehåll än vad som nu gäller för ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan. Centrala moment i kursplanen bör vara följande:

Moment med inriktning på privatlivet

- familjerätt och samlevnad
- kost och hälsa
- hushållning
- konsumentkunskap
- boende och fritid
- alkohol, narkotika och tobak

Moment med inriktning på arbetslivet

- olika slag av arbetsplatser, på den egna orten och i landet totalt
- företagets ekonomi och förutsättningar
- arbetet och dess utvecklings- och förnyelsemöjligheter
- arbetsmiljön
- arbetsmarknadens parter
- arbetsmarknaden

Moment med inriktning på samhällslivet

- statsskick, lokalt och centralt politiskt liv, politiska åskådningar
- samhällsekonomi
- aktuella samhällsfrågor
- opinionsbildning
- kulturkunskap

Kvaliteten i undervisningen är givetvis beroende av tillgången till utbildade lärare. Vi räknar med att kompetenta lärare skall kunna rekryteras genom att tre klart avgränsade delar ingår: samhällskunskap, arbetslivsorientering, som bör anknytas till linjens yrkesinriktning, samt kost- och konsumentfrågor. Vad gäller den sistnämnda delen vill vi hänvisa till att lärarresurser frigörs genom den nedläggning av konsumtionslinjen som vi senare kommer att föreslå, och blir tillgängliga för undervisning i kost- och konsumentkunskap.

7.9 Allmänna ämnen i specialkurser och gymnasial lärlingsutbildning

Specialkurserna har mycket varierande inslag av allmänna ämnen. Hela skalan är representerad från noll till fullständig överensstämmelse med linjerna. Det måste dock ifrågasättas om det är acceptabelt att eleverna direkt efter grundskolan går till en gymnasial utbildning där allmänna ämnen saknas helt eller förekommer mycket blygsamt. Inslaget av allmänna ämnen bör enligt vår mening vara i nivå med motsvarande utbildning inom linjesystemet. Detta bör också gälla för den gymnasiala lärlingsutbildningen, vilket vi tidigare redovisat i avsnitt 6.2.3.

7.10 Fördelning av allmänna ämnen och yrkesteknik

I gymnasieskolan måste vi räkna med stor spridning av elevernas förkunskaper, mognad och intressen. Dessutom är vissa elever skoltrötta eller har mött för många misslyckanden i grundskolan. Elevernas svårigheter har främst gällt den stora koncentrationen av allmänna ämnen i åk 1. Det har därför varit naturligt att minska inslaget av sådana ämnen under denna årskurs och omfördela ämnena över de tre årskurserna. Detta kan kombineras med en utökning av de allmänna ämnena och en samtidig förstärkning av studievägarnas karaktärsämnen. Vi föreslår därför följande timplan för grupp A.

	åk 1	åk 2	åk 3
Svenska	2	3	2
Ekonomi- och samhällsfrågor	—	2	2
Idrott	2	2	2
Tillval	3	3	—
Timme t. förfogande	—	1	—
Summa:	7	11	6

Vi föreslår att 3 vtr fackteori flyttas från åk 2 till åk 3. Den naturliga kopplingen mellan skolan och arbetslivet med fackteori i skolan i åk 3 underlättar för yrkesläraren att ha en kontinuerlig kontakt med utbildningen i arbetslivet. Eleverna erbjuds på detta sätt en möjlighet att stämna av sina upplevelser på arbetsplatsen mot fackteorin under yrkeslärarens ledning. Principen om växelutbildning bibehålls på detta sätt i viss mån även i åk 3.

Dessutom tillkommer i vårt förslag 5 vtr fördjupningskurs/projektarbete inom ramen för studievägens karaktärsämne(n) i åk 3.

Fördjupningskursen kan ta sig många olika uttryck beroende på vilken studieväg som är aktuell. För flera linjer torde dock olika slags ADB-tillämpningar på det aktuella yrkesområdet bli aktuella. Ibland kan det vara motiverat att tillföra nya tekniker eller att utveckla färdigheterna. Som exempel kan nämnas att eleverna på Dk/Hk-linjen kan få fördjupade kunskaper och färdigheter i svenskt och/eller engelskt affärsspråk via en fördjupningskurs och att eleverna på gren för målare

bedriver studier i ådringsteknik med praktiska tillämpningsövningar i skolverkstaden.

Projektarbetena bör ge eleverna en större överblick och göra eleverna medvetna om olika samband som har betydelse för yrkesområdet. På vårdområdet kan projektarbetet exempelvis inriktas mot teknikanvändning i sjukvården där flera separata ämnesdelar bildar en helhet. Andra exempel är produktionsteknik och arbetsorganisation, där eleverna med utgångspunkt från sina erfarenheter i företagen kan lära sig sambanden mellan de olika arbetstagarnas enskilda yrkesinsatser och företagets totala verksamhet. Projektstudier av arbetsmiljöns betydelse och arbetsskadefrekvenserna är andra angelägna områden.

I projektarbetena kan förekomma inslag inte bara från karaktärsämnet utan också från allmänna ämnen. Kunskaper i matematik, svenska, engelska och datalära kan på ett naturligt sätt tillföras eleverna genom denna typ av projektarbete. Samverkan mellan lärare för de i projektet förekommande ämnena bör tillämpas i största möjliga utsträckning.

Ytterligare exempel är teknikerservice och ekonomiservice. När eleverna utför mindre uppdrag för arbetslivets räkning måste de nämligen som regel tillämpa kunskaper och färdigheter från flera olika ämnen.

Projektarbetena kan bli ett viktigt medel för att åstadkomma en mer problemorienterad undervisning i samtliga sektorer.

Totalt utökas de allmänna ämnena med 7 vtr. Den schematiska fördelningen framgår av nedanstående figur 7.3 som an knyter till grundmodellen.

Förslaget bygger på följande förutsättningar:

Svenska

Totalt sett oförändrat timtal. Undervisningen i åk 1 skall integreras med studievägens karaktärsämne(n) och meddelas av svensklärarna. För att underlätta integrationen föreslår vi att delningstalet blir identiskt med det delningstal som gäller för klass på resp. studieväg under åk 1. Undervisningen i svenska fördelas över tre årskurser.

Ekonomi och samhällsfrågor

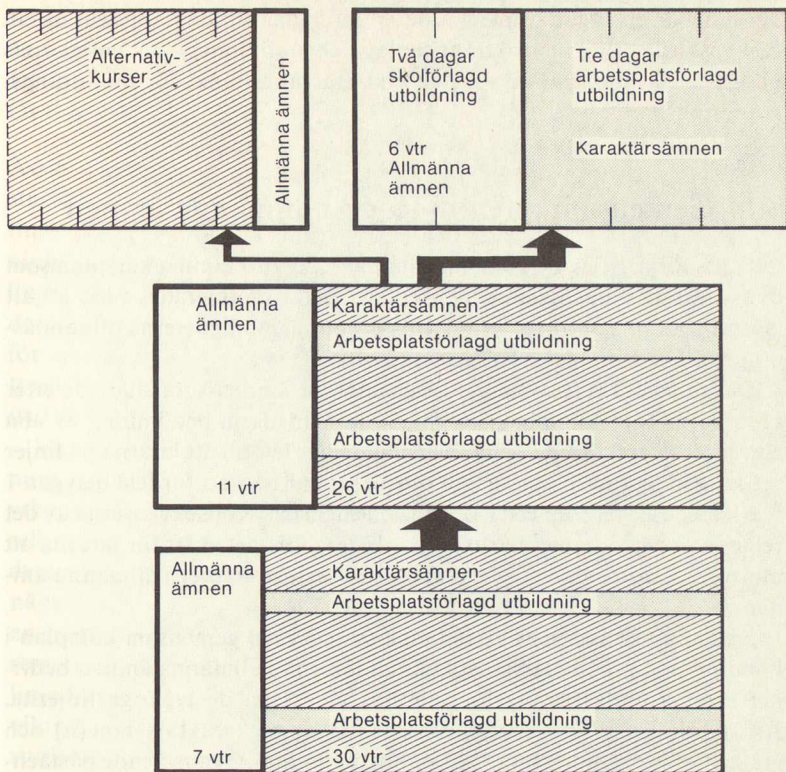
Ersätter nuvarande arbetslivsorientering i åk 1 och 2. Tillkommande timmar avser att göra eleven bättre rustad för sin kommande yrkes- och medborgarroll och för den personliga utvecklingen.

Idrott

Oförändrat i åk 1 och 2, 2 vtr tillkommer i åk 3.

Timme till förfogande

Oförändrat innehåll men förläggning till åk 2.

Figur 7.3 Fördelning av allmänna ämnen över resp. årskurs

Tillval

När obligatorisk svenska i åk 2 infördes fr.o.m läsåret 1984/85 begränsades tillvalet till åk 1. Vi föreslår nu återgång till den tvååriga studiegången.

Vi har i detta sammanhang övervägt vilken ställning engelska bör ha som ämne på de direkt yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan. Kunskaper i främmande språk eller brist på sådana kunskaper har stor betydelse för människors självkänsla men också för deras möjligheter att få vissa arbeten, kunna avancera inom dessa och i sin yrkesverksamhet tillgodogöra sig arbetsinstruktioner som nu ofta är på engelska.

Alla får nu genom grundskolan en minst sexårig utbildning i engelska och har genom massmedia goda möjligheter att hålla språkkunskapen levande. En gymnasial utbildning därutöver tillför dock ytterligare träningstillfällen och ger dessutom, om kursen är tvåårig, behörighet till högskolan. Våra förslag skapar — till skillnad från dagens gymnasieskola — möjligheter för alla att välja en sådan utbildning genom att vi åter gör tillvalsblocket tvåårigt. Dessutom bör enligt vår mening projektarbetet i åk 3 utformas så att det ger alla — även dem som inte valt engelska — en träning i språkets användning och dess terminologi just inom deras yrkesområde.

Eftersom språkstudier innebär betydande svårigheter för många ele-

ver innebär en sådan uppläggning en möjlighet till den anpassning till den enskildes intresseinriktning, anlag och ambitioner, som enligt årets budgetproposition måste vara en viktig utgångspunkt för utbildningsplaneringen.

7.11 Gemensam referensgrupp i allmänna ämnen

På YB:s förslag fick de allmänna ämnena i Lgy 70 samma kursplan som motsvarande ämnen inom fackskolan. Detta motiverades bl.a. av att man ville uppnå rationaliseringsvinster genom möjligheterna till samläsning tvärs igenom det tvååriga linjesystemet.

Det relativa betygssystemet förutsätter att ämnen som studeras efter samma tim- och kursplan skall medföra gemensam bedömning av alla elever inom årskursen. Detta förhållande har lett till att lärarna på linjer med låg intagningspoäng något tillspetsat har haft att fördela betygen 1 och 2 på de elever som läst svenska och engelska. Konsekvenserna av det relativa betygssystemet har många gånger gjort det svårt för lärarna att motivera teoritrotta och svaga elever till seriösa studier i allmänna ämnen.

En annan konsekvens av rådande system med gemensam kursplan i kombination med relativa betyg är att lärarna i allmänna ämnen bedriver samma undervisning för samtliga elever på de tvååriga linjerna. Anknytningen till en yrkesförberedande linjes karaktärsämne(n) och elevernas intresseinriktning blir därmed minimal. Ovanstående påståen- de bekräftas bl.a. av elevernas enkätsvar inom ramen för UTYRK-rapporten. Vissa tecken tyder dock på att en förbättring skett på denna punkt sedan UTYRK.

Eftersom ämnet svenska är obligatoriskt för alla elever krävs i allmänhet ingen samläsning med teoretiska studievägar. Läraren har därför goda möjligheter att profilera ämnet och SCB:s undersökning 1985 visar som vi tidigare påpekat att elevernas inställning till ämnet nu blivit betydligt mer positiv.

Det är i detta sammanhang naturligt att fråga sig om det är principiellt riktigt att elever som valt en yrkesutbildning hela tiden skall jämföras med elever som valt en teoretisk inriktning av studierna. Eleverna på yrkesinriktade studievägar jämförs på detta sätt med elever som läser stora textmängder i teoretiska ämnen och som får grammatisk träning via språken. Detta problem aktualiserades ånyo genom fattade beslutet att de tidigare linjerna med ettårssvenska skall tillhöra samma referensgrupp som de linjer, som redan tidigare läst tvåårssvenska (fr.o.m. höstterminen 1984). Större delen av den förra elevgruppen hamnar därmed i en ny och större referensgrupp och riskerar en kraftig sänkning av betygen i och med att svenskämnet även ingår i åk 2. I konsekvens härmed tenderar So-eleverna att få sina betyg höjda ytterligare i ämnet svenska.

Förhållandet kan belysas av SÖ:s kommentarer till det centrala provet i svenska i åk 2 våren 1984 där betygsmedelvärdena angavs enligt följande:

So och Vd ca 3,5

Et och Ek ca 3,0

Dk och Ko ca 2,7

Övriga yrkesinriktade linjer ca 2,0

Även elever som är mindre motiverade vinner tillträde till de olika studievägarna. Erfarenheten visar att dessa elever huvudsakligen återfinns på de yrkesinriktade studievägarna. Många elever med låga intagningspoäng söker till studievägar med måttliga intagningskrav. Dessa linjer har idag många intagningsplatser såsom Dk- och Ve-linjen. Undervisningen måste anpassas till elevernas förutsättningar och intresse för att bli meningsfull. Det är framför allt bristande metodutveckling, traditionella attityder och kravet på gemensam referensgrupp för samtliga tvååriga linjer som försvårar anpassningen.

Vi har ovan redovisat några olägenheter som, vid en relativ betygsättning inom de allmänna ämnena, kan uppkomma för eleverna på de yrkesinriktade linjerna vid tillämpningen av principen om en gemensam referensgrupp. Detta till trots föreslår vi ingen förändring i detta avseende av två skäl. Dels förutsätter det relativa betygsystemet, som vi ovan nämnt, att ämnen som studeras med samma kursplan och timtal medför en gemensam bedömning. Dels skulle en övergång till gemensam referensgrupp för de yrkesinriktade linjerna innebära att eleverna på social linje får utgöra en egen referensgrupp, vilket inte är rimligt. Det är också viktigt att poängtera att skillnaderna mellan elevernas prestationer och studieförutsättningar kan vara väl så stora inom gruppen yrkesinriktade linjer som mellan den studieförberedande sociala linjen och de yrkesinriktade linjerna.

7.12 Rekryteringen till högskolan

SCB har gjort en uppföljningsundersökning av UTGY i februari 1983, där man vände sig till gymnasieutbildade 20-åringar (U 41 SM 8501, SCB 1985). Hela årskullen omfattar 113.330 ungdomar varav 35.879 har genomgått en tvåårig yrkesinriktad utbildning.

I rapporten konstateras på s. 22:

”Bland dem som fullföljt någon tvåårig yrkesinriktad linje i gymnasieskolan var det i stort sett bara kvinnorna från vårdlinjen och konsumtionslinjen som fortsatt med högskolestudier.”

Under mätveckan studerade 1% av männen och 5% av kvinnorna av det totala antalet elever som fullföljt en tvåårig yrkesinriktad utbildning. Tar vi bort konsumtions- och vårdlinjerna sjunker frekvensen högskolestuderande till 0,5% resp. 2,8%.

SCB har även frågat om eleverna planerat påbörja högskolestudier vid ett senare tillfälle. Förutom dem som redan studerade angav ytterligare 6% av männen och 12% av kvinnorna från de yrkesinriktade linjerna att de tänkte börja studera.

Uppföljningsundersökningen visar att benägenheten för högskolestu-

dier hos elever med genomgången yrkesutbildning är fortsatt låg.

Frekvensen högskolestuderande män i 20-årsåldern är anmärkningsvärt låg, vilket till en del kan antas bero på militärtjänstgöring och på frånvaron av lämpliga utbildningsmöjligheter.

7.13 Allmän behörighet till högskolestudier

Kompetensutredningen (KU) diskuterade avvägningen av förkunskapskraven till högskolan i sitt huvudbetänkande (SOU 1970:21). Beträffande allmän behörighet föreslog utredningen krav på avslutad minst tvåårig utbildning i gymnasieskolan samt två årskurser engelska. I prop. 1972:84 följdes utredningens förslag med tillägget att för allmän behörighet skulle krävas två årskurser både i engelska och svenska på social linje.

Parallellt med ÖGY i tiden har tillträdesutredningen arbetat. Utredningen har överlämnat sitt förslag till regeringen i december 1985.

Tillträdesutredningen föreslår att behörigheten även fortsättningsvis delas upp i allmän och särskild behörighet och att den allmänna behörigheten bör bygga på minst tvåårig linje.

Tillträdesutredningen noterar i detta sammanhang att införandet av obligatorisk tvåårssvenska på samtliga tvååriga linjer medför att man kan förvänta sig en viss betygsinflation på social linje som en konsekvens av det relativa betygssystemet. För allmän behörighet bör det därför krävas minst två årskurser i engelska och svenska med minst betyget 3, enligt utredningen. Dessutom menar man att för högskoleutbildning som är mera direkt beroende av goda kunskaper i svenska eller engelska blir naturligt att därutöver införa särskilda behörighetskrav. Konsekvenserna av detta blir att kompletteringsstudier oftare än hittills kan bli nödvändiga för elever från gymnasieskolans tvååriga linjer.

Vidare anförs att elever med lägre betyg än 3 och elever från andra tvååriga linjer än den sociala skall erbjudas möjlighet att dokumentera att de har kunskaper motsvarande betyget 3 på social linje genom behörighetsgivande prov.

Vi är angelägna att förbättra elevernas möjligheter att gå vidare till högskolestudier även efter en genomgången yrkesutbildning. Att frekvensen högskolestuderanden från de yrkesinriktade linjerna är låg, får inte tas till intäkt för att försvåra inträdet i högskolan.

Förekomsten av obligatorisk svenska under tre år i kombination med vårt förslag att tillvalet skall omfatta två årskurser, ökar avsevärt yrkeslevernans möjligheter att uppnå allmän behörighet.

Inom komvux kan avgångsbetyg 2 ges från yrkesinriktad sektor. Då ingår alltid som obligatoriska ämnen både svenska och engelska motsvarande två årskurser.

7.14 Förslag och kommentarer

Våra förslag innebär att de allmänna ämnena begränsas till 7 vtr i åk 1. I åk 2 utökas antalet vtr från nuvarande 6 vtr till 11 vtr. Förslagen innebär vidare att 6 vtr förläggs till åk 3. Detta innebär totalt 24 vtr inom ramen för 3 läsår, vilket innebär en utökning med 7 vtr för linjerna i grupp A. Vi kommer senare i avsnitt 8.4 att föreslå en uppdelning av allmänna ämnen i grund- och tilläggskurser.

Vi föreslår dessutom att

- delningstalet för ämnet svenska i åk 1 följer det delningstal som gäller för klass på resp. studieväg
- SÖ ges i uppdrag att utarbeta kursplan för undervisning med inriktning på ekonomi- och samhällsfrågor
- det obligatoriska tillvalet skall omfatta två läsår, dvs. totalt 6 vtr
- specialkurserna och gymnasial lärlingsutbildning tillförs allmänna ämnen i samma omfattning som linjerna
- elever som genomgår utbildning kortare än tre årskurser tillförsäkras rätten att studera allmänna ämnen
- lärarutbildningen och lärarfortbildningen mera inriktas på att integrera de allmänna ämnena med yrkesutbildningens karaktärsämnen och att metodutvecklingen intensifieras
- integreringen dock inte får leda till att de allmänna ämnenas kulturförmedlande och allmänbildande roll åtsidosätts
- delar av de allmänna ämnen också kan tillföras eleverna inom ramen för fördjupningskurser och projektarbeten.

8 En gymnasieskola för alla

8.1 Inledning

”Med anledning av prop. 1983/84:116 om gymnasieskola i utveckling har riksdagen nyligen beslutat om en successiv reformering av gymnasieskolan, grundad på ett lokalt försöks- och utvecklingsarbete. Den samlade översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen som aviserades i propositionen skall ses som ett led i denna utveckling och förändring av gymnasieskolan.” (ÖGY:s direktiv s. 1).

Vårt arbete skall således utgöra en del av det reformarbete som skisseras i den ovan nämnda propositionen. En av hörnpelarna i propositionen är tesen att gymnasieskolan skall vara en skola för alla som lämnar grundskolan. För att detta skall kunna bli en realitet krävs en mer flexibel gymnasieskola, enligt propositionen.

Här återges först ett antal centrala punkter i propositionen som avser att visa den stora vikt föredragande statsrådet tillmäter principen om gymnasieskolan som en skola för alla som lämnar grundskolan.

- Övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan måste bli mjukare
- Utbildningssystemet måste kunna erbjuda meningsfulla utbildningsalternativ för alla som lämnar grundskolan. Gymnasieskolans innehåll, organisation och arbetssätt måste därför anpassas till alla ungdomars behov
- Ungdomar med enbart grundskoleutbildning förutses också fortsättningsvis ha stora svårigheter på arbetsmarknaden
- För vissa elever bör gymnasieutbildningen inledas med en kortare eller längre period av varvad utbildning.

Vid våra hearings har representanter för yrkesnämnder och branscher nästan genomgående framfört önskemål som innebär en ambitionshöjning i olika avseenden. Det kan gälla mer och bättre utbildning på dataområdet, införandet av språkutbildning i större utsträckning eller krav på matematik och engelska som obligatoriska ämnen på en viss studieväg. Däremot saknas nästan helt förslag som syftar till att underlätta studierna för elever som har svårigheter i olika avseenden.

Det är således ett stort problem att kunna konstruera en gymnasieskola som är i takt med olika intressegruppers krav och samtidigt är en gymnasieskola för alla.

Ett tema i den svenska utbildningspolitiken är att i centrum för verk-

samheten placera den enskilde eleven med sina anlag, intressen och behov. För att nå detta krävs en långtgående individualisering.

Att ge eleverna en god förberedelse för kommande arbetsliv är ett viktigt mål för skolans verksamhet. Detta mål kan bli svårt att nå, om skolan anpassar verksamheten allt för mycket efter elevernas individuella intressen, eftersom arbetslivet inte är anpassat till varje individ. I SIA-utredningen (SOU 1974:53 s. 215) beskrivs den potentiella målkonflikten på följande sätt:

”En alltför långtgående anpassning av skolan efter elevernas individuella intressen kan nämligen leda till att de unga får svårigheter när de skall ut i ett arbetsliv, där andra villkor råder. Skolans politik i samband med skolsvårigheter blir följaktligen alltid en balansgång, en avvägning mellan insatser för att anpassa skolan — kringmiljön och åtgärder för att ge stöd och hjälp åt elever med speciella behov.”

Vi föreslår i detta kapitel åtgärder som syftar till att skapa balans mellan elevernas behov och arbetslivets krav. Dessutom vill vi på olika sätt följa upp den inriktning som kommer till uttryck i prop. 1983/84:116 när det gäller att skapa en gymnasieskola för alla elever.

Vi är väl medvetna om att det stora flertalet elever är välmotiverade och uppnår goda studieresultat. Vi har därför valt att här koncentrera våra förslag på den grupp elever som är lågt motiverade för studier i gymnasieskolan och/eller upplever svårigheter att klara studietakten m.m. Denna är nämligen en nyckelgrupp i arbetet med att skapa en gymnasieskola för alla elever.

Våra förslag i det föregående har utgått från att gymnasieskolan skall kunna ta emot alla ungdomar från grundskolan. I detta kapitel för vi en samlad diskussion kring temat en gymnasieskola för alla och redovisar de förslag som anknyter till detta. Särskolan behandlas inte.

8.2 Förutsättningar

I kap. 3 redovisar vi en SCB-studie (SMU 1982:6) där man tillfrågade ett antal ungdomar som fyllde 17 år 1980 om deras syn på studier i gymnasieskolan. Undersökningen visar att ca 50% av de tillfrågade skulle ha fortsatt med gymnasiestudier under alla förhållanden (oavsett hur arbetsmarknaden för 16—17-åringar såg ut). Ca 35% angav att de gärna skulle ta ett arbete efter grundskolan om möjligheten hade funnits. De återstående 15% var mycket tveksamma till fortsatta studier.

En undersökning från Göteborg, som offentliggjordes i februari 1985, visar att 40% av eleverna på de tvååriga linjerna hellre skulle ha arbetat än gått i skolan. Motsvarande tal för de tre- och fyraåriga linjerna var 20%. Andelen elever med svårigheter brukar i några sammanhang uppskattas till 15—20%. Även andra uppgifter förekommer, beroende på hur man definierar ”svårigheter”.

Det är fullständigt naturligt att eleverna på alla plan har mycket olika behov vid tiden för inträde i gymnasieskolan. En för gymnasieskolan

given del av elevens vuxenroll är elevens eget val av studieprogram och ansvaret för att fullfölja detta val. Valet i sig har ett pedagogiskt värde liksom erfarenheten av personligt ansvar för att försöka nå ett uppställt mål. Samtidigt måste skolan vara beredd att ge eleven det stöd som behövs för att nå målet.

En gymnasieskola för alla bör alltså enligt vår mening inte uttolkas som en förlängd skolplikt, eller ens ett av skolan föreskrivet studieprogram för den enskilde eleven. Gymnasieskolan måste i större utsträckning än vad som är fallet i dag kunna anpassas till enskilda elevers studieförutsättningar och motiv.

Detta faktum måste framledes accepteras fullt ut och ses som en förutsättning för gymnasieskolans organisation, innehåll och arbetsmetoder i stället för som ett hinder för att fastställd organisation skall fungera.

8.3 Åtgärder

8.3.1 Stödundervisning

Stödundervisningen regleras i skolförordningen 8 kap. 40 §: "För sådana elever i gymnasieskolan som har svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen anordnas stödundervisning vid sidan av den vanliga undervisningen. Stödundervisning anordnas genom att resurstimmar tas i anspråk..."

Erfarenheten visar att de elever som är i störst behov av stödundervisning i regel är de främsta motståndarna till denna undervisningsform.

Antingen tvingas eleverna att lämna den ordinarie undervisningsgruppen för att få stöd eller också ligger stödet på håltimmar eller efter skolans slut. Detta upplevs oftast negativt av eleverna.

Det är enligt vår mening inte tillräckligt att genom stödundervisning kompensera vissa elever för kanske flera års bristande stimulans eller att fylla igen stora kunskapsluckor.

8.3.2 Specialundervisning

Skolförordningen 8 kap. 41 §: "För sådana elever i gymnasieskolan som på grund av handikapp har svårt att följa den vanliga undervisningen får anordnas specialundervisning antingen i specialklass eller jämsides med vanlig undervisning. Sistnämnda form av specialundervisning skall samordnas med vanlig undervisning (samordnad specialundervisning)." Specialklasser får ordnas i form av hörselklass, synklass, klass för rörelsehindrade och klass för intellektuellt utvecklingshämmande med vissa elevantal som villkor enligt 8 kap. 42 §.

"Samordnad specialundervisning får anordnas för elever med läs- och skrivsvårigheter samt för elever med syn- eller hörselskada, nedsatt rörelseförmåga eller annat jämförbart handikapp. Sådan undervisning får anordnas för kortare tid än en termin." (8 kap. 43 §).

Specialklasser finns företrädesvis i större kommuner och är begränsade till några enstaka linjer eller specialkurser, vilket ofta medför en styrning mot ett begränsat yrkesval. I mindre kommuner är det svårt att få tillräckligt antal elever för att starta en specialklass.

8.3.3 Introduktionsperiod

Introduktionskurser finns redan i viss omfattning inom utbildningssystemet. Så finns exempelvis specialkurser om en termin inom EM-sektorn med inriktning mot handel resp. kontor. Den totala omfattningen i landet är dock blygsam eller 10 klasser (6 resp. 4) läsåret 1984/85. Dessutom finns yrkesteknisk introduktionskurs (11 klasser) och introduktionskurser för invandrarungdom (61 klasser). Inom AMU använder man sig däremot av preparandkurser i mycket stor utsträckning för att eleverna på de mer traditionella kurserna skall ha en gemensam referensram i större utsträckning än vad som annars skulle vara fallet med tanke på att eleverna har mycket olika bakgrund.

I gymnasieskolan kan introduktionsperioder enligt vår mening vara en mycket god hjälp för yrkesbestämda och därmed också studiebestämda elever. Eleverna bör kunna *välja* att genomgå en introduktionsperiod innan de fortsätter sina egentliga studier. Introduktionsperioden bör alltså *inte* utformas som en åtgärd till vilken "de som blir över" är hänvisade.

Perioden bör sättas samman av ett antal kurser (moduler). I utbudet bör såväl kurser (moduler) av allmän karaktär som kurser av sektorsbunden karaktär erbjudas. Exempel på hur introduktionsperioderna kan organiseras redovisas i del 2, avsnitt 1.9.3.2. De fullgjorda modulerna bör tillgodoräknas vid fortsatt utbildning.

Vissa kurser kan exempelvis i huvudsak utformas med de gamla SA-kurserna som förebild (SA = studievägar och arbetsliv). De sektorsbundna kurserna (modulerna) bör introducera såväl yrkesinriktade som teoretiskt inriktade studievägar.

Introduktionsperiodens kurs-/modulutbud bör därutöver innehålla moment förlagda till arbetsplats i syfte att ge arbetsmarknads- och arbetslivsorientering.

GU:s förslag till ny organisation av gymnasieskolan innebar bl.a. gemensam start inom tre breda utbildningsområden, ett ekonomiskt, ett socialt och ett tekniskt. Fördelarna med gemensam start enligt GU:s modell är bl.a. att eleverna kan skjuta upp sitt definitiva val en termin och att de yrkesinriktade inslagen under termin 1 knyter alla elever närmare till arbetslivet.

I prop. 1983/84:116 (s. 19) anförde utbildningsministern att vägarna att nå syftena med den gemensamma starten måste övervägas och analyseras ytterligare.

Vi har i korthet berört den enda försöksverksamhet med gemensam start som förekommer i sektorsanalysen för EM och där dragit slutsatsen att en försökskommun inte ger underlag för något ställningstagande.

Våra förslag i detta kapitel och kap. 6 tillgodoser en del av syftena bakom förslaget om gemensam start. Via introduktionsperioderna kan

de osäkra och mindre studieinriktade eleverna få underlag för ett definitivt val av studieväg inom gymnasieskolan utan de stora kostnader och genomgripande organisationsförändringar som GU:s förslag innebar. Även om elevernas behov av vägledning är stort, skulle inte den extra terminen, som GU:s förslag om gemensam start innebär, ge annat än ett begränsat tillskott. Dessutom måste eleverna ändå välja sektor redan i grundskolan.

Den tidsmässiga omfattningen av introduktionsperioden bör ligga inom ramen för en termin eller ett läsår.

Flexibiliteten skulle bli större om fler studievägar i gymnasieskolan hade intagning två gånger per läsår (höst och vår). I så fall kunde eleverna påbörja en reguljär studieväg på våren efter en introduktionsperiod under höstterminen i åk 1. Å andra sidan torde eleverna i flertalet fall behöva en introduktionsperiod som omfattar ett helt år för att komma till insikt om en lämplig studieväg och bli motiverade för studier. Under det första året efter grundskolan äger också en mognadsprocess rum som inte skall underskattas. Många elever kan också under detta mellanår få det självförtroende som är så viktigt för fortsatta studier. Därför är det angeläget att blanda inslag av yrkesorienterande karaktär med allmänna ämnen och med estetiska ämnen och arbetsplatsförlagd utbildning i introduktionsperioderna.

Längden av och innehållet i introduktionsperioderna skall kunna variera från kommun till kommun utifrån elevernas behov och kommunens praktiska möjligheter. Platserna inom direktramen behöver därvid öka. Årselevplatser beräknas i likhet med vad som gäller för övriga studievägar inom gymnasieskolan. De ökade statliga och kommunala driftskostnaderna finansieras genom en motsvarande minskning av de medel som avsatts för uppföljningsinsatser.

I dagens läge ser vi inga möjligheter att föreslå en övergång till ett generellt elevintag två gånger per läsår med tanke på kostnadskonsekvenserna.

8.3.4 Yrkesinriktad studieinledning

Många elever upplever gymnasieskolan som en direkt fortsättning av grundskolan. Trots att eleverna har valt en klart yrkesinriktad utbildning, som exempelvis Fo-linjen, upplever de att åk 1 huvudsakligen har en teoretisk inriktning.

Elever som reagerar på det sättet är av skilda anledningar trötta på det skolan har att erbjuda i form av teoretiska studier. De återfinns förmodligen ofta bland de 35% ungdomar som helst valt att arbeta i stället för att genomgå gymnasiestudier.

Dessa elever är därmed dåligt motiverade för att tillägna sig den teori som är viktig även på de yrkesinriktade studievägarna.

En betydande del av eleverna som upplever den här "skolledan" har emellertid en stark känsla och stort intresse för det yrke eller yrkesområde de har valt att utbilda sig inom.

För att understödja detta intresse bör gymnasieskolan kunna erbjuda en *klart yrkesinriktad studieinledning* och få eleverna att inse att skolan

tar deras yrkesavsikter på allvar. Det kan bl.a. åstadkommas genom att elevens yrkesförväntningar åtminstone delvis tillfredsställs tidigt i utbildningen. Lämpligen sker det genom att inledningens schema uppstår allmänna ämnen i mindre omfattning än vad som gäller i dag. Studierna bör i stället koncentreras ännu mer på karaktärsämnen med betoning på det yrkespraktiska kunnandet inom resp. ämnes ram. Vi har i kap. 7 utformat vårt förslag till timplan mot denna bakgrund.

De inledande karaktärsämnesstudierna bör då innehålla moment förlagda till såväl skolverkstad/metodrum som till arbetsplatser. De senare bör ske i form av studiebesök, miljöpraktik och arbetsplatsförlagd utbildning.

Inledningsfasen bör tjäna som ett avstamp mot fördjupade fackteoretiska studier och skapa motivation för studier också av de allmänna ämnena.

8.3.5 Modulsystem

Studiemotivation är alltid lättare att skapa i frivilliga och självvalda situationer. En ledande princip för en reformerad gymnasieskola bör därför vara att skapa en "tillvalsskola" i stället för en "frånvalsskola". Den principen kan lättare tillgodoses om dagens linje- och årskursstudiesystem bryts ned i ett modulsystem.

Enligt förslagen i avsnitt 6.4.2 bör modulsystemet tillämpas när det gäller de olika yrkesutbildningarnas karaktärsämnen. Förslaget innebär dock inte att studievägsprincipen överges, när det gäller ungdomsutbildning. En studieväg med inriktning mot t.ex. verkstadsmekanik bör emellertid också kunna innehålla modul/moduler med eltekniskt innehåll. Eleverna får också enligt våra förslag en något större möjlighet att genom tillval välja de moduler som intresserar dem.

8.3.6 Kompetensrelaterad utbildning

En gymnasieskola med modulsystem ger bättre förutsättningar för en kompetensrelaterad undervisning. I dagens skola kan man påstå att utbildningsinnehållet flyter förbi alla elever i samma takt. Eleverna tar till sig det innehåll som de hinner. Detta innebär att vissa elever hinner ta till sig ex. 20% under två års undervisning medan andra hinner tillgodogöra sig 80% av den meddelade undervisningen. Resultatet åskådliggörs sedan i de betyg som fördelas. Man kan i olyckliga fall lite om allt men ingenting ordentligt. En kompetensrelaterad utbildning innebär enligt förslagen i avsnitt 6.5 att eleverna ges den tid som de behöver för att tillägna sig innehållet i en modul.

Konsekvenserna av det blir exempelvis att vissa elever endast hinner tillägna sig tre av studievägens totalt sju moduler under ett läsår, medan andra har hunnit tillägna sig alla sju modulerna.

I ett extremt fall har en elev efter två år bara klarat av en modul. Eleven kan då emellertid bevisa att han/hon kan *något* ordentligt, vilket är av betydelse för självförtroendet och möjligheterna att få arbete.

Kompetensrelatering enligt förslaget innebär emellertid också att övergången från åk 2 till åk 3 blir individuellt flexibel. Flexibiliteten innefattar att elever som tillägnat sig årskursens alla moduler redan i exempelvis april månad kan påbörja moduler som tillhör nästa årskurs eller övergå till den arbetsplatsförlagda utbildningen i åk 3. I motsatt fall då en elev har svårigheter att följa med i den normala studietakten kan klasskonferensen under studiernas gång välja att utesluta vissa moduler. På detta sätt kan studierna anpassas till elevernas förutsättningar men i många fall samtidigt utgöra ett tillräckligt underlag för fortsatta studier i kommande årskurser.

Elever som inte har hunnit tillägna sig studievägens alla moduler efter två år, kan om de så önskar, välja att fortsätta studera resterande moduler så att nödvändig kompetens för vidare studier i åk 3 uppnås. Enligt vårt förslag bör det vara klasskonferensen som skall bedöma om de moduler som eleven har inhämtat ger tillräckliga förutsättningar för att eleven skall kunna delta i kommande läsårs utbildning. Om klasskonferensen gjort bedömningen att förutsättningar för fortsatta studier föreligger, kan eleven ändå välja att studera icke inhämtade moduler på studievägen. Eleven tillförsäkras på detta sätt en rätt att studera samtliga moduler på den aktuella linjen. Detta motiveras bl.a. av att olika påbyggnadsutbildningar till studievägen kan ha speciella förkunskapskrav på vissa moduler.

Övergången till ett kompetensrelaterat modulsystem för yrkesutbildningens karaktärsämnen skapar den nödvändiga förutsättningen för att diskutera andra former för betyg än det relativa betygssystemet för dessa ämnen. Denna fråga är av så allmänt intresse att den omgående bör prövas och utredas.

8.3.7 Differentierade kurser för allmänna ämnen

Vi har tidigare föreslagit att de yrkesinriktade linjernas karaktärsämnen skall modulindelas och att de skall studeras kompetensrelaterat. Allmänna ämnen är enligt vår uppfattning betydligt svårare att modulindela. Ett alternativ, som i princip får samma konsekvenser och fyller samma syften, kan vara att organisera de allmänna ämnenas innehåll i differentierade kurser.

GU föreslog en kursindelning i grundkurs och tilläggskurs (s. 236—238).

Syftet med grundkurser är att ge de för alla eleverna nödvändiga kunskaperna i form av centrala begrepp och problemställningar. Antalet grundkurser i ett ämne förutsätts kunna variera beroende på ämnets karaktär och omfattning.

Tilläggskurser skall ge eleverna ökad bredd inom ämnet genom att nya moment tillförs. Dessutom skall dessa kurser ytterligare belysa valda områden i grundkurserna.

Beträffande grundkurserna skall innehållet anges i centralt fastställda kursplaner, enligt GU:s förslag. Innehållet i tilläggskurserna får däremot vara mera fritt utan att i detalj styras av centralt utformade kursplaner.

Genom GU:s förslag uppkommer individuella möjligheter för eleverna att efter behov koncentrera mer tid på de grundläggande avsnitten. Elever som arbetar långsammare än sina kamrater med de grundläggande momenten kan på detta sätt få den ytterligare tid som erfordras.

Förslaget angående grund- och tilläggskurser behandlades i prop. 1983/84:116, s. 25—26, och bedömdes intressant och värt att utveckla. Regeringen har därför givit SÖ i uppdrag att ge förslag till kursindelning i några representativa ämnen. För närvarande finns en förordning om försöksverksamhet i vårdämnena och ämnet handels- och kontorslära (SÖ-FS 1985:100, 1985:102), men ännu inte i något allmänt ämne.

8.3.8 Studiekontrakt

I tidigare delar av detta kapitel har vi understrukit att en "tillvalsskola" är att föredra framför en "frånvalsskola".

Vi har därför bl.a. förordat ett visst utrymme för elevval av moduler som komplement till de för studievägen obligatoriska modulerna. Eleven kan också enligt vårt förslag välja att genomgå en introduktionsperiod.

Liksom GU anser vi vidare att det är av stor vikt att elevens mål för studierna och val dokumenteras i ett s.k. studiekontrakt.

Detta förutsätter emellertid att eleven få god kännedom om vilka krav arbetslivet ställer i olika avseenden och information om vad utbildningssystemet *i sin helhet* kan erbjuda. Vi vill därför betona de förändrade krav som ställs på studie- och yrkesorienteringen såväl i grundskolan som i gymnasieskolan.

8.3.9 Samstämmighet mellan önskemål och erbjuden utbildning

Studiemotivationen skapas bl.a. genom att eleverna själva väljer vad de vill studera. En förutsättning är då givetvis att valet tillfredsställs.

Det finns enligt vår uppfattning flera skäl som talar för att utbildningsväsendet i dag har möjlighet att i ökad utsträckning tillfredsställa elevernas val utan att det resulterar i brist på lämpligt utbildad arbetskraft eller överskott av vissa yrkesgrupper.

Vid ett flertal undersökningar har det nämligen visat sig att samstämmigheten mellan *genomgången* yrkesutbildning och framtida sysselsättning ingalunda är total.

SCB:s uppgifter (som redovisas i kap. 3) visar bl.a. att de tio största linjerna står för 75% av rekryteringen till hela arbetsmarknaden. Flera verksamheter rekryterar personal från betydligt fler linjer än den/de linjer som är avsedda att utgöra rekryteringsbas för de olika yrkesområdena. I kap. 3 redogörs för några av de förändringar som pågår i och mellan olika yrken. Man kan där konstatera att gränserna mellan vissa yrken håller på att suddas ut genom att de glider in i varandra och i vissa fall bildar s.k. hybridyrken.

Detta, menar vi, talar för att gymnasieskolans planeringssystem bör ändras så att elevernas förstahandsval får större genomslagskraft. Vårt

förslag på denna punkt redovisas i kap. 13.

Behovet av och möjligheterna att styra antalet elevplatser i olika sektorer och utbildningar bör närmare övervägas i förhållande till de positiva effekter för en gymnasieskola för alla, som det skulle innebära att så långt som tillgängliga resurser i form av lärare och lokaler medger kunna uppfylla varje elevs val. Vi återkommer i denna fråga i avsnittet om "signalsystemet", avsnitt 13.4.2.

8.4 Sammanfattning och förslag

Ovanstående redovisning gör inte anspråk på att vara en fullständig redogörelse över åtgärder som kan göras i syfte att skapa en gymnasieskola för alla. Vi vill också understryka att i princip ingen av åtgärderna är meningsfull att genomföra ensam. Men tillsammans bildar de ett mönster som vi anser är gynnsamt för eleven.

Om målen skall uppnås är det, förutom de innehållsliga och organisatoriska åtgärder som vi föreslår, dessutom nödvändigt att anpassa skolans arbets sätt, arbetsformer och läromedel.

I syfte att skapa bättre förutsättningar för att nå målet "en gymnasieskola för alla" föreslår vi att

- en introduktionsperiod införes i starten av gymnasiestudierna som ett alternativ till att omedelbart söka de traditionella studievägarna
- allmänna ämnen läggs in inom ramen för en skolförlagd dag under åk 3
- inslaget av allmänna ämnen minskas i åk 1
- fackteorin inom resp. yrkesämne minskas till förmån för arbetsteknik under studiernas inledningskede
- arbetsplatsförlagd utbildning införs redan i åk 1
- ett modulsystem införs med möjligheter till individuella val i viss omfattning
- utbildningen kompetensrelateras och att elevernas faktiska studietid tillåts variera när det gäller såväl en enskild modul som hela studieprogrammet
- de allmänna ämnena uppdelas i differentierade kurser i form av grund- och tilläggskurser
- studiekontrakt mellan skolan och eleven upprättas och att sy- insatserna intensifieras
- gymnasieskolans planeringssystem ändras så att elevernas första- handsval får större genomslagskraft.

9 Återkommande utbildning och utbildningssamarbete mellan skola och vuxenutbildning

9.1 Återkommande utbildning

Den grundläggande yrkesutbildningen skall enligt våra direktiv utformas så att den kan fylla rollen av en första del i ett system av återkommande utbildning. Vi skall därför förutom gymnasieskolan även beakta motsvarande utbildningar inom kommunal och statlig utbildning för vuxna.

Sedan 1960-talet har det pågått en intensiv debatt om behovet av återkommande utbildning. Med återkommande utbildning avses vanligen ett utbildningssystem som syftar till att skapa förutsättningar för flertalet medborgare att fortlöpande få utbildning under en stor del av sitt yrkesverksamma liv. I begreppet ligger också att utbildningen skall kunna ske med sådant innehåll, i sådan form och vid sådana tidpunkter att det svarar mot individens och samhällets behov.

Flera begrepp med likartad innebörd har kommit till användning i den internationella debatten. Inom Europarådet har man använt termen "permanent education". UNESCO har föredragit termen "life-long education" eller "life-long learning" och har bl.a. undersökt i vilken utsträckning undervisningen i ungdomsskolan enligt läroplanerna och i praktiken befrämjar livslångt lärande. OECD har använt termen "recurrent education". Dess forskningsinstitut CERI har publicerat flera rapporter som bl.a. behandlar samspelet mellan utbildning och arbetsliv. OECD:s utbildningsministrar har antagit återkommande utbildning som en strategi för den framtida utvecklingen av utbildningssystemet.

I den svenska debatten har man vanligen talat om återkommande utbildning, men även livslångt lärande har använts. I termen livslångt lärande inkluderas vanligen även den inlärning som sker utanför deltagandet i organiserad utbildning, t.ex. i arbetslivet. Vi använder termen återkommande utbildning med tanke på att vårt uppdrag i första hand inriktas mot formell utbildning.

Vi är naturligtvis medvetna om att en mycket stor del av (yrkes)inlärningen sker utanför den traditionella undervisningssituationen. Detta har också varit med i bilden när vi nu lägger förslag om arbetsplatsförlagd utbildning som regelmässigt komplement till den traditionella skolmässiga undervisningen.

Återkommande utbildning har behandlats i ett stort antal betänkanden och propositioner som t.ex. i YB:s betänkande Yrkesutbildningen

(SOU 1966:3), 1968 års utbildningsutredning, U 68 (SOU 1973:2), 1975 års vuxenutbildningsproposition (prop. 1975:23), högskolepropositionen (prop. 1975:9), GU:s betänkande Undersökning kring gymnasieskolan (SOU 1981:97).

De problem man vill lösa med återkommande utbildning och de motiv som anges för att organisera utbildningen i form av återkommande utbildning har varit olika. Komvux-utredningen har i sitt huvudbetänkande Kommunal utbildning för vuxna (SOU 1982:29) angivit tre huvudmotiv, till vilka vi ansluter oss.

- Utveckling för förändringar inom arbetsliv och samhälle.

På grund av de snabba förändringarna av teknik och arbetsorganisation ter det sig mer osannolikt att i ungdomsutbildningen kunna förbereda individerna för ett helt livs yrkesverksamhet. Varje människa måste vid återkommande tillfällen komplettera sin tidigare utbildning eller skaffa sig ny utbildning för att kunna fungera på arbetsmarknaden och i samhället.

- Utjämning av utbildningsklyftor mellan individer och grupper såväl inom som mellan generationerna.

Utbildningstiden för ungdomar har under hand förlängts och möjligheterna att skaffa sig både gymnasial utbildning och högskoleutbildning har förbättrats. Det är därför en jämlikhets- och resursfördelningsfråga att de individer som av ekonomiska eller andra skäl inte fortsatte sin utbildning efter den obligatoriska skolan skall ha möjlighet att senare i livet via vuxenutbildning skaffa sig den utbildning de önskar.

- Livskvalitet.

Levnadsnivåundersökningarna har visat att med utbildning följer ofta andra former av välfärd, t.ex. bättre arbetstillfredsställelse, större kulturkonsumtion, rikare fritid etc. Utbildning föder också behov av mer utbildning. Det måste därför finnas möjligheter till återkommande utbildning när intresse, behov och motivation föreligger.

Den snabba tekniska utvecklingen och förändringar i arbetsorganisation kommer att ständigt ställa den yrkesverksamme inför nya kunskapskrav. För den enskilde kan en ständig "omkvalificering" komma att krävas i samband med arbetet eller på annat sätt. Ibland, då en kunskapsvall måste brytas igenom, måste den enskilde vara beredd att genomgå mer formaliserad vidareutbildning. Återkommande utbildning torde därmed bli vanligare för de allra flesta.

I perspektivet återkommande utbildning ställs speciella krav på grundutbildningarna. Förståelseinriktad kunskap måste utgöra ett nödvändigt inslag även i de inledande grundutbildningarna. De måste också ständigt vidareutvecklas vad gäller innehåll och uppläggning. De måste kunna fungera som ett första utbildningssteg som naturligt kan leda till nästa. Studiemiljön måste vara sådan att eleven känner sig motiverad och uppmuntrad att längre fram återkomma till utbildning. Grundutbildningen måste leda till självförtroende och självkänsla. Utbildning måste vara något som känns meningsfullt och som man inte drar sig för.

Det är väsentligt att eleverna redan när de söker till gymnasieskolan

orienteras om de möjligheter till påbyggnads- och vidareutbildning som deras val av studieväg innebär. Informationen om det stora antalet studievägar, som i dag inte är linjer, är ofta mycket bristfällig. Hittills har de tvååriga yrkeslinjerna i mycket ringa grad fungerat som en första del i ett system av återkommande utbildning. I stället har de ibland snarare fungerat som återvändsgränder. Visserligen har under senare år tillkommit ett stort antal påbyggnadsutbildningar men dessa är i regel koncentrerade till ett begränsat antal områden, bl.a. det el-teletekniska. Andelen elever från de tvååriga yrkeslinjerna som fortsätter till högskoleutbildning är mycket liten. I de fall sådan övergång sker är vårdområdet helt dominerande.

■ Vi menar att det är angeläget att bryta denna utveckling och göra de yrkesinriktade studievägarna till valalternativ som bättre harmonierar med utbildningsväsendet och arbetslivet i stort. Dessa studievägar måste bli naturliga avstamp för såväl vidare yrkesstudiefördjupningar som högskolestudier. Särskilt angeläget är enligt vår mening att förbättra möjligheten till den traditionella övergången från yrkesarbete till tekniker- och ingenjörsbefattning.

En expertgrupp inom utbildningsdepartementet för översyn av kortare teknisk utbildning har nyligen avslutat sitt arbete med rapporten "Kortare teknisk utbildning" (Ds U 1985:11). Gruppens arbete har koncentrerats på frågan hur elever från tvååriga yrkesinriktade linjer främst inom teknisk-industriell sektor (TI-sektorn) i gymnasieskolan skall få ökade möjligheter att bygga på sin utbildning till tekniker- och ingenjörskompetens.

■ Expertgruppen anvisar två vägar att gå vidare till högre studier. Den ena, "traditionella", vägen går via teknisk och naturvetenskaplig linje. Huvuddelen av de elever som väljer denna väg har redan från början bestämt sig för fortsatt utbildning efter tre gymnasieår. Den andra vägen går över TI-sektorns yrkesinriktade studievägar. Därefter kan eleverna fortsätta sina studier i form av påbyggnadsutbildning inom gymnasieskolan och/eller fortsatt teknisk utbildning i högskolan. Möjligheter skall också finnas att "länka över" till den tekniska linjens fjärde år.

Gruppen föreslår att en allmän utbildningslinje, produktionsteknikerlinjen, om 80 poäng (två år) inrättas i högskolan. Utbildningen skall bygga på tvåårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan samt ett års yrkesverksamhet. Vidare föreslås att den befintliga driftteknikerlinjen och den nya produktionsteknikerlinjen skall utformas och dimensioneras så att de kan tillgodose större delen av industrins behov av tekniker inom drift- och underhållsområdet. Rekryteringen bör därför breddas och ske från hela gymnasieskolans TI-sektor. Samma inträdeskrav som gäller för dessa två linjer bör också gälla för vissa specialiserade nya yrkestekniska utbildningar för ungdomar snarlika yrkesteknisk högskola. Slutligen föreslås att resurser avsätts för att öka volymen och den geografiska spridningen av den tekniska kompletteringskursen i gymnasieskolan. I budgetpropositionen 1986 redovisas detta förslag.

■ Förslagen i budgetpropositionen 1986 skapar förutsättningar för en "naturlig" fortsättning på många yrkesinriktade studievägar — yrkesutbildningen får en "egen" högskola. Denna bör självfallet stå öppen

också för elever från teoretiska studievägar som inhämtat yrkesämnet/ ämnena, t.ex. genom en koncentrerad yrkesteknisk kurs. En motsvarande utbildningsorganisation finns redan för vårdutbildningen, där den tvååriga vårdlinjen utgör bas (se f.ö. del 2, kap. 1).

Det är enligt vår mening angeläget att förutsättningarna för återkommande utbildning förbättras inom alla sektorer. De förslag till fortsatt utveckling av studievägarna inom gymnasieskolan som vi redovisar i del 2 av detta betänkande har utformats bl.a. med tanke på de krav som principen om återkommande utbildning ställer. Vi har emellertid inte på något område, utom det tekniska, kunnat falla tillbaka på en aktuell diskussion om anknytningen mellan gymnasieskola och högskola. Förslagen är därför tämligen skissartade för flertalet sektorer då det gäller detta problemområde. Vårt förslag i kap. 13 om ökad planeringssamverkan mellan SÖ och UHÄ syftar till att skapa bättre förutsättningar för den fortsatta utvecklingen av återkommande utbildning inom samtliga sektorer.

Genom våra förslag i kap. 6 om en enhetlig struktur på den yrkesinriktade utbildningen i form av moduler skapas ett system som kan underlätta genomförandet av en återkommande utbildning.

Detta har enligt vår mening också en avgörande betydelse för att samverkan mellan olika utbildningsformer skall underlättas. I ett system av återkommande utbildning där olika utbildningsformer måste samsas om gemensamma resurser är det nödvändigt att de ingående enheterna (modulerna) har samma struktur. Om så är fallet kan en utbildning i gymnasieskolan tillgodoräknas vid fortsatt eller återkommande utbildning i komvux eller AMU. Härigenom föreligger en viktig ingrediens för utbildningssamarbete mellan skola och vuxenutbildning.

9.2 Samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU

Frågan om ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU har varit föremål för intresse under en följd av år och diskuterats i anslutning till bl.a. GU, komvuxutredningen och KAFU.

Både gymnasieutredningen och komvux-utredningen förordade ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU. Båda utredningarna menade att samarbetet bör utformas på olika sätt beroende dels på vilka typer av utbildningar det gäller, dels på hur väl de olika utbildningssystemen redan är utbyggda i den enskilda kommunen och på vilket elevunderlag och utbildningsbehov som föreligger. Även KAFU ställde sig positiv till samarbete mellan gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Det fick dock enligt KAFU inte drivas så långt att man inom AMU tvingas att eftersätta det grundläggande arbetsmarknadspolitiska målet.

Arbetsmarknadsministern anför i propositionen om ny organisation för den särskilt anordnade arbetsmarknadsutbildningen (prop. 1984/85:59) att hon finner det naturligt att den nya AMU-myndigheten sam-

verkar med SÖ i det centrala kursplanarbetet i syfte att dels undvika att resurser för kursplanarbetet dubbleras, dels säkerställa en viss jämförbarhet mellan AMU:s och komvux utbildningar.

Det är viktigt att samhällets resurser för kursplanarbete inte splittras. Den centrala AMU-organisationen bör därför samråda med SÖ innan den utarbetar kursplaner för AMU för att undersöka om det redan finns någon kursplan inom det reguljära utbildningsväsendet som kan ligga till grund för arbetet. Om så är fallet bör den centrala AMU-myndigheten anpassa den av SÖ fastställda kursplanen efter beställarens krav. I det arbetet liksom då det är fråga om att utarbeta AMU-kursplaner som inte bygger på en kursplan som redan finns inom det reguljära utbildningsväsendet bör expertis från SÖ och arbetslivet kunna medverka. På motsvarande sätt bör kursplanarbetet som genomförts inom AMU-organisationen kunna utnyttjas av skolväsendet.

Stor enighet råder således om att samarbetet mellan gymnasieskolan, komvux och AMU bör vidareutvecklas. Det övergripande syftet med samarbetet skall enligt proposition 1983/84:116 "Gymnasieskola i utveckling" vara "att utbildningssystemen tillsammans kan erbjuda största möjliga antal personer en fullgod utbildning utan att utbildningskostnaderna förändras. I arbetet mot detta mål måste man dock hela tiden ta hänsyn till att de olika utbildningsformerna har olika målgrupper och delvis också olika syften."

Inom komvux skall man i första hand prioritera arbetsmarknadsinriktad utbildning. Genom konstruktionen inom komvux av arbetsmarknadsinriktad utbildning ligger ett erkännande av att inte enbart utbildning i snävt yrkesinriktade ämnen utan även i allmänna ämnen kan ha en klar inriktning på att förbereda och stärka den enskildes ställning i arbetslivet. Det är å andra sidan inte heller givet att alla yrkesinriktade ämnen är arbetsmarknadsinriktade. Det kan t.ex. bero på studiernas omfattning och syfte. De yrkestekniska delarna av komvux utgörs dels av s.k. delmomentkurser, vilkas innehåll motsvarar yrkesämnena i gymnasieskolans yrkesinriktade linjer och specialkurser, dels av särskilda yrkesinriktade kurser.

Med denna utveckling som bakgrund är det intressant att närmare skärskåda de särdrag som skiljer komvux från utbildningen i gymnasieskolan. Särdragen har sin grund i att komvux vänder sig till en annan målgrupp än gymnasieskolan, nämligen till vuxna. Verksamheten i komvux är anpassad dels till att många vuxna har åtminstone ett par år i arbetslivet eller erfarenheter av andra slag som kan tillvaratas i undervisningen, dels till att vuxna ofta genom förvärvsarbete, föräldraskap eller andra engagemang ej kan bedriva sina studier på heltid/dagtid.

Anpassningen till vuxna tar sig flera uttryck. Viktigt att notera är att utbildningen inom komvux är uppbyggd av fristående kurser. Uppläggnings- undervisningen i varje kurs sker i nära samverkan med kursdeltagarna. Omfattande ämnen har delats upp i mindre, fristående kurser (i form av etapper och delmomentkurser). Inom varje kurs görs en uppdelning av stoffet i en grunddel som är gemensam för alla och en fördjupningsdel med valfrihet vad gäller tyngdpunkt, arbetsuppgifter och arbetssätt.

Föredragande statsråd har i prop. 1983/84:116 gett tillkänna att man även inom gymnasieskolan bör överväga ett kurssystem och att detta system måste utvecklas på ett sådant sätt att samarbetet med komvux kan underlättas. Hon räknar därför med att komvux och gymnasieskolan i framtiden kommer att ha ökade möjligheter till samarbete. Grunden till ett sådant kurssystem föreligger enligt vår uppfattning genom vårt förslag om modulindelning av kursplanerna.

Ett annat särdrag för komvux är att de vuxna inte ansetts behöva lärarhandledning i samma utsträckning som ungdomar. Därför reduceras antalet undervisningstimmar i komvux jämfört med motsvarande utbildning i gymnasieskolan. Reduktionen av undervisningstid är olika för olika typer av ämnen. Störst är reduktionen för allmänna ämnen.

Antalet lektioner i yrkesinriktade ämnen utgör 60—70% av bruttotekstionstiden i motsvarande ämnen i gymnasieskolan. Gymnasieutredningen har visat att den effektiva tid man får ut i gymnasieskolan är 75—80% av bruttotiden. Detta visar att skillnaden mellan gymnasieskolan och komvux i effektiv undervisningstid i yrkesinriktade ämnen inte är större än att ett gemensamt modulsystem kan skapas.

Inom komvux möter man vuxna med olika bakgrund, arbetslivserfarenheter, studieförutsättningar och studievana. Stora olikheter finns även mellan eleverna i gymnasieskolan. Skillnaderna inom en och samma åldersgrupp kan vara väl så stora som mellan vuxna och ungdomar.

Med ett samordnat modulsystem enligt vårt förslag får eleverna samma beståndsdelar i utbildningen, men kombinationerna och antalet moduler som ingår i en utbildning kan variera för de olika utbildningsformerna. Kurstiderna blir också olika eftersom de bestäms av summan av modulernas längd (rikttid) enligt resp. timplan.

9.3 Förslag

I våra direktiv betonas att grundutbildningen i gymnasieskolan måste ses som en viktig del i ett system av återkommande utbildning. Våra förslag till ny uppläggning av yrkesutbildningen skapar bättre förutsättningar för att gymnasieskolan skall passa in i ett sådant system.

Om de olika behov och krav som ställs på den yrkesinriktade utbildningen skall kunna tillgodoses måste alla tillgängliga resurser också utnyttjas effektivare än i dag. Förutsättningen för detta är att undervisningen i olika utbildningsformer har ett enhetligt kursplanesystem. Ett gemensamt modulsystem för olika utbildningsformer och för utbildningen i arbetslivet kan enligt vår mening skapa dessa förutsättningar. Våra förslag innebär sålunda att

- de yrkesinriktade studievägarna i ungdomsskolan skall utgöra första delen i ett system av återkommande utbildning
- eleverna redan när de söker till gymnasieskolan orienteras om de möjligheter eller begränsningar i fråga om påbyggnads- och vidareutbildningar som deras val av studieväg innebär
- förutsättningarna för återkommande utbildning förbättras inom alla sektorer

- en utbildning i gymnasieskolan inom ramen för det föreslagna modulsystemet skall tillgodoräknas vid fortsatt eller återkommande utbildning i komvux eller AMU
- den nya AMU-myndigheten skall samverka med SÖ i syfte att säkerställa jämförbarhet mellan AMU och övrig yrkesutbildning och förhindra resurssplittring
- skolväsendet har rätt att och skall utnyttja kursplanearbete som genomförts inom AMU-organisationen för att uppnå jämförbarhet och undvika dubbelarbete och resursslöseri.

10 Arbetsformer, läromedel och utrustning

10.1 Arbetsformer

Den nedkortade tiden för yrkesämnet/-na som gymnasieskolreformen innebar, medförde att det blev angeläget att utnyttja återstående tid så effektivt som möjligt. Det gällde alltså att finna arbetsformer och en pedagogik som gjorde detta möjligt.

Slutet av 1960-talet och början av 1970-talet var undervisningsteknologins blomstringstid. Självinstruerande läromedel och läromedelspaket av multimediatyp var på modet. Erfarenheter från hur man i USA med hjälp av noggranna arbetsinstruktioner och en arbetsprocess nedbruten i små delmoment lyckades klara av sin krigsproduktion, fanns också tillgängliga. Det var därför naturligt att försöka effektivisera utbildningen med liknande metoder och genom att utnyttja olika former av självinstruerande läromedel.

Som en följd av begränsad tid för yrkesämnet, påverkan från undervisningsteknologin och från organisationsformer i arbetslivet kom de arbetsformer som nu tillämpas inom yrkesutbildningen att utformas.

I sin mest renodlade form delas arbetstekniken upp på ett antal s.k. normerade studieplatser, "stationer". Varje station är uppbyggd för att ge utbildning om ett eller flera grundmoment i yrkestekniken. Stationen erbjuder de maskiner och verktyg som behövs och arbetet vid stationen styrs av arbetsinstruktioner. Eleverna genomgår stationerna och arbetar självständigt i enlighet med arbetsinstruktioner och andra självinstruerande läromedel. Lärarnas uppgift koncentreras på svåra moment, moment med olycksfallsrisker och på elever som har svårt att följa programmen. Periodvis samlas eleverna till gemensamma genomgångar. Utbildningstiden är densamma för alla. Tillgänglig lärartid per elev är 2,5 minuter per 40 minuters lektion, vilket skapar långa väntetider om inte elevens egen förmåga att följa skriftliga instruktioner tillvaratas och stimuleras.

Det praktiska arbetet utförs inledningsvis på övningsobjekt som efter övningarna kasseras. Träningen sker systematiskt och stegvis. Genom att eleverna är utspridda över tillgängliga stationer är alla sysselsatta och utrustningen rationellt använd.

Arbetsformen förutsätter tillgång till väl anpassade läromedel samt att lokaler och utrustning disponeras i enlighet med de krav som ställs. I många fall blir beroendet av läromedlet alltför starkt. Stationssystemet

är som tidigare nämnts också anledningen till modulsystemet i komvux.

I det föregående har vi belyst två trender i fråga om förändringar i arbetsorganisation. Den ena innebär en förändring mot mer av grupp-arbete, självstyrande grupper, arbetsrotation, dvs. mot mer sociotekniskt organiserade arbetsformer. Den andra innebär en förändring mot produktinriktade organisationsformer som kräver bredare och ibland branschövergripande kunskaper.

Detta leder till att man i utbildningen i ökad utsträckning även måste träna både samarbetsformer och självständigt handlande. Eleverna måste vänjas vid att i en arbetsgrupp kunna ta delansvar och medverka både som specialist inom vissa områden och som stödarbetskraft inom andra. Detta innebär att den systematiserade yrkesträningen, styrd av arbetsinstruktioner, måste kompletteras med projektarbeten inom vilka enskilda elever går in och gör expertinsatser.

För att förbereda elever för den mångfald olika krav som en mer diversifierad arbetsmarknad kan ställa måste det i deras grundutbildning alltid finnas grundläggande yrkeskunskaper som inläres på ett systematiskt sätt. Även om branschgränser allt oftare kommer att överträdas och blandkvalifikationer efterfrågas bör även i fortsättningen de flesta yrkesinriktade utbildningar ha sin huvudsakliga förankring i gällande branschstruktur.

Inom speciella produktionsområden kommer dock efterfrågan på branschövergripande kunskaper att bli så allmän att man i organisationen av utbildningar måste ta hänsyn till detta även vad gäller grundutbildningar. Informationsteknologins genombrott kommer troligen att kräva att de flesta utbildningar på det tekniskt industriella området också innehåller element av styr- och reglerteknik, processtyrning och maskinprogrammering.

Utbildningar av typen processteknisk och drift- och underhållsteknisk linje, utformade så att de ger branschberoende kunskaper, inriktade mot allmän processuppbyggnad, programmering, styrning, felsökning och reparation och underhåll kommer troligen också i allt högre grad att efterfrågas.

10.2 Läromedel och läromedelsproduktion

En diskussion om framtida läromedelsbehov kan inte föras utan att man ser läromedlen utifrån deras funktion i en undervisningssituation. Ett läromedel utgör endast en av flera komponenter som samspelar i undervisningen. Det måste vara anpassat till kursplaner, lärares och lärarutbildares kompetens, utrustning, elevers intresse, förkunskaper och kunskapsnivå etc.

10.2.1 Stort läromedelsberoende

Det stora antalet olika utbildningar och specialiseringar som gymnasieskolan och komvux erbjuder gör att varje enskilt utbildningsalternativ inte har så många elever. Genom att linjer och specialkurser ibland kan

använda samma läromedel är målgrupperna dock ofta något större än vad som kan utläsas av statistiken över antal elever på enskilda utbildningar. Även arbetsmarknadsutbildningens kursdeltagare utgör en sådan målgrupp.

Allmänna ämnen av typ svenska, engelska, arbetslivsorientering har samma utformning på många utbildningar. Marknaden för denna typ av läromedel är därför ganska stor.

Yrkesutbildningens fackteori och arbetsteknik skiljer sig däremot från utbildning till utbildning. Innan en uppdelning i grenar och varianter sker kan underlaget för läromedelsproduktion även här vara ganska stort. Statistik över antalet elever på olika yrkesinriktade linjer, grenar och varianter visar att det finns ca 100 delmarknader som fördelar sig enligt följande:

Antal marknader	Antal elever/år
30	< 100
30	100–500
20	500–1000
20	> 1000

Allmänt kan man påstå att det är för den sistnämnda gruppen (> 1000 elever/år) som läromedelsproducenterna anstränger sig att producera. Övriga målgrupper är endast intressanta under speciella förhållanden t.ex. då någon myndighet eller organisation kan ge ekonomiska garantier.

Läromedelssituationen för de små målgrupperna kartläggs för närvarande av statens institut för läromedelsproduktion (SIL). En första rapport har överlämnats till oss (Rapport från inventering av läromedelssituationen på studievägar med lågt elevantal, SIL 1985). Rapporten är baserad på resultaten från en intervjuundersökning och en enkät till ett stort antal av landets gymnasieskolor.

De inkomna svaren ger intryck av en bristsituation på läromedel för små målgrupper, ibland drastiskt uttryckt eller resignerat, efter många år utan uppmärksamhet från läromedelsproducenter. I många fall redovisas brister på läromedel även inom områden där det ändå finns vissa sådana producerade, alltså en kvalitativ brist.

10.2.2 Åldrande läromedel

I samband med gymnasieskolreformen 1970 gjordes från SÖ:s, producenternas och vissa branschorganisationers sida stora insatser för att få fram lämpliga läromedel, anpassade till de nya kursplanerna. Framför allt för de yrkesinriktade utbildningarna med stort elevunderlag sökte man därvid skapa en situation där läromedel, utrustning och lärarutbildning bildade en helhet som kunde samverka för att möta kursplanernas krav.

Den snabba tekniska utvecklingen har emellertid fört med sig att många av de yrkesinriktade utbildningarna nu behöver förnyas. För-

nyelse av kursplanerna måste kontinuerligt följas upp av förändringar i läromedel och utrustning. Förnyelsen kräver också fort- och vidareutbildning av lärarna.

För läromedelsproducenterna gäller det att anpassa sitt agerande till vad som sker på marknaden, samtidigt som agerandet också påverkar denna. Svårigheter att bedöma utvecklingstakten, lönsamhetstänkandet, försiktighet etc. kan sägas ha lett till att marknaden på vissa områden nu karaktäriseras av "åldrande" läromedel.

10.2.3 Förutsättningar för produktion

Läromedelsproducenterna konkurrerar på en fri marknad och läromedelsproduktionen bedrivs kommersiellt. Producenterna är för sin överlevnad beroende av att de kan åstadkomma åtminstone ett minimum av lönsamhet.

Varje nytt läromedel som man satsar på innebär en risktagning. Denna risk skall vägas mot möjligheterna att få en tillräckligt stor intäkt som kan bidra till att bära företagets alla kostnader och helst också ge vinst. Alla producenter råkar ut för felsatsningar som innebär att kostnader läggs ned på läromedel som inte säljer så att kostnaderna täcks. Den företagsmässiga kalkylen måste därför göras så att de läromedel som går bra kan bära kostnaderna för andra som går sämre. Riskerna minskas genom att kalkylerad kostnadstäckning uppnås vid en så liten och "säker" försäljning som möjligt. Detta har självfallet betydelse för prisnivån.

Införandet av "låneläromedel" innebar en stor förändring av marknadssituationen för läromedelsproducenterna. Det ledde till att man måste klara kostnadstäckning och lönsamhet vid en försäljning av betydligt färre exemplar av ett läromedel. Eftersom de fasta kostnaderna för ett läromedel — manusbearbetning, illustrering, sättning, lay out, lagring, marknadsföring etc. — är ganska givna och svåra att göra stora ingrepp i, så innebär en minskad upplaga att varje enskilt exemplar belastas med högre kostnader. En minskad upplaga leder därför till ett högre pris. Införandet av "låneläromedel" har därför ytterligare minskat producenternas intresse för de små delmarknaderna.

En medelstor marknad erbjuder mindre möjligheter att göra storvinster men kan ge goda bidrag till förlagens omsättning och till täckning av företagets fasta omkostnader. Färre konkurrenter, kalkyler med kostnadstäckning vid relativt låg försäljning minskar risktagningen.

Allt eftersom marknaderna blir mindre kommer ett läromedels fasta kostnader att utgöra en allt större del av totalkostnaderna. Om marknaden är stabil, konkurrensen obefintlig och kraven på förändringar i läromedlet inte kommer så tätt, kan upplagan genom försäljning under en följd av år ändå bli ganska stor. Relativt små men stabila och konkurrensskyddade marknader kan därför ibland också ge viss lönsamhet. Krav på ofta återkommande revisioner slår hårdare på små marknader än på stora.

För de utbildningar som har mindre än 1.000 elever/år, där läromedlen lånas ut till eleverna och där utvecklingen går snabbt och medför täta revisionsbehov, är det knappast möjligt att producera med lönsamhet till

priser som konsumenten är beredd att betala.

Andra producenter än läromedelsföretag, t.ex. branschorgan eller företag som primärt säljer maskiner och undervisningsmateriel av hårdvarutyp, går ibland in och deltar i läromedelsproduktionen för dessa små målgrupper. Ibland innebär detta att instruktioner på främmande språk översätts. I andra fall satsas seriöst på att få fram fungerande läromedel (se t.ex. det fall som beskrevs av utbildningsekonomiska utredningen, Ds U 1983:8 s. 19–21).

De allra minsta målgruppernas försörjning av läromedel är ofullständigt kartlagd. Troligen sker en ganska omfattande produktion av "kompendie-läromedel", framtagna av undervisande lärare. Dessa läromedel kan ibland vara bra. Totalt sett är kvaliteten mycket växlande. Ett gemensamt drag för dessa läromedel är att de fungerar då de används av författaren men att de ofta är svåra att utnyttja av andra.

10.2.4 Samhällsinsatser på läromedelsområdet

I direktiven till Utredningen om läromedelsmarknaden (ULÄ, U 1976:04) framhåller dåvarande utbildningsministern att

"... ansvaret för att det inom vårt utbildningsväsende finns tillgång till effektiva pedagogiska hjälpmedel bl.a. läromedel åvilar ytterst riksdagen och regeringen.

... samhället måste ha ett ansvar för att läromedel finns tillgängliga för alla slag av utbildningar även i de fall då produktionen inte är kommersiellt lönsam och att den skapar ett utrymme för utvecklingsarbetet på läromedelsområdet."

Under hela 1970-talet bedrevs läromedelsutveckling inom SÖ, dels i form av mer generella läromedelsprojekt, ledda av SÖ:s läromedelssektion, dels i form av ren manusproduktion i anslutning till kursplanarbetet och under ledning av sakbyråerna.

I slutet av 1960-talet hade ett läromedelsprojekt för specialundervisning påbörjats och medel avsatts för produktionsstöd inom projektet. Fr.o.m. budgetåret 1973/74 utvidgades produktionsstödet till att gälla produktion av läromedel för alla bristområden. Den 1 juli 1974 bildades SIL som övertog ansvaret för det statliga produktionsstödet.

SIL använder sig av olika former för stöd till produktion av läromedel för bristområden. Den vanligaste formen är att man medverkar till produktion genom delfinansiering. I vissa fall är bidragen knutna till viss återbetalningsskyldighet genom ett garantiförfarande vilket innebär att bidrag utgår i efterhand om ett projekt visar sig ge mindre intäkter än väntat.

Produktionsstödet har aldrig varit särskilt stort och har inte på något sätt kunnat täcka det verkliga behov av läromedel som finns för små målgrupper.

För närvarande är stödet för produktion av läromedel för gymnasieskolan och vuxenutbildningen ca 1 milj. kr./år. En jämförelse inom Norden visar att man i Norge har ett produktionsstöd på 20 milj. kr. för motsvarande stadier medan man i Finland har ett yrkesråd som även producerar alla behövliga läromedel för yrkesinriktad utbildning.

Trots det jämförelsevis blygsamma produktionsstödet har SIL vissa svårigheter att fördela dessa medel eftersom det saknas producenter som vill satsa på denna typ av produktion.

10.2.5 Bedömningar

De många läromedel för yrkesinriktad utbildning som producerades i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet har inte följt med i den snabba tekniska utvecklingen. Utvecklingen följs också olika snabbt på olika skolor. Genom att skolor efter en tid kommer att befinna sig i olika utvecklingsstadier kommer producenterna att ställas inför efterfrågan både på gamla och reviderade versioner av ett och samma läromedel. Detta splittrar marknaden och leder till en "ond cirkel". För producenten är det inte lönsamt att revidera för tidigt. Utan ett tidigt reviderat läromedel har lärarna svårt att införa ny utrustning och undervisa om ny teknik. Om detta ändå inte går finns ingen anledning att efterfråga fort- och vidareutbildning.

En reformmetod som innebär att en ny kursplan får införas på en skola samtidigt som den äldre får behållas på andra skolor under ett antal år, är därför ur läromedelssynvinkel inte lämpligt. De fördelar metoden kan ha ur andra aspekter, t.ex. fortbildning, måste ses i detta sammanhang.

Vi har tidigare framhållit att ett av instrumenten för en effektivisering av den gymnasiala yrkesutbildningen är modulindelningen av kursplanerna. För detta krävs en omfattande revidering jämväl av läromedlen.

I syfte att göra läromedlen mera utbytbara och att successivt hålla dem moderna bör de utformas inom samma modulindelade ram, som de är avsedda för. Genom en serie av sådana mindre läromedel (inkl. nödvändiga arbetsinstruktioner) underlättas läromedelsrevisionen. Att revidera ett mindre häfte för en modul är betydligt enklare, snabbare och billigare än att revidera ett mera komplext läromedel, som täcker ett helt ämnesområde. Vidare kan skilda delar av läromedlet inom samma yrkesområde produceras av olika producenter (läromedelsförlag, branschorganisationer, yrkesnämnder, företag etc.).

Inför gymnasieskolreformen nedlades ett omfattande arbete på att åstadkomma yrkesanalyser som beskriver yrkens "grundelement". Detta arbete måste nu få fortsätta. Även i en framtida yrkesutbildning kommer arbetsinstruktioner över enskilda yrkens grundläggande moment att ha en given plats. De teoretiska grunderna för tillämpade tekniker får ofta en alltför tillbakaskjutet plats i yrkesutbildningen. Till den grundläggande kunskapen hör även den teoretiska grunden.

Utvecklingen inom det tekniska området kräver successiva förändringar av utbildningarna. Att finna formerna för hur förändringsbehov fångas upp och får genomslag i utbildningar är av vital betydelse. Om ett förändringsarbete skall få genomslagskraft måste alla dess ingående komponenter samtidigt beaktas. Denna nära koppling mellan kursplanearbete, fort- och vidareutbildning, utrustning och läromedel beskriver vi närmare inom ramen för "signalsystemet" i kap. 13.

När förändringar i kursplaner genomförs måste alltså behovet av förändringar i befintliga läromedel eller behovet av nya läromedel bedömas. För de små målgrupperna, där ingen läromedelsproducent kan finna lönsamhet, bör manusproduktion genomföras i anslutning till kursplanearbetet och bekostas med statliga medel. SIL bör via anbud och ramavtal knyta läromedelsproducenter till kursplanearbetet. Ramavtalen bör kunna utformas enligt liknande principer som följs vid produktion av t.ex. propositioner, betänkanden o.d. Producenterna anlitas för produktion och distribution och går in i arbetet sedan första manusutkast föreligger.

Kostnaderna för dessa läromedel måste enligt vår mening ingå som en delpost i totalkostnaden för en utbildningsförändring tillsammans med kostnaderna för kursplanearbete, ny utrustning och fort- och vidareutbildning. SIL gör kostnadsbedömningar och administrerar medlen. Vi anknyter i kap. 13 på nytt till dessa frågor.

Vi föreslår slutligen att det statliga produktionsstödet för gymnasieskolan och vuxenutbildningen höjs från nuvarande 1 milj. kr. till 6 milj. kr. Samtidigt bör branscherna stimuleras att ta i tu med läromedelsproduktion och revidering i syfte att förbättra läromedelsituationen för yrkesutbildningen.

10.2.6 Förslag

Vi föreslår således att

- läromedlens utformning anpassas till det föreslagna modulsystemet,
- ett närmande mellan kursplanearbete, läromedelsproduktion, utrustningsanskaffning och lärarfortbildning kommer till stånd,
- SIL:s ansvar för läromedelsproduktionen för små målgrupper stärks och
- det statliga produktionsstödet till gymnasial yrkesutbildning höjs till 6 milj. kr. per år.

10.3 Utrustning för yrkesutbildningen i gymnasieskolan

10.3.1 Inledning

Sedan investeringsbidragen till byggnadsarbeten inom skolväsendet upphörde fr.o.m. den 1 juli 1982 återstår för gymnasieskolan investeringsbidrag endast till utrustning. Statens medverkan vid finansieringen av investeringar i utrustning för gymnasieskolan har från och med den 1 juli 1984 förändrats på flera områden och bl.a. anpassats till den decentralisering som skett till länskolnämnderna vad gäller beslut om gymnasieskolans organisation och tillsynen av verksamheten för denna.

I vår kostnadsstudie "Kostnader för gymnasieskolans studievägar" (Ds U 1985:15) har vi belyst utrustningens andel i fråga om kostnaderna för gymnasieskolan totalt samt dess variation mellan olika studievägar.

Statsbidraget till anskaffning och förnyelse av utrustning i gymnasieskolan lämnas i form av:

startbidrag då en för kommunens gymnasieskola ny studieväg införs eller då antalet platser på en redan införd studieväg utökas,

kompletteringsbidrag då undervisningen på en redan införd studieväg läggs om till följd av nya statliga föreskrifter som medför behov av ny utrustning samt

förnyelsebidrag för att täcka en del av kommunens kostnader för att ersätta föråldrad och försliten utrustning.

Statsbidragen får utnyttjas för inköp eller förhyrning. Startbidrag till sådana utbildningar där länskolnämnderna fattar beslut om organisationen beslutas och utbetalas av nämnderna. Övriga startbidrag beslutas och utbetalas av SÖ.

Kompletteringsbidragen handhas enbart av SÖ. Huvudansvaret för sådana särskilda föreskrifter om förändringar i undervisningen som föranleder komplettering av undervisningsmateriel finns tills vidare enbart hos den centrala myndigheten.

Förnyelsebidraget administreras helt av länskolnämnderna, vilka även har ett övergripande ansvar för att utbildningen bedrivs med tidseffektiv utrustning.

10.3.2 Startbidrag

SÖ fastställer vilka studievägar som skall få startbidrag. I de fall nämnderna har bemyndigande att fastställa tim- och kursplaner beslutar nämnderna.

Startbidragen är stimulansbidrag. De skall ses som ett offensivt statligt stöd för att bidra till arbetsmarknadens behov av yrkeskunnig arbetskraft.

Startbidragen syftar till att förnya organisationen och bidra till att angelägna studievägar får en större utbredning över landet. Vilka studievägar som ges rätt till startbidrag prövas fortlöpande över åren.

I förordningen om statsbidrag till utrustning för gymnasieskolan (SFS 1983/84:628) anges procenttalen för statsbidragsandelen för startbidragen. Vissa utbildningar är för närvarande utbyggda så att det inte finns skäl att stimulera till vidare nyetablering. Bidragsandelen kan där sättas lågt. För andra finns fortfarande behov av utbyggnad som kräver nyanskaffning eller komplettering av den utrustning som finns. I dessa fall hålls bidragsandelen hög. Översyn av bidragsandelens storlek sker fortlöpande genom såväl höjningar som sänkningar.

10.3.3 Kompletteringsbidrag

Också kompletteringsbidraget är ett stimulansbidrag. Det skall utgå för att påskynda övergången från en äldre kursplan till en ny reviderad (moderniserad) sådan plan med samma yrkesinriktning. Bidraget ges enbart till den ytterligare utrustning som staten förordar för att utbildningen skall kunna bedrivas med ett nytillkommet ämnesinnehåll.

Samhället ställer höga krav på att de elever som går igenom gymnasieskolan eller deltar i komvux skall ha moderna kunskaper. Detta krav är särskilt påtagligt i de utbildningar där arbetslivet ständigt förnyar sin teknik. För att kunna hålla ett utbildningsinnehåll aktuellt på dessa studievägar fordras bl.a. att undervisningsmaterielen moderniseras. SÖ har bedömt det särskilt angeläget att huvudmännen moderniserar sina utrustningar för de avslutande utbildningar som finns i gymnasieskolan. Under de senaste budgetåren har därför merparten av kompletteringsbidragen gått till åk 4 på den tekniska linjen och högre specialkurser inom det tekniskt-industriella området.

Start- och kompletteringsbidrag kan endast utgå till primärkommunala skolor och för studievägar inom det tekniskt-industriella och det tekniskt-naturvetenskapliga området. Däremot har förnyelsebidrag sedan läsåret 1984/85 även kunnat utgå för elever på ekonomiskt-merkantila studievägar.

Det finns starka motiv för att ge start- och kompletteringsbidrag även till EM-sektorn. Ett är den mycket snabba automation och datorisering som för närvarande sker av de arbetsuppgifter som utbildningen syftar till. Därtill kommer att statsbidragen till utrustning av tradition riktats mot utbildningar som leder till mansdominerade yrken. Från jämställdhetssynpunkt finns ett betydande ansvar för staten att ekonomiskt stödja huvudmännen så att införandet av ny teknik på studievägar som leder till av kvinnor dominerade yrken inte kommer att släpa efter av kommunal-ekonomiska skäl. Enligt vår mening är det angeläget att start- och kompletteringsbidrag fortsättningsvis får utgå även till de ekonomiskt-merkantila studievägarna. Kompletteringsbidrag för denna sektor föreslås också i årets budgetproposition. Enligt vår mening bör även startbidrag kunna utgå. För detta ändamål har vi avsatt 5 milj. kr.

10.3.4 Förnyelsebidrag

Förnyelsebidrag har utgått sedan läsåret 1982/83 för att underlätta för huvudmännen att ersätta föråldrad och försliten utrustning. Bidraget beräknas schablonmässigt på grundval av antalet elever i karaktärsämnet på vissa bidragsberättigade studievägar under läsåret. Skolstyrelsen är ytterst ansvarig för att utbildningen bedrivs med tidsenlig utrustning och har ansvaret för fördelningen av bidraget mellan verksamheterna inom de studievägar i gymnasieskolan som är bidragsgrundande.

Fr.o.m. läsåret 1984/85 lämnas bidrag även för elever på EM-sektorns studievägar. De tilldelade bidragen 1985/86 beräknas bli fördelade med ca 55 milj. kr. till TI-och TN-sektorerna och ca 17 milj. kr. till EM-sektorn. Administrationen av förnyelsebidraget ligger sedan 1983/84 helt på länskolnämnderna. SÖ föreslog i sin anslagsframställning 1986/87 att förnyelsebidragen skulle avvecklas. Utbildningsministern var dock ej beredd att helt avskaffa förnyelsebidragen men föreslår i 1986 års budgetproposition en kraftig minskning av bidragen. Enligt vår mening bör förnyelsebidraget finnas kvar då det underlättar för kommunerna att mer planmässigt förnya utrustningen.

10.3.5 Framtida utveckling och förslag

Riksdagens utbildningsutskott har senast vid 1985 års riksmöte (UbU 1984/85:19) framhållit utrustningsanslagets betydelse för effektivisering och teknisk modernisering av gymnasieskolans utbildning. Utskottet framhåller också vikten av att anslaget utformas så att kommunerna får ett tillförlitligt underlag för sin ekonomiska planering och upphandling av utrustning. Vi vill för yrkesutbildningens vidkommande kraftigt understryka dessa uttalanden. Förändringar i konstruktion, storlek och inriktning som inte kan beaktas i kommunens utbildningsplanering bör undvikas.

Vi har tidigare (kap. 6) framhållit att den skolmässiga miljön fortfarande många gånger är lämpligast när det gäller t.ex. genomgång av vissa grundläggande moment. Eleverna måste t.ex. ha ordentligt med tid på sig att öva in sådana delar av en utbildning. Flertalet moduler kommer fortfarande att genomföras i skolan. Därför kommer skolan också att med våra förslag som utgångspunkt ha behov av en god standard vad gäller undervisningsmateriel. Den arbetsplatsförlagda delen av den yrkesinriktade utbildningen kommer med nödvändighet att påverkas av den karaktär som det lokala näringslivet har. Skolan måste därvid på utrustningsområdet kunna balansera mot näringslivets profil i den aktuella regionen så att utbildningen blir allsidig. Detta är ytterligare ett tungt skäl för att skolan måste ha resurser vad gäller utrustningen. Ett undandragande av statliga insatser vad gäller utrustningssidan skulle kunna leda till att investeringarna på området under åtskilliga år framöver hamnade på en betydligt lägre nivå, vilket mot bakgrund av den skisserade tekniska utvecklingen skulle få olyckliga följder för yrkesutbildningen.

Vi föreslår därför att:

- statsbidrag för utrustning även fortsättningsvis bör utgå. I den utveckling som vi skisserat torde särskilt kompletteringsbidragen få ökad betydelse,
- startbidrag får utgå även för ekonomisk-merkantil sektor
- särskilda krav ställs på ett mer intensivt utnyttjande av utrustningen om rimliga avskrivningstider skall kunna motiveras,
- den utrustning som anskaffas med statsbidrag också skall användas för komvux,
- avskrivningsmodeller för kapitalutrustning bör finnas i kommunerna. Idag måste yrkesläraren ofta lägga ner mycket tid på att påvisa det självklara behovet av förnyelse av utrustning,
- det vid statsbidragsgivningen klart skall framgå att statsbidragsmedlen verkligen skall användas för det ändamål de avsatts för samt att kommunerna samtidigt skall satsa "sin" del. Specialdestinerade bidrag skall nå destinationen, och
- i uppgifterna för den gymnasieinspektion vi föreslår i kap. 6 bör ingå att i samverkan med yrkesnämnderna regelbundet kartlägga utrustnings- och lokalsituationen för yrkesinriktad undervisning.

10.4 Teknikcentra-resurscentra för industriell utveckling och utbildning

10.4.1 Den tekniska utvecklingen

Spridningen av ny teknik är en fråga som har både industripolitisk, utbildningspolitisk och regionalpolitisk räckvidd. Stat och kommun har därför på olika sätt försökt påverka teknikspridningsprocessen. Under senare år har insikten om teknikspridning som ett viktigt regionalpolitiskt medel ökat och en rad nya initiativ tagits. I områden med strukturomvandlingsproblem har tekniska spridningsinitiativ utgjort ett viktigt medel för att förnya och utveckla näringslivet.

Det är ett viktigt utbildningsmål att tillgodose arbetsmarknadens efterfrågan på utbildad personal. Utbildningsekonomiska utredningen framhöll 1982 att "Utbildningen skall tillfredsställa behoven inom områden där svensk industri har de största utvecklingsmöjligheterna". "De utbildade och deras kompetens skall finnas till hands när den behövs och ansvaret ligger på utbildningssystemet".

I våra direktiv framhålls den snabba tekniska utvecklingen samt skolväsendets allt större svårigheter att följa med i denna utveckling. Kostnaderna för utrustning för den gymnasiala yrkesutbildningen har kraftigt skjutit i höjden. Lärarnas fortbildning har svårt att hålla sig à jour med utvecklingen och kursplanerna riskerar att sprängas genom att nya moment hela tiden tillförs undervisningen.

Den tekniska utvecklingen är inte likformig. Teknikavståndet mellan spjutspetsföretagen och tillämparna av traditionell teknik tenderar att öka. Detta kan även gälla teknikspannet inom ett och samma företag. Många företag har funnit en "ekonomisk nisch" i att under en övergångstid ligga kvar med produktion i traditionell teknik.

10.4.2 Teknikcentralösningen

SÖ har gjort en kartläggning av vidtagna och planerade åtgärder i syfte att främja utbildningen i ny teknik. Denna ger vid handen att medvetandet om att teknisk utbildning är dyr finns överallt. Samtidigt konstateras att den utrustning som finns vid skolorna utnyttjas i alltför liten utsträckning.

Sambandet mellan en lärare, 16 elever och en skolverkstad med 16 platser är helt dominerande. Det kan innebära att utrustningar för kanske 100.000 kr. per elev utnyttjas 25 timmar à 40 minuter 30 veckor om året, vilket är ett orimligt lågt utnyttjande. Den tekniska livslängden för material inom de mest teknikintensiva områdena el-tele, numerisk styrning och CAD/CAM tenderar samtidigt att pressas ned till 3–5 år i stället för den traditionella utrustningens 10–30 år.

Det har från industripolitiskt håll framhållits att fortsatt teknikspridning och industriell förnyelse även måste inkludera medelstora och små företag. För dessa företag kan en samverkan med utbildningsväsendet i många fall te sig tekniskt och ekonomiskt intressant.

Oberoende av varandra och på flera håll har olika lösningar skisserats. Kännetecknande för dessa lösningar har varit ett närmande mellan utbildningsanordnarna och näringslivet i olika former om sambruk av resurser, såväl materiella som personella. Syftet för skolväsendet är att göra ny teknik tillgänglig genom samverkan med andra intressenter.

Sådan samverkan kan vi rubricera som en teknikcentrumlösning. En sådan har ingen entydig form. En lösning kan vara mycket enkel — t.ex. ett avtal om att hyra överkapacitet vid en utrustning i ett företag. Teknikcentraidén kan även omfatta mycket komplicerade system som det verkstadstekniska CAE-centret i Eskilstuna, Industriellt Utvecklingscentrum (IUC) i Skellefteå eller Skogsindustrins Utbildningscentrum i Markaryd. Här sker samverkan mellan näringsliv och ett stort antal utbildningsanordnare i fråga om kurser på olika nivåer, samt lärarfortbildning och forskning och utvecklingsarbete.

Det förekommer flera olika benämningar på dessa samverkanslösningar. Så används t.ex. begrepp som resurscentrum, utvecklingscentrum och utbildningscentrum. Huvudtanken är densamma men olika aspekter har betonats. I det följande använder vi begreppet "teknikcentrum" i de fall utbildningsaspekten finns med i bilden. Detta utesluter givetvis inte att projektets huvudsyfte i första hand kan ha annan inriktning.

10.4.3 Organisatoriska former

Centra av olika storlek och skiftande utrustningsgrad växer nu snabbt upp runt om i landet. SÖ:s inventering (november 1984) upptar drygt 30 befintliga eller planerade centra. Härtill kommer ett antal filialer till dessa. UHÅ redovisar (februari 1985) 79 särorganisationer av teknikcentrumkaraktär där högskolan är engagerad. Tio av dessa har etablerats under perioden oktober 1984 — januari 1985.

Ett teknikcentrum kan beroende på sin inriktning och storlek ges varierande organisatoriska former.

Eftersom de i flertalet fall kommer att tillhandahålla tjänster riktade mot småföretagare och således även uppträda kommersiellt torde de ej lämpligen kunna drivas direkt av utbildningsanordnaren. För mindre omfattande externa åtaganden kan dock teknikservice (se nedan) vara en aktuell form. I flertalet fall har en stiftelseform bedömts vara en lämplig lösning med kommun, högskola, näringsliv och organisationer som stiftare.

10.4.4 Teknikcentras roll i yrkesutbildningen

Av vikt för diskussionen om teknikcentras betydelse är naturligtvis hur och i vilken omfattning de kommer att utnyttjas i yrkesutbildningen.

De hittills gjorda erfarenheterna i fråga om teknikcentraetablering avser helt naturligt områden med snabb teknikutveckling. Detta innebär att endast ett begränsat antal gymnasiala yrkesutbildningar hittills kunnat utnyttja ett teknikcentrums resurser. Detta gäller främst högre specialkurser riktade mot verkstadsteknik och el-teleteknik samt fyraårig

teknisk linje. Inslaget av data- och mikroelektronik i dessa utbildningar är liksom i teknikcentra påfallande. Många andra yrkesutbildningar torde också, åtminstone på sikt, bli aktuella för teknikcentra.

Många yrkeslärare har uttalat viss tveksamhet inför den högteknologiska inriktningen hos teknikcentra och menat att nivån ligger över den gymnasiala yrkesutbildningens mål. Detta kan idag gälla i viss utsträckning men avsikten med dessa centra är att introducera såväl lärare som elever i ny teknik. Enligt vår mening bör eleverna redan under utbildningen få en chans att stifta bekantskap med sådan modern maskinutrustning som de sedan kommer att möta ute i arbetslivet. De grundläggande momenten måste liksom nu läras in i skolmiljö utan den tidspress som i vissa fall säkert kan komma att råda beträffande den mer avancerade utrustningen i ett teknikcentrum. Huvudvikten torde dock komma att ligga på moment med inslag av avancerad utrustning i påbyggnadsutbildningar samt T-linjen. Teknikcentra blir normalt inte produktionsinriktade och kan således ej ersätta den av oss föreslagna arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen.

Allt talar för att teknikcentra inom en överskådlig framtid kommer att behålla sin huvudinriktning, dvs. olika former av elektronik, automation och datorstödd konstruktion och tillverkning. Intressanta modeller inom andra områden kan hämtas från Skogsindustrins Utbildningscentrum i Markaryd, Rikssågverksskolan i Skoghall och Skandinaviska Gjuteriskolan i Jönköping.

Ett fungerande teknikcentrum bör enligt vår mening vara väl utrustat, ha hög nyttjandegrad och även samverkansmöjligheter med lokalt näringsliv. Det är också väsentligt att det planeras utifrån ett helhetsperspektiv inom en större region så att flera centra kan komplettera varandra. En överetablering med många små och dåligt utnyttjade centra torde ingen vara betjänt av. Vi kan åskådliggöra vårt resonemang med följande exempel på "utrustningsnivåer".

nivå 1	omfattar yrkesutbildningens huvuddel
nivå 2	avancerade inslag i yrkesutbildningen, t.ex. vissa NC-tilämpningar
nivå 3	påbyggnadsutbildningar av mer frekvent art
nivå 4	lågfrekventa utbildningar med stora krav på avancerad utrustning och krav på lärare med särskilda kompetenser

I ett sådant perspektiv kan nivå 1 vara den skolförlagda delen av yrkesutbildningen, nivå 2 vara viss del av den arbetsplatsförlagda utbildningen som vi föreslagit. Nivåerna 1 och 2 bör naturligtvis helst finnas på samma ort. Nivå 4 kan t.ex. representeras av välutrustade T 4-skolor. Självfallet bör befintlig utrustning vid gymnasieskolor utnyttjas så långt det är tekniskt och ekonomiskt möjligt. Vid planering av skolenheter bör man därför inrikta sig på en koncentration av resurserna för yrkesutbildningen såväl utrustningsmässigt som personalmässigt. En inriktning mot sektorskolor skulle i allmänhet innebära ökade förutsättningar att bygga upp teknikcentra samt även i allmänhet bidra till en ekonomiskt rationellare organisation i första hand för större kommuner. För mindre

kommuners del bör man regionalt sträva efter att samverka om resurserna. Ett län kan med fördel fungera som en samverkansregion.

Regeringen har sommaren 1985 uppdragit åt länsstyrelserna att utarbeta regionala teknikspridningsprogram. Arbetet bör omfatta en analys av länets förutsättningar, samordning av pågående teknikspridningsaktiviteter och initiering av nya projekt. Resultatet av arbetet skall redovisas till industridepartementet senast den 1 oktober 1986.

Samtidigt har regeringen lämnat uppdrag till ett antal centrala myndigheter, däribland SÖ och UHÄ att inom sina resp. områden följa arbetet med de regionala teknikspridningsprogrammen, löpande informera centrala verk och regionala organ och andra intressenter om utvecklingen.

10.4.5 Samhällets roll — utvecklingstendenser

Flera av teknikcentraprojekten har initierats genom industridepartementets uppdrag till länsstyrelserna att ta fram underlag för utbildningsplanering i länen. Under detta arbete genomfördes en noggrann kartläggning av utbildningsutbudet hos samtliga utbildningsanordnare. Detta belyser den nära koppling mellan industri- och utbildningspolitik som existerar i fråga om teknikcentra.

Ofta har utvecklingsfonderna engagerat sig i projekten som då fått en regionalpolitisk inriktning, ett försök att diversifiera näringslivet i den aktuella regionen. Statliga finansieringar har ofta skett via högskolan och AMU.

För gymnasieskolans del aktualiserades frågan om statsbidrag genom SÖ:s förslag i anslagsframställningen för 1985/86. Dåvarande departementschefen framhöll i budgetpropositionen 1985 att ett system med teknikcentra borde kunna förbättra möjligheterna för skolan dels att hålla en nära kontakt med den tekniska utvecklingen, dels att på sikt begränsa kostnaden för utrustning i gymnasieskolan. Hon gjorde i avvaktan på SÖ:s kartläggning och vårt uppdrag inte något långsiktigt ställningstagande i frågan. Dock hänvisas till möjligheten att förhyra utrustning via det reguljära utrustningsanslaget. Med anledning av budgetpropositionen 1985 kan numera även särskilda medel utnyttjas försöksvis för att stödja enskilda projekt som avser teknikcentraetablering. På förslag av SÖ i anslagsframställningen för 1986/87 föreslår regeringen i 1986 års budgetproposition en treårig försöksverksamhet med bidrag till etablering av teknikcentra från anslaget för utrustning för gymnasieskolan.

Enligt vår bedömning bör permanenta driftbidrag normalt ej utgå till teknikcentra. Däremot bör medel motsvarande nuvarande utrustningsbidrag i proportion till hur stor del av undervisningen som är förlagd till teknikcentra kunna utnyttjas för ändamålet. I de fall flera kommuner samverkar om ett teknikcentrum bör kommun som får sådant statsbidrag kunna vidarebefordra detta till värdkommunens teknikcentrum.

Ett problem i sammanhanget är frågan om avvägningen mellan investerings- resp. driftkostnader. Flera projekt torde kunna komma att få betydande bidrag i etableringsfasen till utrustning m.m. Detta gäller

såväl kommunala medel som statliga via utvecklingsfonder etc. Kalkylerna i flertalet projekt utgår troligen från en viss grad av självfinansiering, eftersom näringslivet väntas betala en från projekt till projekt skiftande andel av kostnaderna.

En god ekonomisk grund förutsätter att informationen går fram och att samarbetsformer med småföretagare m.fl. kan etableras så att anläggningarna också utnyttjas i rimlig omfattning. Det är därför viktigt att bygga denna medverkan på realistiska bedömningar. Vissa erfarenheter tyder på att det krävs mycket för att bygga upp den "kreativa miljö" som fordras för att småföretagare skall utnyttja anläggningarna. Speciellt gäller detta "utvecklingsprojekt" på små orter utan industriell miljö. Det kan i sådana fall bli problem med att efter etableringsperioden täcka driftkostnaderna. En risk föreligger att dessa driftkostnader främst kommer att belasta de deltagande utbildningsanordnarna. Detta speciellt eftersom en stor del av verksamheten vid ett teknikcentrum innehåller datatillämpningar med kontinuerligt behov av dyrbar programvara.

Genom riksdagsbeslutet om uppdragsutbildning bör teknikcentra också kunna vara en betydelsefull resurs i fråga om företagsanknuten uppdragsutbildning. Hur det blir härmed är naturligtvis svårt att i detalj förutsäga, men de stora belopp som kommer att stå till förfogande för uppdragsutbildning innebär troligen att teknikcentra blir intressanta ur denna aspekt. Kanske kan de bli självfinansierande på denna grund.

En annan aspekt som har framhållits är den personella kompetensuppbyggnad som kan ske vid teknikcentra. För fortbildning och vidareutbildning av yrkeslärare och lärare i tekniska ämnen borde teknikcentra kunna utgöra en värdefull resurs, vilket utvecklas närmare i kap. 11.

Det bör också bli lättare att rekrytera och hålla kvar lärare i tekniska och datainriktade ämnen om lärarna kan kombinera sin undervisning med verksamhet vid ett teknikcentrum t.ex. i fråga om olika former av forsknings- och utvecklingsarbete som bör kunna frodas i en sådan kreativ miljö.

10.4.6 Tekniskservice

I samverkan med utvecklingsfonderna och länsstyrelserna har ett annat intressant samarbete utvecklats mellan skola och näringsliv kring den s.k. tekniskservice.

Genom tekniskservice kan mindre företag och enskilda idégivare erbjudas ta del av skolans resurser i olika utvecklingsprojekt. Därigenom får uppdragsgivarna moment i utvecklingsarbetet, främst av teknisk men ibland även av ekonomisk natur, utförda till låg kostnad eller ibland helt kostnadsfritt. För skolans del är vinsten tvåfaldig; eleverna får komma i kontakt med näringslivet inom ramen för realistiska och intressanta arbetsuppgifter och lärarna kommer i kontakt med aktuella frågeställningar inom näringslivet och kan bättre följa dess utveckling, vilket är värdefullt ur fortbildningssynpunkt.

Tekniskserviceprojektet påbörjades läsåret 1984/85 och stöds av SÖ och styrelsen för teknisk utveckling. Sedan budgetåret 1984/85 anvisar riksdagen medel för att stödja denna verksamhet på skolor som har åk

4 av T-linjen. I budgetpropositionen 1986 konstateras att verksamheten är angelägen och bör omfatta alla skolor som har åk 4 av T-linjen. Förslaget innebär att stöd skall lämnas även för budgetåret 1986/87 och att det skall ökas med 200.000 kr. till totalt 800.000 kr.

Som skäl för statsbidraget anges att skolorna i ett inledande skede har behov av stöd för att organisera verksamheten och etablera lämpliga samarbetsformer.

Teknikservice- och teknikcentrumidéerna ligger nära varandra. Skall man genomföra teknikservicetanken i större och mer avancerad omfattning ställs krav på resurser som närmar sig ett teknikcentrum med dess personella och materiella kompetens inom det aktuella området.

10.4.7 Förslag

Våra förslag i detta avsnitt innebär att

- syftet för skolväsendet med att medverka i teknikcentra är att göra ny teknik tillgänglig genom samarbete i olika former med andra intressenter,
- målgruppen för skolväsendets del bör vara lärare och elever inom områden och avsnitt av ny teknik där kunskaper och utrustning finns representerade vid centrat,
- yrkesutbildningen måste bevaka sina intressen och redan från början delta i teknikcentrauppbyggnaden. Det blir betydligt dyrare att köpa in sig i efterhand och utbildningssidan får då betydligt mindre möjligheter att bevaka sina intressen i fråga om tillgänglighet och andra önskemål,
- en övergripande planering för samverkan mellan skola och teknikcentra bör redovisas för varje län genom länsmyndigheternas försorg i samverkan med kommuner och berörda branschorganisationer,
- en inriktning mot sektorskolor i allmänhet skulle innebära en ekonomiskt rationellare organisation i första hand för större kommuner. För mindre kommuners del bör man regionalt sträva efter en samverkan om resurserna,
- ett särskilt verksamhetsstöd under ett inledningsskede, förslagsvis fem år, bör kunna utgå för att utveckla former och modeller för samverkan i teknikcentra,
- permanenta driftbidrag normalt ej bör utgå till teknikcentra. Där emot bör medel motsvarande nuvarande utrustningsbidrag kunna utnyttjas för ändamålet,
- i de fall flera kommuner samverkar om ett teknikcentrum, bör kommun som får statsbidrag för utrustning kunna vidarebefordra detta till värdkommunens teknikcentrum.
- teknikcentra bör få en central roll i fråga om fortbildning och vidareutbildning av lärare i yrkesämnen och tekniska ämnen samt som en resurs för fortbildning av ingenjörer.

11 Fortbildning av yrkeslärare

11.1 Bakgrund

Det ökade behovet av och intresset för personalutbildning i arbetslivet har berörts tidigare (kap. 2). För skolans del har trycket på fortbildning för yrkeslärarna och lärarna i tekniska ämnen i åk 4 på teknisk linje blivit allt påtagligare under senare år.

Fortbildningens nära samband med möjligheterna att starta och driva vissa utbildningar inom gymnasieskolan och komvux, med anskaffning av utrustning, med det pedagogiska ledarskapet för skolan etc. uppmärksammas allt mer.

Det har ej ingått i våra direktiv att diskutera den grundläggande lärarutbildningens innehåll, inriktning och organisation. En översyn av denna görs för närvarande av UHÄ på uppdrag av regeringen (regeringsuppdrag 1984—10—18). Vi utgår i våra förslag kring fortbildning från att den framtida grundläggande lärarutbildningen av yrkeslärare är anpassad till de riktlinjer, som vi föreslår i vårt betänkande.

En utförligare bakgrund till våra förslag i kap. 11 och 12 ges i vår skrift "Fortbildning för yrkeslärare (Ds U 1986:1). Skriften syftar också till att ge idéer och exempel samt att stimulera till diskussion bland lärare och fortbildningsansvariga. Med yrkeslärare avses i våra förslag lärare som undervisar i karaktärsämnen på yrkesinriktade studievägar.

11.2 Reformeringen av personalutbildningen för skolväsendet

Propositionen "Skolforskning och personalutveckling" (prop. 1980/81:97) låg till grund för det nya fortbildningssystem, som infördes i skolväsendet läsåret 1982/83. I propositionen finns en helhetssyn på lärarnas fortbildning uttryckt i ansvar, inriktning, innehåll, ekonomiska resurser och organisation. Reformen, som var ett led i decentraliseringen på skolområdet, innebar en omfördelning av ansvar och resurser mellan stat och kommun samt mellan SÖ och högskolan. Statsmakterna har det övergripande ansvaret för planering och samordning, anger mål och riktlinjer för fortbildningen. Kommunerna har ansvar för att centralt prioriterade utbildningsinsatser planeras in i ett lokalt utbildningsprogram.

En ekonomisk resurs i form av en viss procent av statsbidraget till lärarlöner utgår till kommunerna för läsåret 1985/86 1,66% för gymnasieskolan och 1,6% för komvux).

Staten arrangerar utbildning i första hand i form av högskolekurser. För små målgrupper, bl.a. vissa yrkeslärare, disponerar SÖ medel.

I den proposition som hänvisas till ovan framhålls yrkeslärarna som en särskilt prioriterad grupp. SÖ har årligen förstärkt denna prioritering i sina anslagsframställningar. Kostnaderna för ny utrustning samt behoven av lärarfortbildning nämns som de faktorer som verkar "bromsande på det faktiska genomförandet av de förändringar som läroplanen anger" (Utbildningsplanering, exempel och problem, Ds U 1983:8).

11.3 Fortbildningens inriktning och innehåll

11.3.1 Olika områden

Nuvarande fortbildningsvolym för yrkeslärarna — i genomsnitt en vecka vart 6—7 år utöver studiedagarna — är klart otillräcklig. Kraven på en kraftig utökning av fortbildningen innebär i realiteten ett krav på årligen återkommande fortbildning och på att denna görs obligatorisk för yrkeslärarna.

Avgörande för fortbildningens effektivitet är emellertid inte enbart dess längd utan kanske mer dess kvalitet uttryckt i innehåll, innehållets sekvensering och metodiska bearbetning, form, om och hur egenfortbildning genereras etc.

Fortbildning riktad mot de allmänna målen enligt Lgy 70 och Lvux 82, t.ex. jämställdhetsfrågor, invandrarfrågor etc. liksom fortbildning som är kopplad till skolväsendets utveckling i allmänhet är lika angelägen för yrkeslärarna som för övriga lärare. Sådan fortbildning skall naturligtvis yrkeslärarna även fortsättningsvis kunna genomgå på samma villkor och inom samma ramar som övriga lärare.

Med hänsyn till den snabba tekniska utvecklingen är emellertid yrkeslärarnas kompetensutveckling inom yrkesämnena särskilt angelägen. Därutöver kommer ett system, där en stor del av utbildningen förläggs till arbetslivet, att ställa ökade krav på planering och samarbete. En övergång till treårig utbildning och till modulindelade kursplaner kommer att kräva stora utbildningsinsatser.

En gymnasieskola för alla förutsätter ett nytänkande vad gäller arbetsformer liksom en ökad social kompetens hos lärarna.

Grovt sett kan yrkeslärarnas fortbildning delas in i följande områden

- fortbildning inriktad mot övergripande mål och lokal skolutveckling
- ämnesinriktad fortbildning
- behov föranledda av en utökad arbetsplatsförlagd utbildning och av modulindelade kursplaner
- fortbildning inför en gymnasieskola för alla
- allmänt kompetenshöjande fortbildning.

Dessa är naturligtvis inte från varandra väsensskilda områden, som skall behandlas var för sig. En integrering är nödvändig. Inom den tidsram, som en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning skapar (avsnitt 6.2.1.1), bör dock områdena 2 och 3 ovan prioriteras.

11.3.2 Ämnesinriktad fortbildning

Syftet med den ämnesinriktade fortbildningen blir i det korta perspektivet i huvudsak att komma till rätta med den eftersläpning, som drabbat skolan och lärarna på grund av otidsenlig grundutbildning, omständliga rutiner för läroplansförändringar, volymmässigt liten och inte alltid läroplansanpassad fortbildning, relativt ljust intresse från många skolledningar och lärare för att ta till sig nyheter, men först och främst på grund av den allt snabbare teknikutvecklingen.

I vissa fall finns en eftersläpning sedan mer än tio år. NC-maskiner började föras in i svensk industri redan under 1960-talet. Handelsdatorisering är av relativt sent datum, men den har kommit på desto bredare front under de allra senaste åren. På el-tele-sidan har utvecklingen varit explosionsartad vad avser avancerad elektronik och datateknik. Inom beklädnadsområdet tränger datateknik ut gamla tekniker för t.ex. mönsterframtagning och tillskärning. Kunskaper i avancerad kemi krävs inom samma bransch för färgning av garner och väv.

Nya tekniker och organisationsformer i arbetslivet förutsätter samverkan mellan t.ex. konstruktörer och dem som arbetar direkt i produktionen. Ett sådant lagarbete bör ha sin motsvarighet i undervisningen mellan t.ex. lärare på Ve- och T-linjerna. Fortbildningen bör skapa möjligheter att träna sådant lagarbete.

En förlängning av utbildningen till tre år kan komma att innebära att nytt stoff tillförs.

Planeringsansvariga myndigheter, branschorganisationer etc. ser svårigheter att innehållsbestämma utbildning/fortbildning i ett längre perspektiv. Samma bedömning gör också Utbildningsekonomiska utredningen. Alla tycks dock vara ense om, att tunga satsningar bör göras på kunskaper om och kring datateknik i såväl det långa som i det korta perspektivet och på alla nivåer inom utbildningsväsendet. Kravet på bredare kunskaper i svenska, matematik och språk betonas också.

Behoven av ämnesinriktad fortbildning växlar mellan sektorer, linjer och olika grenar inom en linje. För att successivt skriva fram de angelägnaste fortbildningsbehoven och alternativa sätt att tillgodose dessa krävs en väl fungerande samverkan och samplanering mellan skola och arbetsliv på såväl central som regional och lokal nivå (jfr. kap. 13).

11.3.3 En utökad arbetsplatsförläggning och moduliserade kursplaner

En utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning (avsnitt 6.2.1.1) ger förändrade förutsättningar och utgångspunkter för planering och genomförande av undervisningen. Såväl kort- som långsiktig planering av avsnitt/

moduler måste göras gemensamt av skolan och företaget/förvaltningen, dvs. normalt av läraren och instruktören.

I studier över erfarenhetens värde i återkommande utbildning för vuxna diskuteras en viktig aspekt, som i hög grad även gäller unga människor, nämligen den kulturella prägling som arbetet ger. Även om den arbetsplatsförlagda utbildningen inte omfattar längre tidsperioder torde resonemanget vara relevant.

”Anpassning till förvärvsarbete är inte bara inlärnin g av yrkesfärdighet. De erfarenheter man gör fostrar kontinuerligt till en viss självuppfattning, moral och samhällsbild.

- - -

Sociala relationer på arbetsplatsen har en betydelsefull roll i den process som formar människors medvetande...”. (Vad är den goda erfarenheten värd?, UHÅ rapport 1982:12).

Lärarna måste i den nya situation som den arbetsplatsförlagda utbildningen ger träna sig att hjälpa eleverna att kritiskt reflektera över och bearbeta sina erfarenheter, ge erfarenheterna bakgrund och proportioner, relatera dem till det kunskapsstoff, som möter i klassrum och läromedel. Bearbetningen av erfarenheterna, antingen det gäller sådana som har med färdighetsträningen att göra eller med sociala och kulturella iakttagelser på arbetsplatsen, blir viktiga led i kunskaps- och personlighetsutvecklingen.

I en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning kommer alltså frågan om hur man tar till vara olika slag av erfarenheter att bli vital för planeringen av undervisningen. Den nya situation som den arbetsplatsförlagda utbildningen innebär måste formuleras i innehållsliga krav på fortbildningen av yrkeslärare och instruktörer vid företagen.

Införande av modulindelade kursplaner medför förändring av lärarens arbetssätt. Utbildningsmålet för en modul skall inom en relativt kort tid uppnås, samtidigt som eleven skall ges en viss frihet att själv bestämma inlärnin gstakten. Olika elever i lärarens grupp kan ha nått olika långt i sin yrkesutbildning. Därmed ges möjlighet till ett bättre utnyttjande av skolans utrustning. Men samtidigt innebär detta krav på ett nytt planeringstänkande hos läraren.

Det framstår som ytterst väsentligt, att alla lärare, som skall arbeta med denna typ av kursplaner, får en teoretisk, praktisk och metodisk fortbildning i takt med ett successivt införande av modulindelade kursplaner.

11.3.4 En gymnasieskola för alla

En omfattande fortbildning har nyligen startats inför reformeringen av gymnasieskolan. Fortbildningsprogrammet har till syfte att göra skolan och lärarna bättre rustade att ta emot alla de elevgrupper, som söker sig till gymnasieskolan, och att göra skolan tillgänglig och meningsfull även för elever med svårigheter. Metodiska frågor som rör arbetssätt, stoffurval, hur ett behovsstyrt resursutnyttjande kan åstadkommas, en mjukare

övergång från högstadiet till gymnasieskolan kommer att vara centrala frågor. Det är synnerligen angeläget att yrkeslärarna engagerar sig i denna fortbildning.

11.3.5 Allmänt kompetenshöjande fortbildning

Ett fjärde fortbildningsområde för yrkeslärare är det vi benämnt "allmänt kompetenshöjande" och som bl.a. innefattar svenska, samhällskunskap, matematik och språk. En generell höjning av yrkeslärarnas kompetens inom dessa områden bör stimuleras. Vissa grupper kan ha behov av speciell kompetenshöjning.

I allt större utsträckning är det nödvändigt att yrkeslärarna samverkar med lärarna i svenska, engelska etc. och bidrar med stoff från yrkesämnen och yrkeslivet för att därigenom göra undervisningen konkret och verklighetsanknuten.

Riksdagsbeslutet om obligatorisk svenska på samtliga tvååriga linjer kräver ett nära samarbete mellan svensklärare och yrkeslärare och gemensamt ansvarstagande för bearbetning och metodisk uppläggning av visst stoff (jfr. avsnitt 7.6). De olika lärarkategorierna bör ha ingående kännedom om varandras mål och utgångspunkter för undervisningen. Det ankommer på såväl skolstyrelse som skolledning att se till att såväl intern som extern fortbildning kommer till stånd för de båda lärarkategorierna var för sig och tillsammans.

Den produktion av studiedagsmaterial, som SÖ med stöd från SIL påbörjat för svensklärare och yrkeslärare vid verkstadsteknisk utbildning, bör utvidgas till andra områden.

11.3.6 Studiedagarna — obligatorisk fortbildning

"Undervisningen i gymnasieskolan får inställas under tid motsvarande högst fem dagar varje läsår för planering av skolarbetet eller fortbildning av lärare på studiedagar som anordnats av styrelsen för skolan eller länskolnämnden..." (Skolförordningen 8 kap. 33 §). Motsvarande förhållande gäller för kommunal vuxenutbildning.

En vanlig modell är att en dag utnyttjas som planeringsdag vid läsårets början och att övriga fyra dagar tas ut för fortbildning. Ofta är två dagar sammanlagda under hösten, medan övriga dagar är spridda över året. På flera håll prövas också sammanläggning av flera studiedagar, i vissa fall till hel vecka.

Den ekonomiska resurs som lärarnas lönekostnad svarar mot under studiedagarna (1/40 av läsåret) kan beräknas till över en halv miljard. För enbart yrkeslärarna inkl. lärare i tekniska ämnen i T 4 blir motsvarande summa ca 40 milj. kr. Till denna lönekostnad kommer kommunernas kostnader för studiedagsprogram och för resor och traktamenten för lärare, som deltar i studiedagsprogram på annan ort etc.

De ca 9.500 veckor årligen som studiedagarna tillsammans utgör för yrkeslärarna och lärarna i tekniska ämnen i T 4 skall jämföras med de ca 1.500 kursveckor som bjuds i form av kurser i bl. a. högskolekatalogerna.

Studiedagarna är alltså den tveklöst största fortbildningsresursen.

Studiedagarna är sällan inplanerade i ett långsiktigt fortbildningsprogram. Kopplingen till den frivilliga fortbildningen — för närvarande huvudsakligen i form av högskolekurser — är ofta obefintlig. Splittringen på upp till fem studiedagstillfällen är till förfång för helheten. Behovet av planering bör kunna tillgodoses på annat sätt än att studiedag tas i anspråk.

Åtskilliga exempel finns emellertid på effektivt utnyttjande av studiedagarna. Så t.ex. har under föregående år på en större gymnasieort 25 lärare på Ve-, Et- och T-linjerna tillsammans under studiedagstid kompletterad med bl.a. friluftsdagar gått igenom en grundläggande kurs i NC-teknik. Ett flertal yrkesnämnder, branschorganisationer etc. bjuder branschriktade studiedagsprogram, som kommunerna med hänsyn till den dyrbara utrustning som demonstreras och till stora medverkandekostnader icke skulle kunna stå för själva.

11.3.7 Riksstudiedagarna

En speciell form av studiedagar är de s.k. riksstudiedagarna, vanligtvis två dagar i följd, för små lärargrupper inom t.ex. process- och livsmedelstekniska linjerna, inom svetsområdet och frisörutbildningen.

Riksstudiedagarnas program finansieras delvis av branschorganisationerna, delvis över SÖ:s anslag (Fortbildning m.m.). Programmen har i allmänhet karaktären av information och demonstration av nya metoder och ny utrustning samt av erfarenhetsutbyte. Vår uppfattning är, att två dagar är för kort tid för en metodisk-pedagogisk bearbetning av stoffet.

Kostnaderna för två dagars kurs blir dryga för långväga resenärer. Kostnaderna drabbar huvudsakligen mindre kommuner, då studiedagarna oftast förläggs till de största orterna i landet.

Vi anser, att SÖ bör medverka till att de två riksstudiedagarna ersätts av en sammanhängande kursvecka även om denna eventuellt inte skulle skulle kunna återkomma varje år. Vi föreslår att

- skolförordningen och motsvarande föreskrifter beträffande komvux ändras, så att tidsresursen avseende studiedagarna anges som en studievecka och
- uppsplittring på enstaka dagar bör bli föremål för särskilt beslut i skolstyrelsen
- även riksstudiedagarna bör omfatta en sammanhängande kursvecka.

11.4 Fortbildning utanför studiedagstid

11.4.1 Villkor

Det har från många håll och med fog riktats den kritiken mot den frivilliga fortbildningen att den i första hand utnyttjas av de redan välutbildade och engagerade. Den frivilliga fortbildningen når således sällan de bäst behövande. Med hänsyn till detta och till det faktum, att skolans förmåga att följa utvecklingen och rusta eleverna för det fram-

tida yrkeslivets krav är avhängig av lärarnas kompetens, men framför allt med hänsyn till de omfattande förändringar vi i övrigt föreslår, bör fortbildning för yrkeslärare vara obligatorisk inom den tidsram som den utbyggda arbetsplatsförlagda utbildningen skapar. För annan fortbildning — på studiedagstid och utanför studiedagstid — skall samma villkor gälla för yrkeslärarna som för övriga lärare.

11.4.2 Kurser med högskolan som anordnare

Den frivilliga fortbildningen tillgodoses f.n. i huvudsak genom kurser i olika externa kursgivares regi, i första hand högskolans som en konsekvens av att den statliga resursen för fortbildning i huvudsak anvisas till högskolan.

I begränsad omfattning anordnar skolhuvudmännen själva fortbildning utanför studiedagstid.

Högskolans kurser presenteras i den katalog, som varje högskoleregion ger ut en gång om året. Kurserna finansieras antingen genom högskoleanslaget (Utbildning för undervisningsyrken, personalutbildning för skolväsendets behov) eller med SÖ-medel (Fortbildning m.m.). Det sistnämnda gäller de s.k. riksrekryterande kurserna, där målgrupperna är för små för lokala och regionala aktiviteter. Fortbildningsavdelningarna, som på SÖ:s uppdrag vanligen arrangerar dessa kurser, köper dem där den "egna" högskolan inte har kompetens från utbildningsanordnare med specialkompetens t.ex. tekniska högskolor, Lantbruksuniversitet, AMU, teknikcentra etc.

Högskolans kurser genomförs ofta av de yrkespedagogiska linjerna (YPL). Dessa finns vid samtliga universitet utom Linköping och Uppsala och de är intresserade av en utbyggd samverkan kring lärarfortbildning av bl.a. två skäl — de har den pedagogiska kunskap som behövs för att göra kurserna skolanpassade och man ser möjligheterna att genom aktivt engagemang i fortbildningen utveckla och förnya grundutbildningen av lärare.

Vi anser att kvaliteten på de kurser högskolan ger för yrkeslärare kan och bör höjas. Innehåll och metodik bör bättre anpassas till läroplanerna. Skol- och läroplanskunskap måste hållas aktuell hos kursgivarna. Fortbildningsavdelningarna bör intensifiera samarbetet med branschorganisationer, yrkesnämnder och högskolans kursgivare vad gäller behov, planering och genomförande av fortbildningen.

Fortbildningsavdelningarna bör också anordna kursledarutbildningar med syfte att ge kursansvariga nödvändiga kunskaper om skolväsendet.

Vi föreslår därför, att den förordning (högskoleförordningen 16a kap. Fortbildningsavdelningar), som reglerar fortbildningsavdelningarnas verksamhet preciseras vad avser avdelningarnas åligganden så att ovanstående två uppgifter klart framgår.

Vi anser vidare, att SÖ bör ta ansvar för regelbundna överläggningar mellan företrädare för skolhuvudmännen, Arbetsmarknadens Yrkesråd, fortbildningsavdelningar, yrkesnämnder m.fl. kring behov, genomförande och uppföljning av fortbildningen.

11.4.3 Kurser som anordnas av yrkesnämnder, branschorganisationer m.fl.

Genomgående i våra kontakter med yrkeslärare har varit, att man önskar ta del av kursutbud också från andra kursgivare än högskolan.

På åtskilliga håll råder missuppfattningen, att statsbidraget till personalutveckling endast får användas för högskolans kurser. SÖ bör göra tydligare i sin information om fortbildning, att så inte är fallet.

Ett mycket stort externt utbud finns, alltifrån starkt produkt- och branschbundna kurser med försäljning som syfte till väl genomarbetade läroplansanknutna kurser. Deltagarkostnaderna varierar starkt mellan olika kursgivare. SIFU m.fl. har förklarat sig beredda att anordna särskilda lärarkurser.

Vi anser det angeläget, att skolans personal får kännedom om och har möjlighet att söka det utbud, som ges av seriösa kursgivare. Det ligger för närvarande inom yrkesrådets ansvar att bidra till information om detta utbud. Skolstyrelse och skolledning har naturligtvis huvudansvar för att sådan information kommer fram till lärarna.

11.4.4 AMU

AMU har en jämfört med skolan synnerligen omfattande fortbildning för sina egna lärare. AMU-lärarna är därför väl kvalificerade att medverka i skolans lärarfortbildning. AMU har dessutom stor kapacitet vad gäller utrustning inom bl.a. verkstadsområdet, el-tele och kontor. Vi anser därför, att AMU-centra i betydligt större omfattning än nu bör kunna utnyttjas för att skräddarsy kurser för yrkeslärare. Lediga platser vid olika AMU-kurser kan också enligt uppgift erbjudas lärarna, något som skolstyrelserna mer systematiskt bör utnyttja.

11.4.5 Utbildning i samband med köp av utrustning

Det är en nödvändighet, att den dyrbara utrustning, som en progressiv yrkesutbildning kräver, kan utnyttjas effektivt av lärarna. Inför köp av ny utrustning bör därför lärarna ges utbildning om och på olika slag av utrustning. I utbildningen skall ingå diskussion om hur de olika utrustningarna metodiskt och ekonomiskt kan utnyttjas på berörd skola.

I samband med köp bör utbildning från leverantören bindas i kontrakt. En sådan utbildning skall utgå från lärarnas behov och får ej inskränkas till ett enstaka demonstrationstillfälle. Det ankommer på skolledningen att planera in utbildning av angivet slag i skolans verksamhetsplan.

Vi föreslår att

- den förordning, som reglerar fortbildningsavdelningarnas verksamhet, preciseras vad avser avdelningarnas åliggande, så att uppgiften att samverka med yrkesutbildningens intressenter och utbildning av ansvariga och medverkande i kursverksamhet klart framgår,
- SÖ tar ansvar för regelbundna överläggningar mellan representanter för skolhuvudmännen, Arbetsmarknadens Yrkesråd, yrkesnämnder

- m.fl. och fortbildningsavdelningarna kring behov, genomförande och uppföljning av fortbildningen
- skolhuvudmännen såväl som högskolans kursgivare undersöker förutsättningarna att utnyttja den kompetens och de resurser som finns inom AMU,
 - kommunerna inför anskaffning av ny utrustning ger lärarna utbildning på olika slag av utrustning och att i anslutning till köp utbildning binds i köpekontraktet; planeringen av utbildning tas in i skolans verksamhetsplan.

11.5 Andra former för fortbildning än kurs

11.5.1 Yrkesstudier/näringslivspraktik

Lärare i yrkesinriktade ämnen på två-, tre- och fyraåriga linjer samt i specialkurser får utan löneavdrag delta i yrkesstudier/näringslivspraktik under 4 veckor och med B-avdrag under ytterligare 16 veckor. (Förordning om statsbidrag till lokal skolutveckling m.m. 16 §, Bilaga).

Det har visat sig, att möjligheterna till yrkesstudier utnyttjas i liten utsträckning i det nya fortbildningssystemet. Huvudskälet anges vara svårigheter att finna vikarier. Även svårigheter för den enskilde läraren att finna lämpligt och intresserat företag har anförts. Vid våra hearings, i kommunenkäterna osv. förordas emellertid denna form av fortbildning och de flesta tillfrågade menar, att en period om ca 3—4 veckor kontinuerligt återkommande yrkesstudier bör vara ett obligatorium för yrkeslärare liksom för lärare i tekniska ämnen i T 4. Det är vår uppfattning, att denna form av fortbildning för yrkeslärarna bör ha hög prioritet.

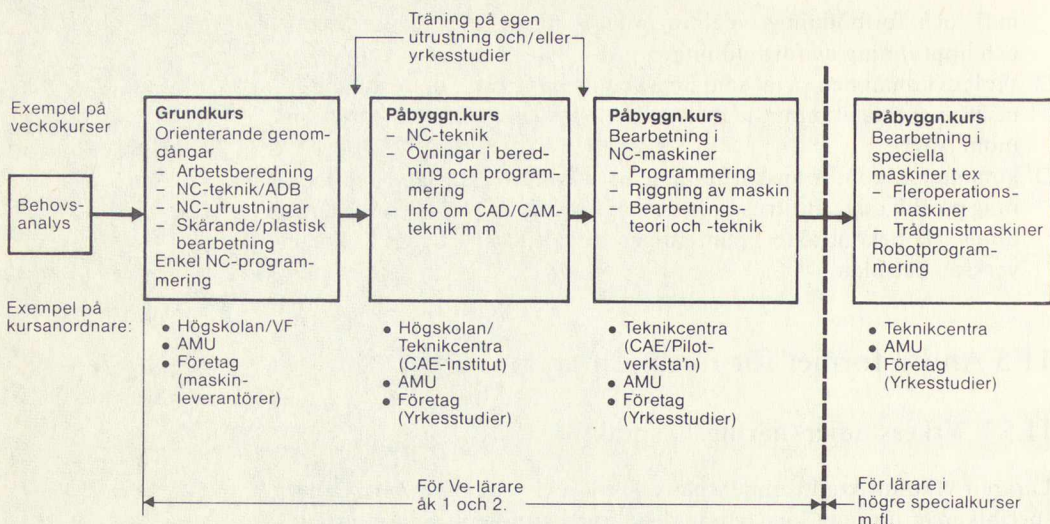
För att yrkesstudierna skall ge utbyte måste de noga planeras in i ett individuellt utbildningsprogram. De bör innebära en koppling av teoretiska, metodiska och praktiska studier. De teoretiska studierna kan t.ex. planeras som speciella kurser kopplade till yrkesstudierna.

I det följande ges ett exempel på hur fortbildningsbehov i NC-teknik kan tillgodoses i ett program som bl.a. integrerar kurs och yrkesstudier. Modellen, som också visar hur olika kursanordnare kan utnyttjas, går att anpassa till behov inom olika yrkesutbildningar. Formerna för genomförande kan varieras i det oändliga.

Modellen förutsätter dels att en grundlig behovsanalys görs, dels att skolstyrelsen fattar principbeslut om hela "paketet", även om detta sträcker sig över flera år.

De lokala yrkesråden har enligt SÖ:s allmänna råd bl.a. till uppgift att "stimulera lärarna till yrkesstudier och annan fortbildning samt andra kontakter med arbetslivet, bl.a. för att medverka till att lärare i yrkesinriktade ämnen håller sig väl underrättade om utvecklingen i arbetslivet". Yrkesråden kan fullgöra dessa uppgifter genom att stimulera företagen att ställa yrkesstudieplatser och platser vid företagsintern utbildning till förfogande.

Yrkesrådets insatser skiljer sig kvantitativt och kvalitativt från bransch till bransch och från ort till ort. För att ge bättre förutsättningar

Figur 11.1 Modell för modulindelade fortbildningskurser inom området "arbetsberedning/NC-teknik/bearbetning. Fortbildning i kursform med mellanliggande träningsperioder på egen utrustning och eller yrkesstudier. Lärare — Ve. Källa: Rapport från försöksverksamhet med påbyggnadskurser inom området "ny teknik" (univ. i Uppsala, FBA och verkstadindustris yrkesnämnd).

för yrkesråden att fylla sin uppgift vad gäller yrkeslärarnas kompetensutveckling är det mycket angeläget, att skolstyrelserna intensifierar diskussionen med ledamöterna i yrkesråden om behov, problem etc. Yrkesråden bör ta kontakt med fortbildningsansvariga på såväl kommunal som (högskole-)regional nivå för att informera om branschens fortbildningsbehov och om förutsättningarna att samverka med det lokala näringslivet.

Yrkesråden bör dessutom inventera behovet av och förutsättningarna för yrkesstudier bland sina lärargrupper. Slutligen bör yrkesråden systematiskt följa utvecklingen av lärarnas yrkesstudier för att i samverkan med företagen ge dessa en så hög kvalitet som möjligt.

För att också lärarna på små orter skall få tillgång till acceptabelt utbud av yrkesstudieplatser bör det åligga länskolnämnderna att ta initiativ till samverkan mellan kommunerna.

11.5.2 Job rotation

Internutbildning typ "job rotation" förekommer i dag mycket sparsamt inom skolans värld. Det modulsystem som föreslås i avsnitt 6.4 bör stimulera lärarna till att medverka i arbetslag och vid behov överta varandras undervisning.

11.5.3 Utbytestjänster

Vid diskussion med lärare och med representanter för företag av varierande storlek och inriktning om möjligheter till utbytestjänster, dvs. att en lärare arbetar i ett företag viss tid och att en person från företaget går in som lärare under motsvarande tid, har följande synpunkter framförts.

Fördelar

- lärarna får möjlighet att under en något längre tid följa och medverka

- i ett produktionsförlopp och att lära känna arbetsplatsens personal, organisation och miljö
- yrkesföreträdarna får en insyn i gymnasieskolan och motsvarande vuxenutbildning och dess villkor, som är värdefull
- eleverna kan få information om branschen, utrustning, arbetsmetoder, produktionsmetoder, framtidsutsikter
- instruktörer/handledare kan öka sin kompetens genom att periodvis arbeta i skolväsendet
- utbyten av detta slag kan bidra till att överbrygga "klyftan mellan skola och arbetsliv".

Svårigheter

- i ett produktionsinriktat företag kan det vara svårt att avstå från kvalificerad personal under tillfälliga perioder
- en person utifrån kan inte — även om han eller hon är yrkeskunnig — ersätta kvalificerad personal; ett produktionsbortfall måste kalkyleras in
- det kan vara svårt för företaget att hitta en person, som vågar ta på sig en pedagogisk funktion — man kan tänka sig att i skolan berätta om företaget etc., men att bedriva undervisning i läroplanernas mening ser man som svårare
- skolans och det övriga arbetslivets villkor stämmer ej alltid överens vad avser behörighet för tjänst, löne- och anställningsvillkor, försäkringsfrågor.

En utökad instruktörsutbildning (jfr. kap. 12) — kvalitativt och kvantitativt — skapar på sikt större möjligheter för ett system med utbytestjänster. Vi anser emellertid, att försök med utbytestjänster redan nu bör stimuleras. Detta bör kunna ske utan hinder av gällande bestämmelser om ledigförklarande, ansökan och tillsättning av tjänst i skolväsendet.

11.5.4 Delning av tjänst mellan arbetslivet och skolväsendet

Halvtidstjänst (deltidstjänst) i skolväsendet resp. i företag/förvaltning ger förutsättningar för ett överförande av kunskaper mellan skola och arbetsliv. Formen bör bli särskilt aktuell vid uppbyggnaden av teknikcentra (jfr. kap. 10).

Vi föreslår, att personal anställd vid företag, myndigheter etc. inom ramen för sin anställning skall få anlitas för undervisning i gymnasieskolan och komvux. Statsbidrag bör i vissa fall kunna utgå för sådan undervisning.

11.5.5 Teknikcentra som resurs i fortbildningen

Teknikcentra har utförligare behandlats i kap. 10. Härvid framgick att ett stort antal centra nu är under byggnad och planering. Inom ett par år kommer sannolikt ett par centra att finnas i varje län, allt ifrån sådana med lokal karaktär och begränsad utrustning och kompetens till högt specialiserade och teknologiskt avancerade centra av rikskaraktär.

Oavsett var på skalan olika centra finns, kommer de att vara av

intresse för fortbildningen av lärare, förutsatt av de byggs upp utifrån ett utbildnings- och utvecklingsyfte, att de förses med utrustning, som är ändamålsenlig ur skolans synpunkt, och att de blir tillgängliga för lärarna i en omfattning, som tillgodoser såväl pedagogiska som ekonomiska krav.

11.5.6 Sammanfattning

Vi föreslår i detta avsnitt att:

- fortbildning för yrkeslärare och för lärare i tekniska ämnen i T 4 inom ramen för det utrymme som ges genom en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning/motsvarande blir obligatorisk,
- yrkesstudier ges hög prioritet i yrkeslärarnas och lärarnas i tekniska ämnen i T 4 fortbildning,
- skolstyrelserna intensifierar information och utbildning till yrkesrådets ledamöter för att dessa på ett aktivare sätt skall kunna fungera som länk mellan skola och arbetsliv,
- länskolnämnderna tar initiativ till samverkan mellan kommuner, där utbud av yrkesstudieplatser på hemorten ej är tillfyllest,
- yrkeslärarna i samband med att modulindelade kursplaner införs stimuleras till "job rotation" och till att arbeta i arbetslag,
- försök med utbytestjänster påbörjas, och att detta får ske utan hinder av gällande bestämmelser om ledigförklarande, ansökan och tillsättning av tjänst i skolväsendet,
- delning av tjänst mellan företag/förvaltning och skola på motsvarande sätt prövas och
- där teknikcentra byggs upp, dessa planeras, utrustas och drivs på ett sådant sätt, att skolans intressen blir tillgodosedda.

11.6 Kostnader för fortbildning/lokal skolutveckling m.m.

11.6.1 Samhällets kostnader

Anslagen till fortbildning och lokal skolutveckling fördelar sig enligt våra beräkningar på det sätt som framgår av tabell 11.1.

Utöver de statliga medlen för personalutbildning anslår kommunerna medel i varierande omfattning till olika fortbildningsaktiviteter, främst till studiedagsverksamhet.

De primärkommunala och landstingskommunala kostnaderna för fortbildning skattas grovt till mellan 40 och 50 milj. kr. årligen.

11.6.2 Statsbidrag till lokal skolutveckling m.m.

Enligt "Förordning om statsbidrag till lokal skolutveckling m.m." (SFS 1982:608 ändr. senast 1985:122 och 539) skall statsbidraget enligt 13 § "användas till lokal skolutveckling för de fyra skolformerna, i den mån dessa finns hos kommunen. Fördelningen mellan skolformerna skall ske med hänsyn till behoven".

Tabell 11.1 Fördelning av anslag till fortbildning och lokal skolutveckling

Anslagets benämning	Mkr ca	60—80 % va kol. 2
B 8 Fortbildning m.m. (SÖ)	12,5	
B 11 Bidrag till driften, lokal skolutveckling, - grundskolan	200,0	120,0—160,0
B 17 Bidrag till driften, lokal skolutveckling, - gymnasieskolan	43,5	26,0— 34,8
C 3 Bidrag till kommunal utbildning för vuxna - lokal skolutveckling	13,5	8,1— 10,8
D 11 Utbildning för undervisningsyrken, personalutbildn för skolväsendets behov	36,0	
B 3:2 Länsskolnämndernas utvecklingsstöd	10,0	
Totalt	315,5	154,1—205,6

”§ 14. Av kommunens statsbidrag till lokal skolutveckling skall minst 60 och högst 80% användas enligt föreskrifterna i 15—19 §§ (bidragsdelen för personalutbildning)”. Närmare föreskrifter om hur bidragsdelen för personalutbildning får användas anges i 15—19 §§.

I bilaga till förordningen framgår vilka löneförmåner, resekostnadsersättningar och traktamenten etc. som utgår vid olika utbildningsbehov.

I ”Förordning om särskilt statsbidrag till lokal skolutveckling” (SFS 1984:630 ändr. 1985:378) regleras fördelningen av medlen under anslaget B 3:2 (Länsskolnämndernas utvecklingsstöd). ”Vid fördelningen skall länsskolnämnden ta hänsyn till om kommunen behöver extra bidrag till personalutbildning på grund av ett lågt antal lärare, stort avstånd till högskolan eller stora skolproblem. Hänsyn skall även tas till om kommunen behöver bidrag för att kunna genomföra ett planerat utvecklingsarbete som avser att lösa problem i skolans dagliga arbete eller som annars är av värde för skolväsendet, exempelvis utvecklingsarbeten som syftar till en förnyelse av gymnasieskolans utbildning”.

Medlen används inom vissa län till att förstärka yrkeslärarnas fortbildning.

11.6.3 Erfarenheter av bestämmelserna

När den nya personalutbildningsreformen trädde i kraft den 1 juli 1982 fanns anledning för staten att genom olika prioriteringar och bestämmelser ge personalutbildningen den inriktning som en önskvärd utveckling av skolan förutsatte.

Under de år som gått har skolstyrelserna upptäckt den strategiska betydelse som fortbildningen har för skolutvecklingen. Kommunerna uppfattar emellertid detaljbestämmelserna i bilagan till förordningen som ett hinder. Tolkningen av bestämmelserna växlar dessutom från kommun till kommun, vilket lärarna upplever som orättvisor. Som be-

stämmeleterna nu är utformade omöjliggörs ofta ett effektivt utnyttjande av tiden. Så t.ex. kan en lärare i T 4, som så önskar, inte lägga samman fortbildningsveckor under några år för att följa ett längre produktionsförlopp ute i ett företag.

Den nuvarande detaljregleringen av statsbidraget till lokal skolutveckling bör snarast ses över med syfte att ge kommunerna förutsättningar för ett enklare och ändamålsenligare utnyttjande av bidraget inom av staten givna övergripande riktlinjer.

Vi förordar dessutom ett anslagssystem, som ger kommunerna såväl pedagogiskt som ekonomiskt ansvar för fortbildningen av yrkeslärare (och lärare i tekniska ämnen i T 4). Detta innebär att den del av de medel, som i dag fördelas till högskolan och som används för kurser i första hand riktade till här berörda lärare förs över till statsbidrag för lokal skolutveckling. Kommunerna ges därmed förutsättningar för att tillämpa de riktlinjer som föreslås i regeringens proposition om uppdragsutbildning (1984/85:195) och som riksdagen nyligen fattat beslut om.

Vad vi förordar ligger i linje med direktiven för den pågående fortbildningsöversynen, som generellt prövar vissa frågor om skolväsendets fortbildning.

Vi föreslår dessutom, att SÖ:s anslag för fortbildning m.m. förstärks med en mindre del av högskolans anslag för fortbildning av skolväsendets personal, förslagsvis 2 milj. kr., för att utöka utbildningsmöjligheterna för de små målgrupper inom yrkesutbildningen som SÖ ansvarar för.

11.6.4 Fortbildning inom ramen för ett system med utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning

Vår modell för utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning ger tidsmässigt utrymme för en omfattande och återkommande fortbildning för yrkeslärarna, nämligen i princip maximalt 50% av den tid som eleverna är ute i arbetsplatsförlagd utbildning. Vi anser, som framgår ovan att denna fortbildning bör vara obligatorisk. Hur stort utrymme som i realiteten kommer att ges bestäms dels av lärarnas behov, dels av möjligheterna att placera samtliga elever i en elevgrupp samtidigt ute på arbetsplatser. Omfattningen av och strukturen på ortens näringsliv, B-form etc. kan utgöra begränsningar av möjligheterna.

I åtskilliga fall torde det komma att visa sig ändamålsenligt och t.o.m. nödvändigt att samordna vissa målgruppers fortbildning över större regioner och förlägga kurser etc. till undervisningsfri tid.

Vissa av här berörda lärarkategorier har större behov än andra av fortbildning. En spridning i uttaget av fortbildning från en vecka till fyra veckor för de högst prioriterade lärarna t.ex. lärarna i T 4 är realistisk. Det bör finnas stor flexibilitet i det nya systemet för uttag av fortbildningstid under t.ex. en treårsperiod utifrån den lokala planeringen och behovsanalysen.

För lärare på vissa utbildningar skapas ej ovannämnda tidsutrymme för fortbildning. Detta gäller lärare på Dk-, Vd- och Ss-linjerna. Ekono-

miskt utrymme för dessa lärares fortbildning och för lärare i tekniska ämnen i T 4 bör skapas genom särskilt anslag.

Följande skattning (tabell 11.2) kan ge en uppfattning om storleksordningen på lönekostnaderna för nämnda lärargrupper vid en fortbildning om t.ex. 4 resp. 2 veckor per år.

Tabell 11.2 Lönekostnader för lärare i tekniska ämnen i T4, Dk-, Vd-och Ss-lärare. Skattning utifrån 1985 års löneläge.

Lärare	Antal berörda lärare	Fortbildnings-tid ex.vis	Löne-grad	Genom-snittlig månadslön inkl. LKP	Kostnad för hela gruppen
T4	ca 700	4 v (20 d)	L 15—17	ca 15.400	ca 8.996.000 kr
Dk	ca 1.200	2 v (10 d)	L 8—9	ca 12.600	ca 5.040.000 kr
Vd o. Ss	ca 1.100	2 v (10 d)	L 8—9	ca 12.600	ca 4.640.000 kr
Totalt	ca 3.000				ca 18.676.000 kr

Vi beräknar, att totalt 18,7 milj. kr. avsätts för att möjliggöra ledighet för fortbildning för ovan uppräknade lärarkategorier i gymnasieskola och komvux. Fördelningen bör i första hand baseras på antalet elever vid berörda yrkesinriktade utbildningar i kommunen. För T 4-skolorna föreslås en motsvarande höjning av resursramen.

Även om kommunerna enligt den modell vi redovisat, inte kommer att belastas med vikarieersättningar vid fortbildning för huvudparten av yrkeslärarna blir kostnaderna för den stora kursvolymen ändå avsevärda. Yrkesstudier och annan lokal och intern fortbildning är betydligt mindre kostnadskrävande. Särskilda medel beräknas därför ej här för de sistnämnda formerna av fortbildning.

En utgångspunkt för våra bedömningar är att var och en av berörda yrkeslärare i genomsnitt deltar i en kursvecka per år. Kurskostnaden för olika områden växlar starkt, dyrast blir givetvis kurser som kräver tillgång till avancerad utrustning. Sammanlagt beräknas tillkommande kostnader för kurser och för deltagarnas resor och traktamenten till ca 16,5 milj. kr.

För att tillgodose kommuner med stort avstånd till högskoleort så att yrkeslärarna ges möjlighet till en fortbildning likvärdig med yrkeslärare i storstadsområden föreslår vi, att länskolnämndernas utvecklingsstöd räknas upp med 3 milj. kr.

Vi föreslår att

- den nuvarande detaljregleringen av statsbidraget till lokal skolutveckling (SFS 1982:608 inkl. bilaga) omgående ses över för att ge kommunerna förutsättningar för ett enklare och ändamålsenligare utnyttjande av statsbidragen
- ett anslagssystem fortsättningsvis tillämpas, som ger kommunerna såväl pedagogiskt som ekonomiskt ansvar för planeringen av yrkes-

lärarnas och lärarnas i tekniska ämnen i T 4 yrkesspecifika fortbildning. För att möjliggöra detta förs medel från högskolans anslag till statsbidragen till lokal skolutveckling. Vi har beräknat denna summa till ca 3,5 milj. kr.

- för vissa lärarkategorier, där våra generella förslag ej medför tidsrymme för fortbildning, en särskild resurs avsätts omfattande 18,7 milj. kr.
 - statliga medel för anslag till fortbildning av yrkeslärare och lärare i T 4 redovisas särskilt i budgetpropositionen
 - SÖ:s anslag för Fortbildning m.m. förstärks med 2 milj. kr. ur högskoleanslaget för att utöka utbildningsmöjligheterna för de små målgrupper, som SÖ ansvarar för
 - där samordning av vissa målgruppers utbildning förutsätter att undervisningsfri tid utnyttjas, vederbörliga överenskommelser därom träffas
 - det för kurs- och medverkandekostnader för den utökade utbildningen av yrkeslärare och lärare i tekniska ämnen i T 4 avsätts 16,5 milj. kr. och
 - anslaget för länskolnämndernas utvecklingsstöd räknas upp med 3 milj. kr. för att ge yrkeslärare med stort avstånd etc. till högskoleort utbildning likvärdig med yrkeslärare i storstadsområden
- Vi föreslår således att
- totalt ytterligare 38,2 milj. kr. reserveras för utbildning av yrkeslärare och av lärare i tekniska ämnen i T 4. Härtill kommer våra förslag som avser omfördelning av befintliga medel för utbildningsinsatser.

12 Handledar- och instruktörsutbildning

Våra förslag om en kraftigt ökad arbetsplatsförläggning av utbildningen och modulindelade kursplaner förutsätter, att den personal ute i arbetslivet som skall samverka med skolan vad gäller att planera, genomföra och följa upp undervisningen måste vara väl förtrogen såväl med skolans målsättning som med det aktuella ämnesområdet. Detta förutsätter i sin tur att motsvarande utbildning ges berörd personal.

12.1 Nuvarande handledar- och instruktörsutbildning

12.1.1 Handledarutbildning

I dag har kommun rätt att få statsbidrag till utbildning av handledare för ungdomar som vistas på en arbetsplats inom ramen för utbildning i grundskolan eller gymnasieskolan.

Handledarutbildningen skall bedrivas i form av kurser om en till två dagar. I utbildningen skall enligt förordning bl. a. ingå sådana moment som syftet med, innehållet i och omfattningen av skolans olika arbetslivskontakter, jämställdhet mellan könen i skola och arbetsliv, handledarens roll, arbetarskydd och försäkringsfrågor.

Vi anser, att en samverkan mellan yrkeslärares fortbildning och handledarutbildningen ej är av större intresse dels därför att utbildningen är mycket kort dels därför att den sannolikt innehållsligt ligger på ett mycket generellt plan.

12.1.2 Instruktörsutbildning

Instruktörsutbildningen har till skillnad från handledarutbildningen en lång historia. Ursprungligen avsåg den instruktörer och lärare vid industriskolor och inbyggda skolor. En breddning av verksamheten skedde 1957, då KÖY (Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning) och Arbetsmarknadens Yrkesråd inledde ett samarbete.

Från att ha varit en starkt koncentrerad lärarutbildning för i första hand industriskolornas lärare, har instruktörsutbildningen utvecklats till att i huvudsak bli utbildning för sådan personal på företagen, som handleder elever i företagsförlagd utbildning och/eller har andra uppgifter av pedagogisk art i näringsliv och förvaltning.

UHÄ disponerar för budgetåret 1985/86 1.074.000 kr. för utbildning av instruktörer för näringsliv och förvaltning. För närvarande utbildas ca 300 instruktörer årligen. Utbildningen genomförs bl.a. i YPL:s, AMU:s och komvux regi.

Rutinen är, att branscher, som önskar ordna instruktörsutbildning, vänder sig till yrkespedagogisk linje vid lämplig högskoleenhet. Kursförslag jämte kostnadsuppgifter lämnas av branschorganisationen till UHÄ. Medel fördelas till anordnande högskoleenhet. UHÄ har utarbetat detaljerade föreskrifter för annonsering av kurs, antagning av deltagare, kursledarens uppgifter etc. (PM, UHÄ 1985—04—25). Instruktörsutbildning anordnas också som enstaka kurs och således med medel ur enstaka kursanslaget (D 13). En metodisk-pedagogisk instruktörskurs omfattande 10 poäng ges t.ex. som enstaka kurs vid högskolan i Kristianstad. Kommuner och kommunala inrättningar kan även genom s.k. uppdragsutbildning beställa kurser. Trelleborgs kommun har t.ex. hos YPL i Malmö beställt en kurs för "icke yrkesspecifik handledare av gymnasieskolelever".

Inom byggnadsyrket utbildas handledare/instruktörer vid femveckorskurser. UHÄ står för vissa kostnader, Byggnadsindustrins Yrkesnämnd för andra. Instruktörerna är i regel ej anställda vid företaget utan i kommunen (skolan) — ett förhållande som torde vara unikt. AMU i Uppsala genomför femveckorskurserna. De blivande instruktörerna handplockas normalt. Ofta går de vidare till reguljär lärarutbildning.

SAF samarbetar med yrkespedagogiska linjen vid högskolan för lärarutbildning i Stockholm om en tvåveckors pedagogisk grundkurs för instruktörer och yrkeslärare inom industrin. Sveriges Verkstadsförening (VF) har under en följd av år i samarbete med UHÄ anordnat instruktörsutbildning om en vecka. Längre pedagogiska kurser för lärare vid företags- och inbyggda skolor har också anordnats av VF. Dessa kurser har omfattat kursperioder på 3 + 2 + 2 veckor med enskilda studier mellan perioderna.

De stora företagen inom handeln genomför egen instruktörsutbildning. Sälunda rekryterar och utbildar ICA-skolan och KF själva sina instruktörer. En pedagogisk grundkurs genomförs i samarbete med högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Den finansieras av UHÄ.

Inom JST-området (jordbruk, skogsbruk, trädgård) anordnar SÖ vissa år genom fortbildningsavdelningen i Uppsala utbildning av instruktörer vid skolor i jordbruk och skolträdgårdar.

Stockholms läns landsting ger ett stort antal veckolånga kurser för handledare/instruktörer inom vårdområdet.

Instruktörskursernas längd varierar alltså kraftigt i första hand beroende på utbildningsbehov, men också utifrån företagets möjligheter att för kortare eller längre perioder avstå från personal. SHIO-Familjeföretagen, som bevakar de lågfrekventa yrkenas och småföretagens intressen, säger sig vara betjänta av en flexibel organisation av instruktörskurserna: korta, gärna lokala kurser, som ej är branschspecifika.

Innehållsligt tycks samtliga instruktörskurser innehålla en pedagogisk/metodisk del. Huruvida denna utgör en mikrovariant av en lärarkurs på YPL eller har en mer modern uppläggning med utgångspunkt i

de undervisningssituationer, som instruktören kan försättas i, är svårt att avgöra utan detaljgranskning av de olika kursplanerna. Vad som i hög grad skiljer kurserna åt är graden av yrkesspecifika moment.

12.2 Begreppen instruktör och handledare

Begreppen instruktör resp. handledare används ovan omväxlande som beteckning för anställda inom företag och förvaltningar som bl.a. har till uppgift att handleda elever i inbyggd utbildning, lärlingsutbildning, arbetsmarknadsutbildning samt kommunal vuxenutbildning med arbetsplatsförlagd utbildning. Instruktören/handledaren förutsätts alltså ha vissa pedagogiska uppgifter, som vanligtvis planeras och genomförs i samråd med skolans personal.

Beteckningen instruktör för de uppgifter, som anges ovan är ej helt adekvat av två skäl. För det första är instruktörsbegreppet i allmänna medvetandet förknippat med att demonstrera och instruera utan att detta nödvändigtvis innebär den tvåvägskommunikation som en utbildningssituation sett ur skolans synvinkel bör vara. För det andra har de instruktörer som finns ute på företagen/förvaltningarna också andra uppgifter som t.ex. att skola in nya medarbetare, omplacerade och korttidsanställda. En instruktörs olika uppgifter och ansvarsområden belyses av den förteckning på olika typer av instruktörer, som gjordes av en arbetsgrupp inom Järnbrukens Centrala Yrkesnämnd i samband med en intern översyn av instruktörsutbildningen:

Introduktör
Fadder
Handledare Instruktör
Befattningsinstruktör
Platsinstruktör
Arbetsplatsinstruktör
Tillfällig instruktör
Arbetsinstruktör
Arbetande instruktör
Heltidsinstruktör
Deltidsinstruktör
Huvudinstruktör
Chefsinstruktör
Instruktionsledare
Hjälpinstruktör
Avdelningsinstruktör

Inom vissa branscher används både begreppen handledare och instruktör för liknande arbetsuppgifter.

Inom handels område användes uteslutande begreppet handledare för personer inom företaget/förvaltningen som fungerar som elevens lärare i den inbyggda Dk-utbildningen.

I övrigt hänförs som framgår av avsnitt 12.1.1 begreppet handledare

tämligen genomgående till personer på företag/förvaltningar som handleder skolungdom — företrädesvis grundskoleelever under prao — eller ungdomar under 18 år under uppföljningsinsatser.

12.3 Instruktörens uppgifter i ett utbyggt utbildningssystem

Som framgått inledningsvis förutsätter våra förslag om en omfattande arbetsplatsförlagd utbildning och om modulindelade kursplaner att berörd personal på arbetsplatsen ges en adekvat utbildning. Arbetsplatsens instruktör skall tillsammans med elevens lärare planera, genomföra och följa upp den arbetsplatsförlagda utbildningen. Planeringen kan bl.a. innebära att tillsammans med skolans personal diskutera vilka moment, som lämpligen bör genomföras på arbetsplatsen, hur undervisningen metodiskt skall läggas upp och hur befintlig utrustning och modulanpassade läromedel bäst kan utnyttjas. Genomförandet innebär bl.a. att introducera eleven i arbetsmiljön, att motivera och stimulera eleven, att förmedla yrkeskunskande, att ge underlag för bedömningen av eleven.

Uppgifter av ovanstående slag förutsätter, att arbetsplatsen och skolan i samråd omsorgsfullt överväger vilken/vilka som bör utses till instruktörer. Utöver kunskaper om skolans läroplaner, pedagogiskt intresse och god yrkeskunskap bör instruktörerna ha en klar uppfattning om företaget och företagens mål och policy. De bör dessutom vara intresserad av att dela med sig av sina kunskaper.

12.4 Inriktning och innehåll i instruktörsutbildningen

Inom handels- och kontorsområdet ges som nämnts en omfattande handledarutbildning. Handelns Yrkesnämnd anger i sin informations-skrift "Utbildning av Dk-handledare" följande mål för nuvarande utbildning:

Efter genomgången utbildning skall handledaren bl.a:

- känna till lärare och andra kontaktpersoner på skolan samt deras resp. ansvarsområde
- känna till skolmiljön, läromedlen och utrustningen
- veta vad eleven kan efter åk 1
- veta vad eleven skall lära sig under åk 2, speciellt i karaktärsämnen
- känna till läroplanen och skolans förväntningar på företaget, samt få tillfälle att uttrycka sin uppfattning som handledare
- ha upprättat ett utbildningsprogram för den inbyggda utbildningen inkl. introduktion av eleven på arbetsplatsen
- känna till rutiner för betyg, frånvaro/ledighet, ersättningar, skolans uppföljning, arbetsmiljölagen för minderåriga samt handläggning av problem m.m.
- känna sig säkrare som instruktör och pedagog för Dk-eleven
- kunna föra information vidare på arbetsplatsen om Dk-elevens utbildning

I en kursbeskrivning för utbildning av instruktörspersonal i skoldjordbruk och skolträdgårdar anges följande syfte och innehåll:

Syfte — att öka deltagarnas förmåga att bidra till att utvinna största möjliga utbildningsnytta ur skoldjordbrukens och skolträdgårdarnas produktionsresurser genom att ge grundläggande kunskaper om pedagogik och metodik, skolans ansvar för elevernas allsidiga utveckling, skolans regelsystem, undervisningsplanering, skoladministration, arbetsmiljöfrågor.

Innehåll — pedagogiska grunder och metodik, människokunskap, instruktions- och demonstrationsteknik, arbetsmiljöfrågor, läroplaner, skoladministration.

Syfte och innehåll i de båda exemplen för instruktörsutbildning är till stor del relevanta för en framtida instruktörsutbildning.

Av de citerade utbildningsmålen för båda utbildningarna framgår, att vissa moment är att hänföra till allmän läroplanskunskap, till generella resonemang om hur man umgås lärare-elev för att motivation och inlärning skall bli så bra som möjligt. Andra moment har mer yrkesspecifik inriktning, vanligtvis i det avseendet, att de metodiska diskussionerna, som måste utgöra en del av instruktörsutbildningen, hämtar sina exempel från berörd bransch.

Dessa två innehållsliga delar av utbildningen kan och bör sällan separeras helt från varandra. Uppdelningen på en mer allmän och en mer yrkesinriktad del ger dock i flera avseenden förutsättningar för olika uppläggningar av utbildningen utifrån skilda branschers och skolors tidsmässiga och ekonomiska förutsättningar.

Den generella delen kan t. ex. sammanläggas för flera olika branscher. Som konsekvens av detta kan utbildningen läggas lokalt för flera branscher samtidigt. Den kan också delas upp tidsmässigt från pass på ett par dagar till några timmar under kvällstid eller veckoslut, allt utifrån de olika deltagarnas önskemål och möjligheter. Genomgående i diskussioner med företrädare för olika branscher har man framfört, att det är viktigt, att utbildningens förläggning i tid anpassas till de aktuella företagens möjligheter att lösgöra sin personal.

Den del av utbildningen som har en metodisk inriktning, och där utgångspunkten bör vara exempel från resp. bransch, bör samordnas för flera kommuner, regioner ev. för hela riket i de fall målgrupperna är mycket små. En organisation liknande den för fortbildning av små målgrupper kan då tillämpas.

Inom vissa branscher önskar man förlägga viss del av utbildningen till ett företag för att lättare finnas åskådningsexempel i form av utrustning etc. I andra åter är maskinparken för stor och dyrbar för att den skall användas för övningsändamål. Järnbruksförbundet har löst detta problem, så att man tagit fram en "övningslåda" som används vid de veckolånga instruktörskurser, som yrkesnämnden driver tillsammans med YPI i Stockholm. "Lådan" innehåller t.ex. brandsläckare, låskista, bränslepump, exempel för geometriska beräkningar. Med hjälp av dessa standardiserade materiel kan viktiga funktioner tränas. Instruktions-situationer på video ingår i paketet.

Resonemanget ovan om inriktning och innehåll i instruktörsutbildningen ger alltså möjligheter att lägga upp utbildningen i olika "moduler", som kan bjudas på tider och orter, som passar enskilda och företag, och som också kan samordnas med fortbildning av yrkeslärarna där så är lämpligt. Yrkeslärarna som resurs i fortbildningen bör naturligtvis utnyttjas.

12.5 Ansvar och organisation för instruktörsutbildningen

Enligt vår mening är instruktörsutbildning så angelägen, att den bör vara obligatorisk för utbildande företag. Samhället skall svara för kostnaderna. Därmed anger också samhället syftet med och huvudsaklig inriktning av utbildningen.

Vi har tidigare (kap. 11) diskuterat en överföring av vissa medel, som nu ligger på högskolans anslag till kommunerna, för att dessa som arbetsgivare skall ha det odelade ansvaret för såväl den pedagogiska som den ekonomiska planeringen av fortbildningen för yrkeslärare. Detta innebär, att möjligheterna till uppdragsutbildning kan utnyttjas. I konsekvens med denna förändring bör också medel för instruktörsutbildning utgå i form av statsbidrag till kommunerna. Motsvarande organisation som gäller för statens bidrag till utbildning av handledare för praocan då eventuellt tillämpas (jfr. Förordning om statsbidrag till utbildning av handledare etc. 1983:584 ändrad 1985:522).

Om det i framtiden visar sig, att omfattande samordningsåtgärder över större regioner blir nödvändiga för vissa målgrupper bör det övervägas, om medlen i stället helt eller delvis skall ligga som nu på UHÄ eller på SÖ. Mot att de läggs på UHÄ talar, att det inte är fråga om en högre utbildning och att planeringen av utbildningen bör ske i nära samarbete mellan skolväsendet och yrkesnämnder/yrkesråd.

Med en betydligt större omfattning av instruktörsutbildningen än den har idag kommer det att bli en nödvändighet, att ett flertal olika utbildningsanordnare anlitas, t.ex. högskolan (YPL), AMU, komvux, gymnasieskolan och statens skolor för vuxna.

Från flera håll har framförts, att ett system med pilotutbildning, dvs. centralt/regionalt utbildade instruktörer, som i sin tur genomför utbildning lokalt, är en möjlighet att ge instruktörsutbildningen volym inom rimlig tid och till rimliga kostnader.

Erfarenheterna från pilot- och resurspersonutbildningen inom skolans lärarfortbildning är dock inte entydigt positiva (jfr. "Profet i egen skola" utvärdering gjord vid Universitetet i Göteborg). En pilotutbildning för instruktörer bör övervägas utifrån olika branschers förutsättningar och de erfarenheter som finns på olika håll. Vi föreslår att

- instruktörsutbildning blir obligatorisk för utbildande företag
- statsbidrag skall utgå för kostnader för en sådan utbildning och att staten svarar för mål och huvudsaklig inriktning

- den konkreta utformningen av utbildningen tas fram i nära samarbete mellan skolväsendet och berörda branschorgan
- därvid förutsättningarna för att genom pilotutbildning snabbt öka antalet utbildade instruktörer undersöks
- det anslag för instruktörs- och handledarutbildning som idag ligger på UHÄ överförs till kommunerna i konsekvens med våra förslag om fortbildning för yrkeslärarna och lärarna i tekniska ämnen
- möjligheterna till uppdragsutbildning utnyttjas.

12.6 Utbildningens omfattning

Inför en utbyggd arbetsplatsförlagd utbildning ökar behovet av instruktörer mycket kraftigt. "Instruktörskåren" måste därför sannolikt byggas upp under en längre tidsperiod. Behovet är emellertid svårt att uppskatta. Inom ett flertal branscher t.ex. motorbranschen, handeln och SHIO-området är företagen ofta mycket små med endast en eller ett par anställda. Detta innebär att förhållandet en elev — en instruktör kan gälla, medan i stora företag en instruktör kan ha ansvar för 10—20 elever, ev. i flera perioder under ett läsår.

Yrkesnämnderna bör kunna bistå med beräkningar på önskvärd utbildningsvolym. I våra beräkningar har vi skattat det tillkommande behovet under en inledningsperiod till ca 9.000 instruktörer, som skall utbildas under den första treårsperioden. Även efter denna period behövs genom den ökade arbetsplatsförläggningen betydande insatser för uppföljning av tidigare utbildade samt insatser för nytillkommande instruktörer. Vi har utgått ifrån en tidsmässig volym av sju dagar. Vid vår beräkning av kostnaderna för instruktörsutbildningen har vi utgått från en modell, där fem dagar tas ut år 1 och två dagar år 2. Tiden kan naturligtvis tas ut på många sätt. Det är dock angeläget att utbildningstiden fördelas över flera tillfällen. Vi föreslår att

- utbildningen till sin grundmodell omfattar sju dagar och att denna tid i princip fördelas på minst två utbildningstillfällen.

12.7 Samordning mellan fortbildning av yrkeslärare och instruktörer

Våra direktiv innebär att vi skall undersöka möjligheterna till samordning mellan fortbildning av yrkeslärare och "utbildning av handledare eller andra på arbetsplatsen som ansvarar för utbildning".

Som vi tidigare framhållit saknas starka skäl för samordning av yrkeslärarnas fortbildning och utbildning av den sorts handledare som avses i "Förordning om statsbidrag till utbildning av handledare för skolungdomar under praktik på arbetsplats" (SFS 1983:584) ändrad 1985:552).

Däremot har vi i olika sammanhang framhållit, att ett system med

arbetsplatsförlagd utbildning nödvändiggör ett nära samarbete mellan skolans lärare och instruktörerna på arbetsplatserna. Ett sådant nära samarbete förutsätter omfattande kunskap om varandras mål, förutsättningar, arbetsformer etc. Samordning av viss fortbildning blir därmed inte bara möjlig utan också nödvändig.

Vissa av våra förslag i detta kapitel och i kapitlet om fortbildning skapar förutsättningar för en sådan samordning nämligen

- obligatoriskt fortbildning för yrkeslärare inom den tidsram som en utbyggd företagsförlagd utbildning skapar
- obligatorisk utbildning för instruktörer i utbildande företag
- ett för skolhuvudmännen pedagogiskt och ekonomiskt sammanhållet ansvar för yrkeslärarnas fortbildning
- de medel som för närvarande disponeras av UHÄ för utbildning av instruktörer i näringsliv och förvaltning utgår fortsättningsvis i form av statsbidag till kommunerna
- länskolnämnden och SÖ svarar för samordning, där målgruppernas storlek eller andra skäl påkallar detta
- yrkesrådets roll som länk mellan skola och arbetsliv betonas genom att skolstyrelserna ger ökad utbildning och information till yrkesrådets ledamöter.

Vi föreslår att

- fortbildning för yrkeslärare och instruktörer planeras och genomförs i samverkan, där så är ändamålsenligt
- SÖ och länskolnämnderna ansvarar för samordning där målgruppernas storlek eller andra skäl så påkallar
- skolstyrelserna engagerar yrkesråden i såväl yrkeslärarnas fortbildning som i utbildning av instruktörer.

12.8 Kostnadsberäkningar

Vi bedömer behovet av utbildade instruktörer under ett inledande skede till 10.000 — 11.000. UHÄ bedömer att ca 2.000 redan är utbildade.

Vårt förslag innebär då, att 3.000 instruktörer per år utbildas under en 3-årsperiod. Vi utgår i kostnadsberäkningen från en veckas utbildning under det första utbildningsåret och 2 dagars uppföljning påföljande år.

Kostnaderna beräknas här utifrån ersättning för mistad lön för deltagaren (ungefärligt löneläge som yrkeslärarna), kurskostnad (skattad till 10.000 kr./vecka) och rese- och traktamentsersättning för 50% av dem som är under utbildning (ca 1.000 kr./vecka).

Den totala kostnaden för instruktörsutbildningen blir enligt denna beräkning ca 9 milj. kr. år 1, 13 milj. kr. år 2 och 13 milj. kr. år 3. År 4 skulle uppföljningskostnaden bli 4 milj. kr. Av dessa insatser (totalt 41 milj. kr.) är 25 milj. kr. ett engångsbelopp under år 1—4. Därtill kommer en löpande kostnad om 4 milj. kr. per år som fortsätter att löpa även efter år 4. Denna är efter år 4 i första hand avsedd för insatser för nytillkommande instruktörer men även för uppföljning av tidigare utbildade.

Vi föreslår att

- en tillkommande årlig insats om 4 milj. kr. avsätts för instruktörsutbildning. Härutöver föreslår vi en engångsinsats år 1—4 med totalt 25 milj. kr.

13 Signal- och planeringssystemet

13.1 Gymnasieskolans signalsystem

13.1.1 Utbildningsekonomiska utredningen

Utbildningsekonomiska utredningen har redovisat tre specialundersökningar som belyser olika problem i samband med utbildningsplaneringen (Ds U 1983:8 — Utbildningsplanering, exempel och problem). Utredningen har undersökt hur utbildningsmyndigheter och näringsliv samverkar för att åstadkomma en tillfredsställande yrkesinriktad utbildning och skriver bl.a.

”För att samhällets utbildningsapparat skall kunna fullgöra sitt stöd till näringslivet vad gäller teknisk och yrkesteknisk utbildning måste det tekniska innehållet i utbildningarna planeras i nära samråd med näringslivet. Eftersom den tekniska utvecklingen går så snabbt måste samrådet ske ofta och utbildningarna ideligen moderniseras. Fungerar inte samrådet bra kan utbildningarna snabbt föråldras och bli av mindre intresse för näringslivet. Företagen som för sin överlevnad är beroende av väl utbildad arbetskraft måste då se till att utbildningsbehoven tillgodoses på annat sätt.” (Sid. 14).

”Dåliga kontakter mellan samhällets utbildningsplanerare och näringslivet kan alltså leda till en förskjutning mellan de insatser som de olika parterna gör så att näringslivet får mindre hjälp och därmed ökade kostnader. Omvänt kan ett gott samarbete i utbildningsplaneringen avlasta företagen kostnadskrävande utbildningsinsatser och därmed förbättra deras konkurrenskraft.” (Sid. 15).

Det är från utbildningsekonomiska utredningen som begreppet signal-systemet härstammar. Utredningen konstaterar att de grundläggande utbildningarna är ganska okänsliga för signaler om förändringsbehov. Förändringarna tar också lång tid att genomföra. Däremot är det en något mindre komplicerad procedur att göra förändringar i gymnasieskolans specialkurser och högre specialkurser eller att utarbeta helt nya kurser.

Signalernas möjligheter att få genomslagskraft varierar med skolform och typ av utbildning inom skolformen. Det finns en stigande skala med avseende på den tid det tar att i olika utbildningar tillfredsställa ett nytt utbildningsbehov:

AMU
Komvux

LA-kurser
RA-kurser
Specialkurser
Linjesystemet

För behov på områden som ännu inte funnit en branschstruktur saknas tunga signalsändare inom näringslivet liksom naturliga samverkanspartners. Detta gäller i hög grad för s.k. framtidsbranscher men också för de behov som är gemensamma för många eller alla branscher — ex. administrativa utbildningen, kontorsyrkesutbildningen, utbildning i marknadsföring och försäljning samt språkutbildningen..

Vi använder ordet signalsystem på det sätt utbildningsekonomiska utredningen föreslagit. Vi har kompletterat utredningens analyser med synpunkter som framkommit vid sekretariatets genomförda hearings och i rapporter och utvärderingar m.m.

Det nuvarande samarbetet mellan skola och arbetsliv är koncentrerat till planeringsråd (SSA-råd), yrkesråd och yrkesnämnder.

13.1.2 Synpunkter framförda vid sekretariatets hearings

Sekretariatet har genomfört hearings med branschernas yrkesnämnder, skolledare, representanter för länskskolnämnderna och forskare i två omgångar. En fråga som ingick i den av sekretariatet utsända listan på problemställningar inför resp. hearing hade följande lydelse:

”Vilka är Era erfarenheter av *samarbetet med skola och utbildningsplanerande myndigheter*. I vilken form sker Era kontakter? I vilken utsträckning tas Era synpunkter tillvara?”

Nedan redovisas exempel på synpunkter som framfördes vid de båda hearingsomgångarna.

Byggnadsindustrins Yrkesnämnd framhöll bl.a. vikten av att yrkesråden är begränsade till en studieväg. Man sade sig inte ha någon förståelse för SSA-rådets organisation och möjligheter. Däremot var man positiv till tanken på permanenta översynsgrupper för att kunna fånga upp arbetslivets förändringsbehov.

Motorbranschens Yrkesnämnd hade goda erfarenheter av och intresse för att medverka i lokala översyner och uppföljningar av utbildningen. Man fann det svårt att samarbeta med 24 länskskolnämnder och 170 kommuner. Beträffande yrkesråden framhölls betydelsen av att en politiker från skolstyrelsen ingår i resp. råd.

Handelns Yrkesnämnd hade haft en intern diskussion om nödvändigheten av att inrätta ett regionalt yrkesråd för att skapa en naturlig samarbetspartner med länskskolnämnden. Den nya planeringsordningen med ett decentraliserat beslutsfattande borde kanske markeras genom att SSA- och yrkesråden ersattes med något helt nytt, enligt nämndens mening.

Kommunala Yrkesnämnden (KYN) uttalade sig för en central ram i kombination med decentraliserade beslut för att kunna tillfredsställa

lokala behov. Man jämförde på denna punkt Högskolans system med en vid central utbildningsplan kombinerad med lokala kursplaner. Detta kan ske även för gymnasieskolans del om yrkesråden utvecklas och får beslutsfunktion liknande linjenämnderna i högskolan.

Elfackets Centrala Yrkesnämnd (ECY) framhöll att man helt saknade ett etablerat samarbete på länsnivån liksom en samordning mellan AMU, gymnasieskolan och komvux när det gäller yrkesutbildningarnas dimensionering regionalt.

Lantbrukets Yrkesnämnd (LYN), *Skogsbrukets Yrkesnämnd (SYN)* och *Trädgårdsnäringens Yrkesnämnd (TYN)* reagerade mot ett regeringsförslag att yrkesråden skulle utmönstras ur skollagen med motiveringen att den politiska majoriteten kan skifta lokalt och regionalt och därmed synen på yrkesrådets existens. Kontinuiteten i rådets arbete är viktig att slå vakt om.

Man ansåg det vara en fördel om en politiker satt ordförande i resp. råd för att få erforderlig förankring i det beslutande organet, dvs. skolstyrelsen eller utbildningsnämnden. Vidare betonades att yrkesråden borde få egen beslutanderätt inom en viss ram då det i bland kan upplevas förödande att bara få ge råd. Man noterade också att inte alla huvudmän tar på sig kostnaderna för yrkesrådsledamöterna. Från dessa yrkesnämnders sida upplevs det också besvärande att gymnasieinspektionen i sin tidigare utformning försvunnit.

Yrkesnämnden för Fabriksindustrin (YFIND) såg en fara i att resp. yrkesnämnd eller motsvarande styr en viss utbildning allt för hårt med tanke på överströmningen till andra branscher. Man uttalade sig för ett samverkansansvar mellan några branschorgan som har naturliga beröringspunkter i form av utskott eller kommittéer under Arbetsmarknadens Yrkesråd. Yrkesnämndernas ansvar för den egna branschens utveckling kvarstår dock. Analogt med detta föreslår YFIND att även de lokala yrkesråden får tvärgruppskaraktär för att man skall kunna arbeta med ett bredare perspektiv.

I *skolledargruppen* rapporterades att man saknade lokala organ för SAF, vilket försvårar den lokala dialogen med parterna. Med nuvarande organisation företräder SAF-representanten mera sitt företag och mindre SAF som organisation. Från skolledarhåll framhölls därför vikten av att yrkesrådets verksamhet kompletterades med direktkontakter mellan skolan och företagen i närsamhället. Dessutom ansåg man att komvux måste uppmärksammas på ett helt annat sätt av yrkesråden.

Verkstadsindustrins Yrkesnämnd anförde bl.a. att ordföranden i resp. yrkesråd borde komma från arbetslivet.

Några synpunkter är mer frekventa än andra. Det gäller i första hand dessa:

- Yrkesråden är viktiga instrument för den gymnasiala yrkesutbildningen
- Lokala och regionala SSA-råd har mycket begränsat värde för gymnasieskolans signalsystem
- Yrkesnämndernas möjligheter att påverka och att få adekvat information har minskat avsevärt med det år 1982 införda planeringssystemet, som innebär ett decentraliserat beslutsfattande.

13.1.3 Behov av ett utvecklat signalsystem

Vårt förslag till riktlinjer i kap. 6 innebär att premisserna för signalsystemet ändrats i flera avseenden. Flera av våra delförslag förutsätter ett betydligt bättre samarbete mellan de utbildningsplanerande myndigheterna och samarbetsorganen på olika nivåer, som exempelvis:

- Införandet av ett modulsystem för yrkesutbildningarnas karaktärsämnen kopplat till tanken att innehållet i en modul skall kunna ändras relativt snabbt efter signaler från avnämarna.
- Utökad arbetsplatsförläggning av undervisningen under åk 1 och 2 med centralt resp. lokalt urval av moment som får resp. skall förläggas till arbetsplats.
- En treårig grundmodell för yrkesutbildningen med det tredje året i huvudsak förlagt till arbetslivet.
- Större möjligheter för yrkeslärarna att bedriva yrkesstudier och att vistas ute på arbetsplatserna inom ramen för skolans tillsynsansvar.
- Utbildning av instruktörer/handledare.

13.2 Gymnasieskolans planeringssystem

13.2.1 Dimensionering

Det nuvarande planeringssystemet för gymnasieskolan har tillämpats sedan läsåret 1983/84. Statsmakternas krav på det nya systemet finns angivna i prop. 1980/81:107.

”En ny ordning för beslut om gymnasieskolans organisation måste utformas så att den underlättar ett förverkligande av de utbildningspolitiska målen. En ny beslutsordning bör beakta bl.a. avvägningen av utbildningsutbudet mellan arbetsmarknadens behov och elevernas efterfrågan, kraven på likvärdig tillgång till utbildning i olika regioner samt en ändamålsenlig hushållning med samhällets utbildningsresurser. Dessutom bör en ny beslutsordning garantera stabilitet i planeringen genom tidiga organisationsbeslut. Den bör också möjliggöra snabba justeringar när så erfordras även på ett sent stadium i planeringsprocessen.”

I propositionen betonas också att ett ökat lokalt och regionalt inflytande över gymnasieskolans planering skulle göra det möjligt ”att snabbare möta nya behov och till godose efterfrågan på arbetskraft”.

Riksdagen fastställer preliminära ramar för gymnasieskolans organisation drygt två år före aktuell läsårsstart. Ramsystemet består av en *direktram* för alla direkt grundskoleanknutna studievägar och en ram, *lilla ramen*, för övriga studievägar. Direktramen är i sin tur uppdelad på olika sektorsramar och en ram för ospecificerade platser.

Begreppet *årselevplatser* har införts för att man regionalt och lokalt skall kunna välja utbildningar av olika längd inom resp. sektor. En viss styrning från treåriga till tvååriga studievägar hoppades man uppnå, eftersom det kostar fler årselevplatser att inrätta klasser ju längre utbildningen är.

Sektorsramarna är mer eller mindre homogena till sin uppbyggnad. Den mest heterogena sektorn torde vara TI-sektorn med så vitt skilda studievägar som beklädnadsteknisk linje och el-teleteknisk linje inom sektorn.

Sedan planeringssystemets tillkomst har kommunerna varje år nåtts av flera beslut om ändringar av antalet årselevplatser inom de olika sektorerna. Dessa beslut har kraftigt försvårat kommunernas planeringsarbete med tanke på intagningsprocess, lokaler, lärare, läromedel, utrustning och direkta kommunala driftskostnader. Länsskolnämnderna har hittills inte haft rätt att göra omfördelningar mellan de tilldelade sektorsramarna eller mellan direktramen och lilla ramen. Helt marginellt kan dock ett litet antal "överblivna" årselevplatser inom en sektor få överföras till en annan sektor om så erfordras för att kunna starta en klass. Resterande årselevplatser inom en sektor skall annars återgå till SÖ för distribution till andra nämnder eller för överföring till annan sektor eller ram enligt SÖ:s beslut.

Till *kommunernas uppföljningsansvar* utgår statsbidrag i särskild ordning utan direkt koppling till planeringssystemet. I den mån kommunerna anordnar kortare lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser (LA-kurser) inom ramen för uppföljningsansvaret belastas dock direktramen.

Våra förslag om introduktionsperioder inom ramen för yrkesutbildningen leder sannolikt till ett ökat behov av platser i direktramen. För att åstadkomma detta föreslår vi att delar av statsbidragen till åtgärder inom kommunernas uppföljningsansvar förs över till anslaget för gymnasieskolan. I många stora och medelstora kommuner finns nämligen en tendens till att uppföljningsinsatserna håller på att utvecklas till ett parallellskolsystem. De främsta orsakerna härtill är de särskilda statsbidragen i kombination med en särskild organisation som kan vara skild från gymnasieskolan.

Förslaget om introduktionsperioder kommer att minska behovet av traditionella uppföljningsåtgärder högst väsentligt. Men även med vårt förslag om introduktionsperioder realiserat (kap. 8), torde ett visst behov av ungdomsplatser finnas även i fortsättningen.

Med en samordning av resurserna för gymnasieskolan och resurser till insatser inom uppföljningsansvaret uppnås vidare följande fördelar:

- beslutsprocessen förenklas
- en helhetssyn kan anläggas på olika åtgärder för ungdomar under 18 år
- mer långsiktig planering
- bättre resursutnyttjande.

SÖ har hösten 1984 till regeringen överlämnat en utvärderingsrapport som utarbetats av en särskild referensgrupp med representanter för SÖ, länsskolnämnderna, Svenska Kommunförbundet, Statskontoret och Landstingsförbundet. På grundval av rapporten föreslår SÖ bl.a.

- att statsmakternas beslut om årselevplatser avser totalt antal platser för riket fördelat på direktramen och lilla ramen och att SÖ fördelar platserna på länen med samma uppdelning

- att statsmakterna vid behov skall kunna styra dimensioneringen av enskilda linjeområden eller studievägar genom allmänna riktlinjer eller genom angivande av ett högsta antal årselevplatser
- att statsmakterna vid ställningstagandet om elevplatser samtidigt tar ställning till medel för startbidrag
- att beslutsprocessen vad gäller gymnasieskolans dimensionering och de särskilda uppföljningsåtgärderna bör integreras.

13.3 Slutsatser och förslag till fortsatt inriktning

Utvecklingen och styrningen av den gymnasiala yrkesutbildningen kan beskrivas utifrån tre frågor.

- Hur skall signalerna utanför och inom skolsystemet fångas upp och tolkas?
- På vilket sätt kan förändringar genomföras på ett snabbare och bättre sätt än i dag?
- Hur skall dimensioneringen styras?

De två första frågorna är sammankopplade i flera avseenden och behandlas därför gemensamt i det följande.

13.3.1 Utveckling och styrning av utbildningarnas innehåll

Vi har i kap. 3 konstaterat att utvecklingen går i riktning mot bredare yrkesroller och att kopplingen mellan utbildningsbakgrund och yrkesinriktning på arbetsmarknaden är förhållandevis svag. Konsekvenserna för utbildningsplaneringen bör då bli att

- man inte kan koppla dimensioneringen av gymnasieskolan till arbetsmarknadsbehov på olika yrkesområden på samma sätt som tidigare
- kursplanearbetet ej enbart bör bedrivas isolerat linje för linje, utan också ske i form av ett övergripande arbete mellan de linjer och utbildningsformer där modulsamverkan är motiverad.

På den *centrala nivån* har SÖ ansvaret för kursplaneutvecklingen och därmed för den kontinuerliga bevakningen av utbildningens kvalitet och för att signaler som tyder på att utbildningarna behöver moderniseras fångas upp. Om signalerna är tillräckligt starka aktiveras planeringsapparaten och arbetsgrupper tillsätts osv.

På högskoleområdet har man försökt att skapa ett system för signalmottagandet via de planeringsberedningar som knutits till UHÄ.

Vi föreslår att permanenta läroplansgrupper konstrueras med representanter för utbildningsmyndigheter och yrkesnämnderna eller motsvarande branschparter, exempelvis SHIO- Familjeföretagen. Varje läroplansgrupp bör ha representation från de branscher som naturligt hör samman med tanke på den nämnda utvecklingen mot vidgade yrkesområden. Mot bakgrund av SÖ:s övergripande ansvar för läroplansutveckling bör SÖ svara för ledningen av dessa gruppers arbete. Från utbildningsväsendets sida bör även representanter för AMU och högskolan

ingå, dels med tanke på vårt förslag om ett gemensamt modulsystem, dels för att det skall bli möjligt att anlägga en vertikal aspekt på det utbildningsbehov som kanaliseras via läroplansgrupperna. Det är vidare angeläget att forskningsanknytningen beaktas i samband med den löpande översynen av kursplanerna. Helt naturligt kommer de föreslagna läroplansgrupperna att få en mycket intensiv arbetsperiod i samband med realiserandet av våra förslag. Vi kommer också i avsnitt 15.1 att föreslå att en interdepartemental grupp skall bildas för att samordna de olika delarna i reformarbetet. Det bör ankomma på regeringen att närmare besluta om sammansättning och uppgifter för dessa grupper. För detta arbete avsätts ett årligt belopp om 2,5 milj. kr. resp. 1,5 milj. kr. Därtill föreslår vi ett engångsbelopp på 10 milj. kr. för modulisering av kursplanerna.

I det av oss föreslagna modulsystemet ökar möjligheterna för signalerna att snabbt få genomslagskraft via läroplansgrupperna under förutsättning av att kursplanerna mera får karaktären av ramplaner. Snabbast genomslagskraft skulle signalerna få i ett system där riksdagen fastställer ramtimplaner för de yrkesinriktade karaktärsämnena, regeringen mål och riktlinjer, SÖ efter läroplansgruppernas hörande huvudmomenten (jfr. bil. 4 och 5). Det är önskvärt att den nämnda ramtimplanen utformas så att nya studievägar kan inrättas utan att förslag därom behöver underställas riksdagen i varje enskilt fall. Regeringen bör kunna föreskriva att vissa moduler skall ingå på en studieväg eller att utbildningen skall ha viss struktur. Vid sidan av arbetet med kursplanernas uppdatering bör de föreslagna läroplansgrupperna försöka skaffa sig kunskap om läromedelssituationen, utrustningsfrågorna och utbildningens kvalitet. Detta förutsätter i sin tur att grupperna följer undervisningen via direkta skolbesök.

Givetvis kan läroplansgrupperna ibland behöva anlita personer med branschkunskaper från yrkesnämnderna i uppföljningsarbetet.

Möjligheterna att direkt påverka utbildningarnas innehåll på *regional nivå* är starkt begränsade med undantag för de regionalt arbetsmarknadsinriktade högre specialkurserna (RA-kurser). Även fortsättningsvis bör det vara naturligt för länskolnämnderna att agera via SÖ när signaler om förändringsbehov inkommer. Vid våra hearings har framkommit att man inte tillmäter de regionala SSA-råden någon större betydelse i signalsammanhang för den gymnasiala yrkesutbildningens vidkommande. Däremot kan signaler fångas upp vid skolbesöken inom ramen för länskolnämndernas tillsynsansvar. Det är viktigt att dessa förändringsbehov kanaliseras till läroplansgrupperna.

Läroplansgruppernas och därigenom yrkesnämndernas utvärderingsarbete ute i skolorna bör integreras med resp. länskolnämnds egna skolbesök på de aktuella studievägarna. En samplanering erfordras för att kunna följa upp en viss studieväg i flera län samtidigt under ett läsår.

Kraven på en likvärdig utbildningsstandard medför att utbildningarnas innehåll måste bestämmas centralt i mycket stor utsträckning. *Lokalt* finns dock en ventil i de s.k. LA-kurserna, som oftast är relativt korta. På den lokala nivån gäller det i första hand att försöka skapa så goda betingelser för de olika utbildningarna som möjligt samt att på olika sätt

nå hög kvalitet. Ett viktigt instrument i detta sammanhang är de lokala yrkesråden. Som tidigare nämnts förutsätter våra förslag på flera punkter att yrkesrådets arbete aktiveras och utvecklas så att skolstyrelserna får ett så bra beslutsunderlag som möjligt. Detta bör innebära få ledamöter och anknytning till ett bestämt kompetensområde (yrkesområde).

Arbetsfördelningen mellan yrkesråden och SSA-råden är i flera fall oklar. Förslag eller yttranden från yrkesråden tar i många fall onödigt lång tid fram till beslut i skolstyrelsen eftersom man på några ställen tillämpar en sådan handlägningsordning att de också skall passera SSA-rådet för yttrande. Detta är enligt vår mening inte ändamålsenligt. I konsekvens med vad som föreslagits med avseende på läroplansgruppernas sammansättning bör även de lokala yrkesråden organiseras med resp. läroplansgrupp som förebild. Det blir då en naturlig kanal mellan central och lokal nivå med avseende på signaler m.m.

För att höja aktiviteten inom och statusen hos de lokala yrkesråden förbereder SÖ ett informations- och servicematerial. Vi delar SÖ:s uppfattning att det bör ankomma på varje skolstyrelse att besluta om sådana förändringar som förstärker yrkesrådets ställning utan att rådskaraktern går förlorad. Den lokala kompetensen måste därvid tas till vara så att yrkesrådets ledamöter verkligen kan bedöma de lokala förutsättningarna för arbetsplatsförläggning av olika moment, platstillgången och arbetsplatsernas kvalitet. Viktiga förutsättningar för detta arbete är en viss medelstilldelning från skolstyrelsens sida och att skolstyrelserna konsekvent använder sig av yrkesråden som remissinstans i de frågor som berör resp. studieväg eller studievägar. Yrkesrådets medelsbehov avser ersättning till ledamöterna för förlorad arbetsinkomst och reseräkningar i förekommande fall.

I detta sammanhang bör påpekas att riksdagens nyligen fattade beslut om ändrad skollag (prop. 1985/86:10) med borttagande av lagbestämmelser om lokala yrkesråd inte får tolkas så att dessa organ skall försvinna. Det framgår av motiveringarna i propositionen att avsikten är att ta in bestämmelser om yrkesråden i skolförordningen i stället. Det är vår fasta övertygelse att yrkesrådets roll blir viktigare i framtiden.

Med hänvisning till yrkesrådets centrala roll enligt våra förslag bör deras existens regleras av regeringen i skolförordningen. På detta sätt garanteras en kontakt mellan skolan och arbetslivet. Även komvux och utbildningen på den tekniska linjen och den ekonomiska linjen bör omfattas av yrkesrådets verksamhet.

Beträffande utveckling och styrning av utbildningarnas innehåll har vi sammanfattningsvis föreslagit att

- centrala läroplansgrupper bör inrättas med företrädare för utbildningsmyndigheter och branscher
- särskilda medel bör anslås för läroplansgruppernas arbete
- läroplansgrupperna bör representera flera branscher som har samhörighet i olika avseenden
- riksdag och regering bör övergå till ram- resp. målstyrning i större omfattning
- läroplansgrupperna även bör få ett visst utvärderingsansvar
- uppföljningen på skolorna skall samordnas med länskolnämnder-

nas tillsynsansvar

- yrkesrådets existens bör regleras i förordning.
- skolstyrelserna uppmärksammas på att lokala yrkesrådets status och ställning behöver förstärkas bl.a. genom medelstilldelning och ett konsekvent användande av råden som remissinstans.
- det bör ankomma på regeringen att närmare förordna om läroplansgruppernas uppgifter och sammansättning

13.3.2 Dimensionering och styrning

Bakom det nuvarande planeringssystemet med olika ramtilldelningar av årselevplatser till SÖ för vidare befordran till länskskolnämnderna finns de huvudmotiveringar som redovisats ovan i avsnitt 13.2.1.

Den helt dominerande delen av planeringssystemet utgörs av direkt-ramen och dess sektorer. Det är ytterst tveksamt om huvudmotiveringarna har relevans på sektorsindelningen, eftersom sektorerna inom sig rymmer så artskilda studievägar från såväl kostnads- som arbetsmarknadssynpunkt. Dessutom motsvarar inte sektorsramarna naturliga sökandeområden för eleverna eftersom en elevs första-, andra- och tredjehandsval till gymnasieskolans ofta ligger på olika sektorer, vilket vi tidigare redovisat i kap. 3.

Vi har i avsnitt 8.3.9 föreslagit att elevernas val bör kunna tillgodoses i större utsträckning. Förutsättningarna härför torde öka om den nuvarande bindningen till sektorsramar upphör, även om lokala begränsningar kvarstår i form av tillgången på lokaler och utrustning, ev. tillkommande kommunala driftskostnader och det lokala arbetslivets behov och möjligheter. Nu gällande ordning där länskskolnämnderna som ovan nämnts först efter beslut av SÖ kan överföra ett större antal icke utnyttjade årselevplatser från en sektor till en annan, medför dessutom en tidsutdräkt som många gånger försvårar den kommunala planeringen avsevärt.

Vi föreslår därför övergång till en totalram för antalet årselevplatser i gymnasieskolans direktram som bör vidgas på bekostnad av nuvarande uppföljningsinsatser i enlighet med vad vi tidigare anfört. Några större olägenheter uppkommer inte under förutsättning att studievägar som medför extremt höga kostnader undantas.

Om behov uppkommer bör statsmakterna styra dimensioneringen av såväl enskilda studievägar som linjeområden genom allmänna riktlinjer eller genom att ange ett högsta eller lägsta antal årselevplatser.

Om planeringssystemet skall bli flexibelt bör utbildningens inriktning i så hög grad som möjligt påverkas genom målstyrning. Detta talar för att statsmakterna till SÖ och SÖ till länskskolnämnderna fördelar en totalram av årselevplatser. SÖ:s fördelningsbeslut kan t.ex. påverkas av arbetsmarknadsläget för ungdomarna i resp. län. Samtidigt uttrycker statsmakterna en uppfattning om behovet när det gäller gymnasieskolans dimensionering för riket utifrån tillgängligt prognosmaterial m. m.

I ett läge där staten svarar för ca 90% av kostnaderna för lärarlöner samtidigt som elevkullarna kommer att minska, anser vi dock inte att staten helt kan avhända sig beslut om de enskilda studievägarnas dimen-

sionering. Därtill kommer de motiv som ovan redovisats i avsnitt 13.2.1. Vi anser emellertid att statens beslut om gymnasieskolans organisation bör ske på en så pass decentraliserad nivå som möjligt, dvs. av länskolnämnderna.

Länskolnämnderna får genom statsmakternas uttalade prioriteringar ett bra underlag för att fördela den till länet medgivna totalramen på olika studievägar där centrala och lokala överväganden utifrån dimensioneringshänseende har sammanvägts.

När det gäller den yrkesinriktade gymnasieskolutbildningen bör nämndernas styrning av dimensioneringen även ske via statsbidragen för utrustning. I samband med att huvudmännen avger förslag om inrättande/utökning av en studieväg bör de känna till vilket startbidrag de blir berättigade till om organisationsförslaget förverkligas. Med tanke på det regionala arbetsmarknadsbehovet är det viktigt att nämnderna har det instrument för styrning som startbidragen utgör. En viss andel av de till kommunerna fördelade platserna bör avsättas för kommunernas egen disposition för att kunna starta LA-kurser. Även LA-kurserna bör omfattas av det föreslagna systemet med modulindelade kursplaner. Dessa LA-kurser bör dock inte få pågå längre tid än två år med mindre än att de underställts resp. länskolnämnd för prövning av läroplanen.

Denna prövning bör ske utifrån kriterierna att

- kursen till sitt innehåll inte har någon motsvarighet inom ramen för det reguljära utbudet
- kursen verkligen är lokalt arbetsmarknadsanknuten
- kursen har ett inslag av allmänna ämnen i nivå med den reguljära linjeutbildningen.

Sammanfattningsvis föreslår vi i detta avsnitt att

- uppdelningen på direktramen och lilla ramen behålls vid fördelningen av årselevplatser
- direktramen fortsättningsvis skall dimensioneras med hjälp av en del av de medel som nu används för särskilda åtgärder inom uppföljningsansvaret
- sektorsindelningen slopas som grund för fördelningen av årselevplatser till SÖ:s disposition
- SÖ:s fördelning till länskolnämnderna på motsvarande sätt bör ske i form av totalt antal platser på resp. ram
- statsmakterna vid behov bör kunna styra dimensioneringen via allmänna riktlinjer och/eller angivande av ett högsta antal årselevplatser för en viss studieväg
- länskolnämnderna fördelar årselevplatserna till kommunerna specificerade på resp. studieväg
- länskolnämndernas styrning även bör ske via beviljandet av startbidrag men också via överläggningar och rekommendationer
- en viss andel av direktramen får användas för kommunernas behov av att starta LA-kurser
- LA-kurserna anmäls till länskolnämnden som har att pröva tim- och kursplanen efter två år
- det uppdras till SÖ att lämna förslag på studievägar som av kostnads-

- skäl eller andra skäl bör särbehandlas och därmed ligga utanför den generella tilldelningen.

13.3.3 Framtida linjestruktur

Begreppet "linje" har kommit att ge intryck av högre kvalitet än "specialkurs". Det har fått en högre status. Vi har föreslagit likvärdigt innehåll av allmänna ämnen för alla yrkesinriktade studievägar — även specialkurser — som omfattar minst två läsår. Beteckningen bör då vara enhetlig. I valet mellan termerna studieväg och linje föredrar vi den senare.

Alla grundskoleanknutna studievägar med minst tvåårig, för klassen (studiegruppen) sammanhållen utbildning betecknas linje. I de fall gemensamma studier bedrivs under hela åk 1 eller 2 kan linjen efter dessa årskurser, som nu, delas i grenar och varianter. Detta innebär exempelvis att de nuvarande grenarna Ba Vv och Ba M1 fortsättningsvis blir separata linjer medan grenarna Ba Tg och Ba Mr bibehåller sin grenbeteckning. Vidare medför det att antalet linjer i förhållande till nuläget kommer att öka. Ökningen kommer i första hand från de hantverksutbildningar som tidigare inte kunnat inordnas i linjesystemet, exempelvis frisörer, optiker och kosmetologer.

En stor del av de nuvarande grundskoleanknutna specialkurserna har av olika skäl bibehållit äldre tim- och kursplaner, exempelvis verkstads-mekaniker. Våra förslag att samtliga grundskoleanknutna studievägar skall innehålla allmänna ämnen, modulindelade kursplaner och arbetsplatsförlagd utbildning medför att tim- och kursplaner för dess äldre utbildningar avvecklas och ersätts av nya.

I gymnasieskolan finns ett antal direkt grundskoleanknutna studievägar kortare än ett år. Det enda tillträdeskrav som gäller för dessa är genomgången grundskola. Som exempel kan nämnas terminskurs i svetsning och handel introduktionskurs. Dessa kurser ger inte tillräcklig yrkesutbildning för elever som kommer direkt från grundskolan. Andra sådana studievägar kan vara av karaktären påbyggnads- eller företagsutbildning. Kurserna bör övervägas i samband med översyn av tim- och kursplanerna.

Sammanfattningsvis föreslår vi i detta avsnitt att

- alla grundskoleanknutna studievägar med minst tvåårig sammanhållen utbildning betecknas linje
- innehåller i vissa grundskoleanknutna studievägar kortare än två år där så bedöms erforderligt får ingå i de modulindelade kursplanerna för linjerna.

13.3.4 Lokalisering

Även fortsättningsvis torde huvuddelen av utbildningen i gymnasieskolan lokaliseras till gymnasieorterna. De studievägar som nu är placerade på icke g-ort (gymnasieort) och som omfattas minst ett läsår kan enligt våra tidigare förslag tillföras allmänna ämnen och i övrigt uppdateras så att likvärdig kvalitet på utbildningen erhålls. Nyetablering på icke g-ort

bör bedömas med utgångspunkt från nuvarande regler som ger länskolnämnderna eller SÖ möjlighet att inrätta yrkesinriktade linjer och specialkurser på icke g-orter.

Sammanfattningsvis föreslår vi i detta avsnitt att

- hittillsvarande principer för lokalisering av gymnasieskolans utbildningar även fortsättningsvis skall gälla.

14 Kostnader, statsbidrag och finansiering

14.1 Kostnader

14.1.1 Kostnadsutvecklingen inom utbildningsväsendet

Omräknat i 1982 års priser har de löpande kostnaderna för utbildningsväsendet under perioden 1970/71 — 1982/83 ökat från 31 miljarder till 45 miljarder kr. Kostnaderna fördelar sig på staten, landstingen och kommunerna enligt följande:

Tabell 14.1 Kostnadsutveckling för utbildningsväsendet, löpande kostnader.

Källa: SCB U 12 SM 8501

Budgetår	Löpande kostnader 1982 års priser Mkr	Varav		
		Stat %	Landsting %	Kommuner %
1970/71	31.063	69,2	2,0	28,8
1974/75	35.975	67,9	1,3	30,8
1978/79	46.231	69,0	2,0	29,0
1982/83	45.580	62,6	4,3	33,1

Under den första delen av 1980-talet har således en allt större del av de löpande kostnaderna kommit att bäras av kommuner och landsting. Till dessa kostnader kommer kapitalutgifter i storleksordningen 8 miljarder kr. 1982/83.

Utbildningskostnadernas andel av statsbudgeten har under den ovan nämnda perioden, 1970/71 — 1982/83, minskat från 27% till 19%. Minskningen har skett successivt under hela perioden.

De löpande samhällskostnaderna för utbildningsväsendet fördelade sig 1982/83 på följande sätt för de olika utbildningsformerna.

Utbildningsform	Procent
Grundskola	51,9
Gymnasieskola	17,0
Högskola	11,7
Vuxenutbildning	5,2
Arbetsmarknadsutbildning	5,0
Sär- och specialskola	2,6
Övriga utgifter	6,6

Till övriga utgifter hör bl.a. kostnader för studiehjälp, viss utbildning inom företag och offentlig förvaltning, utbildning inom försvaret samt kostnader för kommunal musikskola.

Grundskolans och gymnasieskolans andelar av de totala utbildningskostnaderna är i stort sett desamma som i början av 1970-talet.

Den genomsnittliga samhällskostnaden (exkl. kapitalkostnaden) för en elev i grundskolan respektive gymnasieskolan har under den aktuella tidsperioden förändrats enligt följande (omräknat i 1982 års priser):

Tabell 14.2 Genomsnittlig kostnad (samhällskostnad) för en elev per läsår.

Källa: SCB U 12 SM 8501

Läsår	Grundskola	Gymnasieskola
1970/71	16.710	20.918
1974/75	18.687	27.404
1978/79	23.919	29.130
1982/83	23.695	25.590

I uppgiften för gymnasieskolan ingår såväl teoretiska som yrkesinriktade studievägar. Från 1980-talets början har kostnadsökningen per elev stannat upp såväl i grundskolan som i gymnasieskolan. För gymnasieskolans vidkommande kan detta ha samband med såväl ökade elevkul- lar som vissa besparingsåtgärder.

Kostnadsökningarna för statens sida har upphört medan kommunernas och landstingens utbildningskostnader fortsatt att öka.

Vi har i detta sammanhang inte haft möjlighet att bedöma vilka andra effekter som samtidigt kan ha påverkat kostnadsrelationen mellan stat och kommun såsom effekter av skatteutjämningsbidragen.

De ca 17% av utbildningskostnaderna som utgör samhällets kostnader för gymnasieskolan motsvarade 1982/83 cirka 7,75 miljarder kr. Dessa fördelade sig på olika kostnadslag enligt följande:

	Mkr	Procent
Lärlöner	3.781	48,8
Administration	232	3,0
Läromedel	346	4,5
Social service	558	7,2
Övrigt (bl a lokaler)	2.829	36,5
Summa	7.746	100

Kostnaderna fördelade sig på stat, kommun och landsting enligt följande:

	Mkr	Procent
Stat	3.885	50,2
Kommuner	3.122	40,3
Landsting	739	9,5

Det ovanstående innefattar således inte kapitalkostnader (för lokaler och utrustning). Sådana effekter belyses dock av en undersökning som vi sammanfattande redovisar i följande avsnitt.

14.1.2 Kostnader för att utbilda gymnasieelever

Vi har i samverkan med Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet genomfört en studie i ett drygt tjugotal kommuner och ett mindre antal landsting som avser såväl löpande kostnader som kapitalkostnader efter en särskilt utarbetad kalkylmodell vilken gör olika skolhuvudmäns uppgifter jämförbara oavsett vilka redovisnings- och avskrivningsmetoder som normalt tillämpas. Härigenom har erhållits dokumenterade kostnader för gymnasieskolans linjer fördelade på faktorerna undervisning, lokaler, läromedel, utrustning samt övriga kostnader (administration m.m.). Vi har i en tidigare delrapport Kostnader för gymnasieskolutbildningen (Ds U 1985:15) utförligare redovisat denna kostnadsstudie.

För de elever som genomgår en linje inom den tekniskt-industriella sektorn är samhällets kostnader i flertalet fall mellan 30.000 och 45.000 kr. per läsår. Motsvarande kostnader för en elev på treårig ekonomisk linje, fyraårig teknisk linje eller tvåårig distributions- och kontorsteknisk linje uppgår till cirka 25.000 kr. per läsår. Kostnaderna avser 1984 års prisnivå. Ca 40% av dessa kostnader är undervisningskostnader (kostnader för lärare, institutionsföreståndare, speciallärare samt frivillig undervisning). Lokalkostnaderna uppgår till omkring 25–30% av de totala kostnaderna. Återstående 30–35% fördelar sig på läromedel, utrustning och övriga kostnader. Se nedanstående tabell 14.3

Kostnadsspridningen mellan olika skolhuvudmän är mycket stor vad gäller såväl undervisnings-, lokal-, läromedels- som utrustningskostnader, vilket beträffande lärarlöner m.m. även konstaterades av utredningen om staten, skolan och kommunerna (SSK) för ungefär tio år sedan. Det bör betonas att kommunernas förutsättningar att genomföra en viss utbildning till given kostnad varierar betydligt på grund av faktorer som t.ex. elevunderlag, sambruksmöjligheter, stöd från ortens näringsliv m.m. Skillnader i kostnadslägen kan därför inte uteslutande förklaras med olikheter i ambition eller effektivitet skolhuvudmännen emellan.

Statsbidragens andel av totala kostnaderna för gymnasieskolutbildning uppgår för flertalet linjer i primärkommunal regi till mellan 45 och 50% av samhällskostnaderna. Därvid har hänsyn tagits till effekter av såväl drifts- som investeringsbidrag.

Uppgiften om landstingens kostnader för gymnasieskolutbildning är

Tabell 14.3 Totala bruttokostnader per elev och läsår för de yrkesinriktade linjerna med primärkommunalt huvudmannaskap, 1984 års prisnivå.

Linje	Kronor per elev					Summa ²
	Under- visning	Lokaler ¹	Läro- medel	Utrustning	Övrigt	
Be	12.500	11.800	2.577	1.898	6.500	35.300
Ba	17.700	10.300	4.387	1.273	6.900	40.600
Dk	10.200	5.300	1.573	907	7.700	25.700
Du	13.700	8.500	2.346	1.183	5.400	31.100
Et	14.600	9.500	2.750	3.848	6.200	36.900
Fo	14.700	13.400	3.850	2.991	7.100	42.000
Ko	11.800	6.800	2.283	711	8.400	30.000
Li	19.500	16.600	4.485	403	5.700	46.700
Pr	13.600	10.300	2.251	3.506	6.200	35.900
Ss	12.400	7.200	1.068	196	7.800	28.700
Tr	14.500	13.600	4.570	1.305	6.900	40.900
Ve	13.700	11.400	4.350	6.884	7.400	43.700
E	9.700	5.400	1.372	217	6.900	23.600
T	11.600	5.800	2.085	781	6.300	26.600

¹ Utan reduktion för eventuell annan användning

² Avrundat till närmaste hundratal kronor

främst baserade på landstingsförbundets egna undersökningar uppdelade på

- vårdutbildning
- jordbruks- och trädgårdsutbildning
- skogsbruksutbildning

I dessa begrepp ingår även specialkurser och högre specialkurser av typ undersköterskeutbildning, animalieproduktion m.m. summerat per elev och läsår.

Kostnadsbilden mellan olika skolor/skolhuvudmän är mycket spridd. Den genomsnittliga kostnaden uppgår till

– vårdutbildning	26.200
– jordbruks- och trädgårdutbildning	62.080
– skogsbruksutbildning	67.920

Statsbidragstäckningen för landstingskommunernas gymnasieskolutbildning uppgår till ca 25–30% av de totala kostnaderna.

Vi har även jämfört kostnader för skolförlagd utbildning med kostnader för inbyggd verkstadsskola i företag respektive kostnader för den företagsförlagda delen av växelutbildningen. Därvid har vi utnyttjat uppgifter från tidigare undersökningar inom det verkstadstekniska området. Denna jämförelse bygger visserligen på ett begränsat underlag.

Den ger dock inga indikationer på att den av företagen bedrivna yrkesutbildningen ligger på en annan kostnadsnivå än samhällets.

14.2 Statsbidrag

14.2.1 Bakgrund

Statens inflytande varierar i olika utbildningssammanhang. Det största inflytandet finns givetvis i de utbildningar där staten själv är huvudman, t.ex. högskoleutbildning eller arbetsmarknadsutbildning.

Beträffande grundskola, gymnasieskola, kommunal vuxenutbildning och särskola finns huvudmannaskapet hos aktörer fristående från staten, i regel primär- och landstingskommuner. Staten ålägger t.ex. inte en kommun att åta sig en gymnasieskolutbildning, men reglerar och utövar inflytande över den utbildning som skolhuvudmännen bedriver genom olika styrmedel som vi återkommer till. Dessa styrmedel kan vara utformade på olika sätt. I ett målstyrt system betonas syftet och inriktningen av verksamheten, t.ex. i ett läroplansdokument, som regel kombinerat med att statsbidraget får disponeras relativt fritt inom vissa ramar. I ett regelstyrt system betonas däremot formerna för en verksamhet på relativt detaljerad nivå, ofta genom en mängd författningar.

Ett allt större ansvar för skolverksamheten har decentraliserats till skolhuvudmännen. Vissa detaljerade statliga regler för t.ex. organisation och resursanvändning har upphävts. I stället har statens styrning i sådana fall fått en inriktning mot målstyrning och rambestämmelser, t.ex. vad beträffar förstärkningsresurserna.

De i princip viktigaste statliga styrinstrumenten för skolväsendet är skollag, skolförordning, vuxenutbildningslag, vuxenutbildningsförordning samt läroplaner. Andra är bestämmelser för lärarutbildning och behörighet samt beslut om gymnasieskolans dimensionering. Ytterligare ett styrinstrument är statsbidragen.

Statsbidragsgivningen till kommuner har som regel utgjort ett finansiellt stöd framför allt för en löpande verksamhet och syftat till en likvärdig utbildningssituation oavsett vilken skola eller skolort eleven hänvisas till.

En strävan har sedan en relativt lång tid funnits att samordna den statsbidragsgivning som syftar till att ge kommuner allmänt finansiellt stöd. Detta har skett inom ramen för ett mer generellt skatteutjämnings-system. Successivt har nackdelar uppstått med att en mängd specialdestinerade utjämningsbidrag sinsemellan kan motverka varandra, eller leder till att den samlade effekten ej kan bedömas. Vidare kan de bidra till låsningar och omfattande administration för såväl bidragsgivare som bidragsmottagare. Det har hittills inte bedömts möjligt att samordna skolväsendets driftbidrag inom ramen för ett större skatteutjämningsbidrag. Däremot har i flera olika sammanhang framförts förslag i olika omgångar, senast av en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet 1985, om schablonberäkning av gymnasieskolans statsbidrag. För närvarande bestäms detta av en rad olika ofta mycket detaljerade föreskrif-

ter i timplanerna, där bidraget utgår efter redovisade faktiska kostnader.

En annan typ av bidrag innebär en stimulans till kommunerna att bygga ut viss verksamhet. De syftar därmed till en förändringseffekt.

Den snabba utvecklingen inom arbetslivet kommer som framgått av bl.a. kap. 3 och 5 att ställa krav på en betydande förändringsberedskap inte minst inom skolans område. Staten måste därför ha en beredskap att verka initierande för förändringar. Därför har t.ex. i ett initialskede statsbidrag kommit att utgå för datorsatsningar och teknikspridning inom skolan.

14.2.2 Förändringsberedskap

En hög förändringsberedskap förutsätter att ett kontinuerligt översynsarbete av bl.a. tim- och kursplaner kan ske i nära samverkan med arbetslivet. För arbetslivets deltagande i sådant kursplanearbete har vi därför i kap. 13 föreslagit ett särskilt statsbidrag.

Den snabba utvecklingen på arbetsmarknaden har i kap. 11 konstaterats förutsätta också väsentligt ökade fortbildningsinsatser för yrkeslärare. För utbildning av instruktörer i arbetslivet föreslår vi vidare väsentligt ökade insatser (kap. 12). Start- och kompletteringsbidragen för utrustning får även i fortsättningen en viktig roll i ett skede av snabb utveckling och kompletteringsbidrag föreslås i 1986 års budgetproposition även kunna omfatta ekonomisk-merkantil sektor. Vi föreslår att även startbidrag utgår för denna sektor. I vissa fall kommer utrustning för olika ändamål att kunna samordnas i teknikcentra. Även läromedelsområdet måste omfattas av förändringsberedskapen. Vi har därför föreslagit ökade resurser för utvecklingsarbete på läromedelsområdet (kap. 10).

14.2.3 Andra erforderliga förändringar

En annan viktig uppgift för staten är att kontinuerligt följa skolverksamhetens utveckling. Idag har den statliga skoladministrationen här en viktig uppgift. Det är av värde för utbildningen att också arbetslivets representanter får möjlighet att följa och påverka såväl den skolförlagda som den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Vi har därför (avsnitt 6.7) föreslagit en statlig resurs för detta ändamål. Vidare har vi föreslagit en förlängning av teoriintensiva utbildningar i form av ett skolförlagt tredje år (avsnitt 6.5).

För övriga studievägar föreslår vi en resurs för yrkeslärares tillsyn i det avslutande läsårets arbetsplatsförlagda del (avsnitt 6.7). Vi föreslår vidare en förstärkning av skolledarresursen för insatser vid arbetsplatsförläggning m.m. (avsnitt 6.7). För att eleverna skall ha ett med anställda likvärdigt försäkringsskydd föreslås en särskild resurs (avsnitt 6.6).

Ambitionerna att totalt öka timtalet för de allmänna ämnena samt medge ytterligare delning av undervisningsgrupper i ämnet svenska ställer slutligen också krav på ökade resurser.

14.3 Finansiering

14.3.1. Utgångspunkter

En utgångspunkt för översynsarbetet har varit att statens och skolhuvudmännens kostnader för utbildningen inte får öka. En kvalitetshöjning av yrkesutbildningen måste därför åstadkommas genom omDispositionering av befintliga medel i statsbudgeten, genom ökade insatser från arbetslivet, såväl det privata som det offentliga, och genom ett ökat samspel mellan utbildningen i skola och på arbetsplats.

Vårt förslag bygger, som tidigare framhållits, på att de medel som nu utgår för statsbidrag till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen, som 1985/86 uppgår till 206 milj. kr., används för såväl ökad undervisningsvolym som kvalitetshöjande insatser.

För att genomföra konstruktionen med i allmänhet två skolförlagda dagar under det avslutande året finns behov av ytterligare medel, dels för studiestöd, dels för en ökad undervisningsvolym för den skolförlagda delen av utbildningen.

För studiestöd till eleverna under det avslutande året har vi räknat med en tillkommande kostnad av 173 milj. kr. Kostnaden är beräknad på 48.000 elever och 3.600 kr per elev och läsår.

Utöver de medel som omfördelas från nuvarande statsbidraget för inbyggd utbildning, 206 milj. kr., har vi totalt räknat med ett tillkommande resursbehov i storleksordningen 445 milj. kr. att överföras till gymnasieskolans driftbidrag från nuvarande anslag för uppföljningsansvar, ungdomslag, rekryteringsstöd m.m.

Detta står helt i samklang med riksdagens uttalande våren 1985 (UbU 1984/85:18) att det är naturligt att de samhällliga resurser som för närvarande ställs till förfogande för sysselsättningskapande åtgärder avseende ungdomar i mesta möjliga mån styrs mot gymnasieskolan.

Även om vi med våra förslag åstadkommer en i princip treårig gymnasieskolutbildning för alla ungdomar kommer några få att välja förvärvsarbete direkt efter grundskolan. Däremot räknar vi med att arbetsmarknadsåtgärder för ungdomar under 19 år (dvs. uppföljningsansvaret, ungdomslag och rekryteringsstöd) till stor del kommer att kunna avvecklas. Budgetåret 1984/85 var utgifterna för ungdomslag (18—19-åringar) 1,54 miljarder kr. Vi har antagit att hälften, ca 750 milj. kr. disponerades för 18-åringarna. Uppföljningsinsatserna för 16—17-åringar uppgick samma budgetår till 337 milj. kr. Detta innebär att de nämnda åtgärderna för ungdomar i åldern 16—18 år uppgick till knappt 1,1 miljarder kr. Med våra förslag tar vi i anspråk endast en del av detta belopp.

De kostnader vi redovisar i detta kapitel omfattar ca 445 milj. kr. eller 40 procent av kostnaderna för arbetsmarknadsinsatser för 16—18-åringar. Därtill kommer kostnader för de introduktionsperioder vi tidigare föreslagit. Dessa kommer till viss del att ersätta nuvarande kostnader för uppföljningsverksamhet för 16—17-åringar. Det går inte i förväg att exakt beräkna hur frekventa dessa introduktionskurser kommer att bli och hur stor del av kostnaderna för ungdomsplatser de således kommer

att ersätta. Om vi antar att de kommer att ersätta ungefär en tredjedel av ungdomsplatserna skulle de behöva ta i anspråk ca 100 milj. kr.

Den samlade kostnaden för våra förslag skulle därmed uppgå till ca 550 milj. kr. eller ca 50% av 1984/85 års kostnader för ungdomslag och uppföljningsinsatser utöver vad som ianspråktagits från nuvarande statsbidrag för inbyggd utbildning. Denna kostnadsökning täcks dels genom motsvarande minskning av arbetsmarknadsdepartementets budget, dels genom omfördelning av medel inom utbildningsdepartementet från anslaget för uppföljningsverksamhet.

För kostnader i de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen svarar i princip arbetslivet, dvs. näringsliv samt stat, kommun och landsting i deras egenskap av arbetsgivare. Samhället svarar dock för utbildningsinsatser för instruktörer i arbetslivet samt för tillsynsinsatser i den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.

I följande avsnitt, 14.3.2—14.3.4, redovisar vi i detalj kostnadseffekter och finansiering av våra förslag. Effekterna bedöms utifrån statens, skolhuvudmännens och arbetslivets utgångspunkter. I ett inledande avsnitt behandlar vi de genomförandekostnader av mer tillfällig natur som uppstår vid övergången till ett nytt utbildningssystem. I de återstående avsnitten behandlas de mer stadigvarande kostnader som förväntas uppstå.

Med våra förslag om ytterligare skolförlagd undervisningstid har vi räknat med att vissa kostnader — men inte alla — ökar proportionellt med ökade undervisningsinsatser. Kostnaderna fördelar sig på staten och skolhuvudmännen enligt redovisningen nedan i avsnitt 14.3.2 och 14.3.3. Beräkningarna grundar sig på antaganden om att kostnaderna för undervisningsinsatser och övriga insatser (dvs. administration, skolmåltider m.m.) ökar proportionellt med undervisningstiden i enlighet med de uppgifter vi fått fram genom vår kostnadsstudie, medan kostnader för undervisningsmateriel och läromedel endast ökar i mindre utsträckning. Det är utomordentligt svårt att exakt beräkna vilka kostnadsökningar som våra förslag om ökade undervisningsinsatser kan åsamka skolhuvudmännen. Det är t.ex. osäkert i vilken utsträckning tillgängliga skollokalerna kan utnyttjas ytterligare utan kostnadsökningar. Detta varierar givetvis mellan olika skolhuvudmän. Vi har preliminärt beräknat de ökade påfrestningarna på skolhuvudmännen till i storleksordningen 100 milj. kr. De överföringar från arbetsmarknadsdepartementets budget vi föreslagit på sammanlagt ca 445 milj. kr. är tillräckliga för att staten även skall kunna kompensera skolhuvudmännen.

Det måste ankomma på det fortsatta beredningsarbetet att i detalj studera denna fråga både vad avser skolhuvudmännens kostnadsökningar och kostnadsminskningar. De senare uppkommer t.ex. för uppföljningsåtgärder. Vidare måste i det fortsatta beredningsarbetet utarbetas en teknik för att kompensera skolhuvudmännen.

14.3.2 Statliga kostnadsförändringar

14.3.2.1 Genomförandekostnader (kostnader av engångskaraktär)

För vissa områden beräknar vi att särskilda insatser behöver ske i samband med att det nya utbildningssystemet genomförs. Det gäller främst modulisering av kursplaner samt en utbildningsinsats för instruktörer i arbetslivet. Utgifterna i detta avsnitt avser engångsbelopp som senare skall fördelas över ett antal år. Vissa av de löpande kostnaderna, såsom för förlängning av el-teleteknisk linje och för yrkeslärares tillsynsinsatser under det tredje året uppstår nämligen inte omedelbart efter det att reformförslagen sätts i verket. Vissa medel kan därför i ett inledande skede i stället användas för genomförandeinsatser.

- Modulisering av kursplaner för gymnasieskolan och komvux. Beräknat på 0,5 månår för var och en av cirka 60 studievägar inkl. påslag för resor och traktamenten (utöver befintlig personal i SÖ) 10 Mkr
- Insats för utbildning av instruktörer i arbetslivet under en treårsperiod (utöver en fortlöpande insats av 4 Mkr per år) 25 Mkr

Vi övergår nu till att redovisa våra beräkningar för de löpande kostnaderna.

14.3.2.2 Undervisningsinsatser

a) Ökade undervisningsinsatser i allmänna ämnen och yrkesämnen (7.10)	+ 184,6 Mkr
b) Delning av grupp i ämnet svenska medges motsvarande ytterligare 1 vte vid vissa yrkesinriktade studievägar (7.10)	+ 8 Mkr
c) Införande av allmänna ämnen i lärlingsutbildning i samma utsträckning som övrig yrkesutbildning. Statsbidrag införs för fackteori (i genomsnitt 7 vtr i åk 1 och 5 vtr i åk 2) (6.2.3)	+ 16 Mkr
d) Förlängning av el-teleteknisk linje (6.5.2)	+ 15 Mkr
e) Tillsynsinsatser vid arbetsplatsförläggning för Dk- och Ss-lärare (åk 1–2) för vilka utrymme ej skapas genom våra generella förslag	+ 15,7 Mkr
f) Yrkeslärares tillsynsinsatser i avslutande år, 1 vte per grupp om 15 (16) elever (6.7.2)	+ 17 Mkr
g) Av oss beräknad medelsram för statens kompensation av skolhuvudmännen.	+ 100 Mkr

14.3.2.3 Personalfortbildning

a) Fortbildningsinsatser för yrkeslärare (11.3)	+ 38,2 Mkr
b) Utbildning för instruktörer och handledare i arbetslivet (12.8)	+ 4 Mkr

14.3.2.4 Läromedel och utrustning

a) Löpande utvecklingsarbete inom läromedelsområdet (10.2)	+ 5 Mkr
b) Införande av startbidrag för EM-sektorn (10.3.3)	+ 5 Mkr

14.3.2.5 Övriga insatser

a) Förstärkning av skolledarresurs för insatser vid arbetsplatsförläggning m m. Insatsen skall disponeras behovsorienterat och utgå med ett belopp per elev i yrkesinriktade studievägar (100 kr per elev). (6.7.2)	+ 15,4 Mkr
b) Uppföljningsinsatser av representanter för arbetslivet. Beräknat på cirka 12 volymtjänster för ett betydligt större antal korttidsförordnanden +100 procent tillägg för resor och trakamenten (6.7.1)	+ 6 Mkr
c) Arbetsgrupper med representanter för arbetslivet i kontinuerlig läroplansöversyn. Cirka 8 volymtjänster för ett betydligt större antal korttidsförordnanden + visst tillägg för resor och trakamenten (13.4)	+ 2,5 Mkr
d) Interdepartemental samordningsgrupp för yrkesutbildningsfrågor (15.1).	+ 1,5 Mkr
e) Försäkringskostnader för elever i arbetsplatsförlagd utbildning (6.6)	+ 5 Mkr
f) Studiestöd för elever i det avslutande skolåret (6.6)	+173 Mkr
g) Ökade kostnader för skolledare genom att den längre utbildningstiden medför ökade poängtal (6.7.2)	+ 37,6 Mkr
Summa	+649,5 Mkr
Avgår: Statsbidrag för inbyggd utbildning	—206 Mkr
Cirka 40 procent av kostnaderna för uppföljningsansvaret och ungdomslag (m.m.)	—443,5 Mkr
Totalt	<u>± 0 Mkr</u>

*14.3.3 Skolhuvudmännens kostnadsförändringar**14.3.3.1 Inledning*

Flertalet av våra förslag påverkar kommunernas och landstingens löpande kostnader i deras egenskap av utbildningsanordnare. Dessa kan i huvudsak härledas till antingen förändrade utbildningsinsatser inom den skolförlagda delen eller den ökade delen arbetsplatsförlagd utbildning.

14.3.3.2 Undervisningsinsatser (lärarlöner m.m.)

Lönekostnaden för gymnasieskolans lärare finansieras till övervägande del med statsbidrag. Lönebikostnaderna (personalomkostnaderna) fi-

nansieras både med statsbidrag och kommunala medel. Den del av undervisningskostnaderna som finansieras med kommunala medel har beräknats till 12,3 % för primärkommunerna. (För landstingen saknar vi motsvarande uppgift.) Vissa förslag påverkar därför även kommunernas kostnadsläge enligt följande:

a) Ökade undervisningsinsatser i allmänna ämnen och yrkesämnena	+ 26,4 Mkr
b) Delning av undervisningsgrupp i svenska motsvarande ytterligare 1 vte	+ 1,0 Mkr
c) Införande av allmänna ämnen i gymnasial lärlingsutbildning motsvarande övrig yrkesutbildning i gymnasieskolan. Samhället svarar för fackteoretiska inslag motsvarande i genomsnitt 7 vtr i åk 1 och 5 vtr i åk 2	+ 2,0 Mkr
d) Förlängning av Et-linjens grenar Ei och Sr i omfattningen ett skolförlagt läsår	+ 1,3 Mkr
e) Tillsynsinsatser vid arbetsplatsförläggning för Dk- och Ss-lärare (åk 1-2) för vilka utrymme ej skapas genom våra generella förslag	+ 2,2 Mkr
f) Tillsynsinsatser av yrkeslärare i det avslutande utbildningsåret	+ 2,5 Mkr
g) Av oss beräknad medelsram för statens kompensation av skolhuvudmännen.	-100,0 Mkr
Summa	<u>- 64,6 Mkr</u>

14.3.3.3 Lokaler

Lokalkostnader bestrids uteslutande med kommunala medel.

a) För utökning med ett tredje skolförlagt år i Et, Ei och Sr beräknas ökade lokalkostnader för kommunerna motsvarande 6,4 Mkr.	+ 6,4 Mkr
Summa	<u>+ 6,4 Mkr</u>

14.3.3.4 Läromedel och utrustning

a) Ökade undervisningsinsatser i allmänna ämnen och yrkesämnena medför ökade läromedels- och utrustningskostnader	+ 26,5 Mkr
b) För utökning med ett tredje skolförlagt år i Et, Ei och Sr har beräknats utökade läromedels- och utrustningskostnader	+ 3,3 Mkr

I övrigt har den ökade arbetsplatsförläggningen respektive utökningen av allmänna ämnen m m inte nämnvärt bedömts påverka skolhuvudmännens kostnadsläge.

Summa	<u>+ 29,8 Mkr</u>
-------	-------------------

14.3.3.5 *Övriga insatser*

a)	Kostersättning Kostersättning utgår i flertalet kommuner (116 av 140 undersökta) till elever vid inbyggd utbildning och annan arbetsplatsförlagd utbildning. Kostersättningen uppgår i genomsnitt till kr 13,95 per dag. Arbetslivet föreslås svara för sådana kostnader vid den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen (åk 1 och 2).	
	Avgår: 890.000 elevveckor \times 13,95 \times 5	
	65 Mkr	– 65 Mkr
b)	Skolmåltidskostnader Utgör i genomsnitt kr 11,07 varav 5,16 är rörlig kostnad. En elevvecka motsvarar $5,16 \times 5 = 25,80$ kr. De minskade skolmåltidskostnaderna har beräknats efter ett lägre respektive ett högre alternativ beroende på omfattningen av arbetsplatsförläggningen.	
	Alternativ 1: Arbetsplatsförläggning motsvarande 10 %: avgår 20.000 elevveckor	– 0,5 Mkr (A)
	Alternativ 2: Arbetsplatsförläggning motsvarande 20 %: avgår 270.000 elevveckor	– 7 Mkr (B)
c)	Resekostnadsersättning till elever Kommunala kostnader för resor till och från arbetsplatsförlagd utbildning. Ersättning utgår för dem som saknar statligt rese-tillägg.	
	Beräknat på 25 kr per elevvecka:	+ 0,5 Mkr
	Alternativ 1: + 20.000 elevveckor	(A)
	Alternativ 2: + 270.000 elevveckor	+ 6,75 Mkr (B)
d)	Resekostnadsersättning för lärare vid arbetsplatsförlagd utbildning Beräknat på 1,57 kr/km. 10 km per elevvecka 5/8 av antalet elevveckor (kr 9,81 per elevvecka)	
	Alternativ 1: + 20.000 elevveckor	+ 0,2 Mkr (A)
	Alternativ 2: + 270.000 elevveckor	+ 2,65 Mkr (B)
e)	Ökade undervisningsinsatser i allmänna ämnen och yrkesämnena, skolledarkostnader, skolmåltider m m i årskurs 3	+ 82,6 Mkr
f)	För utökning med ett tredje skolförlagt år i Et, Ei och Sr beräknas ökade administrationskostnader, skolmåltidskostnader m m	+ 3,7 Mkr
g)	Ökade kostnader för skolledare genom att den längre utbildningstiden medför ökade poängtal.	+ 5,4 Mkr
	Summa: Alternativ 1	+ 26,9 Mkr
	Alternativ 2	+ 29,1 Mkr
	Avrundas till:	+ 28,0 Mkr

14.3.3.6 Sammanställning av skolhuvudmännens kostnadsförändringar

Sammanfattningsvis beräknas kommunernas kostnadsförändringar uppgå till:

Undervisningsinsatser	- 64,6 Mkr
Lokaler	+ 6,4 Mkr
Läromedel och utrustning	+ 29,8 Mkr
Övriga insatser	+ 28,0 Mkr
Summa	<u>- 0,4 Mkr</u>

Detta innebär således att förslagen till åtgärder kan inrymmas i ramen för skolhuvudmännens nuvarande kostnadsåtaganden.

14.3.4 Arbetslivets kostnadsförändringar

14.3.4.1 Årskurs 1 och 2

För de arbetsplatsförlagda momenten för de två första årskurserna svarar arbetslivet för kostnaderna. Detta gäller såväl den privata som den offentliga sektorn (stat, kommuner och landsting). Nedan har beräknats kostnader utifrån två alternativ där andelen arbetsplatsförläggning omfattar i princip 10 % resp. 20 %. Det första innebär en utökning av antalet elevveckor i arbetslivet med 20.000, det senare med 270.000.

a) Undervisning, lokaler, administration m m

Arbetslivets kostnader för instruktörer och handledare, lokaler och administration beräknas för varje elev till 25 kr per timme.

25 kr × 30 tim × antal elevveckor

Alternativ 1: + 20.000 elevveckor	+ 15,0 Mkr
Alternativ 2: + 270.000 elevveckor	+202,5 Mkr

b) Förändrade statsbidragsvillkor

Bortfall av statsbidraget för inbyggd utbildning (1985/86 års be-
lopp)

industri 86 Mkr	
handel 53 Mkr	
lärlingsplats 67 Mkr	+206,0 Mkr

c) Kostersättning

Kostersättning föreslås utgå vid de arbetsplatsförlagda utbildningsmomenten.

Alternativ 1: 910.000 elevveckor	+ 63,5 Mkr
Alternativ 2: 1 160.000 elevveckor	+ 80,9 Mkr

Summa: Alternativ 1	+284,5 Mkr
Alternativ 2	+489,4 Mkr

14.3.4.2 Det avslutande utbildningsåret

Läsåret 1990/91 beräknas vara det första år ett avslutande i huvudsak arbetsplatsförlagt år kan komma att genomföras enligt det system som vi föreslår. Detta år beräknas ca 60.000 elever per årskurs genomgå en

yrkesutbildning i gymnasieskolan. Av dessa förväntas efter de två åren 20 % fortsätta i en helt skolförlagd studieväg såsom EtEi, EtSr eller alternativkurser motsvarande dagens påbyggnadsutbildningar. För övriga, ca 48.000, blir det aktuellt med ett avslutande tredje skolår i huvudsak förlagt till arbetslivet.

Ett par av varandra oberoende undersökningar av utbildning förlagd till verkstadsindustrin pekar på att kostnaderna för ett tredje utbildningsår i stort motsvarande det av oss föreslagna tredje året blir betydligt mindre än för de två inledande utbildningsåren. I beräkningarna ingår inte elevlöner eller liknande kostnader hänförliga till avtalsområdet, ej heller eventuella produktionsintäkter.

De huvudsakliga kostnader som därmed uppstår för den arbetsplatsförlagda utbildningen är instruktörs- eller handledarlöner samt administrativa kostnader. Däremot ingår inte alls, eller endast i förhållandevis liten omfattning kostnader för lokaler, läromedel, utrustning m.m.

Kostnad per elev och läsår

Lärarkostnad/handledarkostnad ¹⁾	9.000
Lokaler	—
Läromedel, utrustning	1.000
Administration	5.000
Summa:	15.000

¹⁾ Motsvarar i stort sett en insats om 2,5 timmar per elev och vecka under det avslutande året (exkl insatser i allmänna ämnen). I gymnasieskolans åk 1–2 motsvarar lärarinsatser för karaktärsämnet i flertalet fall cirka 1,8 timmar per elev och vecka.

Den här redovisade elevkostnaden för det avslutande utbildningsåret är att jämföra med den ungefärliga kostnaden 35.000 kr. för elev i yrkesutbildning under någon av de två första årskurserna.

Kostnaderna för ett konsekvent genomförande av detta avslutande utbildningsår för 48.000 elever under tre arbetsplatsförlagda dagar skulle därvid uppgå till omkring 432 milj. kr. Utbildningstiden i denna del av utbildningen kommer dock att variera.

Redan idag finns avtal om färdigutbildning helt eller delvis för branscher som berör följande linjer i gymnasieskolan; Ba, Et, Fo, Li, Ve, Vd Hv/Hs. Även för vissa specialkurser ej närliggande linjer t.ex. grafisk utbildning finns utbildningsavtal. Däremot saknas avtal om färdigutbildning helt eller till övervägande del för branscher som rör studievägarna; Be, Du, Pr, Tr, Te, VdBu, Ko, Ss och Dk.

De båda ovan redovisade grupperna är sett till antal elever i stort sett jämbördiga. I den kategori som saknar avtal synes en förhållandevis större andel offentliga arbetsgivare (stat, kommun, landsting) utgöra avnämarna.

Det finns inte idag underlag att bedöma varken kostnaderna för den redan nu avtalsreglerade färdigutbildningen eller de kostnader företagen har för upplärning, inskolning och andra initiala insatser. Sådana kommer i betydande grad att kunna minska genom ett konsekvent genomfört i huvudsak arbetsplatsförlagt tredje år.

Vår bedömning är att inskolningskostnaderna på arbetsplatserna i många fall är i ökande, inte minst genom de arbetsorganisatoriska strävanden som syftar till att antingen automatisera/datorisera enkla och repetitiva moment eller göra dem till del av en befattning med mer skiftande arbetsmoment, vilket i sin tur leder till högre motivation och ofta lägre frånvaro m.m.

Det finns därför skäl att anta att den tillkommande kostnaden för ifrågakarande utbildning kommer att uppgå till endast en del av de ca 430 milj. kr. vi beräknat som bruttokostnad. Kostnadsökningarna får ses i relation till den kvalitetshöjning i yrkeskunnande som förutsätts komma arbetslivet tillgodo.

14.3.4.3 Finansiering av arbetslivets kostnader

Vårt förslag om att arbetslivet skall stå för de kostnader som är hänförliga till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen förutsätter en omfördelning av medel från icke utbildande till utbildande företag enligt den modell vi föreslog i kap. 6.

Detta förutsätter ett brett engagemang inom hela arbetslivet och inte bara inom näringslivet. Således kommer systemet att avse staten, kommunerna och landstingen i deras egenskap av arbetsgivare.

En betydande del av de kostnader som därvid uppkommer finns redan idag i form av arbetsplatsförlagd utbildning (utan statsbidrag), avtalsreglerad färdigutbildning inom många branscher samt högre kostnader för opplärning och inskolning i jämförelse med vad ett mer heltäckande och systematiserat år i huvudsak förlagt till arbetslivet skulle innebära.

Den totala kostnadsvolymen för den arbetsplatsförlagda utbildningen under de två första åren har vid omfattningen 1 miljon elevveckor och kostnaden 25 kr. per elev och timme av oss beräknats till cirka 750 milj. kr. Därtill kommer kostersättningar i storleksordningen 60–80 milj. kr.

Ett avslutande tredje utbildningsår beräknas omsluta ca 430 milj. kr., till betydande del en omfördelning av befintliga kostnader.

Totalt sett skulle kostnadsvolymen således omsluta omkring 1,2 miljarder kr. Om detta bidrag till yrkesutbildningen administreras som t.ex. ökat uttag på lönesumman skulle det motsvara en utjämningsfaktor i storleksordningen 0,33 procentenheter för kalenderåret 1985. Endast delvis är detta en ny nettokostnad för investering i utbildning.

15 Reformering av yrkesutbildningen — genomförande

15.1 Fortsatt arbete inom regeringskansliet

Enligt våra direktiv skall vi lägga fram en plan för genomförandet av våra förslag samt en tidsplan för detta arbete.

Vi utgår från att våra slutbetänkande kommer att remissbehandlas i sedvanlig ordning. Förslag till remisslistor och missiv har utarbetats inom vårt sekretariat. Remisstiden bör enligt vår mening löpa fram till den *1 september 1986*.

En proposition till riksdagen bör framläggas så att den kan behandlas under våren 1987.

Vissa utgångspunkter för reformarbetet kan därvid, efter remissbehandlingen, utvecklas närmare. Bl.a. gäller detta den centrala ledningen och koordineringen av reformarbetet. Uppdrag om läroplansarbete (modulindelning) och vissa försöksverksamheter med treåriga utbildningslinjer torde kunna bli aktuella redan under 1986/87.

Översynen av den gymnasiala yrkesutbildningen har skett i ett fruktbart samarbete mellan utbildningsmyndigheter, skolhuvudmän och arbetsmarknadens parter. På många områden innehåller våra förslag principer och riktlinjer för fortsatt arbete. Dessa måste ytterligare konkretiseras och exemplifieras bl.a. inom ramen för uppdrag till bl.a. SÖ (t.ex. modulindelade kursplaner).

För att samordna och koordinera reformens genomförande bör ansvaret hållas samlat och knyts till regeringskansliet. Skäl för detta är främst den komplicerade strukturen hos yrkesutbildningen med dess inslag av såväl förordnings- som avtalsreglerade områden samt att frågorna berör flera departement och centrala myndigheter. Genomförandet kräver intimt samspel mellan läroplansarbete för skilda yrkesområden och avtal om arbetsplatsförlagd utbildning för resp. bransch. Detta kräver nära kontakt med arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen som en naturlig fortsättning på vårt arbete. Det krävs enligt vår mening en fast styrkraft från regeringskansliet vad avser författningsfrågor, arbetsrätt, finansiering, information och överenskommelse med parterna samt en tidsmässig samordning med läroplansarbetet. Det fortsatta reformarbetet kräver dessutom att uppdrag riktade till myndigheter samt kontakter med bransch- och intresseorganisationer hålls ihop. En interdepartemental grupp som också innehåller representanter för SÖ, arbetsmark-

nadens parter och skolhuvudmännen bör därför samordna reformarbetet. Vi avsätter för detta ändamål 1,5 milj. kr.

15.2 Reformstrategi

Enligt riksdagens beslut med anledning av regeringens prop. 1983/84:116 "En gymnasieskola i utveckling" är gymnasieskolan nu inne i en period av successiv reformering med försöks- och utvecklingsarbete som i första hand skall omfatta fem år.

Reformarbetet skall bedrivas i nära samarbete med dem som är verk samma inom skolan så att lokala erfarenheter och initiativ kan tas till vara i den fortsatta förnyelsen. Reformeringen av gymnasieskolan skall således genomföras stegvis och inledas med ett brett försöks- och utvecklingsarbete. Hur bör då våra förslag relateras till det pågående försöks- och utvecklingsarbetet?

Vi vet genom kontakter med skolhuvudmännen att det finns ett upp- dämt behov av att påbörja försöksverksamheter inom yrkesutbildningens område. Främst gäller detta försök med treåriga utbildningar, modulindelning samt försök med ändringar i studievägsinriktning t. ex. i riktning mot s. k. "hybridkompetenser". Detta har också understrukits från ett antal centrala yrkesnämnder.

Många av våra förslag avseende yrkesutbildningen är av mer principiell karaktär och avsedda att utgöra riktlinjer för en fortsatt verksamhet som först efter genomfört kursplanearbete kan leda till genomgripande förändringar av den gymnasiala yrkesutbildningen. Vissa förslag kan dock genomföras mer eller mindre direkt. I några fall bör så ske först efter det att en försöksverksamhet gett ytterligare underlag för verksamhetens närmare utformning. Den tidigare föreslagna interdepartementala gruppen bör under de närmaste åren samordna reformarbetet och successivt komma med mer detaljerade förslag och initiera uppdrag till myndigheter.

Förslaget om ökad arbetsplatsförlagd utbildning och det föreslagna finansieringssystemet är enligt vår mening exempel på mer långsiktigt verkande förslag som endast kan genomföras samlat över hela landet vid en enda tidpunkt.

15.3 Tidsplan

Våra förslag bör genomföras med början läsåret 1987/88. Försöksverksamhet och förberedelser för läroplansarbete kan dock påbörjas redan under 1986/87. Vi finner att reformarbetet med utgångspunkt i vårt förslag till ändrat finansieringssystem kan indelas i åtgärder som kan genomföras på *kort resp. lång sikt*.

Några exempel på förslag som kan genomföras på kort resp. lång sikt

- Genomförbara från 1987/88
 - Utveckling av modulkursplaner och kompetensrelatering av dessa
 - Försök med treåriga kursplaner och arbetsplatsförläggning

- Vidgad fortbildning av yrkeslärare
- Utbildning av instruktörer
- Genomförbara tidigast från 1988/89
 - Förslag som är direkt sammanhängande med det nya finansieringssystemet
 - Övergång till nettotidbegrepp (undervisningstimmar i stället för veckotimmar)
 - Kompetensrelaterat betygssystem för yrkesämnena
 - Ändringar i studievägsstrukturen.

Detta innebär att det av oss föreslagna tredje året kan genomföras tidigast läsåret 1990/91.

15.4 Särskilda genomförandekostnader

De förslag som vi nu lagt fram om reformering av den gymnasiala yrkesutbildningen föranleder i princip ingen ändring i beräkningen av driftkostnaderna för budgetåret 1986/87. Ett reformarbete av denna omfattning måste emellertid få föranleda vissa merkostnader för informationsåtgärder och andra speciella anordningar som visar sig behövliga i samband med viss försöksverksamhet. Mot denna bakgrund förutsätter vi att vissa medel som på statsbudgeten 1986/87 anvisas för reformering av gymnasieskolan skall kunna användas för den begränsade försöksverksamhet avseende gymnasial yrkesutbildning, som kan bli aktuell detta budgetår. Sådana merkostnader uppkommer sedan under ett antal budgetår framöver. Vi avser härvid andra kostnader än de som behandlats i föregående kapitel i fråga om åtgärder som mer direkt hänger samman med våra förslag. Vad vi här avser gäller informationsinsatser, försöksverksamhet och vissa administrativa utgifter för nödvändiga kostnader vid samarbetet med arbetsmarknadens parter och skolhuvudmän. Särskilt vill vi understryka vikten av en omfattande informationsspridning så att elever, skolpersonal och representanter för arbetslivet på ett tidigt stadium blir medvetna om de förslag vi framlägger. Detta är enligt vår mening av synnerligen stor vikt för ett positivt mottagande av förslagen och för möjligheterna till ett väl förberett genomförande. Särskilda medel för detta måste beräknas. Det bör ankomma på den interdepartementala samordningsgruppen att svara för att informationen till skolor, kommuner och arbetsliv samordnas.

Särskilda yttranden

Av *Bertil Andersson* och *Marta Olsson*

Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY) har enligt sina direktiv haft till uppgift att analysera behovet av och förbereda förändringar av yrkesutbildningen på både lång och kort sikt. En utgångspunkt för översynsarbetet har varit att statens och utbildningshuvudmännens kostnader för utbildningen inte får öka.

En reformering av yrkesutbildningen är nödvändig. ÖGY föreslår en rad väsentliga förbättringar som löser många av de problem som för närvarande finns inom såväl yrkesutbildningen som inom arbetslivet.

ÖGY föreslår i föreliggande rapport en i vissa avseenden väsentligt förändrad ansvars- och kostnadsfördelning mellan det offentliga utbildningsväsendet och de statliga, kommunala och privata arbetsgivarna. Om förslaget förverkligas kommer i princip alla ungdomar att få en treårig gymnasieskolutbildning. Förslaget innebär som helhet en betydande ambitionshöjning för i första hand den del av yrkesutbildningen som avser färdigutbildning.

Arbetsgruppens kostnadsberäkningar pekar på att förslaget är kostnadsneutralt ur skolhuvudmännens synpunkt. Beräkningarna grundar sig bl.a. på statsbidragsnivån för gymnasieskolan under läsåret 1985/86. Om förslaget i 1986 års budgetproposition om en minskning av statsbidraget med 3 procent bifalls av riksdagen ökar emellertid skolhuvudmännens kostnader för genomförandet av ÖGY:s förslag.

För landstingens del kan förslaget innebära ytterligare kostnadsökningar eftersom de endast har en 80-procentig statsbidragstäckning för större delen av utbildningarna.

Det är också angeläget att påpeka att kommunernas möjligheter att genomföra ÖGY:s förslag varierar med bl.a. storlek och arbetslivets omfattning och struktur. ÖGY har inte haft möjlighet att bedöma effekterna för olika utbildningshuvudmän. Det är inte minst av det skälet nödvändigt att förslaget remitteras till ett större antal kommuner och landsting för att få de ekonomiska och organisatoriska effekterna belysta.

Kommuner och landsting berörs av förslaget inte bara i sin egenskap av skolhuvudmän utan också som arbetsgivare. Kostnaderna för att genomföra förslaget om en generellt sett väsentlig ökning av den arbetsplatsförlagda utbildningen beräknas till ca 1,2 miljarder kronor för

arbetslivet som helhet. En viss del av dessa kostnader har arbetslivet redan i dag. Beloppet är emellertid av en sådan storleksordning att möjligheterna att ur samhällsekonomisk synpunkt genomföra förslaget måste bedömas i ett större sammanhang.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att ÖGY:s betänkande innehåller en rad intressanta och väl motiverade förslag till anpassning av den gymnasiala yrkesutbildningen till samhällets och arbetslivets behov. I den fortsatta beredningen är det nödvändigt att omsorgsfullt pröva förslagets ekonomiska konsekvenser för olika sektorer av samhället.

Det är i det här sammanhanget viktigt att påpeka att såväl landstingen som kommunernas ekonomi för närvarande går mot en försämring. Möjligheterna att finansiera kostnadskrävande reformer beror helt på den fortsatta utvecklingen.

Av Björn Grünewald, Kent Karlsson och Uno Westerlund

Vi anser en reformering av den svenska yrkesutbildningen är såväl nödvändig som brådskande. ÖGY framlägger nu ett konstruktivt och djärvt förslag som erbjuder utvägar ur många av de svårigheter det nuvarande systemet medför. Vi ställer oss därför bakom ÖGY:s förslag till förnyelse av den svenska yrkesutbildningen.

ÖGY:s direktiv, och därmed förutsättningen för utredningsarbetet, har emellertid förhindrat ÖGY att föreslå annan finansiering än omfördelning inom gällande ekonomiska ramar. Vi vill därför klargöra våra principiella ståndpunkter i denna fråga.

□ Den grundläggande yrkesutbildningen är principiellt en fråga för samhället likaväl som den yrkesinriktade utbildningen på högskolenivå. Det är därför samhällets sak att svara för inrättande, genomförande och finansiering av erforderlig sådan utbildning.

Vi anser ÖGY:s förslag till reform som så angeläget för vårt arbetslivs och samhälles utveckling att direktivens begränsning till nuvarande utgiftsramar inte utan vidare kan accepteras — särskilt inte mot bakgrund av att anslagen till utbildningsväsendet de senaste åren skurits ned.

□ Erfarenheten visar att en förutsättning för ett tillfredsställande resultat av yrkesutbildningen är att såväl elever som lärare har bra kontakter med arbetslivet.

ÖGY beräknar arbetslivets kostnader för undervisning, tillsyn m.m. för en fullt ut genomförd omläggning av yrkesutbildningen till ca 1.200 milj. kr. per år. ÖGY tvingas på grund av sina direktiv föreslå att arbetslivet självt bär dessa kostnader.

□ Vi har ovan anfört varför vi anser att finansieringen av hela reformen borde åvila samhället. Därutöver vill vi särskilt understryka vikten av att följande tre förutsättningar beaktas i det kommande reformarbetet.

Den första förutsättningen är att medel motsvarande de statsbidrag till företag för lärlingsutbildning, inbyggd utbildning m.m. (206 mkr 1985/86) som föreslås indragna, verkligen tillförs utbildningsväsendet för olika kvalitetsförstärkningar — liksom att de resurser för arbetsmarknadspolitiska åtgärder för ungdomar som frigörs genom ÖGY:s förslag på samma sätt verkligen får utnyttjas som ÖGY förutsätter.

Den andra förutsättningen är att om medel uttages genom bidrag från arbetslivet måste dessa i sin helhet återgå till arbetslivet för bestridande av de deltagande företagens kostnader.

Den tredje förutsättningen är att staten fullt ut svarar för administrationen, dvs. i första hand uppbörden samt utbetalningen av kostnadsersättningen till deltagande företag enligt anvisningar som utarbetats i samråd med arbetsmarknadens parter.

Av Kent Karlsson och Uno Westerlund

ÖGY:s förslag till finansiering av den arbetsplatsförlagda utbildningen innebär att kostnaderna skall fördelas mellan arbetsplatserna i relation till antalet anställda. Härigenom blir kostnadsfördelningen mera rättvis än för närvarande. Den föreslagna utjämningsfaktorn skall sättas på en sådan nivå att utbildningens behov tillgodoses.

Vårt accepterande av denna finansieringsform har utgått från att kostnaderna inte påverkar vare sig löneutrymmet eller förutsättningarna för personalutbildning för de anställda.

Detta ser vi som naturligt, eftersom medlen i sin helhet återgår till arbetslivet samt att kostnaderna för personalutbildning minskar genom den kvalitetshöjning av yrkesutbildning som förslaget innebär.

Av Elise Claeson

Jag kan i huvudsak instämma i arbetsgruppens förslag till förändringar av innehållet och utformningen av den yrkesinriktade gymnasieutbildningen. De föreslagna satsningarna är välmotiverade och innebär nödvändiga anpassningar till den tekniska utvecklingen och arbetslivets krav.

Eftersom ÖGY:s förslag är framåtsyftande blir analysen av framtiden central i våra överväganden. Jag anser att ÖGY:s ställningstaganden kring framtidens utbildningsväsende är mycket dåligt underbyggda. Jag kan därför inte instämma i de resonemang om gymnasieskolans dimensionering och rekryteringen till högskolan som förs i kap. 3. Analyserna i kap. 3 ger mera uttryck för en politisk vision än en förutsättningslös ambition att beskriva framtiden.

Det är förvisso vanskligt att göra prognoser om framtiden. Men det är nödvändigt. ÖGY har valt att i allt väsentligt skriva fram dagens trender. Man har t.ex. fäst stor vikt vid att en allt större andel av ungdomarna i dag väljer yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan (och allt färre väljer

teoretiska linjer). Arbetsgruppen är positiv till en fortsatt sådan utveckling utan att nämnvärt analysera de bakomliggande faktorerna och framtida krav på utbildningsväsendet. Elevernas preferenser i dag förväntas också bli framtidens elevers. Man förordar en ökad genomslagskraft för elevens förstahandsval och utgår ifrån att de skall göra likartade val i framtiden.

Men elevernas val av utbildning är beroende av en mängd faktorer i omvärlden. De är också i högsta grad påverkbara t.ex. genom politiska beslut. Jag anser att ungdomars ökade intresse för yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan är en direkt följd av den hittills förda utbildningspolitiken. Det allt sämre studiestödet, antagningsreglerna till högskolan, kraftigt försämrade reallöner för traditionella akademiskergrupper är några skäl till att eleverna tvekar att välja en studieförberedande gymnasieutbildning. Sådana analyser saknas i utredningen.

Om man förutsättningslöst försöker analysera vad framtidens samhälle fordrar av utbildningssystemet, kommer man förmodligen fram till att kompetenskraven generellt kommer att höjas. Vi får ett allt mer kunskaps- och utbildningsintensivt samhälle. Så tror även ÖGY. Man drar också den logiska slutsatsen att allt fler bör ha högskoleutbildning i framtiden.

Jag anser därför liksom ÖGY att elever som valt en yrkesinriktad linje skall kunna komplettera för att bli behöriga till högskolan. Samtidigt måste understrykas att detta aldrig får leda till att förkunskapskraven sänks. Utvecklingen har visat att för lågt satta behörighetskrav för tillträde till högre utbildning leder till studiemisslyckanden och försämrad kvalitet i högskolan.

Det är viktigt att studiebegåvade och motiverade elever uppmuntras att välja de studieförberedande linjerna, som ger tillräckliga förkunskaper för högskolan. Skolan bör särskilt inrikta sig på att uppmuntra begåvade elever från icke studievana hem att förbereda sig för högre studier. Jag anser inte att man minskar den sociala snedrekryteringen till högskolan genom att yrkes eleverna i högre grad kompletterar för högskolan. Vi måste i stället öka rekryteringen av t.ex. arbetarbarn till de studieförberedande linjerna.

Av denna anledning anser jag att de allmänsteoretiska linjerna i gymnasieskolan bör få ökat utrymme och att studieintresserade elever bör stimuleras att söka sig till dem. ÖGY:s förslag till förändringar av den yrkesinriktade gymnasieutbildningen gör inte detta krav mindre angeläget.

Av Uno Westerlund

Genom ÖGY:s förslag om förlängning av de tvååriga linjerna till tre år har förutsättningar skapats för en nödvändig förstärkning av såväl karaktärsämnena som de allmänna ämnena.

Jag har särskilt argumenterat för en förstärkning av de allmänna ämnena och under utredningsarbetets gång lagt förslag om att engelska

skall vara obligatoriskt ämne på alla linjer. Med det förslag som nu föreligger kommer ett antal av de nuvarande tvååriga linjerna att sakna obligatorisk engelska, vilket gör att de kommer i en särställning. Risken finns att det uppstår en värderingsmässig skiktning vad gäller synen på dessa linjer och de övriga linjerna i gymnasieskolan, där grundskolestudierna i engelska följs upp och befästs. Erfarenheten talar för att många elever, som t.ex. på grund av familjens studietraditioner är svåra att motivera för engelskundervisningen i grundskolan, på ett olyckligt sätt styrs i sitt studieval av att engelska inte förekommer som obligatoriskt ämne på schemat. För dessa elever är det ofta ett alltför stort steg att välja till engelska om de, som ofta sker, mognar under de yrkesinriktade studierna och inser värdet av goda kunskaper i detta språk.

Vad gäller argumentationen i övrigt för värdet av engelska i den yrkesinriktade gymnasieutbildningen anser jag, att texten i betänkandet är godtagbar. Emellertid vill jag särskilt understryka nödvändigheten av att ge så många som möjligt goda förutsättningar för högskolestudier. Angelägenheten av att rekrytera till högskoleutbildning från hela gymnasieskolan kommer successivt att förstärkas inom det närmaste årtiondet. Skälen härtill är sammansatta. Jag vill i detta sammanhang endast peka på de mycket stora pensionsavgångar som kommer att ske med början i mitten av 1990-talet inom yrken med högskoleutbildning samtidigt som ungdomskullarna i högskolemässig ålder minskar. Det finns en klar risk för en "omvänd akademikerkras" omkring sekelskiftet.

Jag har vidare argumenterat för ett ökat utrymme för ämnena bild och musik. Det förslag som jag lagt fram under utredningsarbetets gång innebar två timmar bild och två timmar musik i antingen årskurs ett eller två.

Att jag likväl inte reserverar mig mot det framlagda förslaget beror på att det visat sig möjligt att i övrigt nå fram till eniga ståndpunkter, vilket jag ser som mycket värdefullt. Jag har i stället valt denna form för att stimulera en fortsatt diskussion om de allmänna ämnenas plats i den yrkesinriktade utbildningen inom gymnasieskolan.

Bilaga 1

Direktiv

(Utdrag ur departementsprotokoll 1984-06-15)

Översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (U 1984:C)

Med anledning av prop. 1983/84:116 om gymnasieskola i utveckling har riksdagen nyligen beslutat om en successiv reformering av gymnasieskolan grundad på ett lokalt försöks- och utvecklingsarbete. Den samlade översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen som aviserades i propositionen skall ses som ett led i denna utveckling och förändring av gymnasieskolan.

För att närmare analysera behovet av utveckling och förnyelse av den gymnasiala yrkesinriktade utbildningen samt att dra upp riktlinjerna för detta förnyelsearbete tillsätts en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet. En utgångspunkt för gruppens arbete skall vara att den grundläggande gymnasiala utbildningen måste vara så utformad att den kan fylla rollen av en första del i ett system av återkommande utbildning. Gruppen bör därvid beakta motsvarande utbildningar inom kommunala och statliga vuxenutbildningar. En annan viktig utgångspunkt är de stora krav på förändringar och förändringsberedskap som den snabba tekniska utvecklingen ställer på yrkesutbildningen. En ökad internationalisering och ett större exportberoende av landets näringsliv kan komma att ställa nya krav även på yrkesutbildningen, vilket bör uppmärksammas av arbetsgruppen.

Gruppens arbetsuppgifter kan sammanfattas i två huvudområden:

- 1) *Analysera behovet av och förbereda* förändringar av yrkesutbildningen på både kort och lång sikt. Analysen bör mynna ut i överväganden och förslag om arten och omfattningen av de förändringar som bör göras och den ungefärliga tidpunkten för dem. Gruppen bör vidare lämna förslag om formerna för det fortsatta förnyelsearbetet.
- 2) Se över *fördelningen av ansvaret* för olika inslag i yrkesutbildningen mellan utbildningsväsendet och arbetslivet liksom *formerna för samarbete* mellan utbildningsanordningarna och arbetsmarknaden vad gäller planering, dimensionering och successiv förändring av utbildningen.

Gruppen måste i sina överväganden utgå från kravet att totalkostnaden för samhället inte får öka. Förslag som medför kostnadsökningar

måste åtföljas av förslag till omfördelningar eller andra finansieringsmöjligheter. Förslagen skall rymmas inom ramen för de resurser som genom bidragssystemet framgent kommer att tillfalla gymnasieskolan.

Med utgångspunkt i nu redovisade två huvudområden bör gruppens arbete inriktas på bl. a. följande punkter.

1. *Ämnesinnehåll*

I framtiden kommer industri, handel och även vård och förvaltning att i än högre grad än i dag vara präglade av högteknologiska processer som effektiviserar och rationaliserar produktionen. Samtidigt kan ett ökat användande av ny teknik minska möjligheterna att utveckla och upprätthålla yrkeskompetensen i ett alltmera datoriserat och därmed alltmer abstrakt arbetsliv.

Inom de yrkesinriktade utbildningarna leder teknisk förnyelse till att nya kunskaper och färdigheter förs in i kursplanerna. Det är då av central betydelse, att de grundläggande kunskaper och färdigheter som många gånger redan i dag — och i än högre grad i framtiden — har byggts in i datoriserade processer, förmedlas till eleverna. Om dessa ursprungliga kunskaper och färdigheter går förlorade kommer yrkeskunnandet i framtiden att i väsentliga delar ha utarmats.

Arbetsgruppen skall således pröva hur man skall kunna balansera kravet på att införliva nya moment i utbildningen som en följd av den tekniska utvecklingen utan att grundläggande äldre moment utgår och utan att utbildningarna blir överlastade.

Kopplingen mellan teori och praktisk färdighetsträning skall analyseras. Gruppen bör pröva om avvägningen mellan teori och färdighetsträning i de olika yrkesutbildningarna är ändamålsenlig. Arbetsgruppen bör också pröva hur allmänna ämnen i ökad grad skall kunna ingå i utbildningarna samt hur och i vilken utsträckning sådant ämnesstoff skall integreras i eller kopplas till yrkesämnena. Utvecklingen motiverar att relationen mellan teknik, ekonomi och social organisation bör ges större vikt än hittills i den grundläggande yrkesutbildningen.

Gruppen skall också överväga hur olika slag av fördjupningsstudier skall kunna åstadkommas även inom yrkesutbildningen. Det kan gälla en motsvarighet till specialarbetet på de teoretiska linjerna eller andra modeller som ger utrymme för ämnesfördjupning.

Utifrån sina överväganden om den framtida yrkesutbildningens innehåll bör arbetsgruppen belysa behovet av eventuella justeringar i den nuvarande strukturen av gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar.

2. *Utrustning och lokaler*

Ett av de största problemen i samband med förnyelse av yrkesutbildningen är de stora kostnader den medför i form av investeringar i teknisk utrustning. Samhällets finanser ger samtidigt inget ekonomiskt utrymme för stora investeringar i lokaler och utrustning. Varje förändring av utbildningsinnehållet måste därför noga analyseras utifrån vilken ny utrustning som krävs.

Arbetsgruppen bör mot denna bakgrund överväga vilka möjligheter som finns att i större utsträckning än hittills utnyttja utrustning i företag och på andra arbetsplatser för skolväsendets utbildningsbehov.

Gruppen bör också pröva om gymnasieskolans utrustning kan användas mera rationellt än i dag. Som exempel kan nämnas nya former av sambruk, växel användning m.m. De möjligheter som lokala och regionala teknikcentra erbjuder bör också studeras. En viktig fråga är om viss kvalificerad utrustning behövs i grundutbildningen eller kan koncentreras till olika påbyggnadsutbildningar, exempelvis förlagda till teknikcentra.

3. *Fortbildning och vidareutbildning av yrkeslärare*

Större förändringar medför att många lärarkategorier behöver ytterligare utbildning för att klara av undervisning om ny teknik och med en utrustning som de själva kanske aldrig haft tillfälle att använda i yrkeslivet. Med denna utgångspunkt bör gruppen överväga behovet av ökade fortbildningsinsatser för dessa lärare samt innehållet i och formerna för dessa.

Förutom yrkesstudier, som är den gängse fortbildningsformen för yrkeslärarna, bör gruppen pröva möjligheterna för någon form av utbytes-tjänstgöring mellan yrkeslärare och anställda i företag med för yrkeslära-rens undervisningsområde relevant verksamhet. Därvid bör också möjligheterna undersökas till samordning med utbildning av handledare eller andra på arbetsplatsen som svarar för utbildning. Även samverkan med andra utbildningsanordnare, exempelvis branschorganisationer, bör övervägas.

4. *Arbetsformer*

Gruppen skall pröva om elevernas arbete kan ges en mera konstruktiv och varaktig inriktning så att resultaten/produkterna exempelvis kan utnyttjas av allmänhet och företag i stället för att stå till ingen nytta i skolan. Bland sådana frågor som bör behandlas hör undervisning i form av t. ex. stimulerade arbetsmoment. Erfarenheter från bl. a. "teknikservice" och skolkooperativ kan ge uppslag i detta sammanhang.

Arbetsgruppen skall belysa hur nuvarande läromedel och utrustning utnyttjas och på vilket sätt de styr undervisningen. Det bör övervägas vilka förändringar som kan leda till mer självständiga och allsidigt utvecklande arbetsformer.

5. *Arbetsplatsförlagd utbildning*

Arbetsgruppen skall pröva möjligheterna att utöka den arbetsplatsförlagda utbildningen. Gruppen bör därvid analysera olika slag av arbetsplatsförlagd utbildning som f. n. tillämpas, bl. a. inbyggd utbildning. Även sådana utbildningsformer som verkstadsskola, lärlingsutbildning och vissa hantverksutbildningar bör analyseras i detta sammanhang. Behovet av arbetsplatsförlagd utbildning inom påbyggnadsutbildningar och komvux bör också beaktas.

Arbetsgruppen bör bl. a. undersöka vilka moment av utbildningen som är särskilt väl lämpade att förläggas till arbetsplats. Gruppen bör bl. a. ta upp frågan om hur mycket av färdighetsträning som kan ske i skolan resp. på arbetsplatsen och hur kopplingen mellan undervisningen i skolan och på arbetsplatsen tillgodoses. Det är viktigt att eleverna under vistelsen på arbetsplatsen skaffar sig kunskaper om arbetslivet i vid mening och att dessa erfarenheter behandlas i skolans undervisning.

Gruppen bör belysa nuvarande avtalsreglering av den arbetsplatsförlagda utbildningen och pröva vilka förändringar i berörda regelsystem som är motiverade för att underlätta anordnande av arbetsplatsförlagd utbildning.

Formerna för hur skolan utövar sitt ansvar för att utbildningens kvalitet upprätthålls på arbetsplatsen bör också ses över, liksom formerna för och omfattningen av handledning och instruktion under den arbetsplatsförlagda utbildningen. Former för skolans information till arbetsplatsen bör också övervägas.

6. Ansvarsfördelning och samarbetsfrågor

Arbetsgruppen skall utarbeta riktlinjer för ansvarsfördelningen mellan samhället och arbetslivet beträffande den grundläggande resp. den fortsatta yrkesutbildningen.

Gruppen skall därvid pröva den innehållsmässiga fördelningen och balansen mellan den grundläggande yrkesutbildning och påbyggnadsutbildning som ombesörjs av samhället.

Avvägningar måste också göras mellan å ena sidan sådana bredare påbyggnadsutbildningar som ingår i samhällets utbildningsansvar och å andra sidan den färdigutbildning som företagen bör ansvara för som en del av inskolningen av nyanställda.

Gruppen bör utifrån denna ansvarsfördelning belysa hur samhället och branscher kan samarbeta om innehåll i påbyggnadsutbildningar resp. färdigutbildningar. Möjligheterna att samarbeta om färdigutbildning i mindre branscher och mindre företag bör också övervägas.

Vidare bör frågor om samfinansiering mellan företag och samhälle övervägas vad gäller påbyggnadsutbildning som angränsar till färdigutbildning. Möjligheten för gymnasieskolan att — i likhet med vad som föreslagits för den kommunala och statliga vuxenutbildningen och arbetsmarknadsutbildningen — genomföra uppdragsutbildning bör också övervägas.

Arbetsgruppen bör överväga hur skolans utbildningsplanering kan förändras så att det för de yrkesinriktade utbildningarna finns en bättre beredskap att ta emot signaler från yrkesområdet i fråga och även förutsättningar att åstadkomma de förändringar som behövs.

Utifrån tillgängliga redovisningar av erfarenheter av yrkesrådets verksamhet samt från de lokala och regionala samarbetsorganen för skola-arbetslivsfrågor bör arbetsgruppen analysera formerna för samarbetet mellan skolan och arbetslivet och lägga fram de förslag till förändringar som behövs.

7. *Inskolning och introduktion i arbetslivet*

En särskild fråga gäller ungdomarnas inskolning och introduktion i arbetslivet. Som villkor för anställning krävs ofta arbetslivserfarenhet. Gruppen bör pröva möjligheterna att kombinera påbyggnadsutbildningar i form av inbyggd utbildning med arbetsmarknadspolitiska åtgärder som syftar till anställning. I detta sammanhang bör pågående försöksverksamhet avseende ungdomars introduktion i arbetslivet studeras.

8. *Miljöpraktiken på fyraårig teknisk linje*

Miljöpraktiken på den 4-åriga tekniska linjen i gymnasieskolan är föreskriven i läroplanen och omfattar 12 veckor. 6 veckor av dessa skall fullgöras mellan årskurserna 2 och 3 och de övriga 6 veckorna mellan årskurserna 3 och 4. Under miljöpraktiken är eleven enligt gällande regler anställd på praktikföretaget. Det har blivit allt svårare att få tag i praktikplatser för miljöpraktik under senare år. Eftersom fullgjord miljöpraktik är en förutsättning för att fullständigt avgångsbetyg skall kunna utfärdas har en ofta bristfällig praktik godkänts, alternativt har eleven fått ett ofullständigt avgångsbetyg. Arbetsgruppen bör analysera detta problem och lägga fram förslag till en lösning.

9. *Gruppens arbete och tidsplan*

Arbetsgruppen förutsätts ha fortlöpande kontakt med det försöks- och utvecklingsarbete som bedrivs inom den statliga skoladministrationen.

Med den breda inriktning av gruppens arbete som har angivits måste arbetsuppgifterna omfatta både kort- och långsiktiga åtgärder. Därför skall arbetsgruppen snarast möjligt lägga fram en plan för sitt arbete.

Riktlinjer för en lösning av problemet med miljöpraktik på den 4-åriga tekniska linjen skall föreligga i sådan tid att frågan kan behandlas i 1985 års budgetproposition.

Gruppens arbete skall inriktas på att en slutrapport skall kunna framläggas under 1985. Gruppen skall då lämna förslag till hur ett fortsatt översynsarbete skall bedrivas.

Bilaga 2

GYMNASIESKOLANS LINJER (översikt)

årskurs 1

årskurs 2

Be	BEKLÄDNADSTEKNISK LINJE	
		Gren för damkläder, Da
	Gren för herrkläder, Hr	

Ba	BYGG- OCH ANLÄGGNINGSTEKNISK LINJE	
		Gren för betongteknik, Bt
		Gren för byggnadsträteknik, Tg
		Gren för murare, Mr
		Gren för gatu-, väg- och ledningsteknik, Ga
		Gren för bergteknik, Br
		Gren för värme- och sanitetsmontörer, Vv
		Gren för målare, Ml
	Gren för byggnadspålslagare, Pl	
	Gren för golvläggare, Go	

Dk	DISTRIBUTIONS- OCH KONTORSLINJE	
		Gren för distribution, Di
		Gren för kontor, Kt uppdelad i
		Siffervariant, Si
	Skrivvariant, Sk	

Du	DRIFT- OCH UNDERHÅLLSTEKNISK LINJE	
		Gren för energiteknik, En
		Gren för fartygsteknik, Ft
	Gren för eldriftteknik, Ed	

	årskurs 1	årskurs 2
Ek	TVÅÅRIG EKONOMISK LINJE	
Et	EL- TELETEKNISK LINJE	
		Gren för elektriker, Ei
		Gren för telereparatörer, TI
		Gren för styr- och reglermekaniker, Sr
		Gren för telemontörer, Tm
		Gren för kontorsmaskinreparatörer, Km
Fo	FORDONSTEKNISK LINJE	
		Gren för bilmekaniker, Bm
		Gren för maskinmekaniker, Mm
		Gren för reservdelspersonal, Rs
		Gren för flygmekaniker, Fm
Jo	JORDBRUKSLINJE	
Ko	KONSUMTIONSLINJE	
	Konsumentekonomisk gren, Kg	
		Textil gren, Tx
	Gren för storhushåll och restaurang, St	
Li	LIVSMEDELSTEKNISK LINJE	
	Gren för storhushåll och restaurang, St	Variant för serveringsteknik, Se
		Variant för storhushåll, Sh
		Variant för restaurang, Re
	Gren för livsmedelsproduktion, Lm	Variant för bageri och konditori, Bk
		Variant för charkuteri, Ch
Variant för livsmedelsprocessindustri, Lp		

	årskurs 1	årskurs 2
Mu	MUSIKLINJE	

	PROCESSTEKNISK LINJE	
Pr		Gren för byggnadsämnes- teknik, Bg
		Gren för kemiteknik, Ke
		Gren för livsmedelsteknik, Lg
		Gren för metallurgi, Me
		Gren för pappers- och pappersmassteknik, Pp

	SKOGSBRUKSLINJE	
Sb		

	SOCIAL LINJE	
So		

	SOCIAL SERVICELINJE		
Alt. 1	Sammanhållen årskurs 1		Sammanhållen årskurs 2
Alt. 2	Etapp 1 20 veckor	Etapp 2 20 veckor	

	TVÅÄRIG TEKNISK LINJE	
Te	Maskinteknisk gren, Ma	
	Byggteknisk gren, By	
	Elteknisk gren, El	Elkraftteknisk variant, Kr
		Teleteknisk variant, Tt
	Kemiteknisk gren, Ke	

	TRÄDGÅRDSLINJE	
Td		

	årskurs 1	årskurs 2	årskurs 3
Tr	TRÄTEKNISK LINJE		
		Gren för verkstadsnickare, Vs	
		Gren för modellsnickare, Mo	
		Gren för båtbyggare, Bb	
Ve	VERKSTADSTEKNISK LINJE		
		Gren för verkstadsmekaniker, Vm	
		Gren för plåt- och svetsmekaniker, Pm	
		Variant för grovplåt, Gp	
		Gren för järnbruksyrken, Jb	
Vd	VÅRDLINJE		
	Gren för hälso- och sjukvård, Hs		
	Gren för hälso- och sjukvård samt åldringsvård, Hv		
		Gren för psykiatrisk vård, Ps	
		Variant för omsorger om psykiskt utvecklingsstörda vuxna, Pu	
	Gren för barna- och ungdomsvård, Bu		
		Variant för barnsjukvård, Bs	
E	TREÅRIG EKONOMISK LINJE		
H	HUMANISTISK LINJE		
		Normaltimplan	
		Halvklassisk variant, Ha	Halvklassisk variant, Ha
		Estetisk variant, Es	Helklassisk variant, He

	årskurs 1	årskurs 2	årskurs 3	årskurs 4
N	NATURVETENSKAPLIG LINJE			
		Normaltimplan		
S	SAMHÄLLSVETENSKAPLIG LINJE			
		Normaltimplan		
T	FYRAÅRIG TEKNISK LINJE			
			Maskinteknisk gren, Ma	
			Byggteknisk gren, By	Anläggningsteknisk variant, An Husbyggnadsteknisk variant, Hb
			Elteknisk gren, El	Elkraftteknisk variant, Kr Teleteknisk variant, Tt
			Kemiteknisk gren, Ke	
				N-linjen årskurs 3

Bilaga 3

Exempel på modulkonstruktioner

En modul skall vara en pedagogisk och funktionsmässigt kompetensinriktad enhet inom en yrkesinriktad kursplan. Modulerna skall i största möjliga utsträckning ha samma innehåll i de tre utbildningsformerna gymnasieskolan, komvux och AMU. Detta utesluter inte att vissa moduler förekommer enbart i någon av utbildningsformerna. Modulerna kan beroende på innehållet i studievägens kursplan ha olika karaktär. De kan liksom delmomenten vara bundna till bearbetning i en speciell maskin, exempelvis svarvning eller fräsning, men kan också utgöra ett arbetsområde såsom omvårdnad inom vårdlinjen.

I gymnasieskolan där man eftersträvar en bred yrkesutbildning kan flera moduler sammanföras till modulkurser som skapar en helhet av i yrket förekommande arbetsmoment. Modulkurserna utgör då en enhet för bedömning av elevernas kunskaper och färdigheter. I vissa studievägar kan de enskilda modulerna få en sådan konstruktion att indelning i modulkurser blir överflödig.

Vi ger i det följande exempel på hur kursplanerna kan indelas i moduler och modulkurser.

Tabell 1 Förslag till modulindelad kursplan, verkstadsteknisk linje, åk 1, termin 1

Modulkurs	Modul	Modulbeteckning	Rikttid utr.
1	1.1	Bänkarbete	30
	1.2	Borrning	30
	1.3	Verktygsskärpning	30
	1.4	Svarvning	60
	1.5	Fräsning	60
	1.6	Mätning	30
2	2.1	Värmebehandling	19
	2.2	Plåtbearbetning	60
	2.3	Gjutning	11
	2.4	Lödning	30
3	3.1	Bänkarbete	30
	3.2	Mätning	30
	3.3	Svarvning	60
	3.4	Fräsning	60

Modulkurs	Modul	Modulbeteckning	Riktigtid utr.
4	4.1	Datoranvändning	20
	4.2	Programmering	20
	4.3	NC-teknik	20
	Teori ¹ :		¹ Bedrivs inom ramen för ovan angivna riktider enskilt eller i grupp
		<ul style="list-style-type: none"> • Mätning • Ritning • Produktionsteknik • Maskinelement • Verktygsmaskinlära • Materiallära 	

De enskilda modulerna här exemplifierade med MODUL 1.2 BORRNING (AMU Modulindelat verkstadsmekanisk utbildning Nr 75.A0-C0) består av mål, med ev. angivning av förkunskapskrav, innehåll och kommentarer fördelat på underrubrikerna, arbetsoperationer, utrustning och teori. Modulförteckningen är uppbyggd i ett lösbladssystem för att underlätta den successiva revidering som förändringar i arbetslivet eller samhället i övrigt kan ge upphov till.

Modul 1.2 borrar	1v
Mål	Efter genomgången modul skall deltagaren:
	Kunna rätt terminologi
	Ha kännedom om mättekniska uttryck
	Ha kännedom om produktionsteknik och arbetsplanering
	Vara medveten om gällande skyddsföreskrifter
	Vara medveten om sambandet mellan teori och praktik och kunna tillämpa de teoretiska kunskaperna praktiskt
	Kunna välja och ställa in varvtal och skärhastigheter
	Kunna utföra grundläggande mätning
	Kunna använda, vårda och underhålla aktuella verktyg, maskiner och tillbehör
	Kunna utföra enklare borrar

Innehåll	Kommentarer
1 ARBETSOPERATIONER	
– Fastspänning av arbetsstycken	GÅ IGENOM:
– Uppsättning, nedtagning av fastspänningsanordningar	– Skaderisker vid skärande bearbetning
– Uppsättning och nedtagning av skärverktyg	– Personlig skyddsutrustning
– Borrning för gängor	övriga åtgärder som kan förebygga olycksfall
– Borrning av frigångshål	
– Borrning av genomgående hål	Mätningen bör integreras så att nya mätmetoder övas då arbetsoperationen kräver det.
– Borrning av bottenhål	
– Försänkning cylindrisk och konisk	

Innehåll	Kommentarer
<ul style="list-style-type: none"> - Brotschning cylindrisk och konisk - Upprymning - Gängning med gängapparat 	
2 UTRUSTNING	
2:1 Verktyg	
Skruvstycke och parallellbitar Spännjärn och stömlinjal V-block och vinkelhylla Jigger och fixturer Spiralborrar och centrerborrar Dubbhålsborr, brotschar och upprymmare Gängverktyg och pendlande hållare Gängapparat, försänkare cylindriska och koniska (Tappborr)	Högfrekvent utrustning i direktanslutning till maskinen. Övrigt i förråd.
2:2 Maskiner och tillbehör	
Bänk eller pelarbormaskin Borrchuck, insatshylsor och utdrivarkil	GÅ IGENOM: <ul style="list-style-type: none"> - Huvuddelar, manöverorgan, skyddsanvisningar och skötsel. - Benämningar och montering av de vanligaste tillbehören.
3 TEORI	
3:1 Mätning	
Mätning med håltolk, gängtolk och skjutmått	GÅ IGENOM: <ul style="list-style-type: none"> - Övningar med mätdon - Gängmätning med tolk och gängmätare - Mallar och skjutmått
3:2 Ritning	
Skalor, symboler, standardisering SMS 715 mm	Instruktionsblad och SMS normblad bör användas. Deltagarna måste kunna vissa ritningsymboler t ex Ø-tecken och toleranssymboler, symboler för form- och lägetoleranser, symboler för ytjämnhet och symboler för svetsar.
3:3 Produktionsteknik	
Arbetsberedningens grunder	Orientering om operationslista, operationsbeskrivning, operationsritning och mätprotokoll. Deltagarna skall integrerat med yrkesarbetet successivt tränas i att göra operationsindelning, välja verktyg, mätdon och skärdata.

Innehåll	Kommentarer
3:4 Verktygs- och maskinlära	
Borrar, försänkare, brotschar och opprymmare Gångverktyg Svarvstål Fräsar Lettringsverktyg Slipskivor Slipdukar Skavstål Skruvstycke, spännjärn, spännbackar, stödlinjal, stödblock, v-block, vinkelhylla, jigger och fixturer Bearbetningens grunder	En orienterande genomgång av förekommande verktyg och maskiner samt säkerhets- och ordningsfrågor bör göras i början av utbildningen.
3:4 Skärvinklar vid bearbetning i olika material Skärhastigheter i olika material Val av skärdata Val av skärvätskor	
3:5 Materiallära	
Stål- och stållegeringars sammansättning, egenskaper och användningsområden	Behandla sådana material som används vid övningar inom de olika delmomenten. Inom varje delmoment behandlas de egenskaper som har speciell betydelse för respektive bearbetningsmetod. Deltagarna skall lära sig inhämta nödvändiga upplysningar om materialets beteckningar, sammansättning, egenskaper och användningsområden från standardblad och kataloger.
3:6 Matematik	
Repetition av de fyra räknesätten Decimaltal Procenträkning Bråk	Träning i yrkesräkning med hela tal och decimaltal. Beräkningar grundade på tabeller, uppgifter eller framställda inomogram.
3:7 Arbetslivsorientering	
Dagens svenska arbetsmarknad De yrkesverksamma Arbetsmarknadspolitik Förändringar på arbetsmarknaden	Undervisningen bör i lämplig omfattning ske i diskussionsform. Deltagarnas egna arbetslivserfarenheter bör tas till vara. Arbetslivsorientering ska så långt som möjligt integreras i yrkesarbete och yrkesteorier.

För vård- och social serviceutbildningens del kan delar av SÖ:s förslag till försöksverksamhet med grund- och tilläggskurser tjäna som exempel på hur moduler kan konstrueras.

Grundkurserna omvårdnad och social service innehåller kunskaper som hittills har erbjudits i flera olika ämnen, vilket framgår av huvudmomenten.

De moduler som enligt våra förslag skall arbetas fram bör sannolikt vara något mindre omfattande än nedanstående grundkurser. Försöksverksamheten kan ge viktiga erfarenheter.

Grundkurs i omvårdnad (åk 1)

Omvårdnads-kunskap

Mål

Undervisningen i omvårdnads-kunskap skall ge eleverna en helhetssyn på människan grundad på den enskildes hälsotillstånd utifrån psykiskt, fysiskt, socialt och andligt välbefinnande. Detta skall ske i sådana former och med sådant undervisningsstoff att eleverna också blir medvetna om att deras egna attityder och värderingar har betydelse i omvårdnadsarbetet.

Eleverna skall alltmer självständigt och i meningsfulla sammanhang utveckla en förståelse för att alla arbetsuppgifter i vårdarbetet är väsentliga och att de samlade insatserna skall ske för patientens bästa, vilket också innebär att eleverna skall inse betydelsen av ett medmänskligt uppträdande.

Eleverna skall vidare utveckla en förståelse för kulturens betydelse och integrering inom vården och därmed bidra till en förbättrad helhetssyn och omvårdnad.

Eleverna skall under grundkursen i omvårdnad ges möjlighet att diskutera livsåskådningar och vårdetik och därmed sammanhängande frågor.

Detta innebär att eleverna skaffar sig

- kännedom om människokroppens byggnad och funktion för förståelse av förändringar i samband med sjukdom och åldrande
- kännedom om sambandet mellan hälsa, miljö, kostvanor, fysisk aktivitet och levnadssätt
- kännedom om näringsämnenas uppgifter i kroppen, deras förekomst i livsmedel samt betydelsen av en rätt sammansatt kost och därmed inse kostens betydelse för patientens välbefinnande och tillfrisknande
- kunskaper om smittämnen samt om åtgärder för förhindrande av smitta och smittspridning och för upprätthållande av god hygien i vårdarbetet och tillämpning av lokalvård på vårdinstitutionen
- kunskap om principer för personlig omvårdnad, omsorg och rehabilitering samt om patientens rätt till medinflytande, personlig integritet och självbestämmande med hänsyn till social, kulturell och religiös bakgrund

- kännedom om den egna förmågan att skapa kommunikation och goda relationer mellan människor med särskild betoning på sjuka och anhöriga samt hur man bearbetar upplevelser och egna attityder
- kunskaper om arbetsställningar och arbetstyngd
- förståelse för vikten av att vara välvårdad och utvilad i sitt arbete
- orientering om olika vårdideologier och vårdplanering
- kännedom om hälso- och sjukvårdens organisation och om de allmänna målen för hälso- och sjukvårdspolitiken bl.a. utifrån hälso- och sjukvårdslagen och annan sjukvårdslagstiftning
- kännedom om principer för första hjälpen vid olycksfall och akut insjuknande
- kännedom om den speciella omvårdnad som krävs och de förväntningar patient och anhörig har på personalen vid sjukdom som leder till död
- orientering om läkemedel med utgångspunkt från den praktiska vårdssituationen
- orientering om de vanligast förekommande drogerna (ANT) och vilka konsekvenser missbruket av dessa får
- färdighet att vid tillämpningsövningar och i vårdpraktik omsätta sina samlade kunskaper

Huvudmoment

Attityder och värderingar
 hälsobefrämjande åtgärder/egenvård
 Personligt uppträdande i vårdarbetet
 Hygien
 Anatomi — fysiologi och sjukdomslära
 Arbetsställningar och arbetstyngd
 Omvårdnad
 Vård av svårt sjuk
 Olycksfallsvård
 Vårdideologier och vårdarbetets organisation
 Vårdetik
 Tillämpningsövningar

Grundkurs i social service (åk 1)

Social servicekunskap

Mål

Undervisningen i social servicekunskap skall ge eleverna en helhetssyn på äldre människors, handikappades och andra gruppers behov av hjälp, stödinsatser och omvårdnad. Detta skall ske genom att eleverna skaffar sig kännedom om normala fysiska, psykiska och sociala åldersförän-

dringar samt sjukdomstillstånd hos äldre och handikappade. Eleverna skall vidare bearbeta sina egna attityder och värderingar gentemot äldre, handikappade och andra servicetagare som kan förekomma i samhället.

Eleverna skall alltmer självständigt och i meningsfulla sammanhang utveckla förståelse för att alla arbetsuppgifter inom socialtjänsten är väsentliga och att de samlade insatserna skall ske för servicetagarens bästa, vilket också innebär att servicetagarens integritet, självbestämmande och förmåga att klara sig själv respekteras.

Eleverna skall orientera sig om socialpolitikens mål och dess organisation.

Eleverna skall under utbildningens gång skaffa sig kännedom om vart man vänder sig för att finna de servicemöjligheter som finns och som kan underlätta det dagliga livet för servicetagaren.

Eleverna skall också ges möjlighet att diskutera livsåskådningsfrågor och därmed sammanhängande problem.

Eleverna skall vidare utveckla en förståelse för kulturens integrering när det gäller arbetet inom socialtjänsten så att den folkkultur som finns befrämjas.

Detta innebär att eleverna skaffar sig

- kunskaper om åldrandet och de äldres behov av service och omvårdnad
- kännedom om sjukdomstillstånd hos äldre
- kunskaper om handikapp och den inverkan de får på individens liv
- kunskaper om vilka hinder i människans omgivning som kan försvåra handikappanpassningen i samhället
- kännedom om socialtjänstens organisation och samverkan mellan huvudmän
- kännedom om sociallagstiftning, allmän försäkring, tillsynslagen och sekretesslagen
- kännedom om olika boendeformer som finns och som planeras i framtiden, närmiljöns betydelse samt vilka kommunikationer och tekniska hjälpmedel som finns att tillgå för att underlätta det dagliga livet för äldre och handikappade
- orientering om psykiska relationer och processer som förekommer i samband med förändrade boendeformer för servicetagaren
- kunskaper om arbetsställningar och arbetstygnd, arbetsmiljöns betydelse, psykosociala faktorer, hemmiljö
- kännedom om olika förhållanden som kan påverka kostvalet för äldre och enklare matlagning
- kunskaper om bostads- och textilvård
- kunskaper om principer för lagarbete inom socialtjänsten
- kännedom om vilka möjligheter till aktivitet och sysselsättning som finns för äldre och handikappade inom den egna kommunen grundat på individens egna intressen
- kännedom om pedagogiska uppgifter som information och introduktion till servicetagaren
- orientering om de i samhället vanligast förekommande drogerna och vilka åtgärder som vidtas för att förebygga och lösa de sociala konsekvenser missbruket av dessa får

- förståelse för betydelsen av att vara välvårdad och ha ett taktfullt uppträdande vid mötet med människor i deras eget boende
- orientering om invandrades och etniska minoriteters kulturella, religiösa och sociala bakgrund
- kännedom om åtgärder vid dödsfall och begravning

Huvudmoment

Attityder och värderingar i socialtjänsten
Personligt uppträdande och etik i socialtjänsten
Gerontologi
Sjukdomstillstånd hos äldre
Handikapp
Social omvårdnad och service
Sektoriserad vård
Författningskunskap
Bostads- och textiltvård
Kost- och konsumentkunskap
Etniska minoriteter

Bilaga 4

Nu gällande beslutsordning för läroplan

Studievägar, färdigutbildningar	Beslutsinstans		
	Mål och riktlinjer*	Timplaner	Kursplaner
Gymnasieskolans linjer, grenar, varianter	Regeringen	Riksdagen	Regeringen
Gymnasieskolans regionalt ar- betsmarknadsanknutna påbygg- nadsutbildningar (högre special- kurser)	Regeringen nämnden	Länsskol- nämnden	Länsskol- nämnden
Gymnasieskolans övriga påbygg- nadsutbildningar och specialkurser inom industri, hantverk, Jo, Sb, Td, Vd, husligt arbete, handel och kontor, fritidshem, lekplatser	Regeringen	SÖ	SÖ
Specialkurser i övrigt (utom La-kurser)	SÖ	SÖ	SÖ
La-kurser	Regeringen	Skol- styrelsen	Skol- styrelsen
Gymnasial lärlingsutbildning	Regeringen	Regeringen (ram- timplan)	Regeringen (ram- kursplan)
Övrig lärlingsutbildning	Parterna	Parterna	Parterna
Komvux - utbildning motsvarande grundskolan och gymnasieskolan	Regeringen	SÖ	SÖ
Komvux - särskilda yrkesinriktade kurser	Regeringen	Länsskol- nämnden för försök/ utprovning SÖ för generell användning	Länsskol- nämnden för försök/ utprovning SÖ för generell användning
AMU	Riksdagen**	AMU- styrelsen***	AMU- styrelsen***

* Regeringsbesluten om mål och riktlinjer är i regel i stor utsträckning riksdagsbundna genom omfattande uttalanden i propositioner och riksdagsbeslut.

** Målen för AMU

*** Även regional anpassning (regionala försökskursplaner)

Bilaga 5

Beslutsordningen för läroplan enligt våra förslag

Studievägar, färdigutbildningar	Beslutsinstans		
	Mål och riktlinjer	Timplaner	Kursplaner
Gymnasieskolans linjer	Regeringen	Riksdagen (ram- timplan)	SÖ
Gymnasieskolans regionalt arbetsmarknadsanknutna påbyggnadsutbildningar (högre specialkurser)	Regeringen	Länsskolnämnden	Länsskolnämnden
Gymnasieskolans övriga påbyggnadsutbildningar	Regeringen	SÖ	SÖ
La-kurser	Regeringen	Skolstyrelsen	Skolstyrelsen
Gymnasial lärlingsutbildning	Regeringen	Regeringen (ram- timplan)	Skolstyrelsen
Övrig lärlingsutbildning	Parterna	Parterna	Parterna
Komvux	Regeringen	SÖ	SÖ
AMU	Riksdagen	AMU- styrelsen	AMU- styrelsen

Statens offentliga utredningar 1986

Kronologisk förteckning

1. Översyn av rättegångsbalken 2. Högsta domstolen och rättsbildningen. Ju.
 2. En treårig yrkesutbildning — riktlinjer. U.
 3. En treårig yrkesutbildning — beskrivningar, förslag. U.
-

Statens offentliga utredningar 1986

Systematisk förteckning

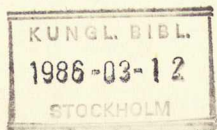
Justitiedepartementet

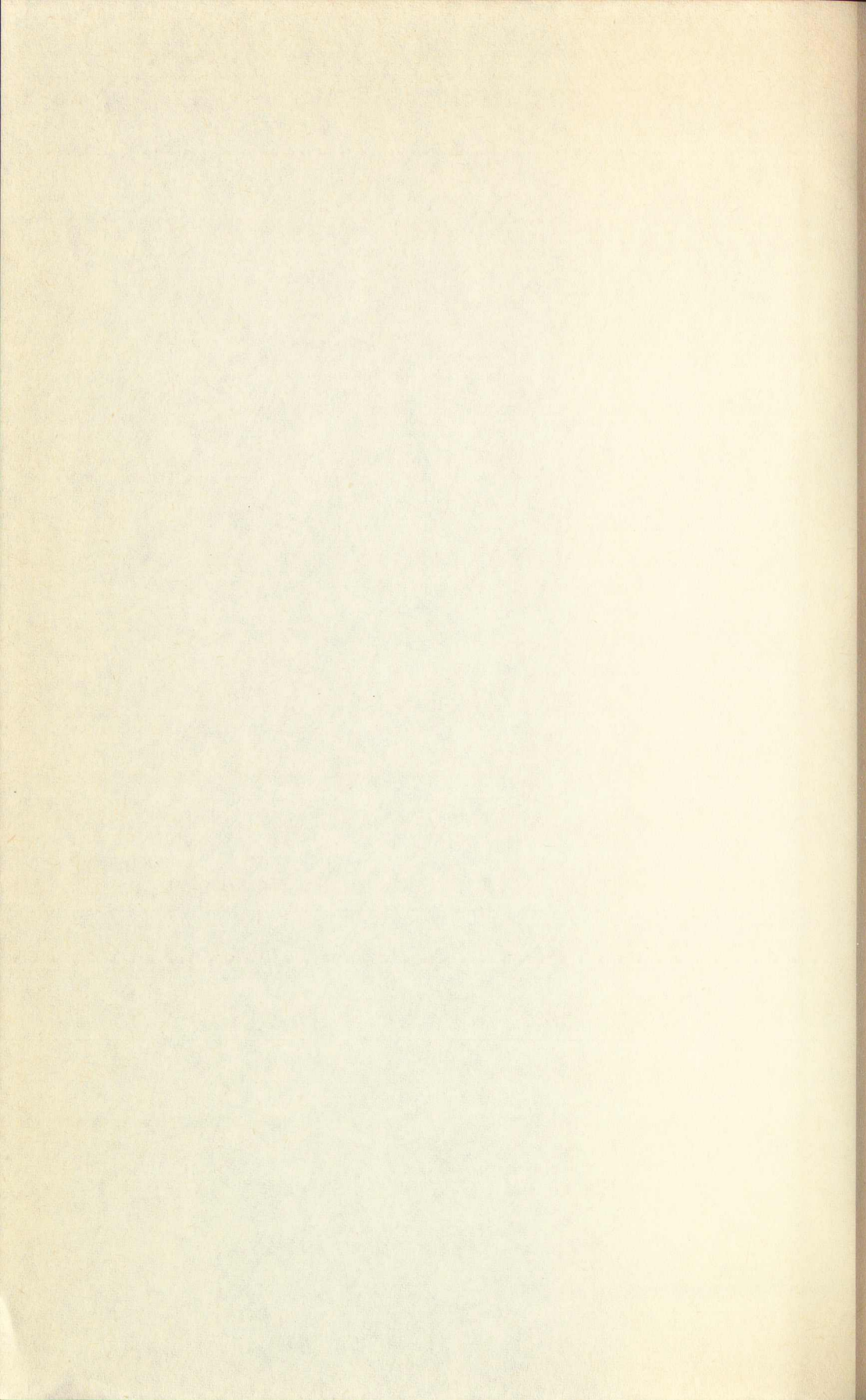
Översyn av rättegångsbalken 2. Högsta domstolen och rättsbildningen. [1]

Utbildningsdepartementet

En treårig yrkesutbildning – riktlinjer. [2]

En treårig yrkesutbildning – beskrivningar, förslag. [3]

 Liber
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-09154-0
ISSN 0375-250X